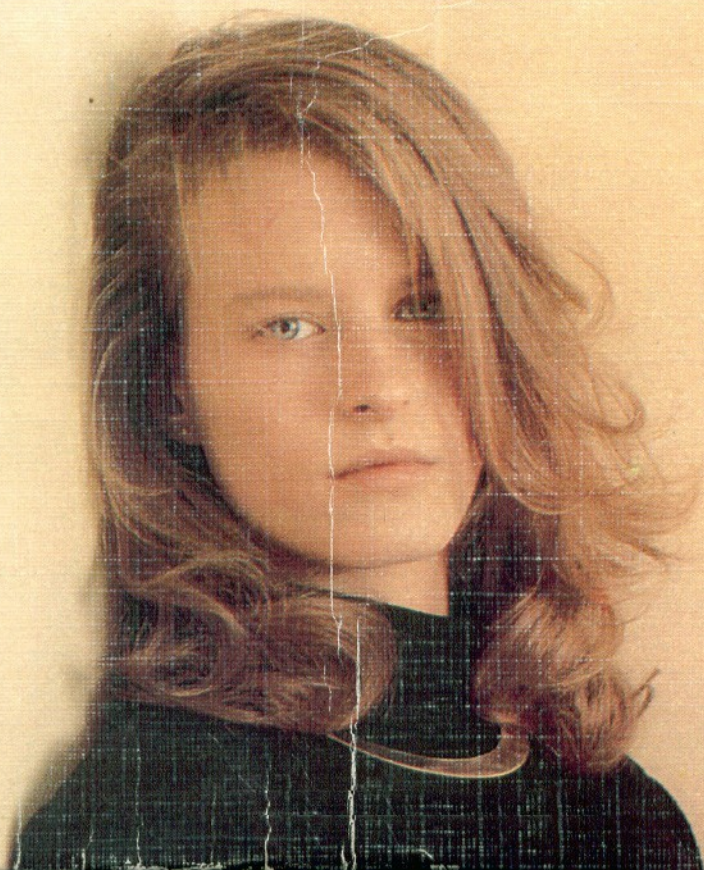

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΡΟΝΑΛΤ ΛΑΙΝΓΚ

Ο Έαυτός και οι Άλλοι

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σειρά ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ — 5

Διεύθυνση: Δρ. Ἀνδρέας Γιαννακούλας

Ψυχίατρος — Ψυχαναλυτής

Tavistock Clinic, London

Ἐκτακτος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης

R. D. LAING

Ο ΕΑΥΤΟΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ

R. D. LAING

Ο ΕΑΥΤΟΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ

Αθήνα 1988

Τίτλος πρωτοτύπου:
Self and Others

Μετάφραση: Νίκος Μπαλῆς
Διόρθωση: Χριστίνα Γιατζόγλου
Ἐξώφυλλο: Τατιάνα Βολανάκη

*Ο πίνακας στο ἔξωφυλλο εἶναι τοῦ Πῶλ Κλέε

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ	13
ΣΗΜΕΙΩΜΑ	15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

1. Φαντασίωση και έμπειρία	21
2. Φαντασίωση και επικοινωνία	38
3. Προσποίηση και ύπεκφυγή	51
4. Ή αντίστιξη τής έμπειρίας	62
5. Ή παγωμάρα του θανάτου	79

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΟΡΦΕΣ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΠΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

6. Ή συμπληρωματική ταυτότητα	93
7. Ή επιβεβαίωση και Δυσεπιβεβαίωση	112
8. Ή συνεργία	123
9. Ψεύτικες και ανίσχυρες θέσεις	143
10. Χαρακτηρισμοί και προσταγές	173

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σύστημα συμβόλων για δυαδικές προοπτικές	201
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	209

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

‘Ο Λαϊνγκ σὰν κλασικὸς ψυχίατρος ἀποτελεῖ γέννημα καὶ θρέμμα μιᾶς ἀξιοθαύμαστης ψυχιατρικῆς παράδοσης. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐκφράζει ἐνδοιασμοὺς ὅσο ἀφορᾷ τὶς δυνατοότητες κάποιου νὰ ξέρει μὲ οἰγουριὰ καὶ νὰ ταξινομεῖ μὲ εὐκολία τὶς ψυχωτικὰς διαταραχάς. Ἡ περιγραφικὴ ψυχιατρικὴ διακρίνει τέσσερις κατηγορίες σχιζοφρένειας: τὴν ἀπλή, τὴν ἡθιφθρενικὴν, τὴν καταιονικὴν καὶ τὴν παρανοϊκὴν. Ὁ Λαϊνγκ δὲ χρησιμοποιεῖ ποτὲ σιὰ βιβλία του καμιὰ ἀπ’ τὶς διαγνώσεις αὐτές. Πιστεύει διὸ ἡ ψυχωτικὴ κατάσταση ὀφείλεται βασικὰ σιτὴν ἀποτυχία ἐπικοινωνίας. Δὲν καταλαβαίνουμε βέβαια τὰ ἀπόκρυφα σχόλια καὶ τοὺς νεολογισμοὺς ἐνὸς ψυχωτικοῦ αἰόμου καὶ δὲν ξέρουμε πότε ἀρχίζουν οἱ διαδικασίες τοῦ ψυχικοῦ παραληρήματος, τῆς ἀλλοίωσης τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς συναισθηματικῆς ἀπόσυρσης. Συνήθως ἐκτιμοῦμε τὰ ἄτομα μὲ βάση τὰ συμπτώματα ποὺ ἐμεῖς παρατηροῦμε χωρὶς νὰ προσπαθοῦμε νὰ μάθουμε μὲ ποῖό τρόπο τὸ ψυχωτικὸ ἄτομο βλέπει καὶ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸν κόσμον.

‘Ο Λαϊνγκ δημιούργησε ἕνα νέο ἐπαναστατικὸ τρόπο προσέγγισης, ὃ ὁποῖος ἔχει ἕνα κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ νόημα καὶ διαφέρει ἀπ’ τὸ συμβατικὸ τρόπο. Ὁ ἴδιος ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ σκέψη τῶν κλασικῶν ὑπαρξιακῶν ψυχοπαθολόγων τῆς Εὐρώπης καὶ βασίζει τὴν ἐργασία του σιτὴν προσωπικὴν του ἐμπειρία σὰν ψυχίατρος καὶ ψυχαναλυτὴς. Ἰδρυσε τὸ Κίνγκσλεϋ Χώλ, μιὰ θεραπευτικὴ κοινότητα σιτὸ Λονδίνο ὅπου οἱ γιατροί, τὸ προσωπικὸ καὶ οἱ ἀσθενεῖς ζοῦν καὶ δουλεύουν μαζί. Τὰ βιβλία του εἶναι γραμμένα μὲ ὕφος ἀπλὸ καὶ καθρεφτίζουν τὸ ἄμεσο ἐνδιαφέρον

τῆς καθημερινῆς του πρακτικῆς ἀλλὰ χωρὶς νὰ διάζει ποτὲ μιὰ κλινικὴ περίπτωσι σὶ θεωρητικὰ του πορίσματα. Καὶ τὰ δύο του βιβλία, τὸ «Ὁ Διχασμένος Ἐαυτός» καὶ τὸ «Ὁ Ἐαυτός καὶ οἱ Ἄλλοι», εἶναι γεμάτα μὲ ἀποκαλυπτικὰς κλινικὰς περιγραφὰς καὶ ἀπευθύνονται καὶ τὰ δύο σ' ἓνα κοινὸ μὴ εἰδικευμένο. Ὅπως λέει κι ὁ ἴδιος: «Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐπιχειρεῖ μιὰ ὑπαρξιακὴ - φαινομενολογικὴ θεώρησι ὁρισμένων σχιζοειδῶν καὶ σχιζοφρενικῶν προσώπων... Ἡ ὑπαρξιακὴ φαινομενολογία ἐπιχειρεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὴ φύσιν τῆς ἐμπειρίας πὺν ἔχει ἓνα πρόσωπο σχετικὰ μὲ τὸν κόσμον του καὶ τὸν ἑαυτό του». (Ὁ Διχασμένος Ἐαυτός).

Εἶναι εὐκόλον νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς πῶς ὁ συγγραφέας εἶναι ἓνας πρωτότυπος παρατηρητὴς μὲ ιδιόρρυθμους συλλογισμοὺς πὺν συχνὰ ἀπαγγιστρῶνται ἀπὸ τὸ συνηθισμένο, καὶ πὺν μᾶς ὑποχρεῶνουν νὰ ἀναθεωρήσουμε μερικὰ πράγματα καὶ ἀξίεις πὺν φαίνονται σὰν ἀδιαχώριστα ἀπ' τὸν τρόπο πὺν συνηθίσουμε νὰ ζοῦμε.

Δίχως νὰ λύνει τελικὰ τὸ πρόβλημα τῶν ψυχωτικῶν ἢ συμβολῇ τοῦ Λαϊνγκ εἶναι διὰ προσθέτει ἓναν οὐσιώδη παράγοντα σιτὴν κατανόησιν τοῦ προβλήματος. Ἄς ἐλπίσουμε διὰ ἡ μέθοδος του θὰ μπορέσῃ νὰ ἐπηρεάσῃ σὲ μεγαλύτερη κλίμακα τὴν προσπάθεια, οὕτως ὥστε οἱ ἀπελπιόμενοι σχιζοφρενεῖς νὰ μὴν περνοῦν πιά μιὰ χαμένη ζωὴ σιὰ ἄδυντα τῶν φρενοκομείων.

Δρ. Ἀνδρέας Γιαννακούλας

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀναθεωρήθηκε δραστικὰ χωρὶς ὁμως νὰ ὑποσιεῖ θεμελιακὲς ἀλλαγές. Παραμένει μιὰ ἀπόπειρα συνδυασμοῦ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς συμπεριφορᾶς σὲ συνεκτικὴ θεωρία, μιὰ καὶ εἶναι τόσο σιενὰ συνδεμένες στὴν πραγματικὴ ζωή. Ἀπὸ τότε ποὺ γράφτηκε αὐτὸ τὸ βιβλίο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἐκείνη ἡ θεωρητικὴ τάση ποὺ ἔχει σὰ στόχο τὴ διάσπαση αὐτῶν τῶν δύο. Αὐτὴ τὴν προσπάθειά μου θὰ μ' ἄρесе νὰ τὴ θεωρῶ σὰ σχετικὴ μὲ τὶς συγκριτικὰ λίγες προσπάθειες ποὺ ἔγιναν τὰ τελευταῖα χρόνια γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ κατανόηση τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων μὲ προσωπικοὺς ὁρους.

Ἐλπίζω διὰ τὸ πολυμαθὲς ἀναγνώστης δὲ θὰ νιώσει νὰ συγχέεται ἀπὸ τὴν ἀπὸ μέρους μου περιορισμένη χρῆση τοῦ ὅρου φαντασίωση. Θὰ ἦταν ἀπαραίτητη κάποια ἄλλη μελέτη γιὰ τὴ διερεῦνση τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος αὐτός στὴ δυτικὴ σκέψη, καὶ ἀκόμα τῶν διαφορετικῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζεται σ' αὐτὴ καθ'αυτὴ τὴν ψυχανάλυση. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ Φρόντλ τὴν ἔννοια τῆς ἀσυνείδητης φαντασίωσης ἔχει διερευνηθεῖ κριτικὰ ἀπὸ τοὺς Λαπλὰνς καὶ Πονταλὶς (1964, 1968).

Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ θέτει ἡ ἔννοια τῆς ἀσυνείδητης φαντασίωσης μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν ἂν ἐφαρμόσουμε τὴ θεωρίαν τῆς ἀπεικόνισης. Πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ, περιέγραφα πῶς μπορεῖ νὰ γίνει κάτι τέτοιο (Λαίγγκ, 1969).

Μὲ λίγα λόγια, ἂν προβάλλω ἕνα στοιχεῖο χ τοῦ συνόλου A σ' ἕνα στοιχεῖο ψ τοῦ συνόλου B , καὶ ἂν καλέσουμε τὴ λειτουργία τῆς προβολῆς ἢ τῆς ἀπεικόνισης φ , τότε τὸ ψ καλεῖται εἰκόνα τοῦ χ στὴ σχέση φ . Ἡ λειτουργία φ εἶναι μιὰ συνάρτηση ὅπου τὸ ψ ἀποκτᾷ τὴν ἀξία φ τοῦ χ . Ὁ Τζόννυ εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ παποῦ του. Ἐνα σύνολο σχέσεων μπορεῖ ν' ἀπεικονισθεῖ σ' ἕνα ἄλλο σύνολο σχέσεων, καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐνὸς συνόλου μποροῦν νὰ ἀπεικονιστοῦν σὶν ἐναντὶ τους. Δὲν μποροῦμε νὰ ἀναλύσουμε ἐδῶ αὐτὴ τὴν

ἄποψη, μοῦ φαίνεται ὅμως ἡ καιάλληλη σιγμὴ γιὰ νὰ προτείνω αὐτὴ τὴ φόρμουλα πὸ νομίζω ὅτι ἀποσαφηνίζει τὴ διπλὴ χρῆση τοῦ ὄρου φαντασίωση, ὅπως γίνεται μὲ τὶς ἐκφράσεις: τὸ «περιεχόμενο» τῆς φαντασίωσης, καὶ ἡ φαντασίωση σὰ «συνάριτηση». Σὰ συνάριτηση, ἡ φαντασίωση μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰ μιὰ λειτουργία ἀπεικόνισης, ἀπὸ κάθε πεδίο ὁρισμοῦ σὲ κάθε πεδίο τιμῶν τῆς ἐμπειρίας. Μοῦ φαίνεται ἀκόμα δυνατὸ νὰ ἀντιληφθῶ τὴν ἀπεικόνιση ἐπιθυμιῶν (ἐνστίκτων), πὸν δὲ βιώνονται αὐτὲς καθ'αυτὲς, σιτὴν ἐμπειρία, ἔτσι πὸν τὸ πεδίο τιμῶν τῆς ἐμπειρίας ἀπεικονισμένο μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποκτᾷ μιὰν ἀξία φ (φαντασίωση), καὶ νὰ ἀντιληφθῶ ὅτι ἓνα ἄτομο μπορεῖ νὰ μὴν ἀναγνωρίζει ἀπὸ μόνον του ὅτι αὐτὸ τὸ πεδίο τιμῶν τῆς ἐμπειρίας του ἔχει ἀποκτήσει τέτοια ἀξία φ, πὸν συνήθως καλεῖται ἀσυνείδητο «περιεχόμενο» τῆς φαντασίωσης.

Λονδίνο, Μάιος 1969

P. Ντ. Α.

Θὰ προσπαθήσω νὰ περιγράψω τὰ άτομα μέσα σ' ἓνα κοινωνικὸ σύστημα ἢ «πλέγμα» ατόμων, γιὰ νὰ συμβάλλω στὴν κατανόηση ὁρισμένων ἀπὸ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καθένας ἐπηρεάζει τὴν ἐμπειρία τοῦ κάθε ατόμου γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τῶν τρώπων μὲ τοὺς ὁποίους διαμορφώνεται ἡ ἀλληλενέργεια. Ὁ καθένας συνεισφέρει στὴν ἐκπλήρωση ἢ τὴν καταστροφή τοῦ ἄλλου.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ περιέχει μέρος μόνο τῶν συμπερασμάτων σὶα ὁποῖα κατέληξα ὕστερα ἀπὸ τὴ διερεύνηση τῶν διαδικασιῶν ἀλληλενέργειας, ἰδιαίτερα σιους γάμους καὶ τὶς οἰκογένειες, μὲ συγκεκριμένες ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀποκλειστικὲς ἀναφορὲς στὴν ψύχωση. Οἱ ἔρευνες αὐτὲς καλύφθηκαν οἰκονομικὰ ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀνθρώπινων Σχέσεων Τάβιστοκ καὶ ἀπὸ τὴν Κλινικὴ Τάβιστοκ. Ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω αὐτοὺς τοὺς ὁργανισμοὺς γιὰ τὴ διευκόλυναν τὸ ἔργο μου ἀπὸ κάθε ἄποψη.

Ἡ τελευταία φάση τῆς προετοιμασίας τοῦ χειρογράφου βοηθήθηκε σημαντικὰ χάρις σὲ μιὰ Ἐπιχορήγηση τῶν Ἰδρυμάτων Χρηματοδότησης γιὰ τὴν Ψυχιατρικὴ Ἐρευνα, ἐπιχορήγηση γιὰ τὴν ὁποία ἐκφράζω τὶς εὐχαριστίες μου.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ὀφείλει σημαντικὰ πράγματα σὲ πάρα πολλὰς πηγὰς πού, βασικά, ἀναφέρονται ἐλάχιστα σ' αὐτὸ καθαντὸ τὸ κείμενο — ὥς πρὸς τὴν ψυχανάλυση, σὶο ἔργο τῶν Φαίαρμπαιρν, Μέλανν Κλάιν, Μπιόν, Βίννικοι, Ράικροφτ, Ἔρικσον, Μάριον Μίλνερ, σὶν ἀναλυτικὴ ψυχολογία, καὶ σὶς ἔρευνες τῶν ἀμερικανῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἐπικοινωνία, τὴν ἀντίληψη τοῦ ατόμου, καὶ τὴ διαδικασία τῆς οἰκογένειας.

Τὰ δύο τελευταῖα χρόνια μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου συζητήθηκε μὲ διάφορους συνεργάτες καὶ φίλους. Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω ἰδιαίτερα τοὺς Δρ. Κάρλ Ἀμπενχάιμερ, Τζ. Α. Ἐμπρούζ, Δρ. Τζὼν Μπάουλμπν, Δρ. Νιέθβιντ Κοῦπερ, Δρ. Α. Ἑστερσον, Δρ. Μαρί Τζαχόντ, Δρ. Π. Ε. Μίτσελ, Μάριον Μίλνερ, Τζ. Ρομάνο, Δρ. Τσ. Ράικροφτ, Δρ. Νιένις Σκῶτ, Δρ.

Πῶλ Σένφτ, Δρ. Τζ. Ντ. Σάδεϋλαντ, Δρ. Ντ. Ού. Βίννικοι· ἐπίσης τοὺς συνεργάτες μου ἐρευνητές, Δρ. Α. Ράσελ Λή και Χέρμπερτ Φίλλιπσον. Ὁ Δρ. Λή ολοκληρώνει αὐτὸ τὸν καιρὸ μιὰ μονογραφία με τίτλο «Ἡ Σχιζοφρένια καὶ τὸ Πλέγμα τῆς Οἰκογένειας».

Λονδίνο, Ἰούnius 1961

Ρ. Ντ. Λαίγγκ

Ὁφείλω νὰ εὐχαριστήσω τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὸν ἐκδότη τοῦ «Ἡ Ἐπιστήμη τῆς Συμπεριφορᾶς» γιατί μοῦ ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ παραθέσω ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ «Γιὰ μιὰ Θεωρίαν τῆς Σχιζοφρένειας» τῶν Γκ. Μπέητσον, Ντ. Ντ. Τζάκσον, Τζ. Χάλεϋ καὶ Τζ. Οὐήκλαντ· τὸν ἐκδότη τοῦ British Journal of Medical Psychology γιὰ τὸ «Ἡ Προσπάθεια νὰ κάνουμε τὸν Ἄλλο νὰ ιεραθεῖ — ἓνα στοιχεῖο γιὰ τὴν Αἰτιολογίαν τῆς Ψυχοθεραπείας τῆς Σχιζοφρένειας» τοῦ Χ. Φ. Σήρλς· τὸν καθηγητὴ Μ. Μποῦμπερ, τὴν ἐταιρίαν G. Allen & Unwin, καὶ τοὺς ἐκδότες τοῦ Hibbert Journal καὶ τοῦ Psychiatry γιὰ τὸ «Ἀπόσπασμα καὶ Σχέση» καὶ τὸ «Στοιχεῖα Διανθρώπινης Ἑπαφῆς» τὸν Ζὰν Ζενέ γιὰ τὸ «Τὸ Μπαλκόνι», μετάφραση Μπ. Φρέχιμαν· τὴν ἐταιρίαν The Harvill Press γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ντιστογιέφσκυ «Ὁ Σωσίας: Ἕνα Ποίημα τῆς Ἀγίας Πειρούπολης»· τὴν ἐταιρίαν Hogarth Press γιὰ τὸ «Τάσεις τῆς Ψυχανάλυσης» τοῦ Μ. Μπρότλοου· τὴν ἐταιρίαν Librairie Gallimard γιὰ τὸ «Saint Genet. Comedien et Martyr» τοῦ Ζὰν - Πὼλ Σάρτρ· τὸ Melanie Klein Trust γιὰ τὸ «Ἡ Φύση καὶ ἡ Λειτουργία τῆς Φαντασίωσης» τῆς Σούζαν Ἀϊζάκς ἀπὸ τὸ «Ἡ Ἐξέλιξις τῆς Ψυχανάλυσης», Συντ. Ζ. Ριβιέρ· τὴν ἐταιρίαν Methuen & Co. γιὰ τὸ «Εἶναι καὶ Μηδέν» τοῦ Ζὰν - Πὼλ Σάρτρ· τὴν ἐταιρίαν Olympia Press γιὰ τὸ «Ἡ Κυρία μας τῶν Λουλουδιῶν» τοῦ Ζὰν Ζενέ· τὴν ἐταιρίαν Penguin Books γιὰ τὸ «Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία» τοῦ Ντιστογιέφσκυ· τὴν ἐταιρίαν The Psychoanalytic Quarterly Inc. γιὰ τὸ «Θάλασσα: Μιὰ Θεωρία τῆς Γεννητικότητος» τοῦ Σ. Φερένσι.

«Ὁ δρόμος πρὸς τὰ ἔξω περνάει μέσα ἀπὸ τὴν
πόρτα. Γιατὶ λοιπὸν δὲ χρησιμοποιεῖ κανεὶς αὐ-
τὴ τὴ μέθοδο;»

ΚΟΜΦΟΥΚΙΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΡΟΠΟΙ ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ

Φαντασίωση και έμπειρία

Μιλᾶμε γενικά και ἀβασάνιστα για πράξεις και έμπειρίες «στή μνήμη», «στά όνειρα», «στή φαντασία» και «στήν πραγματικότητα». Όρισμένοι ψυχαναλυτές μάλιστα υποστηρίζουν ότι μπορούμε να μιλάμε και για έμπειρίες «στήν» «άσυνείδητη φαντασίωση». Άλλὰ ή άσυνείδητη φαντασίωση είναι τρόπος ή είδος έμπειρίας; Άν είναι, τότε αποτελεί διαφορετική κάπως έμπειρία. Άν όχι, τότε δέν είναι παρά πλάσμα της φαντασίας.

Η ψυχαναλυτική θέση μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Δέν είναι δυνατό να αποδειχτεί ή ύπαρξη της άσυνείδητης φαντασίωσης στο άτομο που βρίσκεται ευθισμένο μέσα της. Η άσυνείδητη φαντασίωση μπορεί ν' αναγνωριστεί σά φαντασίωση μόνο άφου το άτομο άναδυθεί μέσα άπ' αυτήν. Τοϋτος ο τρόπος διατύπωσης είναι επιβαρυμένος με δυσκολίες, όπως άλλωστε και κάθε άλλος τρόπος. Η κατάσταση δυσχεραίνεται κι άπό το γεγονός ότι ή έννοια της άσυνείδητης φαντασίωσης έχει πολύ λίγο διερευνηθεί άπό ύπαρξιακή και φαινομενολογική άποψη. Κι όμως, καμιά δλοκληρωμένη έκθεση των ανθρώπινων σχέσεων δέν μπορεί να την άγνοήσει.

Η έργασία¹ της Σούζαν Άϊζάακς (1952) για τη «Φύση και λειτουργία της Φαντασίωσης» παρέχει μιά πρόσφορη άφετηρία. Διαλέγω σάν αρχή αυτή την έκδοχή της ψυχαναλυτικής θεωρίας της φαντασίωσης, έπειδή παραμένει μιά άξεπέραστη μελέτη με μεγάλη έπιρροή και έπειδή ή Άϊζάακς φαίνεται να θεωρεί τη φαν-

1. Συγκεκριμένα, αυτή ή έργασία έχει γίνει γενικά άποδεκτή άπό την ομάδα Klein του Λονδίνου, σά θεμελιώδης διατύπωση της θέσης τους. Τη θέση αυτή έχει έπικρίνει ο Glover (1945).

τασίωση, μεταξύ τῶν ἄλλων, καὶ σὰν ἕνα τρόπο ἐμπε-
ρίας.

I

Ἡ Ἀϊζάακς ἀναφέρει ὅτι «ἐνδιαφέρομαι κυρίως γιὰ τὸν ὀρισμὸ
τῆς "φαντασίωσης"· δηλαδή, γιὰ τὴν περιγραφή τῆς σε ι ρ ᾱ ς
τ ὠ ν γ ε γ ο ν ὅ τ ω ν πού ἡ χρῆση τοῦ ὅρου μᾶς βοηθάει ν' ἀ-
ναγνωρίσουμε, νὰ ὀργανώσουμε καὶ νὰ συσχετίσουμε μὲ ἄλλα ση-
μαντικὰ γεγονότα» (σελ. 67).

Συνοφίζει τὰ ἐπιχειρήματά της ὡς ἑξῆς:

- «1. Ἡ ἔννοια τῆς φαντασίωσης στὴν ψυχαναλυτικὴ σκέψη ἔχει
βαθμιαῖα διευρυνθεῖ. Τώρα χρειάζεται διευκρίνιση καὶ σα-
φή ἐπέκταση ὥστε νὰ ἐνσωματώσει ὅλα τὰ σχετικὰ γεγονότα.
2. Στὶς ἀπόψεις πού ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἐδῶ:
 - α) Οἱ φαντασιώσεις ἀποτελοῦν τὸ πρωταρχικὸ περιεχόμενο
τῶν ἀσυνείδητων ψυχικῶν διεργασιῶν.
 - β) Οἱ ἀσυνείδητες φαντασιώσεις ἀναφέρονται πρωταρχικὰ
στὰ σώματα καὶ ἀναπαριστοῦν ἐνστικτικούς σκοποὺς πού
κατευθύνονται πρὸς ἀντικείμενα.
 - γ) Οἱ φαντασιώσεις αὐτὲς εἶναι, καταρχήν, οἱ ψυχικοὶ ἀντι-
πρόσωποι τῶν λιμπιντικῶν καὶ καταστροφικῶν ἐνστίκτων.
Νωρὶς κατὰ τὴν ἀνάπτυξή τους διαμορφώνονται σὲ ἄμυ-
νες ὅπως καὶ σ' ἐκπληρώσεις ἐπιθυμιῶν καὶ περιεχόμενο
ἄγχους.
 - δ) Ὁ Φρόυντ ἔθεσε σὰν αἶτημα τὴν «ψευδαισθησιακὴ ἐκπλή-
ρωση ἐπιθυμίας» καὶ ἡ «πρωταρχικὴ ταύτιση», ἡ «ἐνδο-
βολή» καὶ ἡ «προβολή» ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς φαντασιω-
σικῆς ζωῆς.
 - ε) Μέσα ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἐμπειρίες, οἱ φαντασιώσεις δια-
μορφώνονται καὶμποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν, ἀλλὰ ἡ ὑπαρ-
ξή τους δὲν ἐξαρτιέται ἀπὸ τέτοιου εἶδους ἐμπειρίες.
 - στ) Οἱ φαντασιώσεις δὲν ἐξαρτιόνται ἀπὸ τὶς λέξεις, ἀν καί

- σ' ὁρισμένες συνθήκες μπορούν νὰ ἐκφραστούν μὲ λέξεις.
- ζ) Οἱ πρωιμότερες φαντασιώσεις βιώνονται σὰν αἰσθητηριακές ἐντυπώσεις: ἀργότερα παίρνουν τὴ μορφή εὐπλαστων εἰκόνων ἢ δραματικῶν ἀναπαραστάσεων.
- η) Οἱ φαντασιώσεις ἔχουν τόσο ψυχικὰ ὅσο καὶ σωματικὰ ἀποτελέσματα, π.χ. σὲ συμπτώματα μετατροπῆς, στὰ σωματικὰ χαρακτηριστικά, στὸ χαρακτήρα καὶ στὴν προσωπικότητα, σὲ νευρωτικὰ συμπτώματα, ἀναστολές καὶ ἐξιδανικεύσεις.
- θ) Οἱ ἀσυνείδητες φαντασιώσεις ἀποτελοῦν τὸ λειτουργικὸ κρίκο ἀνάμεσα στὰ ἐνστικτα καὶ τὸ μηχανισμό. Ὅταν μελετηθεῖ λεπτομερειακά, κάθε ποικιλία μηχανισμοῦ τοῦ Ἐγὼ ἐμφανίζεται νὰ ἀπορρέει ἀπὸ ἓνα συγκεκριμένο εἶδος φαντασίωσης, πὺ σὲ τελικὴ ἀνάλυση προέρχεται ἀπὸ ἐνστικτικὲς παρορμήσεις. «Τὸ Ἐγὼ εἶναι ἓνα διαφοροποιημένο τμῆμα τοῦ Προεγὼ (ID)». «Μηχανισμός» εἶναι ἓνας ἀφηρημένος γενικὸς ὅρος πὺ περιγράφει ὁρισμένες ψυχικὲς διεργασίες οἱ ὁποῖες βιώνονται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο σὰν ἀσυνείδητες φαντασιώσεις.
- ι) Ἡ προσαρμογὴ στὴν πραγματικότητα καὶ ἡ σκέψη θάσει τῆς πραγματικότητος ἀπαιτοῦν τὴν ὑποστήριξη ταυτόχρονων ἀσυνείδητων φαντασιώσεων. Ἡ παρατήρηση τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποῖους ἀναπτύσσεται ἡ γνώση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δείχνει πῶς ἡ φαντασίωση τοῦ παιδιοῦ συμβάλλει στὴ μάθηση.
- ια) Οἱ ἀσυνείδητες φαντασιώσεις ἀσκοῦν συνεχὴ ἐπίδραση σὲ ὅλη τὴ διάρκειά τῆς ζωῆς, τόσο στὸ ὁμαλὸ ὅσο καὶ στὸ νευρωτικὸ ἄτομο· ἡ διαφορὰ βρίσκεται στὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τῶν ἐπικρατέστερων φαντασιώσεων, στὴν ἐπιθυμία ἢ τὸ ἄγχος πὺ τίς συνοδεύει καὶ στὴν ἀλληλεπίδραση μεταξὺ τους καὶ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα» (σελ. 111 - 112).

Ὁ ὅρος φαντασίωση ἀποδίδει σὲ μιὰ σειρά γεγονότων. Ποιὸ εἶναι τὸ πεδίο ὁρισμοῦ αὐτῆς τῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων; Ἀποτελοῦν γεγονότα τ ἢ ε ἐμπειρίας; Τῆς δικῆς μου ἐμπειρίας; Τῆς δικῆς

σου; Τῆς ἐμπειρίας πού ἔχω γιά σένα ἀλλά ὄχι καί τῆς ἐμπειρίας πού ἔχεις ἐ σ ὺ γιά τόν ἑαυτό σου; Μήπως εἶναι γεγονότα ὄχι τ ἦ ς ἐμπειρίας μου, ἀλλά γεγονότα πού συνάγονται ἀπό γεγονότα τῆς ἐμπειρίας μου; Ἀπό μένα γιά τόν ἑαυτό μου; Ἀπό μένα γιά σένα; Τὸ πεδίο ὁρισμοῦ τους θρίσκεται κάπου στήν ἐμπειρία τοῦ ἑαυτοῦ καί τοῦ ἄλλου ἢ ἔξω ἀπό κάθε ἐμπειρία, μολονότι συνάγεται ἀπ' αὐτήν; Οἱ φαντασιώσεις βιώνονται σά δραματικές ἀναπαραστάσεις. Τί σημαίνει αὐτό; Μποροῦν οἱ δραματικές ἀναπαραστάσεις νά βιωθοῦν σά φαντασίωση; Ποιανοῦ κι ἀπό ποιόν;

Ἡ ἐργασία τῆς Ἀϊζάακς ἀσχολεῖται κυρίως μέ συμπερασματικές διαδικασίες τοῦ ἐ α υ τ ο ὦ γιά τόν ἄ λ λ ο. Στή δική μου ἐμπειρία ὁ ἑαυτός δὲ βιώνει τήν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου ἄμεσα. Τὰ προσιτὰ στὸν ἑαυτό γεγονότα πού ἀφοροῦν τὸν ἄλλο, ἀποτελοῦν πράξεις τοῦ ἄλλου πού βιώνονται ἀπὸ τὸν ἑαυτό.

Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἑαυτοῦ πού βλέπει τὸν ἄλλο, ἡ Ἀϊζάακς συμπεραίνει ἀπὸ τὴ δική της ἐμπειρία γιά τίς πράξεις τοῦ ἄλλου, μερικὰ πράγματα γιά τήν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου.

Ἕνας ἐνήλικος συμπεραίνει τί βιώνει ἕνα ὀρέφος. Τὸ ὀρέφος δὲ μᾶς λέει. Ὁ ἐνήλικος συμπεραίνει ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ὀρέφους ὅτι ἡ θρεφικὴ ἐμπειρία μιᾶς κατάστασης κοινῆς στὸν ἐνήλικο καί στὸ ὀρέφος εἶναι ἡ ἴδια ἢ διαφορετικὴ ἀπὸ τήν ἐμπειρία τοῦ ἐνήλικου γιά τὴν «ἴδια» κατάσταση.

Ἡ Ἀϊζάακς ἀναφέρει: «Οἱ ἀπόψεις μας γιά τὴ φαντασίωση στὰ πρῶιμα αὐτὰ χρόνια βασίζονται ὀλοκληρωτικὰ στὴ συμπερασματικὴ διαδικασία, ἀλλὰ αὐτὸ τελικὰ ἰσχύει γιά ὅποιαδήποτε ἡλικία. Οἱ ἀσυνείδητες φαντασιώσεις πάντοτε συμπεραίνονται, ποτὲ δὲν παρατηροῦνται καθεαυτές· ἡ τεχνικὴ τῆς ψυχανάλυσης στὸ σύνολό της βασίζεται, σὲ μεγάλο βαθμὸ, στὴ γνώση ἀποτέλεσμα συμπερασματικῆς διαδικασίας» (σελ. 69).

Γιὰ νὰ εἵμαστε συνεπεῖς δὲ φαίνεται νὰ ἔχουμε ἄλλη ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ γιά τὴν ὅποιαδήποτε ἐμπειρία τοῦ ἄλλου, συνειδητὴ ἢ ἀσυνείδητη, βασίζεται στὴ συμπερασματικὴ διαδικασία, ὅποιαδήποτε ἡλικία κι ἂν ἔχει ὁ ἑαυτός ἢ ὁ ἄλλος, ὅπως κατηγορηματικὰ ἀναφέρει ἡ Ἀϊζάακς στὴν παραπάνω δεύτερη πρόταση γιά τὴν ἀσυνείδητη φαντασίωση. Ἀφοῦ γιά τὴν Ἀϊζάακς οἱ φαντασιώσεις εἶναι «ἐσωτερικά», «ψυχικά» γεγονότα,

μόνο οἱ προσωπικὲς φαντασιώσεις εἶναι ἄμεσα προσιτὲς στὸν ἑαυτό. Ἀπὸ τὸν ἄλλο δὲ ν ε ἶ ν α ι δ υ ν α τ ὸ παρὰ μόνο νὰ συναχθοῦν. Ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ «νοῦς», τὸ «ἄσυνείδητο» ἢ ἡ «φαντασίωση» βρίσκεται μέσα στὸ ἄτομο καί, μ ἐ α ὕ τ ῆ ν τ ῆ ν ἔ ν ν ο ι α , εἶναι ἀπρόσιτη στὸν ἄλλο, ἔχει πολὺ σημαντικές συνέπειες γιὰ ὁλόκληρη τὴν ψυχαναλυτικὴ θεωρίαν καὶ πρακτικὴν.

Ἡ Ἀϊζάακς, ἀναφερόμενη ὅχι μόνο στὴ φαντασίαν, τὸ ὄνειροπόλημα καὶ τοὺς ρεμβασμούς, ἀλλὰ καὶ στὴν «ἄσυνείδητη φαντασίωση», καταλήγει σὲ δυὸ εἴδη συμπερασμάτων ἀπὸ τὴ θέσιν της σὰν τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο· συγκεκριμένα: συμπεραίνει κάτι γιὰ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἄλλου καὶ συμπεραίνει ὅτι αὐτὸ εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὅποιο ὁ ἄλλος δὲν ἔχει ἐπίγνωση. Πράγμα πού φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει ἓνα ὁλόκληρο ε ἶ δ ο ς ἐμπειρίας, ὅπως κι ἓνα εἰδικὸ «περιεχόμενο» τ ῆ ς ἐμπειρίας, τὸ ὅποιο ὁ ἄλλος πού «ἔχει» τὴν ἀποδιδόμενη ἐμπειρία ἀγνοεῖ ἢ μπορεῖ νὰ ἀγνοεῖ. Ἀπὸ τίς προκείμενές της συνεπάγεται ὅτι δὲ χρειάζεται ἡ ἐνίσχυση τῶν συμπερασμάτων τοῦ ἑαυτοῦ της ἀπὸ σαφεῖς μαρτυρίες τοῦ ἄλλου γιὰ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν αὐτὰ τὰ συγκεκριμένα συμπεράσματα.

Ὅταν ὁ ἑαυτὸς εἶναι ὁ ἀναλυτὴς καὶ ὁ ἄλλος ὁ ἀναλυόμενος, τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο δηλώνει:

«Ἡ προσωπικότητα, οἱ στάσεις καὶ προθέσεις, ἀκόμα καὶ τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὸ φύλο τοῦ ἀναλυτῆ, ὅ π ω ς τὰ β λ έ π ε ι καὶ τὰ α ἰ σ θ ά ν ε τ α ι ὁ ν ο ὕ ς τ ο ὕ ἀ σ θ ε ν ῆ , ἀλλάζουν ἀπὸ μέρα σὲ μέρα (ἀκόμα κι ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή), ἀνάλογα μὲ τίς ἀλλαγές στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ ἀσθενῆ (εἴτε αὐτὲς προκαλοῦνται ἀπὸ τίς παρατηρήσεις τοῦ ἀναλυτῆ εἴτε ἀπὸ ἐξωτερικὰ συμβάντα). Δηλαδή, ἡ σ χ έ σ η τ ο ὕ ἀ σ θ ε ν ῆ π ρ ὸ ς τ ὸ ν ἀ ν α λ υ τ ῆ ε ἶ ν α ι , σ χ ε δ ὸ ν ἀ π ὸ λ υ τ α , σ χ έ σ η ἀ σ υ ν ε ἶ δ η τ η ς φ α ν τ α σ ί ω σ η ς» (σελ. 78).

Τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο συμπεραίνει ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἄλλου, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ αὐτῆ ἔχει ἓνα «νόημα» τὸ ὅποιο ὁ ἄλλος δὲ βλέπει καί, μ' αὐτὴ τὴν ἔννοιαν, ὁ ἄλλος ἀδυνατεῖ νὰ «δεῖ» ἢ νὰ «ἀντιληφθεῖ» τί συνεπάγονται οἱ πράξεις του (δηλ. τοῦ ἄλλου).

Ὁ ἀναλυτὴς λέει τότε: «Ὁ ἀσθενὴς κυριαρχεῖται ἀπὸ “ἀσυνείδητη” φαντασίωση».

Ἄς διακρίνουμε δυὸ χρήσεις τῆς ἔννοιαις «ἀσυνείδητος». Πρῶτο, ὁ ὅρος «ἀσυνείδητος» μπορεῖ ν’ ἀναφέρεται σὲ δυναμικὲς δομές, λειτουργίες, μηχανισμούς, διεργασίες ποὺ σκοπεύουν νὰ ἐξηγήσουν τίς πράξεις ἢ τίς ἐμπειρίες ἐνὸς ἀτόμου. Τέτοιες δομές, λειτουργίες, μηχανισμοί, ἢ διεργασίες βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ἀλλὰ χρησιμεύουν γιὰ νὰ «ἐξηγήσουν» τὴν ἐμπειρία, εἴτε ὀνομάζεται συνειδητὴ, εἴτε ἀσυνείδητη. Οἱ ἔννοιαις αὐτὲς βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ ξεκινοῦν ἀπὸ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἐμπειρία. Ἄν τὰ συμπεράσματα αὐτὰ εἶναι λαθεμένα ὅτιδήποτε ἔχει στηριχθεῖ πάνω τους εἶναι τελείως λαθεμένο.

Δεύτερο, «ἀσυνείδητος» μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι αὐτὸς ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸν ὁρο ἰσχυρίζεται πὼς ὁ ἴδιος ἢ ὁ ἄλλος δὲν ἔχει ἐπίγνωση ἐνὸς τμήματος τῆς ἐμπειρίας του, παρόλο τὸ φανερό παραλογισμό αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ.

Μποροῦμε νὰ θέσουμε τὸ ἐρώτημα: ποιά εἶναι ἡ βιωματικὴ κατάσταση, τῆς «ἀσυνείδητης φαντασίωσης», ὅπως χρησιμοποιεῖ τὸν ὁρο ἡ Ἀϊζάακς. Ἡ Ἀϊζάακς ἐπανειλημμένα ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀσυνείδητη φαντασίωση εἶναι ἐμπειρία:

«Μηχανισμὸς εἶναι ἕνας ἀφηρημένος γενικὸς ὁρος ποὺ περιγράφει ὁρισμένες ψυχικὲς διεργασίες οἱ ὁποῖες **βιωνοῦνται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο σὰν ἀσυνείδητες φαντασιώσεις**» (σελ. 112, δική μου ὑπογράμμιση).

Καί:

«Φαντασίωση εἶναι (καταρχήν) τὸ ψυχοδιανοητικὸ πόρισμα, ὁ ψυχικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐνστικτοῦ. Δὲν ὑπάρχει παρόρμηση, ἐνστικτικὴ ἐνόρμηση ἢ ἀπόκριση ποὺ νὰ μὴ βιωνεταί σὰν ἀσυνείδητη φαντασίωση» (σελ. 83, δική μου ὑπογράμμιση).

Μὲ βάση αὐτὲς τίς ἀρχὲς παρατήρησης καὶ ἐρμηνείας ποὺ ἔχουν ἤδη περιγραφεῖ καὶ καθιερωθεῖ ἀπὸ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἔρευνα, μπο-

ροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι, ὅταν τὸ παιδί ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία του γιὰ τὸ μαστὸ τῆς μητέρας, θ ι ὡ ν ε ι αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία σὰ συγκεκριμένη φαντασίωση — «θέλω νὰ θηλάσω τὴ θηλή». Ἄν ἡ ἐπιθυμία εἶναι πολὺ ἔντονη (ἴσως ἀπὸ ἄγχος) ἐνδέχεται νὰ αἰσθάνεται: «θέλω νὰ τὴν καταβροχθίσω ὁλόκληρη» (σελ. 84, ὑπογράμμιση στὸ πρωτότυπο) .

Γιὰ τὴν Ἀϊζάακς, ἡ ἀσυνείδητη φαντασίωση ἀποτελεῖ ἓνα τρόπο βίωσης τῶν ἐπιθυμιῶν μας, ποὺ παίζει ρόλο στὶς προσωπικὲς μας σχέσεις σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς μας.

II

Εἶναι ἄραγε ὁρολογικὴ ἀντίφαση νὰ μιλάμε γιὰ «ἀσυνείδητη φαντασίωση»; Ἡ ἐμπειρία ἐνὸς ἀτόμου περιλαμβάνει ὅτιδήποτε ἔχει ἐπίγνωση ὁ «ἴδιος» ἢ «ὁποιοδήποτε τμῆμα τοῦ ἑαυτοῦ του», εἴτε ἔχει ἐπίγνωση — ὁ ἴδιος ἢ ὁποιοδήποτε τμῆμα του — τοῦ κάθε ἐπιπέδου τῆς συνείδησός του εἴτε ὄχι. Οἱ ἐμπειρίες του μπορεῖ νὰ εἶναι ἐσωτερικὲς ἢ ἐξωτερικὲς· γιὰ τὸ δικό του σῶμα ἢ γιὰ τὰ σώματα ἄλλων ἀτόμων· πραγματικὲς ἢ ἐξωπραγματικὲς· προσωπικὲς ἢ κοινές. Ὁ ἰσχυρισμὸς τῆς ψυχανάλυσης εἶναι ὅτι οἱ ἐπιθυμίες μας παρουσιάζονται μὲ τὴν ἐμπειρία μας, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ μὴν τίς ἀναγνωρίζουμε. Πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἓναν ἀπὸ τοὺς τρόπους γιὰ νὰ μὴν ἔχουμε συνείδηση τῆς ἐμπειρίας μας. Τὴν παρερμηνεύουμε.

Ἀλλὰ ἀκόμη κι ἂν, ἀποφεύγοντας τὸν ὄρο «ἀσυνείδητος», βροῦμε μιὰ διατύπωση ποὺ νὰ προσδιορίζει ἅμεσα τὴν ἐμπειρία, ὑπάρχουν στὴν ἐργασία τῆς Ἀϊζάακς προβλήματα ποὺ ἐμφανίζουν ἀνυπέρβλητες δυσκολίες. Διέπουν ὁλόκληρη τὴν παρουσίαση τῆς Ἀϊζάακς καὶ τὴν ψυχαναλυτικὴ θεωρία γενικά. Ἀποκρυσταλλώνονται στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα:

«Ὅταν ἀντιδιαστέλλεται μὲ ἐξωτερικὲς καὶ σωματικὲς πραγματικότητες, ἡ φαντασίωση, ὅπως καὶ ἄλλες ψυχικὲς δραστηριότητες, ἀποτελεῖ πλάσμα, ἀφοῦ δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ἀγγίξουμε, νὰ τὴ χειριστοῦμε ἢ νὰ τὴ δοῦμε· κι ὁμως εἶναι πραγματικὴ στὴν ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμένου. Εἶναι μιὰ πραγμα-

τική ψυχική λειτουργία κι έχει πραγματικά ἀποτελέσματα, ὄχι μόνο στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ νοῦ, ἀλλὰ καὶ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο τῆς σωματικῆς ἀνάπτυξης καὶ συμπεριφορᾶς τοῦ ὑποκειμένου, ὅποτε καὶ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ σώματος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων».

Ἡ φαντασίωση «εἶναι πραγματικὴ στὴν ἐμπειρία τοῦ ὑποκειμένου». Εἶναι ἀκόμη καὶ «πλάσμα, ἀ φ ο ὕ δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀγγίξουμε, νὰ τὴ χειριστοῦμε ἢ νὰ τὴ δοῦμε». Ὁ ὁρος ὑποδηλώνει τόσο τὶς «πραγματικὲς» ἐμπειρίες ποὺ εἶναι ἀσυνείδητες γιὰ τὸ ὑποκείμενο, ὅσο καὶ μιὰ ψυχικὴ λειτουργία ποὺ ἔχει «πραγματικὰ» ἀποτελέσματα. Αὐτὰ τὰ πραγματικὰ ἀ π ο τ ε λ έ σ μ α τ α εἶναι οἱ πραγματικὲς ἐμπειρίες. Ἡ φαντασίωση ἐμφανίζεται τώρα, σὰν ἀποτέλεσμα, νὰ εἶναι ἡ α ἰ τ ί α τοῦ ἑαυτοῦ της, καὶ σὰν αἰτία, νὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἴσως νὰ θίγουμε ἕνα κρίσιμο σημεῖο ποὺ συσκοτίζεται ἀπὸ τὴ σύγχιση στὴν ὁποία ὁδηγηθήκαμε χάρις σὲ κάποια θεωρητικὴ μας διάκριση.

Μιὰ πηγὴ τῆς σύγχισης εἶναι τὸ συγκεκριμένο διχοτομικὸ σχῆμα στὸ ὁποῖο ἔχει διαμορφωθεῖ ὁλόκληρη ἡ θεωρία. Αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο σχῆμα συνεπάγεται τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸν «ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ νοῦ» ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὸν «ἐξωτερικὸ κόσμο τῆς σωματικῆς ἀνάπτυξης καὶ συμπεριφορᾶς τοῦ ὑποκειμένου, ὅποτε καὶ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ σώματος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων».

Αὐτὴ ἡ ἀντιδιαστολὴ δημιουργεῖ, στὴν ἐργασία τῆς Ἀϊζάακς καὶ σὲ πολλὲς ψυχαναλυτικὲς ἐργασίες, δύο ἀντιτιθέμενες ἐμάδες ὄρων.

Συγκεκριμένα:

ἐσωτερικὸς	σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ	ἐξωτερικὸς
ψυχοδιανοητικὸς	σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ	σωματικὸς
ψυχοδιανοητικὴ δραστηριότητα	σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς	ἐξωτερικὲς καὶ σωματικὲς πραγματικότητες
πλάσμα	σὲ ἀντίθεση μὲ	ὅ,τι μπορούμε νὰ ἀγγίξουμε, νὰ χειριστοῦμε, νὰ δοῦμε

ψυχική
πραγματικότητα

σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ σωματικὴ πραγματικότητα

ὁ ἐσωτερικὸς
κόσμος τοῦ νοῦ

σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμο τῆς σωματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ ὑποκειμένου, ὅποτε καὶ τοῦ νοῦ καὶ σώματος τῶν ἄλλων ἀνθρώπων

νοῦς

σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ σῶμα

Μὲ βάση αὐτὴ τὴ σειρά τῶν διακρίσεων, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ φαντασίωση ἀρχίζει στὴν ἀριστερὴ πλευρά, σὰν ἐσωτερικὴ ψυχοδιανοητικὴ δραστηριότητα, κλπ., καὶ περνάει κατὰ κάποιον τρόπο στὴ δεξιὰ πλευρά. Παρὰ τὴν παράδοξη θέση στὴν ὁποία ὀδηγοῦμαστε, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἡ φαντασίωση *βιὼνεται* μόνο στὴ δεξιὰ πλευρά. Γιατὶ μᾶς λένε ὅτι διώνεται μὲ ὅρους τῆς ἐξωτερικῆς καὶ σωματικῆς πραγματικότητος, τόσο τοῦ δικοῦ μας σώματος ὅσο καὶ τοῦ σώματος τῶν ἄλλων.

Ὅροι ὅπως ἡ «μετατροπὴ», μετατόπιση ἀπὸ τὸ νοῦ στὸ σῶμα, ἡ «προβολή», μετατόπιση ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἡ «ἐνδοβολή», μετατόπιση ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ στὸ ἐσωτερικὸ, παγιδεύονται καὶ ἐμπλέκονται σ' αὐτὸν τὸ θεωρητικὸ διχασμό. Ἀντὶ νὰ περιγράψουν γεγονότα τῆς ἐμπειρίας, χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ ἐξηγήσουν κατασκευάσματα τῆς θεωρίας. Ἡ διπλὴ σειρά κι ἀκόμη λιγότερο αὐτὲς οἱ μεταδιβάσεις, δὲν ἀνήκουν στὴ σειρά τῶν γεγονότων ποὺ ἡ Ἀιζάκς ξεκινάει νὰ περιγράψει. Ἐνα ἄτομο πιθανὸ νὰ διώνει τὸν ἑαυτό του μὲ ὅρους αὐτῆς τῆς σειρᾶς διακρίσεων. «Νιώθει» ὅτι ὁ «νοῦς» του περιέχει «περιεχόμενα», ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ «σῶμα» του βρίσκεται «ἐξω» ἀπὸ τὸ «νοῦ» του. Ὅσο παράξενα κι ἂν ἀκούγεται μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν εἶναι ψεύτης καὶ ὅτι διαλέγει τὰ λόγια του προσεκτικά. Ὡστόσο, εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸ θέμα νὰ παίρνει κανεὶς αὐτὴ τὴ μορφή τοῦ διχασμοῦ τοῦ ἑαυτοῦ σὰ θεωρητικὴ ἀφετηρία.

Μποροῦμε ἀκόμα νὰ φανταστοῦμε ὅτι ἡ φαντασίωση συμβαίνει «μέσα» στὸ «νοῦ». Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναρωτηθεῖ γιατί πρέπει νὰ φανταστοῦμε κάτι τέτοιο, χωρὶς ν' ἀναλάβει νὰ λύσει τὸ

ἴδιο τὸ πρόβλημα τῆς φαντασίωσης.

Ὅταν κάποιος δὲν υἱοθετεῖ ἢ ἐγκαταλείπει αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη διχοτόμηση τοῦ ἐσωτερικοῦ - ψυχοδιανοητικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ - σωματικοῦ, ἐμφανίζονται ἄλλα προβλήματα. Δὲν εἶναι τὰ ἴδια προβλήματα καλυμμένα μὲ ἄλλη διατύπωση. Τὸ ἀληθινὸ πρόβλημα τῇ στιγμῇ αὐτὴ εἶναι νὰ ἐπιτρέψουμε τὴν παρουσίαση τῶν προβλημάτων. Κι αὐτὸ γίνεται μόνο ὅταν τὰ φαινόμενα δὲν καλύπτονται ἀπὸ ψευτοπροβλήματα.

III

Ἡ Μεταψυχολογία πρέπει ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία κάποιου ἀτομοῦ, σπάνια ὅμως διευκρινίζεται ποιοανοῦ ἐμπειρία ἢ ποιά ἐμπειρία.

Οἱ ψυχαναλυτὲς χρησιμοποιοῦν συχνὰ τὸν ὅρο «πραγματικότητα» γιὰ νὰ δηλώσουν ἐκεῖνο ποὺ καθιστᾷ ἔγκυρη τὴν ἐμπειρία. Ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται μὲ διάφορους τρόπους καὶ μπορεῖ ν' ἀναφέρεται π.χ. 1) σ' αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ τὴν ἐμπειρία, 2) σὲ μιὰ συγκεκριμένη «ιδιότητα» ποὺ ἔχουν ὁρισμένες ἐμπειρίες καὶ στεροῦνται ἄλλες καὶ πολὺ χοντροκομμένα, 3) σ' ὁτιδήποτε ἢ «κοινὴ λογικὴ» ἢ ὁ ἀναλυτὴς θεωρεῖ ὅτι εἶναι πραγματικότητα. Ἡ ἴδια ἢ πραγματικότητα καλύπτεται μὲ ἐτικέτες ὅπως «ψυχικὴ» πραγματικότητα, «σωματικὴ» πραγματικότητα, «ἐσωτερικὴ» πραγματικότητα καὶ «ἐξωτερικὴ» πραγματικότητα, «ὑποκειμενικὴ» πραγματικότητα καὶ «ἀντικειμενικὴ» πραγματικότητα.

Εἶναι χρήσιμο νὰ διακρίνουμε τὴν ἰδιότητα ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ἐμπειρίας. Τὸ ὄνειρο εἶναι ἓνας τρόπος ἐμπειρίας ποὺ τὸ ἀφυπνισμένο ἄτομο διακρίνει ἀπὸ τὴν ἀφυπνισμένη ἀντίληψη μὲ διάφορα κριτήρια. Τὸ ὄνειρο, ἡ φαντασία καὶ ἡ ἀφυπνισμένη ἀντίληψη εἶναι διαφορετικοὶ τρόποι ἐμπειρίας. Ἡ «πραγματικότητα», μὲ τὴ δεύτερη παραπάνω σημασία, μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ιδιότητα ποὺ ἀποδίνεται κατὰ καιροὺς σὲ ὁποιοσδήποτε ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους.

Οἱ ὅροι «ἐσωτερικὸς» καὶ «ἐξωτερικὸς» μπορεῖ ν' ἀναφέρονται στὴν «πραγματικότητα» μὲ τὴν πρώτη σημασία. Μπορεῖ νὰ λεχθεῖ

ὅτι ἡ «ἐσωτερικὴ πραγματικότητα» προκαλεῖ τὴν ἐξωτερικὴν ἢ ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἀντίστροφα. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις ἡ «πραγματικότητα» μὲ τὴ δεύτερη σημασία, ποὺ παράγει τὴν ἐμπειρίαν, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς «ἐσωτερικὴ» ἢ «ἐξωτερικὴ» σὲ σχέση μὲ τὰ ὑποτιθέμενα ὅρια τοῦ ἑαυτοῦ ἢ τοῦ ἄλλου. Τὸ «ἐσωτερικὸς» εἶναι καμιὰ φορὰ συνώνυμο τοῦ «ψυχικὸς» ἢ τοῦ «ὑποκειμενικὸς» σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ «ἐξωτερικὸς», «σωματικὸς» ἢ «ἀντικειμενικὸς». Οἱ ὁροι «ἐσωτερικὸς» καὶ «ἐξωτερικὸς» μποροῦν ἀκόμα νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ γίνῃ διάκριση ἀνάμεσα στὰ ὄνειρα καὶ στὴν ἐγρήγορση ἢ ἀνάμεσα στὰ «φανταστικά» καὶ τὰ «πραγματικά» συμβάντα, ὅταν ἡ διάκριση γίνεται ἀνάμεσα σὲ τρόπους ἐμπειρίας.

Ὁ ὅρος «νοῦς» χρησιμοποιεῖται συχνὰ σὰ μιὰ πραγματικότητα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἡ ἐμπειρία. Ἐτσι, ὁ Τζάκ παραδέχεται πὺς ἡ Τζιλ ἔχει παράξενα σωματικὰ συναισθήματα, ἀλλὰ ἀποδίνει τὴν προέλευσίν τους στὸ «νοῦ» τῆς Τζιλ. Εἶναι «ψυχογενῆ» καὶ ἡ Τζιλ εἶναι «ὑστερική». Ἄν τὸ σῶμα ταξινομηθεῖ, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Ἀϊζάκς, ὡς τμῆμα τῆς «ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας» — «ἐξωτερικὴ» δηλαδὴ σὲ σχέση μὲ τὸ «νοῦ» — ὁ Τζάκ ἐπικαλεῖται τὴ «σωματομετατροπὴν» γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ πὺς ἔνα «συμβάν» «μέσα» στὸ «νοῦ» τῆς Τζιλ βιώνεται ἀπὸ τὴν Τζιλ ὅχι «μέσα» στὸ «νοῦ» της, ἀλλὰ «στὸ» «σῶμα» της, δηλαδὴ «στὴν» «ἐξωτερικὴν» ἢ «σωματικὴν» «πραγματικότητα».

Ὅταν χρησιμοποιοῦνται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ ἔννοιες σωματομετατροπῆς, προβολῆς ἢ ἐνδοβολῆς δὲν περιγράφουν τί πραγματικὰ συμβαίνει μέσα στὴν ἐμπειρίαν ἐνὸς ἀτόμου. Σὰ «μηχανισμοὶ» ποὺ ἀποσκοποῦν στὴν «ἐξήγηση» τῆς ἐμπειρίας, δὲν εἶναι δυνατό νὰ μᾶς ποῦν τί εἶδους ἐμπειρίες σκοπεύουν νὰ «ἐξηγήσουν». Σὰ μηχανισμοὶ ποὺ γεφυρώνουν τίς ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς πραγματικότητες, μετακινοῦνται ἀνάμεσα στίς διακρίσεις ποὺ ἐξετάσαμε προηγουμένως, τοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ, τοῦ νοῦ καὶ τοῦ σώματος. Χρησιμοποιημένοι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δὲν περιγράφουν τίποτα, δὲν ἐξηγοῦν τίποτα καὶ οἱ ἴδιες οἱ ἔννοιες εἶναι ἀνεξήγητες. Μιὰ σωματικὴ ἐμπειρία ὀνομάζεται «ψυχοδιανοητικὸ συμβάν», ἀλλὰ «ἐξωτερικὸ σὲ σχέση μὲ τὸ νοῦ». Γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ἑαυτό της ἡ θεωρία ἐλίσσεται μέσα ἀπὸ

μή - φαινομενολογικά αίτήματα, μεταμφιεσμένα σέ διωματικούς προσδιορισμούς, σέ αίτήματα ἐπινοημένα γιά νά «ἐξηγήσουν» πῶς ἐκεῖνο πού θρίσκειται «μέσα στό νοῦ» βιώνεται σάν κάτι «ἐξω» ἀπό τὸ «νοῦ», «μέσα στό σῶμα».

Ὁ Τζάκ ἀποδίνει στήν Τζιλ ἐμπειρίες καί τῆς ἀποδίνει ἀκόμα ὅτι δὲν ἔχει συνείδηση αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν. Ἡ Τζιλ συμφωνεῖ πῶς δὲν ἔχει ἐπίγνωση τῶν ἐμπειριῶν. Στὴ μετὰ ψυχολογία, ὁ Τζάκ ἐπιχειρεῖ τώρα νά «ἐξηγήσει» ὅχι ἀπλῶς τὴ δική του κατασκευὴ τῶν δεδομένων πού τοῦ εἶναι ἄμεσα προσιτά, ἀλλὰ πολὺ συχνὰ τίς δικές του ἐξηγήσεις γιά πράγματα πού δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ δεδομένα. Ὅταν ὁ Τζάκ συμπεραίνει ὅτι ἡ Τζιλ «ἔχει» ἐμπειρίες, τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ παρόντος, τίς ὁποῖες δὲν ἔχει συνειδητοποιήσει ἢ ἴδια, κάνει ἓνα τεράστιο βῆμα, πέρα ἀπὸ τὴ δική του ἐμπειρία γιά τὴν Τζιλ καί πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ἴδιας τῆς Τζιλ γιά τὸν ἑαυτὸ της καί γιά τὸν ἴδιο. Ὁ Τζάκ δὲ διαθέτει καμιὰ ἐγγύηση ὅτι δὲν προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τίς δικές του ἐμπειρίες καὶ ἐκεῖνες τῆς Τζιλ, ἐπιστρέφοντας μέσα ἀπὸ τὸν καθρέφτη πίσω στὶς δικές του προβολές.

Ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ περισσότεροὶ Εὐρωπαῖοι καὶ Βορειοαμερικανοὶ θὰ ὑποστήριζαν τὴ θέση ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ ἄλλου ζήτομου δὲ βιώνεται ἄμεσα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχει σημασία ἂν αὐτὸ ἰσχύει ὑποχρεωτικά, ἂν συμβαίνει τὸ ἴδιο σ' ὅλο τὸν πλανήτη, ἢ ἂν πάντοτε συνέβαινε αὐτό. Ἀλλὰ ἂν συμφωνήσουμε ὅτι δὲ βιώνεις τὴν ἐμπειρία μου, τότε συμφωνοῦμε ὅτι βασιζόμαστε στὴν ἐπικοινωνία μας γιά νά ανταλλάξουμε στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸ πῶς ἢ τί σκεφτόμαστε, νιώθουμε, φανταζόμαστε, ὀνειρευόμαστε κ.ο.κ. Τὰ πράγματα δυσκολεύουν ὅταν μοῦ λές ὅτι βιώνω κάτι πού δὲ βιώνω. Ἄν αὐτὸ φυσικὰ εἶναι ἐκεῖνο πού νομίζω ὅτι ἐννοεῖς μὲ τὴν ἐννοια «ἀσυνείδητη ἐμπειρία».

Ἀπ' ὅσα γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει ἀνάλογο πρακτικὸ καὶ θεωρητικὸ σύνολο προβλημάτων στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες. Οἱ ἐπιστήμονες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δὲν προσπαθοῦν νά συμπεράνουν πῶς ἡ «ψυχὴ τοῦ κόσμου» (anima mundi) βιώνει τίς παρεμβάσεις τους στὴ φυσικὴ διαδικασία. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ οἱ θετικοὶ ἐπιστήμονες γνωρίζουν ὅτι οἱ ἄνθρωποι βιώνονται μεταξύ τους. Μόνο μερικοὶ ψυχολόγοι φαίνονται νά τὸ ἀγνοοῦν.

Ἡ ἀπόδοση στὸν ἄλλο μιᾶς ἐμπειρίας ποὺ γι' αὐτὸν εἶναι ἀσυνείδητη, εἶναι πάλι κάτι διαφορετικό. Εἶναι πρῶιμο νὰ μιλάμε γιὰ μιὰ ἤδη ὑπάρχουσα συστηματικὴ μέθοδο διερεύνησης τοῦ τομέα τῆς διαπροσωπικῆς ἐμπειρίας, πολὺ περισσότερο μάλιστα γιὰ τὴ φαινομενολογία αὐτῆς τῆς μεθόδου.

Ἀποδίνουμε κίνητρα, παράγοντες, προθέσεις καὶ ἐμπειρίες ἀναμεταξύ μας τὴν κάθε στιγμή. Ἡ διερεύνηση τοῦ ποιὸς ἀποδίνει τί σὲ ποιόν, πότε, γιατί καὶ πῶς ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνη τῆς ἐπιστήμης. Πρόσθετα σ' αὐτὸ τὸ σύνολο τῶν προβλημάτων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀπορροφήσουν πολλές ζωὲς χωρὶς νὰ ἐξαντληθοῦν, ὑπάρχουν καὶ τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ λογικὴ τῆς ἔγκυρης συμπερασματικῆς διαδικασίας σ' αὐτὴ τὴ μελλοντικὴ ἐπιστήμη τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων.

Ἡ ἐπιστήμη τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων δυσχεραίνεται κι ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι πολὺ λίγοι ψυχολόγοι ἐνδιαφέρονται ν' ἀνακαλύψουν ἔγκυρους προσωπικοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους τὰ ἄτομα καὶ οἱ σχέσεις μεταξύ ατόμων μποροῦν νὰ ἐρευνηθοῦν ἀπὸ τὰ ἄτομα. Πολλοὶ ψυχολόγοι ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι ἂν ἡ ψυχολογία δὲν εἶναι κλάδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τότε δὲν εἶναι καθόλου ἐπιστήμη.

Ἀντίθετα· ἂν θέλω νὰ σὲ γνωρίσω, εἶναι ἀπίθανο νὰ τὸ ἐπιτύχω ἂν προχωρήσω σὰ νὰ μελετῶ ἓνα νεφὲλωμα ἢ ποντίκια. Δὲ θὰ ἔχεις τὴν πρόθεση ν' ἀποκαλύψεις τὸν ἑαυτό σου σὲ μένα. Ὅτι δὴποτε ἄλλο κι ἂν μελετῶ, ἂν δὲ σὲ γνωρίζω δὲ θὰ μελετῶ ἐσένα. Ἄν εἶσαι ἱκανὸς νὰ κρύβεις τὸν ἑαυτό σου, μπορεῖς νὰ εἶσαι πεπεισμένος καὶ δίκαια, ὅτι δὲ θὰ μάθω πολλὰ γιὰ σένα, διερευνώντας ἐξονυχιστικὰ τὴ συμπεριφορὰ σου καὶ μόνο. Ἄν κάποιος λέει ὅτι ἐνδιαφέρεται «ἀπλῶς καὶ μόνο» γιὰ τὴ μελέτη τῆς συμπεριφορᾶς, τότε δὲ μελετᾶται ἄτομα. Σήμερα ὅμως πολλοὶ ψυχολόγοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἐπιστημονικὰ εἶναι ἀδύνατο κάτι τέτοιο.

Εἶναι ἀδύνατο ν' ἀντλήσει κανεὶς τὴ βασικὴ λογικὴ μιᾶς ἐπιστήμης τῶν προσώπων ἀπὸ τὴ λογικὴ τῶν μὴ - προσωπικῶν ἐπιστημῶν. Κανένας κλάδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δὲν ἀπαιτεῖ νὰ γίνεταί ὁ ἰδιαίτερος τύπος συμπερασματικῆς διαδικασίας ποὺ ἀπαιτεῖται σὲ μιὰ ἐπιστήμη τῶν προσώπων.

Τὸ ἄτομο πού διερευνάει τὴν ἐμπειρία ἐνὸς ἄλλου μπορεῖ νὰ ἔχει ἄμεση ἐπίγνωση μόνο τῶν δικῶν του ἐμπειριῶν γιὰ τὸν ἄλλο. Δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄμεση ἐπίγνωση τῆς ἐμπειρίας πού ἔχει ὁ ἄλλος γιὰ τὸν «ἴδιο» κόσμο. Δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ μέσα ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἄλλου, οὔτε ν' ἀκούσει μέσα ἀπὸ τὰ ἀφτιά τοῦ ἄλλου. Τὸ μόνο ἀληθινὸ ταξίδι, παρατήρησε κάποτε ὁ Προύστ, θὰ ἦταν ὅχι νὰ διασχίσει κανεὶς ἑκατὸ διαφορετικοὺς τόπους μὲ τὰ ἴδια μάτια, ἀλλὰ νὰ δεῖ κανεὶς τὸν ἴδιο τόπο μέσα ἀπὸ ἑκατὸ διαφορετικὰ μάτια. Ὅλα ὅσα «αἰσθάνεται», «νιώθει», «διαισθάνεται», κλπ., κανεὶς γιὰ τὸν ἄλλο, συνεπάγονται κάποια συμπερασματικὴ διαδικασίᾳ πού ξεκινάει ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία πού ἔχει γιὰ τὸν ἄλλο καὶ καταλήγουν στὴν ἐμπειρία πού ἔχει ὁ ἄλλος γιὰ τὸν ἑαυτό του. Πράγμα πού προϋποθέτει ὅτι οἱ πράξεις τοῦ ἄλλου εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο συνάρτηση τῆς ἐμπειρίας του, ὅπως τουλάχιστο γνωρίζω γιὰ τὸν ἑαυτό μου. Μόνο μὲ βάση αὐτὴ τὴν προϋπόθεση, ὅσο προσδιορισμένη κι ἂν εἶναι, μπορεῖ κανεὶς νὰ διακινδυνεύσει νὰ καταλήξει σὲ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου, μὲ ἀφετηρία τὴν προσωπικὴ θέαση τῶν πράξεων τοῦ ἄλλου.

Τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα καταλήγει κανεὶς γιὰ τὴν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου μὲ βάση τίς ἄμεσες καὶ ἀπευθείας ἀντιλήψεις πού ἔχει γιὰ τίς πράξεις τοῦ ἄλλου ἀτόμου ἀποτελοῦν μὴ τάξη πράξεων προσδιορισμοῦ.² Καμιὰ ἄλλη ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρει ἐπαρκῆ κριτήρια γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τέτοιου εἶδους προσωπικῶν προσδιορισμῶν.

Πάρα πολλοὶ ψυχαναλυτές, ὅχι ὅλοι, μπαινοβγαίνουν σὲ μὴ περιστρεφόμενη πόρτα στὸ κατώφλι τῆς φαινομενολογίας καὶ μὴ δεύτερη ὥθηση ὁδηγεῖ ἄλλους πολὺ μακριὰ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἐπιστήμη. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἀπόδοση ἐνὸς παράγοντα, ἐνὸς κινήτρου, μιᾶς πρόθεσης καὶ ὀρισμένων ἐμπειριῶν πού ἀρνιέται ὁ ἀσθενής, ὑπάρχει ἓνα ἐκπληκτικὸ συνοθύλευμα δυνάμεων, ἐνεργειῶν, δυναμικῆς, οἰκονομίας, διαδικασιῶν καὶ δομῶν πού ἐξηγοῦν τὸ «ἀσυνεῖδητο». Αὐτὲς οἱ διπλὰ χιμαιρικὲς ἔννοιες τῆς ψυ-

2. Κατὰ τὴν ἔκφραση τῆς ψυχολογίας τῆς ἀντίληψης τῶν προσώπων, βλέπε ἰδιαίτερα Heider (1958).

χανάλυσης περιλαμβάνουν έννοιες ψυχοδιανοητικών δομών, οίκονομίας, δυναμικής, ένστικτων ζωής και θανάτου. ένσωτερικών αντικειμένων,³ κ.ο.κ. Τίθενται αίτηματικά σά ρυθμιστικές αρχές, σάν κατευθυντήριες ή ύπολανθάνουσες δυνάμεις, οί όποίες διέπουν ή ύπολανθάνουν στίς έμπειρίες πού, π.χ., ό Τζάκ νομίζει πώς έχει ή Τζιλ, αλλά ή ίδια τό άγνοεί και πού ό Τζάκ συμπεραίνει άπό την έμπειρία πού έχει ό ίδιος για ή συμπεριφορά της Τζιλ. Άλλά ποιά είναι ή έμπειρία πού έχει ό Τζάκ για την Τζιλ, ή Τζιλ για τον έαυτό της ή ή Τζιλ για τον Τζάκ;

Η κατάσταση είναι συχνά άκόμα χειρότερη, γιατί πολλές φορές δέν είναι καν σαφές τί άποτελεί έμπειρία και τί όχι και τί ύποτίθεται ότι έξηγεί τί. Οί έμπειρίες της φαντασίας έξηγούνται μέ διεργασίες πού οί ίδιες είναι διπλά φανταστικές.

Η Τζιλ μπορεί νά συμφωνεί ή νά μή συμφωνεί ότι βιώνει τον έαυτό της, τον Τζάκ ή την κατάσταση ή ότι φέρεται μέ τον τρόπο πού της άποδίνεται άπό τον Τζάκ. Άλλά ό Τζάκ όρίσκεται πολύ πιο μακριά άπό την Τζιλ. Τα συμπεράσματά του συχνά δέν άναφέρονται καν στο πώς ή Τζιλ βλέπει τον έαυτό της, πώς βλέπει τον Τζάκ ή πώς βλέπει την κατάσταση πού μοιράζεται μέ τον Τζάκ.

Κι όμως δλόκληρη ή ψυχαναλυτική θεωρία στηρίζεται πάνω στην έγκυρότητα αυτών των συμπερασμάτων. Άν είναι λαθεμένα, τότε οτιδήποτε έχει οίκοδομηθεί πάνω τους χάνει την «αίτία ύπαρξής» του. Δέν ύπαινίσσομαι ότι ή ψυχάνάλυση καταλήγει σ' αυτό τό επίπεδο συμπεράσματος. Λέω ότι αν δέν άρχισε από αυτό τό σημείο δέ θα καταφέρει νά ξεκινήσει καθόλου.

Δέ χρησιμοποίησα τον όρο άσυνείδητη έμπειρία, γιατί δέν μπορώ νά επιλύσω ίκανοποιητικά μέσα στο μυαλό μου την αντίφαση άνάμεσα στίς δύο λέξεις. Έχω επίγνωση ότι ή δυσκολία θα μπορούσε νά ξεπεραστεί μέ τον προσεκτικό όρισμό του «άσυνείδητου»

3. «ένσωτερικό αντικείμενο»: Άλλοτε χρησιμοποιείται φαινομενολογικά κι άλλοτε μεταψυχολογικά. Για μία σαφή ψυχαναλυτική άνάπτυξη αυτής της διαφορούμενης χρήσης, βλέπε Strachey (1941).

και τῆς «ἐμπειρίας», ἀλλὰ ξεπερνώντας τὴ δυσκολία χάνει κανεὶς καὶ τὸ νερὸ καὶ τὸ κανάτι.

Ἡ ἐμπειρία, ὅπως θέλω νὰ χρησιμοποιήσω τὸν ὄρο, δὲν ὑπάρχει χωρὶς ἓνα ὑποκείμενο ποὺ τὴ βιώνει. Τὸ ὑποκείμενο τῆς ἐμπειρίας δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὴν ἐμπειρία. Ὡστόσο, ἓνας ἄνθρωπος βιώνει διαφορετικὰ πράγματα μὲ διαφορετικοὺς τρόπους, σὲ διαφορετικὲς στιγμὲς ἢ ἀκόμα καὶ ταυτόχρονα.

Σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, ὁ Πῆτερ ὁρίζεται μὲ τὸν Πῶλ

Φαντάζεται

↓

Πῆτερ → ἀκούει

↓

ὀλέπει

θυμᾶται

καὶ καταλαβαίνει τὸν Πῶλ ποὺ τοῦ μιλάει

ὡς ὀνομάσουμε τὸν Πῆτερ ποὺ φαντάζεται πφ

τὸν Πῆτερ ποὺ θυμᾶται πμ

τὸν Πῆτερ ποὺ ἀντιλαμβάνεται πα

ὁ Πῆτερ σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, περιλαμβάνει πφ, πμ, πα

πφ βιώνει ἐμπειρίες στὴ φαντασία

πμ βιώνει ἐμπειρίες στὴ μνήμη

πα βιώνει ἐμπειρίες στὴν ἀντίληψη

Ἡ φαντασία, ἡ μνήμη καὶ ἡ ἀντίληψη εἶναι τρεῖς τρόποι ἐμπειρίας.

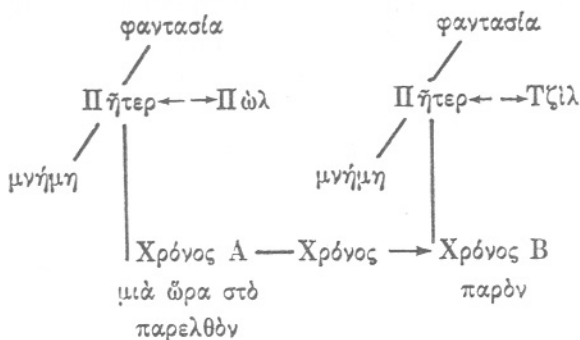
Ὁ Πῆτερ δὲν ἐπικοινωνεῖ στὸ σύνολό του μὲ τὸν Πῶλ.

Τὸ μέρος τοῦ Πῆτερ ποὺ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν Πῶλ πιθανὸ νὰ μὴ γνωρίζει καν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πφ καὶ πμ. Τὸ μέρος τοῦ Πῆτερ ποὺ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν Πῶλ μπορεῖ νὰ γνωρίζει ὅτι «ὁ ἴδιος», πφ, φαντάζεται κάτι, ἀλλὰ ἀδυνατεῖ νὰ πεῖ τί εἶναι αὐτό.

Στὴν περίπτωσιν αὕτῃ, εἶμαι διατεθειμένος νὰ ὑποστηρίξω, μιλώντας μὲ γενικὸ καὶ ἀβασάνιστο τρόπο, ὅτι ὁ Πῆτερ εἶναι διχασμένος. Δὲν ἔχω συνείδησιν τῆς φαντασίας τοῦ ἐκείνου τῇ στιγμῇ. Τὸ μέρος τοῦ Πῆτερ ποὺ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν Πῶλ δὲν ἔχει συνείδησιν τοῦ τί συμβαίνει στὴ φαντασία του. Ὁ Πῆτερ δὲν ἐπι-

κοινωνεί πολὺ καλὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ του.

Μιὰ ὥρα ἀργότερα ὁ Πῆτερ βρίσκεται μὲ τὴν Τζίλ

Τὸ μέρος τοῦ Πῆτερ ποὺ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴν Τζίλ μπορεῖ καὶ θυμᾶται ὅτι, ὅταν ἐπληττε ἀπὸ τῆ φοβερῇ ἐκείνῃ συζήτηση μὲ τὸν Πῶλ, τὸν ἄντρα της, φανταζόταν πῶς θὰ ἦταν νὰ ἔκανε ἔρωτα μαζί της μόλις ξέφευγε ἀπὸ τὸν Πῶλ, καὶ θυμόταν τὴν τελευταία φορὰ ποὺ ἔγινε αὐτό. Μπορεῖ ἀκόμα νὰ θυμᾶται, ὅταν βρίσκεται μὲ τὴν Τζίλ, ὅτι τὸ μυαλό του ἄδειαζε τελείως ὅταν βρισκόταν μὲ τὸν Πῶλ· τώρα ὁμως μὲ τὴν Τζίλ, κατὰ παράξενο τρόπο, δὲν μπορεῖ νὰ θυμηθεῖ τί τοῦ ἔλεγε ὁ Πῶλ.

Μερικοὶ ἄνθρωποι φαίνεται νὰ ἔχουν ἓνα «τρόπο μέσα τους», ἔτσι ποὺ οἱ ἄλλοι παρουσία τους θυμοῦνται ἐκεῖνα ποὺ συχνὰ οἱ ἴδιοι ξεχνοῦν καὶ ἐνῶ φαντάζονται, γνωρίζουν ὅτι φαντάζονται καὶ τὶ φαντάζονται.

Μόλις ἀναιρεθεῖ στὸ παρόν ἓνας διχασμός, ἡ μνήμη πάντοτε ἐπανέρχεται μέχρις ἓνα σημεῖο. Γιατὶ ἀποκτώντας ἐπίγνωση μιᾶς ἀνάμνησης τοῦ παρόντος, θυμᾶται κανεῖς, π.χ., τὴν τελευταία φορὰ ποὺ τὸ σκέφτηκε καὶ τὸ φαντάστηκε, τότε ποὺ βρισκόταν μὲ τὸν τάδε καὶ τὸν τάδε, κ.ο.κ. Ἡ δυσκολία ὁμως εἶναι πῶς ἐνῶ μερικὲς πόρτες ἀνοίγουν, ἄλλες κλείνουν.

«Ἀσυνείδητο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἐπικοινωνοῦμε στὸν ἑαυτὸ μας ἢ μετὰ ξύμας. Μπορεῖ ν' ἀποκαλύψουμε κάτι σὲ κάποιον ἄλλο, χωρίς νὰ τὸ μεταδώσουμε στὸν ἑαυτὸ μας. Κάτι ποὺ ἀφορᾷ τὸν Πῆτερ εἶναι φανερό στὸν Πῶλ ὅτι δὲν εἶναι φανερό στὸν Πῆτερ. Πράγμα ποὺ εἶναι μία ἀπὸ τίς σημασίες τῆς φράσης «ὁ Πῆτερ δὲν ἔχει συνείδηση τοῦ...».

Φαντασίωση καὶ ἐπικοινωνία

Ἔχουμε τὴ συνήθεια νὰ διακρίνουμε τὴν ἐμπειρία μὲ διάφορους τρόπους. Μερικὲς ἀπὸ τίς πιὸ κοινὲς διακρίσεις εἶναι: ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ, πραγματικὴ καὶ ἐξωπραγματικὴ, πλήρης καὶ κενή, σημαντικὴ, μάταιη, προσωπικὴ, συλλογικὴ, κοινή. Οἱ ὅροι διακρίνονται χρονικὰ ἀνάμεσα στὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν, ἀνάμεσα στὸ ἐδῶ καὶ στὸ τώρα, τὸ ἐκεῖ καὶ τὸ τότε. Οἱ περισσότεροι θεωροῦμε ὅλα ὅσα βιώνουμε σ' ὁποιοδήποτε χρόνο καὶ χῶρο σὰν «ἐγώ» καὶ τὰ ὑπόλοιπα σὰ «μὴ - ἐγώ». Προσδιορίζουμε ἐπίσης τὸ εἶδος τῆς ἐμπειρίας σύμφωνα μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ιδιότητα: συγκεκριμένα, μνήμη, φαντασία, ὄνειρο, ἀφυπνισμένη ἀντίληψη, κ.ο.κ.

Στὴν προηγούμενη παράγραφο καὶ στὸ ὑπόλοιπο κεφάλαιο, σκοπεύω ν' ἀναφερθῶ σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦνται αὐτοὶ οἱ ὅροι καὶ νὰ διευρύνω τὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἔννοια τῆς «φαντασίωσης» καὶ τῆς «ἀσυνείδητης ἐμπειρίας».

Τὰ «ἐγώ» ποὺ χρησιμοποιοῦνται στίς ἐπόμενες παραγράφους εἶναι ὑποθετικοὶ ἑαυτοί, ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ ἀρμόζουν σὲ μερικοὺς ἀπὸ μᾶς.

Σκέφτομαι τὸν ἑαυτό μου σὰ νὰ βρίσκεται μέσα στὸ σῶμα μου καὶ ταυτόχρονα τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σώματός μου σὰ νὰ βρίσκεται «μέσα» στὸν ἰδιωτικὸ μου χῶρο. Ἄν κάποιος μπεῖ στὸ δωμάτιό μου ἀπρόσκλητος δὲ μὲ ἐνοχλεῖ τόσο ὅσο θὰ μὲ ἐνοχλοῦσε ἂν ἔμπαινε μέσα στὸ σῶμα μου χωρὶς τὴν ἐγκρισή μου. Ὡστόσο, ἀφοῦ βρίσκομαι μέσα στὸ σῶμα μου, τὸ σῶμα μου εἶναι κατὰ περίεργο τρόπο καὶ ἔξω ἀπὸ μένα.

Τὰ σωματικὰ συναισθήματα γίνονται αἰσθητὰ σὰ νὰ εἶναι πραγματικά. Ὁ σωματικὸς πόνος εἶναι πολὺ πραγματικὸς. Οἱ ἄνθρωποι

σπάνια νιώθουν τὰ συναισθήματα πού θεωροῦν σωματικά σὰ μὴ πραγματικά, ἂν καὶ μερικοὶ συνηθίζουν νὰ ὀνομάζουν ἓνα πόνο πού ἐ γ ὼ αἰσθάνομαι: «ἡ φαντασία σ ο υ», ἂν ἐ κ ε ἴ ν ο ι νομίζουν πὼς ἐ γ ὼ δὲν ἔχω ἀρκετοὺς λόγους γιὰ νὰ τὸν αἰσθάνομαι. Μερικοὶ ἄνθρωποι δὲ νιώθουν τὸ σῶμα τους νὰ εἶναι πραγματικό καὶ αὐτὸ στὴν κουλτούρα μας ἀποτελεῖ ἃ π ὀ μ ὀ ν ο τ ο υ λόγο γιὰ νὰ τοὺς θεωρήσουμε ψυχασθενεῖς.

Συνάντησα ἀκόμη ἀνθρώπους πού εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὀνομάσουν τὸν «πραγματικό» πόνο πού αἰσθάνονται «φαντασία», πράγμα πού παρόλα αὐτὰ σπανίζει.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατέχει τριπλὴ θέση στὸν προσωπικό χώρο, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἄλλα ἀντικείμενα εἶναι ἐξωτερικά γιὰ ὅ λ ο υ ς τοὺς ἄνθρωπους. Συνήθως ὑποθέτουμε ὅτι τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου εἶναι κάτι πού τὸ μοιραζόμαστε μαζί του ἀπὸ κάποια ἀποψη, δεύτερο, εἶναι ἓνα συλλογικό συμβᾶν πού μοιράζονται ὅλοι ἐ κ τ ὀ ς ἀπὸ τὸν ἴδιο (σὰν ἓνα ἀντικείμενο πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν καθένα) καὶ τρίτο, εἶναι κάτι προσωπικό του.

Ἡ δική μας κουλτούρα, ἐνῶ ἐπιτρέπει μιὰ κάποια ὀριακὴ ἐλευθερία, στρέφεται δριμύτατα ἐνάντια στὰ ἄτομα πού δὲν τηροῦν τὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὸ ἐσωτερικό/ἐξωτερικό, πραγματικό/μὴ - πραγματικό, ἐγὼ/μὴ - ἐγὼ, προσωπικό/κοινό, ἐκεῖ ὅπου θεωρεῖται ὑγιές, ὀρθὸ καὶ φυσιολογικὸ νὰ γίνεται.

Μιὰ ψευδαισθησιακὴ φωνὴ μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὅτι εἶναι μέσα ἢ ἔξω ἀπὸ μένα· πραγματικὴ ἢ μὴ - πραγματικὴ· ἰδιωτικὴ, ἂν νομίζω πὼς μόνο ἐγὼ μπορῶ νὰ τὴν ἀκούσω ἢ κοινὴ, ἂν νομίζω ὅτι μποροῦν καὶ οἱ ἄλλοι. Μὴ - πραγματικὴ δὲν εἶναι συνώνυμο μὲ τὸ φανταστικὴ. Ὑποτίθεται ὅτι διατηρῶ τὴ φαντασία μου μέσα μου. Οἱ ἄλλοι συνήθως θὰ νομίζουν ὅτι κάτι μοῦ συμβαίνει, ἂν πιστεύω πὼς ὅτι «φαντάζομαι» συμβαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ «νοῦ» μου, ἰδιαίτερα ἂν τὸ ὀνομάσω φαντασία μου καὶ φανταστῶ πὼς οἱ ἄλλοι δὲ φαντάζονται τὸ ἴδιο. Ἄν δύο ἢ περισσότερα πρόσωπα μοιράζονται τέτοιου εἶδους ἐμπειρίες, τότε θὰ συνηθίζουν νὰ ὑποθέτουν ὅτι εἶναι πραγματικές. Ἐκεῖνοι πού δ ἐ ν τὶς μοιράζονται θὰ συνηθίζουν νὰ ὑποθέτουν ὅτι αὐτοὶ πού τὶς μοιράζονται πάσχουν ἀπὸ κάποια μορφή κοινῆς ψύχωσης.

Πολλὰ σωματικὰ συναισθήματα τὰ θεωρῶ προσωπικά. Ἄν ἔ-

χω ένα ξγκαυμα στο χέρι μου, θεωρώ τον πόνο μου ιδιωτική υπόθεση και τη θέαση του τραύματος δημόσια. Αυτό όμως δε συμβαίνει πάντοτε. Μερικοί άνθρωποι νιώθουν πώς μπορούν πραγματικά να αισθανθούν τον πόνο κάποιου άλλου ατόμου, ή να σκέφτονται άμεσα τις σκέψεις κάποιου άλλου και νιώθουν πώς οι άλλοι άνθρωποι μπορούν να αισθανθούν τα σωματικά τους συναισθήματα ή πραγματικά να σκέφτονται τις σκέψεις τους.

Το σώμα μου, όπως το διώνω, δεν είναι μόνο κάτι που μοιράζομαι και είναι «δημόσιο», αλλά αποτελεί κι ένα σύνολο από ιδιωτικά συμβάντα: συγκεκριμένα, το «σώμα για τον εαυτό». Το «σώμα για τον εαυτό» εμφανίζεται σε όνειρα, στη φαντασία και στη μνήμη. Με όποιονδήποτε απ' αυτούς τους τρόπους κι αν εμφανιστεί, μπορεί να διώνεται ο ζωντανός ή νεκρός, πραγματικό ή μη - πραγματικό, άκέραιο ή τεμαχισμένο. Από τη σκοπιά της αντανάκλαστικής συναίσθησης που θεωρείται υγιής, το «σώμα για τον εαυτό» ενός ατόμου είναι ουσιαστικά μια προσωπική εμπειρία και το «σώμα για τον εαυτό» του άλλου είναι ουσιαστικά απρόσιτο. Στη φαντασίωση, ωστόσο, αυτό δεν είναι απαραίτητο να ισχύει. Η απουσία μιας συναινετικής επικύρωσης, ο χώρος διαιτησίας του προβλήματος, βοηθάει ίσως τη διείσδυση μέσα του της φαντασίωσης χωρίς ν' αναγνωρίζεται σαν τέτοια.

Αφού το κάθε άτομο διώνει το οποιοδήποτε συμβάν, όσο «δημόσιο» κι αν είναι, με το δικό του τρόπο, μπορούμε να πούμε πώς ακόμα και η εμπειρία ενός δημόσιου συμβάντος είναι «προσωπική» με καθορισμένη σημασία. Αλλά έχω την εντύπωση ότι οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν πώς υπάρχει μια περιοχή εμπειρίας που είναι προσωπική με απροσδιόριστη σημασία. Γι' αυτή την απροσδιόριστη «προσωπική» περιοχή μιλάει ο Τζέραρντ Μάνλεϋ Χόπκινς ως εξής:

«... ο εαυτός - είναι μου, ή συνείδηση και η συναίσθηση του εαυτού μου, αυτή ή γεύση του εαυτού μου, ή γεύση του «έγω» και «έμενα» πάνω απ' όλα και μέσα σε όλα τα πράγματα, αυτή ή γεύση που είναι πιο χαρακτηριστική από τη γεύση του ζύθου και της στυπτηρίας, πιο χαρακτηριστική από την όσμη του καρυδόφυλλου ή της καμ-

φορᾶς, πὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ μεταδοθεῖ μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο σὲ ἄλλο ἄνθρωπο» (1953, σελ. 147 - 8).

Ὁ ἐαυτὸς - εἶναι μου, ἡ συνείδηση καὶ ἡ συναίσθηση τοῦ ἐαυτοῦ μου, αὐτὴ ἡ γεύση τοῦ ἐαυτοῦ μου, τοῦ «ἐγὼ» καὶ «ἐμένα» πάνω ἀπ' ὅλα καὶ μέσα σὲ ὅλα τὰ πράγματα, περιλαμβάνουν καὶ τὴ δική σου γεύση. Σὲ γεύομαι καὶ μὲ γεύεσαι. Ἐγὼ εἶμαι ἡ γεύση σου καὶ σὺ ἡ γεύση μου, ἀλλὰ ἐγὼ δὲ γεύομαι τὴ γεύση πὺ ἔχεις ἐσὺ γιὰ μένα. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι τὰ πάντα καὶ ταυτόχρονα νὰ ἔχει τὰ πάντα.

Εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὸν ἐαυτὸ - εἶναι τοῦ ἁλλοῦ. Δὲν μπορῶ νὰ τὸ διώσω ἄμεσα. Πρέπει νὰ θασιιστῶ στὶς πράξεις καὶ τὶς μαρτυρίες τοῦ ἁλλοῦ γιὰ νὰ συμπεράνω πῶς διώνει τὸν ἐαυτὸ του. Ὁ ψυχίατρος συμμετέχει ἄμεσα σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ὅταν ἀκούει τὶς μαρτυρίες τῶν ἀσθενῶν. Μὲ τί κριτήρια οἱ ἀλλαγὲς στοὺς τρόπους πὺ διώνει κανεὶς τὸν ἐαυτὸ - εἶναι του, τὸ «εἶναι - γιὰ - τὸν ἐαυτὸ - του», καθορίζουν τὸν αὐτοπροσδιορισμὸ σὰν «ἀσθενῆ», «σωματικὰ» ἢ «ψυχολογικά», καὶ τί ὠθεῖ ἕνα ἄτομο ν' ἀποφασίσῃ ὅτι ὁ ἐαυτὸς - εἶναι, τὸ εἶναι - γιὰ - τὸν - ἐαυτὸ - του τοῦ ἁλλοῦ ἀσθενεῖ;

Ὁ Χόπκινς τοῦ ζύθου καὶ τῆς στυπτηρίας, τοῦ καρυδόφυλλου καὶ τῆς καμφορᾶς γράφει παρακάτω:

«Εἶμαι χολή, εἶμαι καούρα τοῦ στομάχου. Ἡ πιὸ βαθυστόχαστη ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ

Πίκρα θὰ μ' ἔκανε νὰ γευθῶ: ἡ γεύση μου ἦμουν ἐγώ·

Κόκαλα χτισμένα μέσα μου, σάρκα πρησιμένη, αἷμα ξεχυλισμένο στὴν πληγὴ

Ὁ ἐαυτός, μαγιά τοῦ πνεύματος, χαλασμένο ζυμᾶρι πὺ ξινίζει. Βλέπω

πῶς οἱ χαμένοι εἶναι κάπως ἔτσι, καὶ ἡ συμφορὰ τους εἶναι

Ὅπως κι ἡ δικιά μου, ὅλο μόχθο ὁ ἐαυτός τους· καὶ χειρότερα». (δπ. παρ. σ. 62)

Χιλιάδες ἄνθρωποι ἔρχονται στοὺς ψυχιάτρος γιὰ νὰ «θεραπευτοῦν» γιὰ πολὺ ἀπλούστερα πράγματα. Κι ὕστερα ἀπὸ θεραπεία

μέ ηλεκτροσόκ, χιλιάδες έχουνε νιώσει «καλύτερα».

Ὁ Χόπκινς ἤξερε πῶς αὐτὴ ἡ γεύση τοῦ ζύθου ἢ τῆς χολῆς ἦταν ὁ ἑ α υ τ ὅ ς τ ο υ. Τὸ νὰ «θεραπευτεῖ» ἀπ' αὐτὴν εἶναι πιὸ προβληματικὸ ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη θεραπεία, ἐφόσον τοῦτο σημαίνει νὰ ἀποξηνωθεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ - εἶναι του, νὰ χάσει τὸν ἑαυτὸ του καθεαυτό. Ἡ ἀπώλεια τῆς ἐμπειρίας μιᾶς ἀ π ρ ο σ - δ ι ὀ ρ ι σ τ η ς προσωπικῆς περιοχῆς μετὰ τὴ μεταμόρφωσή της σὲ ψευτοδημόσιο χῶρο ἀποτελεῖ συχνὰ μιὰ ἀπὸ τίς καθοριστικὲς ἀλλαγές πού εἶναι συνδεδεμένες μετὰ τὴ διαδικασία τῆς τρέλας. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ τὴ θεωρία τῆς «ἀπώλειας τῶν ὁρίων τοῦ ἐγώ» (Λαίγγκ, 1960, σελ. 216). Κι ὁμως ὁ «κόσμος», μολονότι «κοινὸς» γιὰ ὅλα τὰ ἄτομα, πού μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸν «συμμερίζονται», εἶναι πιθανὸ νὰ μὴ βιώνεται ποτὲ ἀπὸ δύο ἄτομα μετὰ ἀπόλυτα ἴδιο τρόπο. Ὅταν δύο ἄνθρωποι κοιτάζουν ἕνα τοπίο, καὶ στὸν ἕνα ἀρέσει ἐνῶ στὸν ἄλλο ὄχι, ὑπάρχει ἤδη ἕνα χάσμα ἀνάμεσά τους. Γιὰ τὸν ἕνα τὸ τοπίο ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο αὐτὸ τὸ ἴδιο, γεμάτο ἀπὸ τὸ «εἶναι» του: νιώθει κάποια λύπη, ἴσως, γιὰ τὴν ἑτερότητά του σὲ σχέση μετὰ τὸ τοπίο. Ὁ ἄλλος βλέπει τὰ «ἴδια» δέντρα, τὸν «ἴδιο» οὐρανὸ καὶ τὸ «ἴδιο» γρασίδι σὰ δημιουργήματα: σὰν ἕνα πέπλο πού φεύγει, ἀποκαλύπτεται μέσα ἀπ' ὅλα αὐτὰ ὁ Δημιουργὸς τους. Γιὰ τὸν ἕνα ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχει ἐλάχιστη ἢ νὰ μὴν ὑπάρχει καμιά αἴσθηση σχέσης ἀνάμεσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴ φύση ἔξω ἀπ' αὐτόν· γιὰ τὸ ἴδιο ἄτομο, σ' ἄλλη περίπτωση, ἐνδέχεται νὰ μὴν ὑπάρχει καμιά οὐσιαστικὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ μέσα, τὸ ἔξω, τὸν ἑαυτὸ καὶ τὴ φύση.

Ἐφόσον βιώνουμε τὸν κόσμον διαφορετικὰ, ζοῦμε κατὰ κάποιο τρόπο σὲ διαφορετικοὺς κόσμους. «Ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἐκτελοῦν τίς ἴδιες κινήσεις στὸ ἴδιο περιβάλλον, ἀλλὰ φέρουν μέσα τους, καὶ προβάλλουν γύρω τους κόσμους ἀμοιβαῖα μακρινούς ὅπως οἱ ἀστερισμοί». (Μουνιέ, 1952, σελ. 5). Κι ὁμως ὁ κόσμος — ὁ κόσμος πού με περιβάλλει, ὁ κόσμος στὸν ὁποῖο ζῶ, ὁ κόσμος μ ο υ — δὲν εἶναι, ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενο τοῦ τρόπου με τὸν ὁποῖο εἶναι - γιὰ - μένα, ἀποκλειστικὰ ὁ κόσμος μου, ἀλλὰ καὶ ὁ δικός σου κόσμος σὲ περιβάλλει, ὅπως περιβάλλει κι αὐτόν, εἶναι κοινὸς κόσμος, ἔ ν α ς κ α ἶ μ ὀ ν ο κόσμος, ὁ κόσμος.

Δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπαραίτητος συσχετισμὸς ἀνάμεσα στὴ δημοσιότητα, τὴν πραγματικότητα, καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ συμμερισμοῦ. Τὰ ἄτομα μποροῦν νὰ εἶναι ἐντελῶς μοναχικὰ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐμπειρία τους γιὰ τὸ πιὸ δημόσιο θέαμα· καὶ νὰ βρίσκονται ἐκπληκτικὰ μαζὶ συμμεριζόμενα τὸ πιὸ «πραγματικό», ἂν καὶ ἀπροσδιόριστα προσωπικῶς, συμβάν. Ὁ συμμερισμὸς μιᾶς κοινῆς ἐμπειρίας ἐνδέχεται ν' ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τοῦ πιὸ γνήσιου δεσμοῦ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἄτομα, ἢ ἀπόδειξη τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀπουσίας δεσμοῦ. Ἡ φαντασίωση ἐνδέχεται ἢ δὲν ἐνδέχεται νὰ βιωθεῖ, ἢ ἀπὸ τὸ ἓνα ἢ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄτομο, σὰν ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ, ἰδιωτικὴ ἢ δημόσια, κοινὴ ἢ μὴ - κοινὴ, πραγματικὴ ἢ ἐξωπραγματικὴ.

Εἶναι καθαρὴ εἰρωνεῖα τὸ γεγονὸς ὅτι συχνὰ αὐτὸ πού θεωροῦ σὰν τὴν πιὸ δημόσια πραγματικότητα καταλήγει νὰ εἶναι αὐτὸ πού οἱ ἄλλοι θεωροῦν σὰν τὴν πιὸ προσωπικὴ μου φαντασίωση. Καὶ αὐτὸ πού ὑποθέτω ὅτι εἶναι ὁ πιὸ προσωπικὸς «ἐσωτερικὸς» μου κόσμος καταλήγει νὰ εἶναι αὐτὸ πού περισσότερο συμμερίζομαι μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

Ἕνας ψυχαναλυτὴς περιγράφει τὴν ἐμπειρία τοῦ ἀπὸ συγκεκριμένες στιγμὲς σὲ μιὰ ὁμάδα ὅπου «αἰσθάνεται ὅτι χειραγωγεῖται μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παίξει ἓνα ρόλο, ὅσο δύσκολο κι ἂν εἶναι ν' ἀναγνωριστεῖ, μέσα στὴ φαντασίωση *κ α π ο ι ο υ ἄ λ λ ο υ* — πράγμα πού θὰ τὸ ἔκανε ἂν δὲν ὑπῆρχε αὐτὸ πού μὲ κάποια σκέψη μπορῶ νὰ ὀνομάσω προσωρινὴ ἀπώλεια ἐναισθησίας, αἰσθησιμότητος ἐμπειρίας ἰσχυρῶν συναισθημάτων, καὶ ταυτόχρονα πεποίθησις ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ εἶναι ἐπαρκῶς δικαιολογημένη ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ κατάστασις χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ προσφυγὴ στὴ σκοτεινὴ ἐριμηνεῖα τῆς αἰτιολογικῆς τῶν σχέσεως» (Μπιόν, 1955, σελ. 446, δική μου ὑπογράμμιση).

Αὐτὴ ἡ ἐπενέργεια τῆς ἀλλοτρίωσης εἶναι ἀπατηλὴ. Ὅλοι μας ἔχουμε τὴν τάση νὰ παρασυρόμαστε σὲ *σ υ σ τ ῆ μ α τ α κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ ς φ α ν τ α σ ί ω σ η ς* (Ζάκ, 1955), μὲ ἀπώλεια τῆς «δικῆς μας» ταυτότητος μέσα στὴ διαδικασία, καὶ ἀποκτοῦμε ἐπίγνωση ὅτι ἔχει συμβεῖ κάτι τέτοιο μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων. Ὁ Μπιόν συνεχίζει: «Πιστεύω ὅτι ἡ ἱκανότητα ν' ἀποσύρεται ἀπὸ τὸ *ἀ π ο χ α υ ν ω τ ι κ ὸ σ υ ν α ἰ σ θ ῆ μ α τ ῆ ς π ρ α γ-*

ματικότητας πού είναι τὸ ἀπαραίτητο συστατικὸ αὐτῆς τῆς κατάστασης ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ προϋπόθεση γιὰ τὸν ἀναλυτὴ πού ἐργάζεται μέσα σὲ κάποια ομάδα...» (δπ. παρ. σελ. 446, δική μου ὑπογράμμιση).

Ἡ ἀπώλεια τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἐκτιμήσεων ἐνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου, πράγμα πού πηγάζει ἀπὸ τὴν κατοχὴ μιᾶς ψεύτικης θέσης (διπλὰ ψεύτικης γιατί τὸ ἄτομο δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι ψεύτικη) «ἀποκτάει πραγματικὴ ὑπόσταση» μόνο ἀναδρομικά. Ἡ ψεύτικη θέση δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ καὶ ἐντελῶς «ἀνίσχυρη». Θὰ ἐξετάσω ἀργότερα ὁρισμένες ἀπὸ τὶς δυσκολίες ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατοχὴ μιᾶς ἀνίσχυρης θέσης ἢ τὴν ἀποδέσμευση ἐνὸς ἀτόμου ἀπ' αὐτήν. Τὸ ἄτομο πού κατέχει μιὰ διπλὰ ψεύτικη θέση αἰσθάνεται «πραγματικό»· χωρὶς νὰ «αἰσθάνεται» ναρκωμένο, ἀποχαυνώνεται ἀπ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ συναίσθημα τῆς «πραγματικότητος». Ν' ἀποσύρει κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν ψεύτικὴ ἀίσθηση τῆς πραγματικότητος συνεπάγεται τὴν ἀποπραγμάτωσιν αὐτοῦ πού θεωρεῖ ψεύτικα σὰν ἐξωπραγματικότητα. Μόνο τότε μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὸ σύστημα κοινωνικῆς φαντασίωσης στὸ ὁποῖο ἀνήκει. Ἡ φυσικολογικὴ κατάσταση πραγμάτων πρόκειται νὰ εἶναι τόσο ἀπορροφημένη μὲ τὴν ἀπορρόφηση τοῦ ἀτόμου μέσα στὰ συστήματα κοινωνικῆς φαντασίωσης ὥστε τὰ θεωρεῖ πραγματικά. Ἐχουν χρησιμοποιηθεῖ πάρα πολλές εἰκόνες γιὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίσουν αὐτὴ τὴν κατάσταση. Εἴμαστε νεκροί, ἀλλὰ νομίζουμε πὼς εἴμαστε ζωντανοί. Κοιμόμαστε ἀλλὰ νομίζουμε πὼς εἴμαστε ξύπνιοι. Ὀνειρευόμαστε ἀλλὰ παίρνουμε τὰ ὄνειρά μας γιὰ πραγματικότητα. Εἴμαστε οἱ ἀνάπηροι, οἱ κουτσοί, οἱ τυφλοί, οἱ κουφοί, οἱ ἄρρωστοι. Εἴμαστε ὅμως διπλὰ ἀσυνείδητοι. Εἴμαστε τὸ σο ἄρρωστοι πού δὲν τὸ νιώθουμε πιά, ὅπως γίνεται μὲ πολλές θανατηφόρες ἀσθένειες. Εἴμαστε τρελοί, ἀλλὰ δὲν ἔχουμε ἐπίγνωση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος.

Τὸ σφάλμα δὲν ἀφορᾷ τόσο πολὺ τὸ περιεχόμενο ὅσο τὴν κατηγορίαν. Ἐχουμε ἐπίγνωση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας ἀλλὰ ὄχι καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι ψευδαίσθηση. Βλέπουμε τὶς σκιές, ἀλλὰ τὶς παίρνουμε γιὰ οὐσία τοῦ θέματος. Ἐνα πολὺ σχετικὸ σφάλμα κατηγορίας εἶναι ἡ σύγχισις ὅσον ἀφορᾷ

τὸν τρόπο τῆς ἐμπειρίας. Εἴμαστε πρόθυμοι νὰ δοῦμε τοὺς ἄλλους νὰ κάνουν αὐτὸ τὸ λάθος, ἀλλὰ τὸ πράγμα διαφέρει όταν ἀφορᾷ τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτό.

Μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἄμεσα ὅτι κάθε σύστημα πού ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι «ἐπιστημονικό», μὲ τὴ συνηθισμένη χρῆση τοῦ ὅρου στὴν ἐποχὴ μας, καὶ ταυτόχρονα ἀσχολεῖται οὐσιαστικά μὲ τὴν ταξινόμηση τῆς ἐμπειρίας, καὶ μὲ θέματα ὅπως τὸ ἀσυνείδητο καὶ ἡ «ἀσυνείδητη φαντασίωση», ἀντιμετωπίζει πολὺ σοβαρὲς καὶ ἀρκετὰ ἰδιότυπες δυσκολίες μὲ τὰ ἴδια του τὰ κριτήρια ἐπικύρωσης.

Δὲν περιμένει κανεὶς νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ μὲ ἄμεση μαρτυρία ἀπὸ τὸν ἄλλο ἢ ἐντύπωσή του ὅτι ὁ ἄλλος εἶναι διπλὰ ἁλλοτριωμένος. Ἄν ὁ ἄλλος μπορεῖ νὰ συμφωνήσει μαζί μας, τότε ἐμεῖς κάνουμε λάθος. Μπορεῖ κανεὶς πολὺ εὐκολα νὰ πιστέψει ὅτι ἡ ἄρνηση ἢ ἡ ἀνικανότητα τοῦ ἄλλου ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι ἔχω δίκιο ἀποτελεῖ ἀπόδειξη πὼς ἔχω δίκιο. Μπορεῖ νὰ ἀποδειχτεῖ ὅτι ἐνμέρει ἔκανα λάθος ἂν αὐτὸς ἀποδεχτεῖ ὅτι λέω, γιατί τότε θὰ ἔχω κάνει λάθος στὴ γνώμη μου ὅτι ἦταν ἀνίκανος νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι νομίζω πὼς μπορῶ νὰ ἀντιληφθῶ ἐγώ. Μπορεῖ κανεὶς νὰ συνεχίσει: ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνει «πραγματικά» ψευτο - ἐπίγνωση.

Ἡ «ἀποπροσωποποίηση» ἐνδέχεται νὰ μὴ βιώνεται, ἀπὸ κείνους στοὺς ὁποίους τὴν ἀποδίνει ὁ ψυχαναλυτής, σὰν ἀπώλεια κά-θε προσωπικοῦ χαρακτηριστικοῦ. Εἶναι ἀναγκαῖο νὰ εἶναι πάντοτε σαφές, όταν ἀκούει ἢ βλέπει κανεὶς νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος αὐτός, κατὰ πόσο ὁ ὅρος ἀποπροσωποποίηση ἀναφέρεται σὲ μιὰ κατάσταση πού ὁ ἑαυτὸς ἀποδίνει στὸν ἑαυτό, ἢ κατὰ πόσο ἀποτελεῖ χαρακτηρισμὸ πού κάνει ὁ ἑαυτὸς γιὰ τὸν ἄλλο διαζευκτικὸ ὡς πρὸς τὸν αὐτοχαρακτηρισμὸ τοῦ ἄλλου.

Ἐνα ἄτομο σὲ κάποια ἁλλοτριωμένη ψεύτικη θέση μέσα σ' ἕνα σύστημα κοινωνικῆς φαντασίωσης, πού ἀρχίζει ἐνμέρει νὰ ἐρμηνεύει τὴ θέση του, ἐνδέχεται νὰ δώσει «ψυχωτική» ἔκφραση στὴν ἐπιμέρους ἐρμηνεία του γιὰ τὴν πραγματικὴ φαντασιωτικὴ κατάσταση λέγοντας ὅτι τὸν ἀναγκάζουν νὰ ἐθίζεται σὲ δηλητηρία πού εἶναι κρυμμένα μέσα στὸ φαγητό του, ὅτι ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὁ ἐγκέφαλός του, ὅτι οἱ πράξεις του ἐλέγχονται ἀπὸ ἐξωγήινα

δντα, κλπ. Οἱ παραιοθήσεις αὐτὲς εἶναι ἀποπραγματώσεις - πραγματώσεις ποὺ ἔχουν ἐνμέρει ἐπιτευχθεῖ.

Ὅλες οἱ ομάδες λειτουργοῦν μὲ τὴ φαντασίωση. Τὸ εἶδος τῆς ἐμπερίας ποὺ μᾶς προσφέρει μιὰ ομάδα εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους λόγους, ἃν ὅχι ὁ μοναδικὸς λόγος γιὰ ὁρισμένους ἀνθρώπους, ποὺ μᾶς ὠθοῦν νὰ ἐνταχθοῦμε στὴν ομάδα. Τί θέλουν ν' ἀντλήσουν οἱ ἀνθρωποὶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ἐνταξῆς τους σ' ἕνα συγκεκριμένο σύνολο ἀνθρώπινων συλλογικοτήτων;

Οἱ στενὰ συνδεμένες ομάδες ὅπως ἐμφανίζονται σὲ ὁρισμένες οἰκογένειες καὶ σ' ἄλλους ὁμαδικοὺς συνδυασμοὺς συνασπίζονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ βρεθεῖ μιὰ ψευτοπραγματικὴ ἐμπειρία, ποὺ μπορεῖ νὰ βρεθεῖ μόνο μέσα ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς φαντασίωσης. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ οἰκογένεια δὲ διώνεται σὰν τρόπος φαντασίωσης ἀλλὰ σὰν «πραγματικότητα». Ὡστόσο, ἡ «πραγματικότητα» μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια δὲν εἶναι τρόπος, ἀλλὰ ιδιότητα συνδεμένη μὲ κάθε τρόπο.

Ἄν τὸ μέλος μιᾶς οἰκογένειας κατέχει ἰσχυρὴ θέση μέσα στὸ σύστημα οἰκογενειακῆς φαντασίωσης, ἡ ἐντολὴ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ σύστημα μὲ ὁποιαδήποτε ἔννοια μπορεῖ νὰ προέρχεται, πιθανότατα, μόνο ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸ σύστημα φαντασίωσης. Διαφέρουμε ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐτοιμότητα, καὶ τὴν ἐπιθυμία, ν' ἀναδυθοῦμε ἀπὸ τὰ συστήματα ἀσυνειδήτης φαντασίωσης ποὺ τὰ θεωροῦμε πραγματικότητά μας. Ἐφόσον κατέχουμε ὁλοφάνερα ἰσχυρὲς θέσεις, ἀνακαλύπτουμε χιλιάδες λόγους γιὰ νὰ μὴ ν ὑποθέσουμε ὅτι ἔχουμε ψεύτικη αἴσθηση τῆς πραγματικότητος ἢ τῆς ἐξωπραγματικότητος, τῆς ἀσφάλειας ἢ τῆς ἀνασφάλειας, τῆς ταυτότητος ἢ τῆς ἑλλειψῆς ταυτότητος.

Μιὰ ψεύτικη κοινωνικὴ αἴσθηση πραγματικότητος συνεπάγεται, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ὅτι ἡ φαντασίωση δὲν ἀναγνωρίζεται σὰν τέτοια. Ἄν ὁ Πῶλ ἀρχίσει ν' ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὸ σύστημα οἰκογενειακῆς φαντασίωσης μπορεῖ νὰ ταξινομηθεῖ μόνο σὰν τρελὸς ἢ κακὸς ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, μιὰ καὶ γι' αὐτὴν ἡ φαντασίωσή της εἶναι πραγματικότητα, κι ὅτιδήποτε δὲν εἶναι φαντασίωσή της δὲν εἶναι πραγματικό. Ἄν ἀποτελέσει ἀπόδειξη γιὰ ὁποιαδή-

ποτε έμπειρία έξω άπ' αυτό πού θεωρούν, τά μέλη τής οίκογένειας, πραγματικό και άληθινό, μπορεί μ ό ν ο νά συμμετάσχει σ' ένα λυπηρό πλέγμα φαντασίωσης και ψευτιάς, μέ τó νά τούς πεί πώς ό,τι γνωρίζουν σάν πραγματικό και άληθινό είναι ένα λυπηρό πλέγμα φαντασίωσης και ψευτιάς, μέ τó νά τού πούν πώς ό,τι γνωρίζει σάν πραγματικό και άληθινό, (συγκεκριμένα: ό Θεός τού άνέθεσε μιá ειδική άποστολή, ν' αποκαλύψει πώς ό,τι θεωρούν πραγματικό είναι ένα λυπηρό πλέγμα φαντασίωσης και ψευτιάς και γι' αυτό τó σκοπό περπάτησε γυμνός στή Χάι Στρήτ χωρίς νά ντρέπεται και χωρίς νά νοιάζεται για τόν έξευτελισμό τής οίκογένειάς του) είναι ένα λυπηρό πλέγμα φαντασίωσης και ψευτιάς, για τó όποιο χρειάζεται θεραπεία.

Η συγρητισμένη κατάσταση πραγμάτων είναι νά κατέχει ισχυρή θέση στά συστήματα φαντασίωσης κάποιου πλέγματος σχέσεων. Πράγμα πού συνήθως σημαίνει ότι τó άτομο έχει «ταυτότητα» ή «προσωπικότητα». Δέ συνειδητοποιούμε ποτέ ότι συμμετέχουμε στήν κατάσταση. Δέν όνειρευόμαστε ποτέ άκόμα και τήν άποδέσμευσή μας. Άνεχόμαστε, τιμωρούμε, ή αντιμετωπίζουμε σάν άβλαβείς, κακούς ή τρελούς εκείνους πού προσπαθούν νά άποδεσμευτούν, και νά μάς πούν ότι πρέπει κι έμείς νά κάνουμε τó ίδιο.

Ένα άτομο ένδέχεται νά τοποθετηθεί σέ κάποια άνίσχυρη θέση πού περιλαμβάνει ένα μη - συνενδεχόμενο σύνολο θέσεων. Όταν ή θέση του ή οί θέσεις μέσα στό σύστημα κοινωνικής φαντασίωσης γίνονται τέτοιες πού δέν μπορεί ούτε νά άπομακρυνθεί ούτε και νά έγκαταλείψει τή δ ι κ ή τ ο υ φ α ν τ α σ ί ω σ η, ή θέση του είναι ά ν ί σ χ υ ρ η.

Αυτό πού όνομάζεται ψυχωτικό έπεισόδιο σέ ένα άτομο, μπορεί συχνά νά γίνει κατανοητό σάν ιδιότυπη κρίση στήν ά λ λ η λ ο - έ μ π ε ρ ί α τού πλέγματος, καθώς και στή συμπεριφορά τού πλέγματος (βλέπε Λαίγκ και Έστερσον 1964, Λαίγκ 1967).

Ένας τρόπος μέ τόν όποιο μπορεί νά προσπαθήσει κανείς νά ξεφύγει άπό τήν οίκογένεια είναι νά τοποθετήσεί τήν οίκογένεια μέσα στόν έαυτό του, έτσι πού μπορεί αυτός νά θρίσκειται έξω άπό τó ίδιο του τó έσωτερικό κι έπομένως νά είναι έλεύθερος. Όπουδ ή ποτε κι άν πάει, όμως, πρέπει νά πάει κάπου άλλου· άποφασίζει λοι-

πὸν νὰ ἐγκατασταθεῖ καὶ νὰ ἔχει κάποιο μέρος ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ ἀποκαλέσει δικό του.

Ὅσο μεγαλύτερη ἀνάγκη ἔχουμε νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ κάποια ἀνίσχυρη θέση, τόσο λιγότερες εἶναι οἱ εὐκαιρίες γιὰ νὰ τὸ κατορθώσουμε. Ὅσο περισσότερο ἀνίσχυρη εἶναι μιὰ θέση, τόσο πιὸ δύσκολο εἶναι νὰ ξεφύγουμε ἀπ' αὐτήν. Αὐτὴ τὴν ταυτολογία ἀξίζει νὰ τὴ μελετήσουμε.

Μὲ τὸν ὄρο ἀνίσχυρη ἐννοῶ ὅτι εἶναι ἀδύνατο τόσο νὰ φύγουμε ὅσο καὶ νὰ μείνουμε.

Πράγμα ποὺ δὲν τὸ συνειδητοποιεῖ κανεὶς ὄντας σὲ μιὰ ἀλλοτριωμένη ἀνίσχυρη θέση. Ἐπομένως εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεφύγει. Μόλις συνειδητοποιήσει ὁ Πῶλ ὅτι θρίσκεται μέσα σ' ἓνα κουτί, μπορεῖ νὰ προσπαθήσει νὰ ἐγεῖ. Ἐφόσον ὅμως γι' αὐτοὺς τὸ κουτί εἶναι ὁ λόκληρος ὁ κόσμος, νὰ ἐγεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ κουτί σημαίνει ν' ἀποχωρήσει ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀνεχτεῖ καὶ ν' ἀφήσει νὰ γίνεи ὅποιος τὸν ἀγαπάει.

Γιὰ νὰ διευρύνουμε τὴν κατανόησίν τοῦ δεσμοῦ ἢ τῆς σκλαβιᾶς ποὺ ἐνυπάρχει στὴν ἀλληλεμπειρία τῶν ἀτόμων, πρέπει νὰ δείξουμε πῶς τὸ κάθε ἄτομο ἐπηρεάζει τὴ φαντασίωσιν τῶν ἄλλων, ἔτσι ποὺ ἡ δική του φαντασίωσιν γίνεται ἢ περισσότερο συζευκτικὴ ἢ περισσότερο διαζευκτικὴ ὡς πρὸς τὴ δική τους φαντασίωσιν. Καθὼς ἡ ἐμπειρία ἐνὸς ἀτόμου ἀπὸ μιὰ κατάσταση στὴν ὁποία συμμετέχει μαζὶ μὲ ἄλλους καταλήγει νὰ εἶναι περισσότερο διαζευκτικὴ ὡς πρὸς τὴν ἐμπειρία ποὺ ἔχουν οἱ ἄλλοι γιὰ τὴν «ἴδια» κατάσταση, οἱ πράξεις του διαφέρουν ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀπὸ τίς πράξεις τῶν ἄλλων. Σὲ κάποιο σημεῖο κατὰ τὴν ἀναπτυσσόμενη διάζευξιν ἐμπειρίας καὶ τὴ διάστασιν στὴ δράσιν, ἡ μειονότητα καταντάει νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πλειονότητα σὰ «διαφορετικὴ».

Ἡ «πραγματικότητα» κινεῖται ἀπὸ τὸ σχετικὸ στὸ ἀπόλυτο. Ὅσο περισσότερο ὁ ἄνθρωπος ποὺ νομίζουμε ὅτι κάνει τεράστιο λάθος νομίζει ὅτι ἔχει ἀπόλυτο δίκιο καὶ κάνουμε ἐμεῖς τεράστιο λάθος, τόσο πιὸ γρήγορα πρέπει νὰ καταστραφεῖ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος πρὶν καταστρέψει τὸν ἑαυτό του ἢ ἐμᾶς. Δὲν ἐννοοῦμε (βέβαια) ὅτι θέλουμε νὰ τὸν καταστρέψουμε. Δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει πῶς

τὸ μόνο πὺ θέλουμε εἶναι νὰ καταστρέψουμε τὴν παραίσθησή του; Τὴν παραίσθησή του ὅτι θέλουμε νὰ τὸν καταστρέψουμε. Ἡ παραίσθησή του εἶναι ἡ πεποίθηση ὅτι προσπαθοῦμε νὰ μπήξουμε καρφίτσες μέσα στὰ μάτια του. Ἐκεῖνος πὺ νομίζει ὅτι οἱ ἄνθρωποι μπήγουν καρφίτσες μέσα στὰ μάτια του, ἐνδέχεται νὰ ἐπισκεφτεῖ κάποιον ψυχίατρο γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς καρφίτσες πὺ ἔχει στὰ μάτια του μὲ λοβοτομή, γιατί θὰ προτιμοῦσε μᾶλλον νὰ πιστέψει ὅτι εἶναι τρελὸς παρὰ ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινὸ κάτι τέτοιο.

Ἡ ιδιότητα τῆς πραγματικότητας πὺ βιώνεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πλέγματος τῆς φαντασίωσης ἐνδέχεται νὰ εἶναι γοητευτική. Ἐξω ἀπ' αὐτήν, κάνει κρῦο, ὑπάρχει τὸ κενό, τὸ χωρὶς νόημα, τὸ ἐξωπραγματικό. Δὲν εἶναι ἐπιθυμητὸ καί, εὐτυχῶς, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ φύγει κανεὶς.

Ὅπως δὲν εἶναι εὐκολο. Ἀλλὰ γι' ἀρκετοὺς ἀνθρώπους τὸ φαντασιωτικὸ σύστημα τοῦ πλέγματος εἶναι μιὰ φρικτὴ κόλαση, καὶ ὅχι μιὰ θελκτικὴ διαμονή· καὶ θέλουν νὰ ξεφύγουν. Εἶναι ὅμως κακὸ νὰ θέλουν νὰ ξεφύγουν, αὐτὸ ἀποδεικνύει τὴν ἀγνωμοσύνη τους. Εἶναι καθαρὴ τρέλα νὰ θέλουν νὰ ξεφύγουν, ἔξω ὑπάρχει ἡ ἄβυσσος, ὑπάρχουν τὰ ἄγρια θηρία. Ὅσο, μὴν ἀνησυχεῖς, παρόλη τὴν ἀγνωμοσύνη σου καὶ τὴ διαστροφή σου, μπορεῖς ἀκόμα νὰ μᾶς εὐγνωμονεῖς πὺ δὲ θὰ σὲ ἀφῆσομε νὰ ξεφύγεις. Ὁ γιατρὸς θὰ σοῦ ἀποδείξει ὅτι δὲ θέλεις πραγματικὰ νὰ ξεφύγεις, ἀπλῶς τρέχεις γιὰ νὰ φύγεις μακριὰ ἀπὸ μᾶς γιατί τρομάζεις στὴν ἰδέα ὅτι ἔχεις ἓνα μαχαίρι μπηγμένο στὴν πλάτη σου. Τὸ ξέρεις ἄλλωστε πῶς δὲ θὰ σοῦ τὸ κάναμε αὐτό.

Ἡ ἐκλογὴ στὴ φαντασίωση καταλήγει νὰ εἶναι νὰ πεθάνεις ἀπὸ ἀσφυξία μέσα σου ἢ νὰ ριψοκινδυνεύσεις νὰ ἐκθέσεις τὸν ἑαυτὸ σου σ' ὁποιοδήποτε τρόμο ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχει ἐκεῖ ἔξω. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως πὺ περνᾷ κανεὶς μιὰ πόρτα σ' ἓνα χῶρο πὺ τώρα πιά θρίσκει μέσα του, ξανάρχεται μέσα ἀκριβῶς στὸ ἐσωτερικὸ πὺ θεωροῦσε ἐσωτερικὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ γιὰ νὰ μπορέσει νὰ βγεῖ ἔξω ἀπ' αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἦτανε μέσα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ λοιπὸν πὺ περνᾷ κανεὶς αὐτὴ τὴν πόρτα μὲ τ ο ὕ τ ο τ ὸ ν τ ρ ὀ π ο, θρίσκει περισσότερο στὸ ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ὸ ὅσο περισσότερο νομίζει ὅτι θρίσκει στὸ ἐξωτερικό.

Ὅταν τὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ἔχουν ἀντιστραφεῖ ἔτσι

πού τὸ ἐσωτερικὸ-ἐξωτερικὸ γιὰ τὸν Α νὰ εἶναι ἐξωτερικὸ-ἐσωτερικὸ γιὰ τὸν Β, μὲ δεδομένο μάλιστα ὅτι κ α ι ο ι δ υ ο σκέφτονται «ἀπόλυτα», τότε ἔχουμε καταλήξει στὴν πρὸ ἀκραία ἀλληλεμπειριακὴ διάζευξη τοῦ πολιτισμοῦ μας — ψυχίατροι, ὕγιεις: ἀσθενεῖς, ψυχωτικοί. Ὁ ψυχίατρος σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν δὲν ἔχει καμιά ἀμφιβολία γιὰ τὴ διάγνωση. Ὁ ἀσθενὴς εἶναι ψυχωτικὸς χωρὶς ἐπίγνωση. Ὁ ἀσθενὴς νομίζει ὅτι ὁ ψυχίατρος εἶναι ψυχωτικὸς καὶ χωρὶς ἐπίγνωση. Ὁ ἀσθενὴς εἶναι ψυχωτικὸς καὶ χωρὶς ἐπίγνωση γ ι α τ ῖ νομίζει ὅτι οἱ ψυχίατροι εἶναι ἐπικίνδunami φρενοβλαβεῖς, πού θὰ ἔπρεπε νὰ κλειστοῦν σὲ κάποιο ἄσυλο γιὰ τὴ δική τους ἀσφάλεια, κι ἂν οἱ ἄλλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόσο πολὺ μαγεμένοι ἀπὸ τὴν ἀστυνομία τῆς σκέψης πού δὲν μποροῦν νὰ τὸ καταλάβουν, σκοπεύει ν' ἀναλάβει ὁ ἴδιος αὐτὴ τὴ δουλιὰ.

Ὁ δρόμος πρὸς τὰ ἐξω περνάει μέσα ἀπὸ τὴν πόρτα. Μέσα στὰ πλαίσια ὅμως τοῦ φαντασιωτικοῦ πλέγματος, ἡ φυγὴ εἶναι πράξις ἀγνωμοσύνης, σκληρότητα, αὐτοκτονία ἢ φόνος. Τὰ πρῶτα θήματα πρέπει νὰ γίνουν ὅταν ἀκόμα θρίσκειται μέσα στὰ πλαίσια τῆς φαντασίωσης, πρὶν γίνῃ ἐφικτὴ ἡ ἐρμηνεία τοῦ σὰν τέτοια. Ἐδῶ ἀκριβῶς θρίσκειται τὸ ρίσκο τῆς ἥττας καὶ τῆς τρέλας.

Ὅρισμένοι «ψυχωτικοί» ἀντιμετωπίζουν τὴν ψυχανάλυσιν σὰ σχετικὰ ἀσφαλὴ χωρὶς νὰ ποῦν σὲ κάποιον τί σκέφτονται πραγματικά. Εἶναι προετοιμασμένοι νὰ παίξουν τοὺς ἀσθενεῖς κι ἀκόμα νὰ τηρήσουν τοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ π λ η ρ ὠ ν ο ν τ α ς τὸν ἀναλυτὴ, ἀρκεῖ νὰ μὴν τοὺς «θεραπεύσει». Εἶναι προετοιμασμένοι ἀκόμα καὶ νὰ προσποιηθοῦν ὅτι θεραπεύτηκαν ἂν θὰ ἐνιωθε ἄσχημα ὁ ἀναλυτὴς ἐργαζόμενος μὲ ἀνθρώπους πού δὲν παρουσιάζουν βελτίωση.

Ἀρκετὰ λογικὸ συμβόλαιο, εἴν' ἡ ἀλήθεια.

Προσποίηση και ύπεκφυγή

«'Ας ρίξουμε μιὰ ματιὰ σ' αὐτὸ τὸ σερβιτόρο στὸ καφενεῖο. Οἱ κινήσεις του εἶναι γρήγορες, μὲ κάπως περισσοῦτερη ἀκρίβεια καὶ ταχύτητα. Πλησιάζει τοὺς τακτικούς πελάτες μὲ δῆμα κάπως πιὸ γρήγορο. Σκύβει ἀπὸ πάνω τους μὲ κάπως περισσοῦτερη προθυμία· ἡ φωνή του, τὰ μάτια του ἐκφράζουν ἐνδιαφέρον κάπως ὑπερβολικὸ γιὰ τὴν τάξη τοῦ πελάτη. Τελικὰ νάτος ἐπιστρέφει, προσπαθώντας νὰ μιμηθεῖ μὲ τὸ βῆμα του τὴν ἀταλάντευτη ἀκαμψία κάποιου ρομπὸ ἐνῶ μεταφέρει τὸ δίσκο του μὲ τὴν παρατολμία ἐνὸς ἀκροβάτη πὺν βαδίζει πάνω σ' ἓνα τετωμένο σκοινί· τὸν διατηρεῖ σὲ μόνιμα ἀσιαθῇ, μόνιμα ταλαντευόμενη ἰσορροπία πὺν τὴν ἐπαναφέρει διαρκῶς μὲ κάποια ἐλαφρὰ κίνηση τοῦ χεριοῦ καὶ τοῦ μπράτσου του. Ἡ ὅλη συμπεριφορὰ του μᾶς φαίνεται ὡς ἓνα παιχνίδι. Συνδέει τὶς κινήσεις του λὲς καὶ εἶναι μηχανισμοί, ἢ μιὰ ρυθμίζει τὴν ἄλλη· οἱ χειρονομίες του, ἀκόμα καὶ ἡ φωνή του φαίνονται νὰ εἶναι μηχανισμοί· δίνει σὶν ἐαυτὸ του τὴ γρηγοράδα καὶ τὴν ἀνελέγητη ταχύτητα τῶν πραγμάτων. Παίζει, διασκεδάζει. Ἀλλὰ τί παίζει; Δὲ χρειάζεται νὰ τὸν παρακολουθήσουμε γιὰ πολὺ γιὰ νὰ δώσουμε τὴν ἀπάντηση: παίζει διὰ τὸ εἶναι σερβιτόρος σ' ἓνα καφενεῖο».

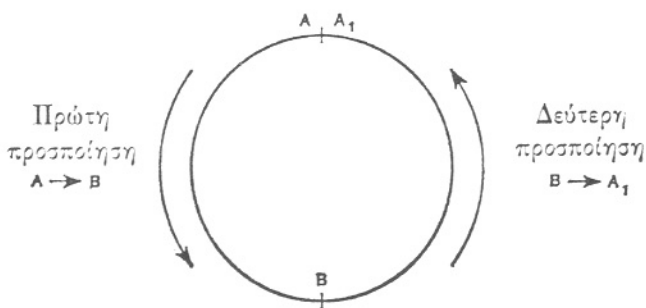
Ζ. Π. Σάρτρ (1957, σελ. 59)

Ἡ ἀντίληψή μας γιὰ τὴν «πραγματικότητα» ἀποτελεῖ τέλεια πραγματοποιημένο ἐπίτευγμα τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἀντιλαμβανόμεστε τὴν πραγματικότητα. Πότε ἔπαψαν οἱ ἄνθρωποι νὰ αἰσθάνονται ὅτι αὐτὸ πὺν ἀντιλαμβάνονται ἦταν ἐξωπραγματικὸ; Ἴσως τὸ συναίσθημα καὶ ἡ ἰδέα πῶς

αὐτὸ πὺ ἀντιλαμβανόμεσθε εἶναι κάτι πραγματικὸ νὰ εἶναι ἀρκετὰ πρόσφατο στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου.

Καθεῖστε σ' ἓνα δωμάτιο. Φανταστεῖτε ὅτι τὸ δωμάτιο δὲν εἶναι πραγματικὸ, ὅτι κάποιος τὸ ἀναπολεῖ: $(A \rightarrow B)$. Ἐχοντας προσποιηθεῖ μέχρι τὸ σημεῖο νὰ πεισθεῖτε ὅτι τὸ δωμάτιο εἶναι φανταστικὸ, ἀρχίστε νὰ προσποιεῖσθε ὅτι εἶναι πραγματικὸ καὶ καθόλου φανταστικὸ: $(B \rightarrow A_1)$. Τελικά, προσποιηθεῖτε ὅτι τὸ δωμάτιο εἶναι πραγματικὸ, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνασθε σὰν πραγματικὸ.

Ἡ ὑπεκφυγὴ εἶναι μιὰ σχέση κατὰ τὴν ὁποία προσποιεῖται κάποιος ὅτι ἔχει ἀποφύγει τὸν ἀρχικὸ ἑαυτὸ του· ὕστερα προσποιεῖται ὅτι ἐπιστρέφει ἀπ' αὐτὴ τὴν προσποίηση ἔτσι πὺ φαίνεται ὅτι ἔχει ξαναγυρίσει στὴν ἀφετηρία. Ἡ διπλὴ προσποίηση δὲν ἀποτελεῖ ἀπομίμηση καμιάς προσποίησης. Ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ «συνειδητοποιήρει» κανεῖς τὴν ἀρχικὴν του κατάστασιν εἶναι ν' ἀποφύγει τὴν πρώτην προσποίησην, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως πὺ προσθέτει μιὰ δευτέρην προσποίησην, ἀπ' ὅ,τι μπορῶ νὰ καταλάβω, δὲν ὑπάρχει τέλος στὴ σειρά τῶν πιθανῶν προσποιήσεων. Εἶμαι. Προσποιοῦμαι ὅτι δὲν εἶμαι. Προσποιοῦμαι ὅτι εἶμαι. Προσποιοῦμαι ὅτι δὲν προσποιοῦμαι ὅτι προσποιοῦμαι...

Οἱ θέσεις A καὶ A₁ στὴν περίμετρο τοῦ κύκλου χωρίζονται μ' ἓνα ἀδιαπέραστο φράγμα πὺ εἶναι λεπτότερο καὶ πιὸ διαφανές ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ κανεῖς νὰ φανταστεῖ. Ἀρχίστε ἀπὸ τὸ A καὶ προχωρεῖτε πρὸς τὸ B. Ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψετε μὲ ὠρολογιακὴ κίνησιν στὸ A, συνεχίστε μὲ ἀντίθετη κίνησιν πρὸς τὸ σημεῖο A₁. Τὸ A καὶ τὸ

Αι είναι «τόσο κοντά κι όμως τόσο μακριά». Είναι τόσο κοντά που μπορεί να πει κανείς: «Τὸ Αι δὲν εἶναι τόσο καλὸ ὅσο τὸ Α, ἀν δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ Α;». Μπορεῖ ἀκόμα νὰ ξέρει κανεὶς ὅτι ζεῖ πίσω ἀπὸ ἕνα ἀόρατο πέπλο. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ τί τὸν διαχωρίζει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ Ἄννα Φρόυντ (1954) ἀναφέρεται σ' ἕνα παιδί ἀπὸ τὸ «Ὅταν εἴμαστε νέοι» τοῦ Α. Α. Μάιλν.

«Στὸ δωματιάκι αὐτοῦ τοῦ τρίχρονου παιδιοῦ ὑπάρχουν τέσσερις καρέκλες. Ὅταν κάθεται στὴν πρώτη, εἶναι ἐξερευνητὴς πὺ διαπλέει νύχτα τὸν Ἀμαζόνιο. Στὴ δεύτερη, εἶναι ἕνα λιοντάρι πὺ τρομάζει τὴ νταντά του μὲ τὸ θρυχηθμό του· στὴν τρίτη εἶναι ἕνας καπετάνιος πὺ διευθύνει τὸ πλοῖο του στὴ θάλασσα. Στὴν τέταρτη ὁμως, πὺ εἶναι ἕνα καρεκλάκι μωροῦ, π ρ ο σ π α θ ε ῖ ν α π ρ ο σ π ο ι η θ ε ῖ ὅτι εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ὁ ἑαυτὸς του, ἕνα μικρὸ ἀγόρι» (σελ. 89).

Ἄν ἦ ὅταν «καταφέρει» νὰ προσποιηθεῖ ὅτι εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ὁ ἑαυτὸς του, τὸ πρόσωπό του θὰ ἔχει γίνεῖ μιὰ μάσκα, καὶ θὰ νομίζει ὅτι κάθε φορὰ πὺ φέρεται λὲς καὶ δὲν εἶναι «ἕνα μικρὸ ἀγόρι», προσποιεῖται ὅτι δ ἐ ν ε ῖ ν α ῖ ἀπλὰ καὶ μόνο ὁ ἑαυτὸς του. Ἐχῶ τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ περισσότερα τρίχρονα παιδιά, μὲ τὴ βοήθεια τῶν γονέων τους καὶ αὐθεντιῶν ὅπως ἡ Ἄννα Φρόυντ, βρίσκουν τὸν τρόπο νὰ προσποιηθοῦν μ' ἐπιτυχία ὅτι εἶναι μικρὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ τὸ παιδί ἀπαρνεῖται τὴν ἐκστασή του καὶ ξεχνάει ὅτι προσποιεῖται πὺ εἶναι ἕνα μικρὸ ἀγόρι. Γίνεται ἕνα μικρὸ ἀγόρι. Ἀλλὰ δὲν εἶναι πιά ἀπλὰ καὶ μόνο ὁ ἑαυτὸς του, γιατί τὴν ὥρα εἶναι ἕνα μικρὸ ἀγόρι, ὅπως κι ὁ ἄντρας εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ὁ ἑαυτὸς του γιατί ε ῖ ν α ῖ σερβιτόρος σ' ἕνα καφενεῖο. «Ἐνα μικρὸ ἀγόρι» εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς πὺ π ι σ τ ε ὕ ο υ ν πολλές αὐθεντίες στὰ ζητήματα τῶν παιδιῶν ὅτι ε ῖ ν α ῖ ἕνα τρίχρονο ἀνθρώπινο ὄν.

Ἵστερα ἀπὸ 60 χρόνια ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἔχοντας ἀναγκαστεῖ νὰ πιστέψει ὅτι ἦταν «ἕνα μικρὸ ἀγόρι» πὺ ἔπρεπε νὰ μάθει ὅλα ἐκεῖνα τὰ πράγματα γιὰ νὰ γίνεῖ «μεγάλος ἄντρας», κι ἔχοντας παραγεμίσει τὸ μυαλό του μ' ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα πὺ λένε

οί μεγάλοι άντρες στὰ μικρά άγόρια, έχοντας γίνεϊ μεγάλος άντρας, άρχίζει νά γίνεται γέρος. Ξαφνικά όμως άρχίζει νά θυμάται πώς όλα αυτά ήταν ένα παιχνίδι. Είχε παίξει πώς ήταν ένα μικρό άγόρι, και πώς ήταν ένας μεγάλος άντρας και τώρα πιά είναι μπλεγμένος και παίζει πώς είναι «γέρος». Η γυναίκα του και τὰ παιδιά του άρχίζουν ν' άνησυχούν πολύ. Ένας ψυχαναλυτής φίλος τής οικογένειας έξηγεϊ ότι ή ύπομανιακή άρνηση του θανάτου (έχει έπηρεαστεϊ από τον ύπαρξισμό) παρατηρείται σ' όρισμένους ανθρώπους, ιδιαίτερα «έπιτυχημένους». Πρόκειται για έπάνοδο στη νηπιακή παντοδυναμία. Είναι πιθανό ότι μπορεί νά «συγκρατηθεϊ» αν είναι ένταγμένος σέ κάποια θρησκευτική ομάδα. Μιά καλή ιδέα θά ήταν ή πρόσκληση του έφημέριου για δείπνο. Άς έχουμε τό νοΰ μας νά είναι έξασφαλισμένες οί επενδύσεις, έτσι, για καλό και για κακό...

Π ρ ο σ π α θ ε ι ν ά π ρ ο σ π ο ι η θ ε ι ότι είναι «άπλά και μόνο ό έαυτός του, ένα μικρό άγόρι». Άλλά δέν μπορεί νά τό καταφέρει. Ένα τρίχρονο άτομο πού προσπαθεϊ και δέν καταφέρνει νά προσποιηθεϊ ότι είναι «ένα μικρό άγόρι» είναι προβληματικό. Τό πιο πιθανό, αν οί γονείς του έχουν οικονομική δυνατότητα θά τον στείλουν για ψυχανάλυση. Συμφορά караδοκεϊ για τον 63χρονο άντρα αν δέν μπορέσει νά προσποιηθεϊ ότι είναι «γέρος».

Στην παιδική ήλικία, αν δέν καταφέρει κανείς νά παίξει ότι δέν παίξει πώς είναι «άπλά και μόνο ό έαυτός του», πολύ γρήγορα θ' άνησυχήσουν για τήν παρατεταμένη διάρκεια τής νηπιακής παντοδυναμίας. Κι αν ύστερα από έξήντα χρόνια καταλάβει πόσο έξυπνα είχε φερθεϊ προσποιούμενος τόσο καλά ότι είχε ξεχάσει ακόμα κι ότι προσποιόταν όλα αυτά τὰ χρόνια, μπορεί νά διαπιστώσει δλοφάνερα ότι νομίζουν πώς άρχίζει κάπως νά γερνάει. Θά πρέπει πάλι νά προσπαθήσει νά προσποιηθεϊ, αυτή τή φορά ότι είναι «ένας γεράκος»;

Η Τζιλ είναι παντρεμένη με τον Τζάκ. Δέ θέλει νά είναι παντρεμένη με τον Τζάκ. Τρομάζει στη σκέψη νά έγκαταλείψει τον Τζάκ. Μένει λοιπόν με τον Τζάκ αλλά φαντάζεται ότι δέν είναι παντρεμένη μαζί του. Τελικά δέν αίσθάνεται παντρεμένη με τον

Τζάκ. Πρέπει λοιπόν να φανταστεί πώς είναι. «Πρέπει να θυμάμαι ότι είναι ο άντρας μου».

Συνηθισμένος έλιγμός. Η υπεκφυγή είναι ένας τρόπος ν' αποφεύγεται ή σύγκρουση χωρίς άμεση αντιμετώπιση ή επίλυσή της. Άποφεύγει ή σύγκρουση με την αντιπαράθεση του ενός τρόπου έμπειρίας ενάντια στον άλλο. Φαντάζεται ότι δέν είναι παντρεμένη και μετά φαντάζεται ότι είναι. Η σπειροειδής υπεκφυγή συνεχίζεται.

Όρισμένοι άνθρωποι¹ προσποιούνται για πολλά χρόνια ότι είχαν ικανοποιητικές σεξουαλικές σχέσεις. Η ζωή τους βασίζεται τόσο πολύ στην προσποίηση που τελικά χάνουν τή δυνατότητα να διακρίνουν ανάμεσα σ' αυτό που είναι πραγματικά ικανοποιητικό ή απογοητευτικό και σ' αυτό που προσποιούνται ότι είναι ικανοποιητικό ή απογοητευτικό.

Σεξουαλική επιθυμία χωρίς σεξουαλική ικανοποίηση. Η Τζίλ δέν είναι απόλυτα ικανοποιημένη με τις προσωπικές φαντασιώσεις σχέσεις της, κι όμως δέν είναι αρκετά ικανή για να αποφύγει τις φαντασιώσεις σχέσεις και να βρει τδ δρόμο της για τήν αληθινή σχέση. Καμιά «πραγματική» σχέση δέν είναι άξια έμπιστοσύνης έτσι που να μήν προκληθεί απογοήτευση με τήν αποκάλυψη ότι πρόκειται για ψεύτικη σχέση όπως και όλα τά άλλα. Ξέρει κανείς που βρίσκεται ως προς τή δική του φαντασία. Δέν τόν αφήνει να υποκύψει, αλλά αντιμετωπίζει δυσκολίες όταν αρχίζει να φαντάζεται ότι αυτό που φαντάζεται είναι πραγματικό.

Οί φαντασιώσεις σχέσεις επηρεάζουν τή σωματική έμπειρία. Κάποιος μυστικός φανταστικός έραστής κρατάει τδ σώμα έρεθισμένο. Αυτός δ φλογερδς έρεθισμός, ώθει σέ διαρκή αναζήτηση σεξουαλικής έκφόρτισης. Ό πραγματικός αισθησιασμός προκαλείται στο σώμα από φανταστική συνουσία μ' ένα φάντασμα, αλλά είναι δύσκολο να ήρεμήσει «στήν» πραγματικότητα. Όρισμένοι

1. Η ακόλουθη έκθεση ισχύει εξίσου και για τά δύο φύλα, αν και για λόγους ευκολίας, ορισμένες φορές, δέν θα προσδιορίζω και τά δύο φύλα. Δέν είναι μόνο οί άνθρωποι εκείνοι που χαρακτηρίζονται κλινικά σαν υστερικοί, ή είναι υστερικοί χαρακτηήρες, που εφαρμόζουν με επιμονή αυτό τδν έλιγμό.

λένε πώς έχουν πιό πραγματικά συναισθήματα σέ φανταστικές καταστάσεις απ' ό,τι σέ πραγματικές. Ή Τζιλ αισθάνεται πραγματικό σεξουαλικό έρεθισμό μέ τή φανταστική άναμονή τής πραγματικής συνουσίας, όταν όμως έρχεται ή στιγμή τής πραγματικότητας δέν αισθάνεται καμιά επιθυμία καί καμιά έκπλήρωση. Τό νά ζεί κανείς στό παρελθόν ή στό μέλλον μπορεί νά είναι λιγότερο ίκανοποιητικό από τή ζωή στό παρόν, δέν μπορεί ποτέ όμως νά είναι τόσο άπογοητευτικό. Τό παρόν δέ θά είναι ποτέ αυτό πού ήταν ή αυτό πού θά μπορούσε νά είναι. Στήν άναζήτηση γιά κάτι έξω από τό χρόνο, υπάρχει μιá άποχαυνωτική αίσθηση ματαιότητας καί άπελπισίας.

Γιά νά διατηρηθεί ή ύπεκφυγή άπαιτείται δεξιοτεχνία: μπορεί νά καταλήξει σέ θελκτική νοσταλγία. Δέν πρέπει ποτέ νά καταρρεύσει. Όταν είναι άπερίφραστη, γίνεται άσχημη. Ή Μαντάμ Μποβαρύ άποτελεί καθοριστική διατύπωση αυτής τής έννοιας στή λογοτεχνία.

Ό χρόνος είναι κενός. Είναι τόσο μάταιος όσο καί άναπόδραστος. Μιά ψεύτικη αιώνιότητα, πού άποτελείται απ' όλο τό διαθέσιμο χρόνο τοῦ άτομου πού κυλάει αιώνια. Πρόκειται γιά άπόπειρα ζωής έξω από τό χρόνο μέ τή βίωση ενός μέρους τοῦ χρόνου, γιά άπόπειρα άχρονικής ζωής στό παρελθόν ή τό μέλλον. Τό παρόν δέν πραγματώνεται ποτέ.

Ό έαυτός τοῦ άλλου άποφεύγεται όταν ό άλλος αναφέρεται σάν ή ένσάρκωση τής φαντασίωσης. Προσποιείται κανείς ό,τι άποδέχεται τόν άλλο «όπως είναι», όταν όμως πιστεύει ό,τι ενεργεί μ' αυτό τόν τρόπο, μεταχειρίζεται τόν άλλο σάν ένσαρκωμένο φάντασμα «λές καί» αυτός ή αυτή είναι άλλο άτομο, καί ταυτόχρονα λές καί είναι προσωπική του ιδιοκτησία. Σύμφωνα μέ τόν όρο τοῦ Βίννικοτ (1958), ό άλλος αντιμετωπίζεται σά «μεταβατικό αντικείμενο». Πρόκειται όμως γι' άλλη μιá προσποίηση. Ό έαυτός άναγνωρίζει κατά κάποιο τρόπο, ή σέ κάποιο επίπεδο, τόν άλλο σάν άλλο, σάν ένα «πρόσωπο», όχι σάν «τμηματικό αντικείμενο» ή σάν πράγμα, αλλά παραποιεί τήν πλήρη άποδοχή αυτού τοῦ γεγονότος. Ό στόχος αυτός θά ύποδοθηθεί άν ό άλλος συνεργήσει στήν ύπεκφυγή καί τίς ψευδαισθήσεις. Είναι χαρακτηριστικό τό γεγονός ό,τι τρομάζει κανείς καί έξοργίζεται όταν άνακαλύπτει ό,τι ό άλλος δέν άποτελεί έν-

σάρκωση τοῦ φαντασιωσικοῦ προτύπου του γιὰ τὸν ἄλλο. Ζώντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἐνδέχεται νὰ μὴ στερηθεῖ κανεὶς τίς συχνές ψευδαισθήσεις, ἀλλὰ εἶναι μᾶλλον σίγουρο ὅτι ὑπόκειται σὲ συχνές ἀπογοητεύσεις. Κάθε ἄλλος ἄνθρωπος ἐνδέχεται νὰ θεωρηθεῖ σὰν ὅσα μὲσα στὴν ἔρημο τῆς πραγματικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἀποκαλυφθεῖ ὅτι εἶναι ἀντικατοπτρισμὸς ὅταν πλησιάσει. Ἡ ἀφομοίωση αὐτοῦ ποὺ εἶναι μ' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι, σ' αὐτὴ τὴν ὑπεκφυγικὴ σύγκριση, ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δυναμικοποιεῖ οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ν' ἀφομοιώνει τὸ καθένα, καὶ συνεπάγεται κάποιον ποσοστὸ ἀποπροσωποποίησης καὶ ἀποπραγμάτωσης, ἐνέμερει μόνο ἀναγνωρίσιμο. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ζεῖ κανεὶς σὲ μιὰ ἰδιότυπη μεταβατικὴ κατάσταση. Στὴν πορεία του ἀπὸ καὶ πρὸς τὴν ἱκανοποίηση τὸ ἄτομο ἐνδέχεται νὰ ἔχει δημιουργήσει «ἐσωτερικοὺς» δεσμοὺς μὲ τοὺς ἄλλους μὲσω τῆς φανταστικῆς παρουσίας τους μὲσα του, δεσμοὺς ποὺ δὲν μποροῦν νὰ τοὺς δυνειρευτοῦν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἱκανοποιοῦνται πρὸς εὐκολα. Ἡ δυσαρέσκεια ὅμως γιὰ τὴν «ἀπλή» φαντασία μπορεῖ νὰ ὠθήσει κάποιον νὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτοὶ θὰ ἐνσαρκώσουν τὴ φαντασία του καὶ θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀποφύγει τίς τρομακτικὲς καὶ ἀποκρουστικὲς πλευρὲς τῆς φαντασίωσός του. Ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν πραγματικῶν ἄλλων καὶ ὅχι τῶν φανταστικῶν ἄλλων, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ἐνσάρκωση τῆς φαντασίωσης ἑνὸς ἀτόμου, ἐνδέχεται νὰ προκαλέσει τὴν ἐντονὴ δέσμευσή του μὲ ἀνθρώπους καὶ πράγματα ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἀναζητᾷ κανεὶς στοὺς πραγματικοὺς ἄλλους τὴν ἱκανοποίηση ποὺ ἀποφεύγει στὴ φαντασία, καὶ φαντάζεται πάντοτε τίς ἀπολαύσεις ποὺ στερεῖται στὴν «πραγματικότητα».

Ὑστερα ἀπὸ μιὰ πολὺμηνη ἐρωτικὴ ἱστορία ποὺ ξεκίνησε σὲ ἀτιμόσφαιρα γοητείας καὶ τώρα πιά ἀκολουθοῦσε κάποια πορεία ἀπογοήτευσης, ἡ Ὑδὲτ εἶδε ὀλοκάθαρα τὸ τέλος. Φαντάστηκε διάφορες παραλλαγές τοῦ τελικοῦ δραματικοῦ χωρισμοῦ, καὶ ἀνακάλυψε ὅτι ἔκλαιγε πικρὰ μεγαλοποιώντας στὴ φαντασία της τὴν ὅλη σκηνή. Παρατήρησε ὅτι ἦταν χαρακτηριστικὸ τοῦ δικοῦ της τύπου, νὰ χύνει πικρὰ πραγματικὰ δάκρυα συναισθανόμενη τόσο ἔντονα μιὰ αὐτο-ἀναπολημένη κατάσταση ποὺ, πρὸς τὸ παρόν, ὑπῆρχε μόνο στὴ φαντασία της. Πρόβλεψε, ἀρκετὰ σωστά, ὅτι «ὅταν θὰ ἔφτανε ἡ

στιγμή» δὲ θὰ ἔνιωθε τίποτα. Ἡ πραγματικὴ κατάληξη τῆς ἐρωτικῆς ἱστορίας τῆς ἦταν πεζὴ καὶ ἄτονη, χωρὶς κανένα κωμικὸ ἢ τραγικὸ στοιχεῖο. Ὅταν τέλειωσε πιά, ἦταν ἡρεμὴ καὶ γαλήνια γιὰ μερικές ὁδομάδες. Ὑστερα, ἀναδρομικά, ἄρχισε νὰ κάνει δραματικὸ τὸ παρελθόν, ὅπως εἶχε κάνει δραματικὸ καὶ τὸ μέλλον. Ξαναζωντάνεψε στὴ φαντασία μιὰ κατάσταση τοῦ παρελθόντος ποὺ δὲν ἦταν ποτὲ παρὰ φανταστικὴ. Ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡ φανταστικὴ κατάσταση τοῦ παρελθόντος ἔγινε πραγματικὴ. Τὰ αἰσθήματά τῆς εἶχαν ταιριάζει μὲ τὴν παρούσα κατάστασή τῆς μόνο στὴ γεμάτη μαγεία ἀρχὴ τῆς ἐρωτικῆς ἱστορίας τῆς. Ἀλλες φορές προσποιόταν ὅτι ἔνιωθε νὰ θρίσκειται στὴν πραγματικὴν κατάσταση τοῦ παρόντος κι ἔδειχνε αὐθόρμητα εὐτυχισμένη ἢ λυπημένη μόνο στὴ φαντασία. Ἰσως νὰ ἀπέφυγε τὴν ἐμπειρία τῆς ἀναπόφευκτης ἀπογοήτευσης, ἀλλὰ τὸ τίμημα ποὺ πλήρωσε ἦταν ὅτι ἀπέφυγε τὴν ἀναπόφευκτη ἀπόλαυση.

Ἡ ὑπεκφυγὴ ἀπὸ τὴ φύση τῆς εἶναι δύσκολο νὰ δεσμευτεῖ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδιαίτερο στοιχεῖο τῆς. Μὲ τὴ διπλὴ προσποίηση χαλκεύει τὴν ἀλήθεια. Ὁ ἐλιγμός εἶναι δυνατὸ νὰ μελετηθεῖ λεπτομερέστερα ἂν συγκριθεῖ μὲ ὁρισμένα θέματα ποὺ περιγράφηκαν στὸ «Ὁ Διχασμένος Ἐαυτός» (Λαίγγκ, 1960).

Σὲ κείνη τὴ μελέτῃ, περιγράφηκε ἓνας τρόπος ζωῆς μὲ ὁρισμένες μορφές ἄγχους καὶ ἀπόγνωσης. Εἰδικότερα περιέγραψα ἐκείνη τὴ μορφή αὐτοδιχασμοῦ ποὺ συνεπάγεται τὴ διάσπαση τοῦ ἀτομικοῦ εἶναι σὲ πνεῦμα χωρὶς σῶμα καὶ σὲ σῶμα χωρὶς ζωή. Μ' αὐτὴ τὴν ἀπώλεια ἐνόησης, τὸ ἄτομο διατηρεῖ τὴν αἴσθησι ὅτι ἔχει ἓνα «ἐξωτερικὸ» «ἄληθινὸ» ἑαυτὸ ποὺ εἶναι ὅμως ἐξωπραγματικός, ἐνῶ ὁ «ἐξωτερικός», «πραγματικός» ἢ «ἄληθινός» ἑαυτός εἶναι «ψεύτικος».

Προσπαθήσαμε ν' ἀποκαλύψουμε αὐτὴ τὴ θέση σὰν ἀπελπισμένη ἀπόπειρα συμφιλίωσης μὲ μιὰ μορφή «ὄντολογικῆς ἀνασφάλειας».

Ὁ καθημερινὸς ἄνθρωπος θεωρεῖ πολλὰ πράγματα σὰ δεδομένα: λογουχάρη ὅτι διαθέτει ἓνα σῶμα ποὺ ἔχει ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικό· ὅτι ξεκίνησε μὲ τὴ γέννησή του καὶ τελειώνει βιολογικά μὲ τὸ θάνατό του· ὅτι κατέχει μιὰ θέση στὸ χῶρο· ὅτι κατέχει μιὰ θέση στὸ χρόνο· ὅτι ὑφίσταται σὰ συνεχές ὅν ἀπὸ τὸ ἓνα μέχρι τὸ ἄλλο μέρος κι ἀπὸ τὴ μιὰ μέχρι τὴν ἄλλη στιγμή. Τὸ συνηθισμένο

ἄτομο δὲ διαλογίζεται γι' αὐτὰ τὰ βασικά στοιχεῖα τοῦ εἶναι του θεωρεῖ τὸν τρόπο του νὰ βιώνει τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς ἄλλους σὰν «ἀληθινό». Ὡστόσο, ὀρισμένοι ἄνθρωποι δὲν τὸν θεωροῦν. Ὀνομάζονται συχνὰ σχιζοειδεῖς. Ἀκόμα περισσότερο, ὁ σχιζοφρενὴς δὲ θεωρεῖ σὰ δεδομένο τὸ ἄτομό του (καὶ τὰ ἄλλα ἄτομα) σὰ νὰ εἶναι ἐπαρκῶς ἐνσαρκωμένο, ζωντανό, πραγματικό, οὐσιαστικό καὶ συνεχές ὄν, πού βρίσκεται σ' ἓνα μέρος μιᾶ χρονικῆς στιγμῆς καὶ σ' ἓνα διαφορετικὸ μέρος μιᾶ διαφορετικῆς στιγμῆς, παραμένοντας συνέχεια τὸ «ἴδιο». Μὲ τὴν ἀπουσία αὐτῆς τῆς «θάσης» στερεῖται τῇ συνηθισμένη αἴσθησι προσωπικῆς ἐνότητας, τὴν αἴσθησι τοῦ ἑαυτοῦ του σὰν ἐνεργητικοῦ ὑποκειμένου τῶν ἴδιων τῶν πράξεών του καὶ ὄχι σὰ ρομπότ, μηχανή, π ρ ά γ μ α, στερεῖται ἐπίσης τὴν αἴσθησι ὅτι εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ἀντιλήψεών του καὶ αἰσθάνεται ὅτι κάποιος ἄλλος χρησιμοποιεῖ τὰ μάτια του, τὰ ἄφτιά του, κλπ.

Ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται πάντοτε ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ στὸ μὴ - εἶναι, ἀλλὰ τὸ μὴ - εἶναι δὲ βιώνεται ἀπαραίτητα σὰν π ρ ο σ ω π ι κ ῇ ἀποσύνθεσι. Ἡ ἀνασφάλεια πού συνοδεύει μιὰν ἀμφίβολα θεμελιωμένη προσωπικὴ ἐνότητα εἶναι μ ι ᾶ μορφὴ ὄντολογικῆς ἀνασφάλειας, ἂν χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὅρος αὐτὸς γιὰ νὰ ὑποδηλωθεῖ ἀναπόδραστα ἡ ἀνασφάλεια μέσα στὴν καρδίᾳ τοῦ πεπερασμένου εἶναι τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Τίλλιτς (1952) ἀσχολεῖται μὲ τὶς δυνατότητες τοῦ μὴ - εἶναι ὡς πρὸς τὶς τρεῖς κατευθύνσεις τῆς ἔσχατης ἀνυπαρξίας σημασίας, τῆς ἔσχατης καταδίκης καὶ τῆς ἔσχατης ἐκμηδένισις μὲ τὸ θάνατο. Μ' αὐτὲς τὶς τρεῖς κατευθύνσεις ὁ ἄνθρωπος σὰν πνευματικὸ ὄν, σὰν ἠθικὸ ὄν, σὰ βιολογικὸ ὄν, ἀντιμετωπίζει τὴ δυνατότητα τῆς ἴδιας του τῆς ἐκμηδένισις ἢ τοῦ μὴ - εἶναι.

Ἡ ὄντολογικὴ ἀνασφάλεια πού περιγράφεται στὸ «Ὁ Διχασμένος Ἐαυτός» εἶναι μιὰ τέταρτη δυνατότητα. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ὁ ἄνθρωπος, σὰν ἄτομο, ἀντιμετωπίζει τὸ μὴ - εἶναι, σὲ προκαταρκτικὴ μορφῇ, σὰν ἐπιμέρους ἀπώλεια τῆς συνθετικῆς ἐνότητας τοῦ ἑαυτοῦ, ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐπιμέρους ἀπώλεια τοῦ συσχετισμοῦ μὲ τὸν ἄλλο, καὶ σὲ τελικὴ μορφῇ, μὲ τὴν ὑποθετικὴ τελικὴ κατάστασι τῆς χ α ο τ ι κ ῆς μ ῆ - ὄ ν τ ό τ η τ ας : ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπώλεια συσχετισμοῦ μὲ τὸν ἑαυτὸ καὶ τὸν ἄλλο.

Ὅρισμένοι συμμετέχουν σὲ ἀπελπισμένες «ἐπιχειρήσεις ἀσφάλει-

ας», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἔκφραση τοῦ Χ. Σ. Σάλλιβαν· ἄλλοι συμμετέχουν σὲ ἐπιχειρήσεις εἰλικρίνειας. Τὸ ὅλο θέμα συν-ενώνεται σ' ἓνα διαφορετικὸ ἐπίπεδο ἐμπειρίας καὶ δράσης, ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη ὁρισμένων νὰ διαφυλάξουν τὴν εἰλικρίνειά τους μπορεῖ νὰ ὑπονομεύσει τὴν ἀσφάλεια τῶν ἄλλων.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση ἧς εἶναι κανεὶς καταθλιπτικός, εἶναι πάντοτε οἱ ἄλλοι ποὺ διαμαρτύρονται γιὰ τὴν ἔλλειψη γνησιότητος ἢ εἰλικρίνειας τοῦ ἑαυτοῦ. Θεωρεῖται παθογνώμονικὴ τῆς χαρακτηριστικῆς στρατηγικῆς τοῦ ὑστερικοῦ, ποὺ ἐξυπονοεῖ ὅτι οἱ πράξεις του ἢ οἱ πράξεις τῆς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ψεύτικες, θεατρινίστικες καὶ μελοδραματικές. Ὁ ὑστερικός, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἐπιμένει συχνὰ ὅτι τὰ συναισθήματά του εἶναι πραγματικὰ καὶ γνήσια. Εἴμαστε ἡμεῖς ποὺ πιστεύουμε ὅτι εἶναι ἐξωπραγματικά. Εἶναι ὁ ὑστερικός ποὺ ἐπιμένει γιὰ τὴ σοβαρότητα τῆς πρόθεσής του ν' αὐτοκτονήσει ἐνῶ ἡμεῖς μιᾶς γιὰ μιὰ ἀπλὴ «χειρονομία» πρὸς τὴν αὐτοκτονία. Ὁ ὑστερικός διαμαρτύρεται ὅτι κατακερματίζεται. Στὸ βαθμὸ ἀκριβῶς ποὺ πιστεύουμε ὅτι δὲν κατακερματίζεται, ἐκτὸς κι ἂν προσποιεῖται ἢ θέλει νὰ πιστεύει τὸ ἀντίθετο, τὸν ἀποκαλοῦμε ὑστερικό καὶ ὄχι σχιζοφρενή.

Ἐνδέχεται νὰ ἰσχυριστοῦμε κάποια στιγμή ὅτι ἔχουμε συνειδητοποιήσει πῶς ἔχουμε παίξει κάποιο ρόλο, πῶς ἔχουμε προσποιηθεῖ ἀπέναντι στὸν ἑαυτό μας, πῶς ἔχουμε προσπαθήσει νὰ πείσουμε τὸν ἑαυτό μας γιὰ τοῦτο καὶ γιὰ κείνο, ἀλλὰ ὅτι τώρα πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πῶς δὲν τὰ καταφέραμε. Κι ὅμως αὐτὴ ἡ συνειδητοποίηση ἢ ἡ ὁμολογία μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι μιὰ παραπέρα προσπάθεια νὰ «νικήσουμε» μὲ μιὰ τελευταία προσπάθεια, μὲ τὸ νὰ προσποιηθοῦμε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν τελευταία ἀλήθεια γιὰ τὸν ἑαυτό μας κι ἔτσι ν' ἀποφύγουμε τὴν ἀπλὴ ἄμεση καὶ ἀληθινὴ συνειδητοποίησή της. Μιὰ μορφή «ἐνέργειας» εἶναι μιὰ εἰλικρινὴς ἐπιθυμία νὰ κάνουμε πραγματικὲς τίς προσποιήσεις. Κι ὅμως οἱ ἄλλοι διατηροῦν τίς ἐπιφυλάξεις τους. Δὲν ἔχουμε πειστεῖ ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἐνεργοῦν μὲ ψυχωτικὸ τρόπο εἶναι «ἀληθινοί» σχιζοφρενεῖς ἢ «ἀληθινοί» μανιακοί, ἢ «ἀληθινοί» μελαγχολικοί, μολονότι ὁ «ἀληθινός» σχιζοφρενὴς δὲ διακρίνεται πάντοτε εὐκολὰ ἀπὸ τὸ ἄτομο ποὺ πιστεύουμε ὅτι μπόρεῖ νὰ ἀναπαραστήσει μιὰ πλαστὴ τρέλα. γιὰτὶ ἔχουμε τὴν τάση νὰ ἀποδίδουμε τὴν ψύχωση στὸν ἄν-

θρῶπο πού προσποιεῖται ὅτι εἶναι ψυχωτικός. Ἡ πράξη τῆς προσποιήσεως, ἂν ὀδηγηθεῖ στὰ ἄκρα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, θεωρεῖται αὐτὴ καθαυτὴ τρελή.

Ἐνδέχεται νὰ πιστεύουμε ὅχι μόνο ὅτι εἶναι καθαρὴ τρέλα νὰ προσποιεῖται κανεὶς στὸν ἑαυτὸ του καθὼς καὶ στοὺς ἄλλους ὅτι εἶναι τρελός, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἔνδειξη τρέλας καὶ κάθε λόγος πού τὸν κάνει νὰ ἐνεργεῖ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Θὰ πρέπει νὰ ξέρει κανεὶς τοὺς κοινωνικοὺς κινδύνους πού ὑπάρχουν ὅταν διακόπτει τίς σχέσεις του μὲ τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα: ἂν ξεκινήσει σκόπιμα μιὰ συστηματικὴ προσπάθεια νὰ μὴν εἶναι ὁ ἑαυτὸς πού ὅλοι πιστεύουν ὅτι εἶναι, νὰ ξεφύγει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ταυτότητα παριστάνοντας ὅτι δὲ θρίσκεται ἐκεῖ, ὄντας ἀνώνυμος, ἢ ἰνγκόγνιτο, παίρνοντας ψευδώνυμα, λέγοντας πὼς εἶναι νεκρός, λέγοντας πὼς δὲν εἶναι κανένας γιὰτὶ τὸ σῶμα του δὲν ἀνήκει στὸν ἑαυτὸ του. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ προσποιηθεῖ ὅτι δὲν εἶναι ἕνας γεράκος, ἂν στὴ φαντασίωσιν ἔχει γίνει γεράκος.

Ὁ ὑστερικός, γράφει ὁ Βίνικιτς, «προσπαθεῖ νὰ γίνει τρελός». Ἡ ὑπεκφυγὴ εἶναι αὐτοδημιουργημένη. Ἡ τρέλα ἐνδέχεται ν' ἀναζητηθεῖ σὰ διέξοδος. Μολοντί θμῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀποκτήσει κάποιο πιστοποιητικὸ παραφροσύνης, παραμένει κίβδηλο. Τὸ κίβδηλο καὶ τὸ πλαστὸ μποροῦν νὰ καταποντίσουν τὴ ζωὴ ἐνὸς ἀτόμου τόσο ὅσο καὶ ἡ «πραγματικότητα». Ἡ «πραγματικὴ» τρέλα μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο ὑπεκφυγικὴ ὅσο καὶ ἡ «πραγματικὴ» ὑγεία. Δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ψυχωτικοὶ ὅλοι ὅσοι θὰ τὸ ἤθελαν.

Ἡ ἀντίστιξις τῆς ἐμπειρίας

Ὁ πραγματικὸς σωματικὸς ἐρεθισμὸς, μαζὶ μὲ τὶς φανταστικὰς ἐμπειρίες, προξενεῖ μιὰ πολὺ συγκεκριμένη γοητεία συνδυασμένη μὲ τρόμο.

Ἐνὰ ἀγόρι ἐρεθίζεται βλέποντας «ἐλκυστικά» κορίτσια. Τὰ ἀναπολεῖ μὲ τὴ φαντασία του. Ἡ πραγματικὴ συνουσία ἐνδέχεται γιὰ κάμποσο διάστημα νὰ μὴν εἶναι τόσο ἐπιθυμητὴ ὅσο ἡ φανταστικὴ συνουσία ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ «πραγματικὸ» ὄργασμό.

Ὁ Σάρτρ (1952) ἀναφέρει σὰν «ἐντιμο» αὐτοερωτιζόμενον ἐκείνον ποὺ αὐτοερωτίζεται ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὸν τίποτα πρὸς πραγματικὸ. Περιγράφει αὐτὸ ποὺ ἀναφέρει σὰν «ἀνέντιμο» αὐτοερωτισμὸ στὴν ἀνάλυσή του γιὰ τὸν Ζὰν Ζενέ.

«Συνειδητὸς αὐτοερωτιζόμενος, ὁ Ζενέ προτιμᾷ τὰ δικά του χάδια μιὰ καὶ ἡ ἀπόλαυση ποὺ δέχεται συμπύπτει μὲ τὴν ἀπόλαυση ποὺ δίνεται, ἡ στιγμή τῆς παθητικότητος μὲ τὴ στιγμή τῆς ἀνώτερης ἐνεργητικότητος· εἶναι ταυτόχρονα τούτῃ ἡ συνείδηση ποὺ ὠριμάζει καὶ τοῦτο τὸ χέρι ποὺ σαλεύει γεμάτο ἔξαψη. Εἶναι, ὑπαρξὴ· πίστη, ἔργα· μαζοχιστικὴ νωθρότητα καὶ σαδιστικὴ ἀγριότητα· ἀπολίθωση καὶ ἐλευθερία· τὴ στιγμή τῆς ἡδονῆς συμπύπτουν τὰ δυὸ ἀντίθετα στοιχεῖα τοῦ Ζενέ· εἶναι ὁ ἐγκληματίας ποὺ παραβιάζει καὶ ὁ ἅγιος ποὺ ἀφήνεται νὰ παραβιαστεῖ. Ὁ αὐτοερωτιζόμενος κάνει τὸν ἑαυτό του ἐξωπραγματικὸ — ἐπιφέρει τὴν ἴδια του τὴν ἀποπραγμάτωση· λίγο θέλει γιὰ ν' ἀνακαλύψει τὴ μαγικὴ φόρμουλα ποὺ θ' ἀνοίξει διὰ πλάτες τὶς πύλες τοῦ φράγματος.

Ὡστόσο, θύμα τῆς ἐκτέλεσης, πηγὴ χαδιῶν ἢ δέκτης χαδιῶν, οἱ φαντασιώσεις αὐτὲς θὰ πρέπει στὸ τέλος νὰ ἀπορ-

ροφηθῶν γι' ἄλλη μιὰ φορά ἀπὸ τὸ Νάρκισσο· ὁ Νάρκισσος
 φοβᾶται τοὺς ἀνθρώπους, τίς κρίσεις τους, καὶ τὴν πρα-
 γματικὴ παρουσίαν τους· θέλει ἀπλῶς νὰ διώσει μιὰν ἀτμό-
 σφαιρα ἔρωτα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ζητάει ἀπλῶς μιὰ μικρὴ
 ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἴδιον του τὸ σῶμα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ
 ὑπάρξει κάποιον ἐλαφρὸ ἐπικάλυμμα ἐτερότητας πάνω ἀπ'
 τὴ σάρκα καὶ τίς σκέψεις του. Τὰ προσωπεῖα του εἶναι λιω-
 μένα γλυκίσματα· αὐτὴ ἡ ἔλλειψη συνοχῆς τὸν ἀναβεβαιώ-
 νει καὶ ἐξυπηρετεῖ τὰ ἀνίερα σχέδιά του· γελοιοποιεῖ τὸν
 ἔρωτα. Ὁ αὐτοερωτιζόμενος γοητεύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅ-
 τι δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ αἰσθανθεῖ ἀρκετὰ τὸν ἑαυτὸ του σὰν
 ἄλλο, ὅτι δημιουργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ἀποκλειστικὰ τὴν
 ἐμφάνιση ἑνὸς ζευγαριοῦ ποὺ ἐξαφανίζεται ὅταν τὸ ἀγγί-
 ζει κανεὶς. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἡδονῆς εἶναι τὸ ὑπέρτατον κρι-
 τήριον τῆς ἡδονῆς τῆς ἀποτυχίας. Ὁ αὐτοερωτισμὸς σὰν κα-
 θαρὴ δαιμονικὴ πράξις, διατηρεῖ μέσα στὴ συνείδηση τὴ
 μορφὴ τοῦ φαινομενικοῦ: ὁ αὐτοερωτισμὸς εἶναι ἡ ἀποπρα-
 γμάτωση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ αὐτοερωτιζόμενου.
 Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, ποὺ καταβροχθίζεται ἀπὸ τὸ ἴδιον
 του τὸ ὄνειρο, ξέρεי μὲ ἀρκετὴ σιγουριά ὅτι τοῦτο τὸ ὄνει-
 ρο ὑπάρχει μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ τὸ θέλει ὁ ἴδιος· ἡ Θεότη-
 τα (ὁ ἄλλος σ' ὀρισμένους ἀπὸ τίς φαντασιώσεις αὐτοερωτι-
 σμοῦ τοῦ Ζενέ) ἀπορροφάει ἀκατάπαυστα τὸν Ζενέ κι ἐκεῖ-
 νος ἀπορροφάει ἀκατάπαυστα τὴ Θεότητα. Ὡστόσο, μὲ μιὰ
 μεταστροφή ποὺ ὠθεῖ τὴν ἔκσταση στὸ ἀποκορύφωμά της,
 τούτῃ ἡ καθαρὴ ἄρνησις (clair neant) θὰ προκαλέσει πρα-
 γματικὰ γεγονότα στὸν ἀληθινὸ κόσμον· ἡ αἰτία τῆς στύσης,
 τῆς ἐκσπερμάτωσης, τῶν ὑγρῶν λεκέδων πάνω στὰ σεντό-
 νια εἶναι — τὸ φ α ν τ α σ τ ι κ ὸ. Μὲ μιὰ καὶ μόνῃ κίνησις ὁ
 αὐτοερωτιζόμενος πιάνει τὸν κόσμον γιὰ νὰ τὸν διαλύσει καὶ
 νὰ ἐπιβάλλει στὸ σύμπαν τὴν τάξιν τοῦ ἐξωπραγματικοῦ· εἶ-
 ναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι οἱ εἰκόνες, ἐφόσον ἐ ν ε ρ-
 γ ο ὦ ν. Ὁχι, ὁ αὐτοερωτισμὸς τοῦ Νάρκισσου δὲν εἶναι,
 ὅπως λαθεμένα πιστεύουν μερικοί, ἡ κρυφὴ ἐρωτοτροπία
 ποὺ κάνει κάποιος τὸ θράδυ, ἡ ἁμορφία, ἀγορίστικη ἀνα-
 πλήρωση γιὰ τὴ δουλιὰ τῆς μέρας· κ α θ ο ρ ῖ ζ ε τ α ι

σ α ν ξ γ κ λ η μ α . Ὁ Ζενέ ἀντλεί τὴν ἡδονή του ἀπὸ τὴν
μηδαμινότητά του: ἡ μοναξιά, ἡ ἀδυναμία, τὸ ἐξωπραγματι-
κό, τὸ κακό, προκάλεσαν, χωρὶς νὰ καταφύγουν στὸ εἶναι,
ἓνα γεγονός στὸν κόσμον» (σελ. 341 - 2) .

Δὲν μποροῦν νὰ εἶναι Νάρκισσοι ὅλοι ὅσοι θὰ τὸ θέλανε, παρατη-
ρεῖ κάπου ἄλλου ὁ Σάρτρ. Γιὰ τὸ Νάρκισσο, ποῦ βασίζεται στὴν
εἰκόνα σὰν τὸν ἰδιαίτερα εὐθραυστο σύνδεσμο ἀνάμεσα στοὺς δι-
χασμένους ἑαυτοὺς του, ὁ αὐτοερωτισμὸς εἶναι συνειδητὰ ἐπιλε-
γμένη πράξη. Ὁ Ζενέ ἀναπολεῖ τὸν ἄλλο μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ
τὸν ἀποδιώξει ἀπὸ τὴν ἀναπόλησή του, μαζὶ μὲ τὸν ἑαυτό του,
στὴ διάρκεια τῆς πράξης τοῦ αὐτοερωτισμοῦ του — κι ὅταν χάνε-
ται ἡ μαγεία τὸ μόνο ποῦ μένει εἶναι ὁ Ζενέ, κι ὅμως ὁ ἴδιος ὁ
Ζενέ ὑπάρχει μόνο δυνάμει αὐτῶν τῶν φανταστικῶν ὁμοφυλοφι-
λικῶν ἀποσταγμάτων ποῦ διυλίζονται σὲ εἰκόνες. «Ὑπάρχω μόνο
μέσα ἀπ' αὐτοὺς ποῦ δὲν εἶναι τίποτα ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόσταση ποῦ
ἔχουν μέσα ἀπὸ μένα».

Διαπιστώνουμε λοιπὸν μιὰ παραπέρα ὑπεκφυγή. Μὲ τὸ ξανα-
ζωντάνεμα στὴ φαντασία τῆς ἐξωπραγματικῆς παρουσίας τοῦ ἄλ-
λου, ἐκφράζεται αὐτὸ ποῦ ἐξακολουθοῦμε νὰ ἀποκαλοῦμε φαντα-
σίωση. Ἡ φαντασίωση καὶ τὸ φανταστικὸ συγχωνεύονται καὶ τε-
λικὰ δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει ὁ
αὐτοερωτισμὸς. Τὸ πραγματικὸ συγχωνεύεται μὲ τὸ φανταστικόν,
ἡ φαντασία μὲ τὴ φαντασίωση, καὶ ἡ φαντασίωση μὲ τὸ πρα-
γματικό.

Ὁ αὐτοερωτιζόμενος ἔχει ἓνα σῶμα ποῦ διώγει πραγματικούς
ὀργανισμοὺς σὲ φανταστικὲς καταστάσεις, ἀλλὰ ὁ πραγματι-
κὸς ὀργανισμὸς ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἀποτελεῖ τὴ λή-
ξη τῆς φανταστικῆς κατάστασης.

Ἡ φαντασία προκαλεῖ πραγματικὰ σωματικὰ ἀποτελέσματα,
τὰ ὁποῖα ὅμως διαφέρουν ἐλάχιστα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μιᾶς μὴ-
φανταστικῆς σχέσης. Συνηθισμένος λοιπὸν στὸν ὀργανισμὸ τοῦ αὐ-
τοερωτισμοῦ, ἀποκτίνει κάποια ἀνασφάλεια ὅσον ἀφορᾷ τὸ χει-
ρισμὸ τοῦ σώματός του σὲ μὴ-φανταστικὲς σχέσεις. Ὁ αὐτοερω-
τιζόμενος μπορεῖ τότε νὰ νιώσει ἀπαίσια, ἀδέξιος, ντροπαλός, φο-
βᾶται ὅτι θὰ «διεγερθεῖ» ἄπρεπα μὲ τὴν πραγματικὴ παρουσία τῶν

ἄλλων. Φοβάται ὅτι τὸ σῶμα του θ' ἀρχίσει νὰ ἀντιδρᾷ ὅπως καὶ «στή» φαντασία. Ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχει τεράστια διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ πῶς αἰσθάνεται τὸ σῶμα του καὶ στὸ πῶς φαίνεται στοὺς ἄλλους. Ἡ ἀνάμιξη ὁμως τῶν μὴ-φανταστικῶν συναισθημάτων μὲ τὰ φανταστικά στὴ διάρκεια τοῦ ὀργασμοῦ μπορεῖ νὰ τὸν κάνει νὰ φοβᾶται τὴ σύγχισή του σὲ μιὰ κατάσταση δημοσιότητας.

Ἐφόσον τὸ σῶμα, ὅταν θρίσκειται μόνον του, ἐρεθίζεται σὲ σχέση μὲ κάποιους φανταστικούς ἄλλους, μπορεῖ νὰ μὴν ἐρεθιστεῖ ἀπὸ μὴ-φανταστικούς ἄλλους; Ἄν αὐτὸ τὸ προσωπικό, τὸ «δικό του», σῶμα, μιὰ ἔνοχη ἐμπειρία στὴν οἰκειότητα τῆς μόνωσης, ἀρχίζει νὰ ξαναζωντανεύει δημόσια, τροποποιεῖται ριζικὰ ἢ ἐμπειρία τοῦ ατόμου. Ὁ ἄντρας βλέπει τὴ γυναῖκα καλωπισμένη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία του γιὰ κείνη, ὅπως τὴ φαντάστηκε στὴ συνουσία μὲ τὸ μοναχικό του σῶμα. Αὐτὴ ἢ αὐτοερωτική ἀνάμιξη τοῦ σώματός του μὲ τὸ σῶμα τῆς, ὅπως τὸ φαντάστηκε, ἀπηχεῖτε μὲ μιὰ πραγματική σχέση μαζί τῆς, καὶ περιμένει ἀπ' αὐτὴν νὰ δεῖ τὸ δικό του σῶμα ὅπως τὸ αἰσθάνεται αὐτός, καὶ περιμένει ἀπ' αὐτὴν νὰ συνειδητοποιήσῃ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὴ φαντάζεται στὴν αὐτοερωτιστική του φαντασία.

Ἕνας νεαρὸς συνάντησε στὸ διάδρομο μιὰ κοπέλα μὲ τὴν ὁποία εἶχε μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο κάνει ἔρωτα στὴν τουαλέτα τοῦ γραφείου· ἦταν τόσο μεγάλη ἢ ἀμηχανία καὶ ἢ ταραχὴ του ὥστε ἀναγκάστηκε νὰ παρατήσῃ τὴ δουλιὰ του.

Ἄς ἐξετάσουμε τὴν περιγραφή πὺ κάνει ὁ Φερέντσι (1938) γιὰ τὴ σεξουαλικότητα τῆς γυναίκας. Ἡ δραστηριότητα καὶ ἡ ἐμπειρία πὺ περιγράφονται εἶναι ἕνας συνδυασμὸς φαντασίωσης καὶ φαντασίας, ἐνσαρκωμένος μὲ τὸ κορμί. Εἶναι πιθανὸ αὐτὴ ἢ γυναῖκα νὰ μὴν μπορεῖ νὰ αὐτοερωτιστεῖ μόνη τῆς, γιὰτὶ χρειάζεται κάποιον ἄλλο πὺ θὰ ἐνσαρκώσῃ τὶς φαντασιώσεις τῆς. Θεωροῦμε τὴν ἔκθεση τοῦ Φερέντσι σὰν περιγραφή κάποιας πιθανῆς γυναίκας, καὶ ὅχι, ὅπως τὸ ἐννοοῦσε, σὰν περιγραφή τῆς σύγχρονης θηλυκότητας.

«Ἡ ἀνάπτυξη τῆς γεννητικῆς σεξουαλικότητας (στὴ γυναῖκα) χαρακτηρίζεται πάνω ἀπ' ὅλα ἀπὸ τὴ μετατόπιση τῆς ἐρωτογένειας ἀπὸ τὴν κλειτορίδα (τὸ θηλυκὸ πέος) στὸν

κόλπο. Ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ψυχανάλυσης καταλήγουμε ὥσ-
σο στὸ ἀναγκαῖο συμπέρασμα ὅτι δὲ γεννητικοποιεῖται μόνο
ὁ κόλπος ἀλλὰ καί, σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο τῆς ὕστερίας, εἰ-
δικὰ ἢ θηλὴ καὶ ἢ γύρω περιοχὴ... ἢ ἐνμέρει παρατημέ-
νη ἀντρικὴ ἐπιθυμία γιὰ ἐπιστροφή στὴ μήτρα τῆς μητέ-
ρας δὲν ἐγκαταλείπεται ἐντελῶς, ὅπωςδὴποτε στὸν ψυχικὸ
τομέα, ὅπου ἐκφράζεται, στὴ διάρκεια τῆς συνουσίας, σὰ
φαντασιωσικὴ ταύτιση μὲ τὸ ἀρσενικὸ πού ἔχει πέος, καὶ
σὰν κολπικὴ ἐντύπωση κατοχῆς πέους («κενὸ πέος»), κα-
θὼς καὶ σὰν ταύτιση ἀπὸ μέρους τῆς γυναίκας μὲ τὸ παι-
δὶ πού κρύβει μέσα στὸ ἴδιο τὸ σῶμα της. Ἡ ἀντρικὴ ἐπιθε-
τικότητα καταλήγει νὰ εἶναι παθητικὴ ἡδονὴ κατὰ τὴν ἐμ-
πειρίαν τῆς σεξουαλικῆς πράξης (μαζοχισμός), πράγμα πού
ἐξηγεῖται ἐνμέρει μὲ θάση πολὺ ἀρχαῖκὴς ἐνστικτικῆς δυνά-
μεις (τὸ φροῦδικὸ ἐνστικτο τοῦ θανάτου), καὶ ἐνμέρει μὲ θά-
ση τὸ μηχανισμό ταύτισης μὲ τὸ κατακτητικὸ ἀρσενικόν. Ὅ-
λες αὐτὲς οἱ δευτερεύουσες ἀναφορτίσεις χωρικὰ ἀπομακρυ-
σμένων καὶ γενετικὰ ξεπερασμένων μηχανισμῶν ἡδονῆς στὸ
γυναικεῖο φύλο φαίνεται πὼς ἔχουν θεμελιωθεῖ λίγο πολὺ σὰν
παρηγοριὰ γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ πέους.

Γιὰ τὴ μετάβαση τῆς γυναίκας ἀπὸ τὴν (ἀρσενικὴ) ἐνερ-
γητικότητα στὴν παθητικότητα ἐνδέχεται νὰ σχηματίσει κα-
νεὶς τὴν ἀκόλουθον γενικὴν ἰδέαν· ἢ γεννητικὴ τὸ θηλυ-
κοῦ πέους ἀπορροφιέται παλινδρομητικὰ σ' ὁλόκληρο τὸ σῶ-
μα καὶ σ' ὁλόκληρο τὸ ἐγὼ τῆς γυναίκας, ἀπ' ὅπου ἔχει προ-
έλθει —ἀμφιμικτικὰ, ὅπως πιστεύουμε— καὶ ἔτσι γίνεται μοί-
ρα της κάποιος δευτερεύων ναρκισσισμός· ἀπὸ ἐρωτικὴ ἀ-
ποψη, λοιπόν, ξαναγίνεται περισσότερο κάτι σὰν ἓνα παιδί
πού θέλει νὰ ἀγαπηθεῖ, καὶ ἐπομένως πρόκειται γιὰ ὃν πού ἐ-
ξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ λ ο κ λ η ρ ω τ ι κ ᾶ προσκολλημένο
στὸ μῦθο τῆς ὕπαρξης μέσα στὴ μήτρα τῆς μητέρας. Μ' αὐ-
τὸ τὸν τρόπο, λοιπόν, μπορεῖ πολὺ εὐκολὰ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸ
παιδί μέσα στὸ ἴδιο της τὸ σῶμα (ἢ μὲ τὸ πέος σὰ σύμβολόν
της) καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ μεταβατι-
κὸ στὸ ἀμετάβατο, ἀπὸ τὴν ἐνεργητικὴ εἰσχώρηση στὴν πα-
θητικότητα. Ἡ δευτερεύουσα γεννητικοποίηση τοῦ γυναικείου

σώματος ἐξηγεί καὶ τῇ μεγαλύτερῃ ἐπιρρέπειά της στὴν ὑστερία σωματομετατροπῆς.

Παρατηρώντας τὴ γεννητικὴ ἀνάπτυξη τῆς γυναίκας ἔχουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι στὴν περίπτωσιν τῆς πρώτης σεξουαλικῆς συνουσίας ἡ ἀνάπτυξη αὐτῇ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀνολοκλήρωτη. Οἱ πρώτες προσπάθειες γιὰ συνουσίαν εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο πράξεις βιασμοῦ ὅπου διαπιστώνεται ἀκόμα καὶ ἡ ὑπαρξὴ αἵματος. Μόνο ἀργότερα μαθαίνει ἡ γυναίκα νὰ βιώνει τὴ σεξουαλικὴ πράξιν παθητικά, καὶ πολὺ ἀργότερα ἀκόμα νὰ τὴν αἰσθάνεται ἡδονικῇ ᾗ καὶ νὰ συμμετέχει ἐνεργητικά. Πράγματι στὴν ἀτομικὴ σεξουαλικὴ πράξιν, ἡ ἀρχικὴ ἄμυνα ἐπαναλαμβάνεται μὲ τὴ μορφή μυϊκῆς ἀντίστασης ἀπὸ μέρους τοῦ στενεμένου κόλπου· μόνο ἀργότερα ὑγραίνεται ὁ κόλπος καὶ διευκολύνει τὴν εἴσοδον καὶ πολὺ ἀργότερα ἀκόμα παρουσιάζονται οἱ σπασμοὶ ποὺ φαίνεται πὺς ἀποσκοποῦν στὴν ἀπορρόφησιν τοῦ σπέρματος καὶ στὴν ἐνσωμάτωσιν τοῦ πέους — πράγμα ποὺ ὅπωςδήποτε ἀποδεικνύει καὶ τὴν πρόθεσιν κάποιου εὐνοουχισμοῦ. Οἱ παρατηρήσεις αὐτές, μαζὶ μ' ὀρισμένες φυλογενετικὰς σκέψεις, μὲ τίς ὁποῖες θὰ ἀσχοληθοῦμε εἰδικότερα στὴ συνέχεια, μ' ἔκαναν νὰ καταλήξω στὴν ἀντίληψιν ὅτι μιὰ συγκεκριμένη φάσιν τοῦ πολέμου ποὺ διεξάγεται ἀνάμεσα στὰ δύο φύλα ἐπαναλαμβάνεται στὴν προκειμένη περίπτωσιν ἀτομικὰ — φάσιν κατὰ τὴν ὁποία ἡ γυναίκα κατακτᾷ τὴ δευτέρην θέσιν, μιὰ καὶ παραχωρεῖ στὸν ἄντρα τὸ προνόμιον νὰ εἰσχωρεῖ πραγματικὰ στὸ σῶμα τῆς μητέρας, ἐνῶ ἐκείνη ἱκανοποιεῖται μὲ φαντασιωσικὰ ὑποκατάστατα, καὶ εἰδικὰ μὲ τὴν περίθλασιν τοῦ παιδιοῦ τοῦ ὁποῦ συμμερίζεται τὴν τύχην. Ἔτσι κι ἄλλως, σύμφωνα μὲ τίς ψυχχαναλυτικὰς παρατηρήσεις τοῦ Γκρόντεκ, ἀπονέμεται στὴ γυναίκα, ἀκόμα καὶ μὲ τὸν τοκετὸ καὶ κρυμμένη πίσω ἀπ' τίς ὠδίνες του, κάποια ἀμοιβὴ ἡδονῆς τὴν ὁποία στερεῖται τὸ ἀντρικὸ φύλλον» (σελ. 24 - 6).

Σ' αὐτὴν τὴν περιγραφὴν, οἱ σωματικὰς ἐμπειρίας ποὺ ἔχει ἡ γυναίκα εἶναι τόσο καλὰ καλυμμένες ἀπὸ τὴ φαντασίωσιν ὥστε εἶναι

σχεδόν απόλυτα άλλοτριωμένη από τη δική της πραγματική γυναικεία σωματική εμπειρία. Ο Φερέντσι τη θεωρεί «χαμένη» μέσα στη φαντασίωση και το φανταστικό. Δε θα πρέπει να συγχείει κανείς αυτές τις δύο κατηγορίες. Δε θα ήταν καθόλου ακριβές να πει ότι «φαντάζεται» πώς διαθέτει πέος. Θα μπορούσε να κλονιστεί με τούτη τη σκέψη και δε θα τολμούσε ποτέ να φανταστεί κάτι τέτοιο. «Στη φαντασίωση» είναι άντρας· «στη φαντασία» είναι γυναίκα. Δεν έχει ανακαλύψει το ίδιο της το σώμα. Στη φαντασία της βλέποντας τον έαυτό της σὰ γυναίκα, και ενεργώντας σὰ να ήταν γυναίκα, προσπαθεί να γίνει γυναίκα. Χρησιμοποιεί τη φαντασία της και τη σάρκα της για να προσπαθήσει να αποδεσμευτεί από τη φαντασίωση, φαίνεται όμως ότι απλώς παίρνει τη φαντασίωσή της τόσο περισσότερο για πραγματικότητα, όσο λιγότερο αναγνωρίζει τις φαντασιώσεις της.

Η γυναίκα του Φερέντσι είναι αποξενωμένη από την ίδια τη μη-φαντασιωσική και μη-φανταστική γυναικεία σωματική εμπειρία της γιατί είναι χαμένη μέσα στη φαντασίωσή της. Αν ή φαντασίωσή της ότι διαθέτει πέος γίνει έπιστημονικά «πραγματική», δε θα φαντάζεται ότι έχει πέος αλλά ότι δε ν έχει. Η φαντασία λοιπόν χρησιμοποιείται για να φανταστεί κανείς αυτά που δεν έχει στη φαντασίωση. Πρόκειται για μιάν άλλη μορφή παραποίησης. Δεν ξέρει πώς δ,τι βιώνει είναι φαντασίωση. Το φαντασιωσικό σώμα της, μη όντας αναγνωρισμένο σάν τέτοιο, καλύπτει μ' ένα πέπλο το δικό της σώμα, έτσι που γι' αυτήν ή πράξη της συνουσίας είναι κατά κάποιον τρόπο μιὰ πράξη αυτοερωτισμού.

Παρόλο που ο αυτοερωτισμός ενδέχεται να είναι ανέντιμος στο μέτρο που είναι άρνηση του πραγματικού, το «πραγματικό» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ανέντιμα για να καλυφθεί το μυστικό παιχνίδι της φαντασίωσης και της φαντασίας. Ο αυτοερωτισμός χαλκεύει τη συνουσία όπως και ή συνουσία χαλκεύει τον αυτοερωτισμό.

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το βιβλίο «Η Κυρία μας των Λουλουδιών» (Ζενέ, 1957α).

«Κάτι διαφορετικό, κάποιο αίσθημα δύναμης, ξύπνησε (μέ

την έννοια της βλάστησης, της γονιμοποίησης) στη Θεότη-
 τα. Σκέφτηκε πώς είχε γίνει άρρενωπή. Μιά άγρια έλπίδα
 την έκανε δυνατή, γεροδεμένη και ρωμαλέα. Ένωσε τους
 μυς της να φουσκώνουν, κι ένωσε ν' αναδύεται μέσα από
 κάποιο βράχο που σκάλισε ο Μιχαήλ "Άγγελος και του εί-
 χε δώσει την όψη του σκλάβου. Χωρίς να κινήσει τους μυς
 της, άν και τεντώνονταν μέσα της, πάλεψε έσωτερικά σαν
 τον Λαοκρόντα που άρπάζει και στριφογυρνάει το τέρας. "Υ-
 στερα, με μεγαλύτερη άντρεία, θέλησε να πυγμαχήσει, με
 τὰ σάρκινα μπράτσα της και τίς σάρκινες γάμπες της, πο-
 λυ γρήγορα όμως άρχισε να παραδέρνει στο βουλεβάρτο,
 γιατί έκρινε κι αποφάσισε πώς οι κινήσεις της δε συμφω-
 νούσαν με την αγωνιστική της ικανότητα, αλλά μάλλον με
 μιάν αίσθητική που θα την έκανε αλήτη με κάποια δόση
 άρχοντιας. Οι κινήσεις της, ειδικά το δέσιμο της ζώνης
 της και ή άμυντική της στάση, είχαν σα στόχο, μ' όποιο-
 δήποτε τίμημα, με τίμημα ακόμα και την ίδια τη νίκη, να την
 κάνουν όχι τον πυγμάχο Θεότητα, αλλά ένα συγκεκριμένο θαυ-
 μαστό πυγμάχο, κι άλλες φορές αρκετούς καλούς πυγμα-
 χους, συγχωνευμένους σ' ένα πρόσωπο. Προσπάθησε να
 κάνει άρσενικές χειρονομίες, που σπάνια μοιάζουν με χει-
 ρονομίες άντρων. Σφύριξε, έχωσε τὰ χέρια μέσα στις τσέ-
 πες της κι όλη αυτή ή παράσταση γίνηκε τόσο αδέξια που
 μέσα σ' ένα και μόνο βράδυ φάνηκε να είναι τέσσερις ή
 πέντε χαρακτήρες ταυτόχρονα. Έτσι λοιπόν απόκτησε τον
 πλούτο μιας πολλαπλής προσωπικότητας. Έτρεχε από ά-
 γόρι σε κορίτσι, και οι μεταβάσεις από το ένα στο άλλο —
 γιατί ή στάση αυτή ήταν καινούργια — γίνονταν κοπιαστι-
 κά. Πηδοῦσε με το ένα της πόδι πίσω από το άγόρι. "Αρ-
 χιζε πάντοτε τίς ξεμυαλισμένες χειρονομίες της και ξαφνι-
 κά, καθώς θυμότανε πώς έπρεπε να φαίνεται άρρενωπή για
 να πιάσει το δολοφόνο, κατέληγε να τίς γελοιοποιεί, και
 τούτη ή διπλή φόρμουλα την τύλιγε μέσα σε μιὰ παραξενιά,
 την έκανε ένα δειλό κλόουν με καθημερινά ρούχα, ένα εί-
 δος πικραιμένου δανδή. Τελικά για να αποκορυφώσει τη
 μεταμόρφωσή της από θηλυκό σε σκληροτράχηλο άρσενι-

κό, φαντάστηκε μιὰ καθαρὰ ἀντρική φιλία πού θά τήν ξ-
δενε μέ κάποιον ἀπό κείνους τούς ἀλάθητους μαστροπούς
πού οἱ χειρονομίες τους δέ γίνεται νά θεωρηθοῦν διαφορού-
μενες. Καί γιά νά θρίσκειται στό σωστό δρόμο, δημιούργη-
σε τόν Μαρκέτι. Ἦταν πολὺ ἀπλὸ νά διαλέξει τήν ἐμφά-
νισή του, γιατί μέσα στή μυστική, μοναχική - κοριτσίστικη
φαντασία της, γιά χάρη τῆς ἀπόλαυσης τῆς νύχτας, ἔκρυ-
βε μπούτια, μπράτσα, κορμιὰ, πρόσωπα, μαλλιά, δόντια,
λαιμούς καί γόνατα, καί ἤξερε πῶς νά τὰ συναρμολογήσει
γιά νά φτιάξει ἕναν ἄντρα ζωντανό, ἕναν ἄντρα πού τοῦ
δάνειζε κάποια ψυχή, πού ἦταν πάντοτε ἴδια γιά ὅλες αὐ-
τὲς τίς κατασκευές: τήν ψυχὴ πού θά ἤθελε καί γιά τόν
ἑαυτὸ της» (σελ. 89 - 90) .

Ὁ Ζενέ περιγράφει σὰ «γυναίκα» ἕναν ἄντρα τὸν ὁποῖο ἀ-
ποκαλεῖ «Θεότητα», μιὰ καί στή «φαντασίωση» ἔτσι διώνει τὸν
ἑαυτὸ του. Σ' ἕνα σημεῖο, «αὐτὴ» ἀρχίζει «μέ τὴν ἔννοια τῆς βλά-
στησης, τῆς γονιμοποίησης» νά νοιώθει μέσα «της» κάποιο νέο
«ἀντρισμό». Δὲν τὸ «φαντάζεται» αὐτό: «τῆς» συμβαίνει — ἀλ-
λὰ δὲν προχωράει πολὺ: καθὼς ξεφτίζει σιγὰ σιγὰ αὐτὴ ἢ ἀλ-
λαγὴ φύλου, «ἐκείνη» προσποιεῖται (στὴν κυριολεξία: ξεπερνάει
τὸν ἑαυτὸ της γιά νά ἀντιληφθεῖ κάτι προκαταβολικά) ὅτι εἶναι
ἄντρας. Χρησιμοποιεῖ τὴ φαντασία «της», τίς χειρονομίες «της»,
τίς πράξεις «της», γιά νά ἀνακτῇ με μιὰ μαγικὴ μεταμόρφω-
ση τὸ χαμένο «της» ἀντρισμό. Ὅμως ἐκεῖνο πού προσπαθεῖ εἶναι
νὰ κάνει τὰ ἀδύνατα δυνατά.

Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ντοστογιέφσκυ εἶναι ἀλάθητη ὅσον ἀφο-
ρᾷ τὴν κατανόηση τῆς ἀντίστιξης τῶν ὁνείρων, τῆς φαντασίωσης,
τῆς φαντασίας καί τῆς μνήμης. Σ' ὅλα του τὰ μυθιστορήματα ἀ-
ποκαλύπτεται ἡ ἐξυπονοεῖται ταυτόχρονη συμμετοχὴ σ' ὅλους αὐ-
τοὺς τοὺς τρόπους. Πράγμα πού δὲν εἶναι εὐκολο νά ἀποδειχτεῖ
μέ συντομία. Θά προσπαθήσουμε ὁμῶς, ἐξετάζοντας τὴν περιγρα-
φὴ τοῦ Ντοστογιέφσκυ γιά τὸν Ρασκόλνικωφ μέ ὁρους ὁνείρου,
φαντασίωσης, φαντασίας καί πραγματικότητας, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ
τοῦ «Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία» μέχρι καί τὸ φόνο τῆς γριᾶς.

Ὁ τρόπος τῆς «φαντασίωσης» σ' ἀντίθεση με τὴ «φαντασία»

φανερώνεται δλοκάθαρα στὴν περίπτωσι τοῦ Ρασκόλνικωφ.

Μιὰ μέρα πρὶν δολοφονήσῃ τὴ γριά, ὁ Ρασκόλνικωφ «εἶδε ἕνα τρομαχτικὸ ὄνειρο» (1951, σελ. 72 καὶ συνέχεια). Πρόκειται γιὰ μεγάλο, πολύπλοκο καὶ δλοζώντανο ὄνειρο. Τὸ παρουσιάζουμε πολὺ συνοπτικά.

«... Ὁνειρεύτηκε τὴν ἐποχὴ πού ἦταν παιδί καὶ ζούσανε ὅλοι στὴ μικρὴ ἐπαρχιακὴ τοὺς πόλῃ. Ἦταν ἑπτὰ χρονῶν. Μιὰ Κυριακὴ, ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα, βγῆκαν περίπατο στὴν ἐξοχὴ μὲ τὸν πατέρα του».

Περπατοῦσε μαζί μὲ τὸν πατέρα του στὸ δρόμο πού δδῃγοῦσε στὸ μικρὸ κοιμητήρι· ἐκεῖ ἦταν θαμμένοι ἡ γιαιγιά του κι ἕνας μικρὸς ἀδελφὸς πού πέθανε ἔξῃ μηνῶν κι ὁ Ρασκόλνικωφ δὲν μποροῦσε νὰ τὸν θυμηθεῖ. Περάσανε ἔξω ἀπὸ μιὰ ταβέρνα· κρατοῦσε τὸν πατέρα του ἀπὸ τὸ χέρι καὶ κοίταξε τρομαγμένα τὴν ταβέρνα, πού ἔφερνε στὴ σκέψη του σκηνές μεθυσιοῦ καὶ βίας. Μπροστὰ στὴν ταβέρνα ἦταν ἀραγμένο ἕνα μεγάλο κάρο ἀπὸ κεῖνα πού συνήθως τὰ σέρνουν γεροδεμένα μουλάρια...

«... καὶ νὰ πού τώρα, ἐντελῶς περίεργα, σ' ἕνα ἀπὸ τοῦτα τὰ τεράστια κάρα ἦταν ζεμένη μιὰ μικρούλα, λιγνὴ, γκριζοκάστανη χωριάτικη φοράδα, ἕνα ἀπὸ κεῖνα τὰ ταλαιπωρημένα παλιάλογα πού —ὅπως εἶχε δεῖ τόσες φορὲς— δὲν μποροῦσε νὰ σύρει οὔτε κι ἕνα συνηθισμένο κάρο φορτωμένο μὲ ξύλα ἢ σανό, δταν μάλιστα τὸ κάρο κολλοῦσε μέσα στὴ λάσπη καὶ τὰ χαντάκια· κάθε φορὰ πού γινόταν κάτι τέτοιο, ὁ χωριάτης μαστίγωνε θάρβαρα τὸ ἄλογο, τόσο θάρβαρα, μερικὲς φορὲς στὰ μάτια καὶ τὴ μουσούδα, καὶ λυπότανε τόσο, μὰ τόσο πολὺ, γιὰ τὸ κακόμοιρο τὸ γέρικο ἀλογάκι πού ἔβαζε τὰ κλάματα καὶ ἡ μητέρα του τὸν τραβοῦσε πάντοτε ἀπὸ τὸ παράθυρο. Ξαφνικὰ ξέσπασε πανδαιμόνιο ἔξω ἀπὸ τὴν ταβέρνα: πλῆθος οἱ καλοθρεμμένοι χωριάτες, τυφλωμένοι ἀπὸ τὸ μεθύσι τοὺς, μὲ κόκκινα καὶ μπλὲ πουκάμισα, μὲ τὰ παλτὰ ριγμένα στοὺς ὤμους τοὺς βγῆκαν ἀπὸ τὴν ταβέρνα, φωνάζοντας, τραγουδώντας καὶ γραντζουνίζοντας τίς

μπαλαλάικες. “Έλᾱτε, ἀνεβεῖτε στὸ κάρο μου!”, φώναξε ἕνας ἀπ’ αὐτοὺς, ἕνας νεαρὸς χωριάτης μὲ χοντρὸ σῆεργο καὶ κατακόκκινη βοδίσια φάτσα. “Θᾶ σᾶς πᾶω σπῖτι! Ἀνεβεῖτε!”».

Τὸ καημένο τὸ γέρικο ἀλογάκι δὲν μπόρεσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ κατῆκον ποῦ τοῦ ἀναθέσανε. Οἱ χωριάτες τὸ πῆραν γιὰ μεγάλο χωρατό:

«... Ὅλοι τοὺς γελοῦσαν, ἀλλά, μὰ τὸ Θεό, πῶς μπορούσαν νὰ γελᾶνε; Ἡ φοράδα ἦτανε πετοῖ καὶ κόκαλο, κι ὁμοῦς θέλανε νὰ τὴ δάλουν νὰ καλπᾶσει μὲ τόσο βαρὺ φορτίο. Δυὸ νεαρὰ παλικάρια πάνω στὸ κάρο ἄρπαξαν ἀμέσως τὸ καμτσίκι κι ἐτοιμάστηκαν νὰ βοηθήσουν τὸν Μικόλκα».

Ἀρχίζουν τὸ μαστίγωμα.

«“Μπαμπά! Μπαμπά!”», φώναξε στὸν πατέρα του. “Μπαμπά, κοίτα τί κάνουν! Χτυπᾶνε τὸ κακόμοιρο τὸ ἀλογάκι!”

“Ἐλα γιέ μου”, εἶπε ὁ πατέρας του. “Εἶναι μεθυσμένοι. Διασκεδάζουν, οἱ ἡλίθιοι. Ἐλα πᾶμε καὶ μὴν κοιτάζεις”, καὶ προσπάθησε νὰ τὸν πάρει νὰ φύγουνε, ἀλλὰ ἐκεῖνος ξέφυγε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πατέρα του καὶ χωρὶς νὰ καλοκαταλαβαίνει τί κάνει, ἔτρεξε στὸ γέρικο ἄλογο. Ὅμως ἡ κακόμοιρη ἢ φοράδα εἶχε πιά τὰ χάλια της. Προσπαθοῦσε λαχανιασμένα ν’ ἀνασάνει, στεκόταν ἀκίνητη, ἔσερνε πάλι τὸ κάρο, κι ὕστερα σχεδὸν σωριαζόταν στὸ χῶμα.

“Μαστιγώστε την μέχρι νὰ φοφήσει!” φώναξε ὁ Μικόλκα. “Δὲ μὲ νοιάζει. Θᾶ τὴ μαστιγώσω μόνος μου μέχρι νὰ φοφήσει!”».

Τὸ χωρατό γίνεται ἀκόμα πιὸ ἱλαρὸ καθὼς φουντώνει ἡ μανιασμένη ὀργή τοῦ Μικόλκα. Φωνάζει πῶς εἶναι δικιά του, ἰδιοκτησία του.

«“Ἀμε στὸ διάλο, θᾶ κάνω ὅ,τι μ’ ἀρέσει μὲ τούτηνα δῶ!”

Ἐλᾶτε, χωρᾶνε κι ἄλλοι. Ἐλᾶτε ὅλοι σας. Θὰ τὴν κάνω νὰ τρέξει ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἡ στερνή μου πράξη!”».

Μόνο ὁ ἐφτάχρονος Ρασκόλνικωφ συμπονᾷ καὶ σκέφτεται τὸ κακόμοιρο τὸ γέρικο ἀλογάκι.

«Ἐτρεξε δίπλα στὴ γέρικη φοράδα, ἔτρεξε μπροστά της, εἶδε τίς καμτσικιές νὰ πέφτουν πάνω στὰ μάτια της, ἀκόμα καὶ πάνω στ’ ἄφτιά της. Ἐκλαιγε. Ἡ καρδιά του τρανταζόταν ἀπὸ τοὺς λυγμούς. Τὰ δάκρυα κυλοῦσαν πάνω στὰ μάγουλά του. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄντρες ποὺ μαστίγωνε τὸ ἄλογο τοῦ ἔγδαρε τὸ πρόσωπο μὲ τὸ καμτσίκι ἀλλὰ δὲν ἔνιωσε τίποτα. Σκουπίζοντας τὰ δάκρυα μὲ τὰ χέρια του καὶ φωνάζοντας, ἔτρεξε στὸ γέρο μὲ τὴ γκρίζα γενειάδα ποὺ κουνούσε τὸ κεφάλι του καὶ κατέκρινε τὴν ὄλη σκηνή. Μιὰ γυναίκα τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ προσπάθησε νὰ τὸν ἀπομακρύνει, ἀλλὰ ξέφυγε κι ἔτρεξε πίσω στὸ γέρικο ἀλογάκι, ποὺ ἔδειχνε νὰ παίρνει τὴ στερνή του ἀνάσα, ἀλλὰ ἄρχισε νὰ τσινάει ὅλο καὶ πιὸ πολὺ.

“Ἀεὶ στὸ διάλογο πιά!” φώναξε μανιασμένα ὁ Μικόλκα καὶ πετώντας τὸ καμτσίκι, ἔσκυψε κι ἄδραξε ἕνα μακρὺ καὶ χοντρὸ στειλιάρι ἀπὸ τὸν πάτο τοῦ κάρου. Πιάνοντάς το ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη καὶ μὲ τὰ δυὸ του χέρια, τὸ κούνησε πάνω ἀπὸ τὴ γκριζοκάστανη φοράδα.

“Θὰ τὴν ψοφήσει!” φώναξαν ὅλοι. “Θὰ τὴ σκοτώσει!”

“Εἶναι δικιά μου, ἰδιοκτησία μου!”, φώναξε ὁ Μικόλκα καὶ τὴ χτύπησε μὲ τὸ στειλιάρι μ’ ὄλη του τὴ δύναμη. Ἀκούστηκε ἕνας ὑπόκωφος γδοῦπος.

“Χτύπα την! Χτύπα την! Γιατί σταμάτησες;” Ἀκούστηκαν φωνές ἀπὸ τὸ πλῆθος.

Ὁ Μικόλκα σήκωσε πάλι τὸ στειλιάρι κι ἔδωσε ἄλλο ἕνα τρομερὸ χτύπημα στὴ ράχη τῆς δυστυχομένης φοράδας. Γονάτισε, ἀλλὰ σὲ λίγο στάθηκε πάλι στὰ πόδια της, τραβώντας, τραβώντας μ’ ὅση δύναμη τῆς ἀπέμενε, πρῶτα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κι ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, προσπαθώντας νὰ κουνήσει λίγο τὸ κάρο. Τὴ χτυποῦσανε ὁμῶς κι ἀπ’ τίς δυὸ μεριές μ’ ἕξη

καμτσίκια, και τὸ στειλιάρι σηκώθηκε πάλι κι ἔπεσε γιὰ τρίτη, καὶ μετὰ, γιὰ τέταρτη φορά, ἀργὰ καὶ μὲ τρομαχτικὴ δύναμη. Ὁ Μικόλκα εἶχε μανιάσει γιὰτὶ δὲν μπόρεσε νὰ τὴ σκοτώσει μὲ τὴν πρώτη.

“Εἶναι ζωντανὴ καὶ τσινάει!” φωνάζανε ὅλοι.

“Στοίχημα πῶς ὅπου νὰ ἴναι θὰ σωριαστεῖ, παλικάρια μου”, φώναξε κάποιος θεατῆς ἀπὸ τὸ πλῆθος. “Ὅπου νὰ ἴναι τελειώνει!”

“Τιατὶ δὲν τὴ χτυπᾷς μ’ ἓνα τσεκούρι; Ξεπάστρεψέ την ἀμέσως!” φώναξε μιὰ τρίτη φωνή.

“Ποὺ νὰ τὴν πάρει ὁ διάβολος! Κάντε χῶρο!” φώναξε ξεαλλος ὁ Μικόλκα καὶ πετώντας τὸ στειλιάρι, ἔσκυψε πάλι στὸ κάρο κι ἄδραξε μιὰ σιδερένια βέργα. “Τώρα θὰ δεῖτε!” φώναξε, ρίχνοντάς τη μ’ ὅλη του τὴ δύναμη πάνω στὸ γέρικο ἄλογο. Ἡ βέργα χτύπησε κόνοντας τεράστιο θόρυβο· ἡ γέριχη φοράδα κλονίστηκε, ἔπεσε στὰ γόνατα καὶ ἔκανε νὰ σύρει πάλι μιὰ σπιθαμὴ τὸ κάρο, ἀλλὰ ξανάπεσε πάνω της τὸ σίδερο μὲ φοβερὴ δύναμη καὶ σωριάστηκε στὸ χῶμα λές κι εἶχανε χαθεῖ τὰ πόδια της γιὰ πάντα.

“Ἀποτελεῖωστε την!” φώναξε ὁ Μικόλκα καὶ πῆδηξε ἀπὸ τὸ κάρο, τυφλωμένος ἀπὸ τὴ λύσσα του.

Κάποιοι νεαροὶ μὲ κατακόκκινα πρόσωπα καὶ μεθυσμένοι, ἀδράξανε ὅ,τι βρήκανε μπροστά τους — καμτσίκια, ξύλα, τὸ στειλιάρι — κι ἔτρεξαν στὴν ἐτοιμοθάνατη φοράδα. Ὁ Μικόλκα στάθηκε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κι ἄρχισε νὰ τὴ χτυπάει στὴ ράχη μὲ τὸ σίδερο χωρὶς νὰ βλέπει ποῦ πέφτανε τὰ χτυπήματά του. Ἡ φοράδα τέντωσε τὸ λαιμὸ της, ἔβγαλε ἔνα βαθὺ ἀναστεναγμὸ καὶ ψόφησε.

“Τὴν καθαρίσατε!” φώναξε τὸ πλῆθος.

“Τιατὶ δὲν ἔτρεχε;”

“Εἶναι δικιά μου!” οὐρλιαξε ὁ Μικόλκα μὲ τὸ σίδερο στὸ χέρι καὶ τὰ μάτια του κόκκινα. Στεκόταν ἐκεῖ λές καὶ λυπόταν ποῦ δὲν εἶχε τίποτ’ ἄλλο νὰ χτυπήσει.

“Δὲ φοβόσαστε τὸ Θεό, ὅστερ’ ἀπ’ ὅλα αὐτά;” ἀκούστηκαν φωνές ἀπὸ τὸ πλῆθος.

Τώρα ὁμως τὸ κακόμοιρο τὸ ἀγοράκι βρισκότανε δίπλα

της. "Ανοιξε δρόμο μέσα από τὸ πλῆθος καὶ πλησίασε τὴ γκριζοκάστανη φοράδα, ἔβαλε τὰ χέρια του γύρω ἀπὸ τὴν φόφια ματωμένη μουσούδα της καὶ τὴ φίλησε, τὴ φίλησε στὰ μάτια, στὰ χεῖλη... Ὑστερα σηκώθηκε ξαφνικὰ κι ἔτρεξε μὲ σφιγμένες γροθιές ἐνάντια στὸν Μικόλκα. Τότε ὅμως ὁ πατέρας του, ποὺ τὸν κυνηγοῦσε, κατάφερε ἐπιτέλους νὰ τὸν πιάσει καὶ τὸν τράβηξε ἀπὸ τὸ πλῆθος.

"Ἐλα γιέ μου, ἔλα", τοῦ εἶπε. "Πᾶμε σπίτι".

"Μπαμπά, γιατί — γιατί τὸ σκότωσαν τὸ κακόμοιρο τὸ ἀλογάκι;" κλαψούρισε ἀλλὰ σὲ λίγο πνίγηκε ἀπὸ τὸ κλάμα κι ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει.

"Εἶναι μεθυσμένοι", εἶπε ὁ πατέρας του. "Παίζουμε οἱ ἡλίθιοι. Δὲν εἶναι δική μας δουλιὰ, ἀγόρι μου. Ἐλα!"

Ἀγκάλιασε τὸν πατέρα του, ἀλλὰ τὸ στήθος του σφίχτηκε κι ἔνιωσε νὰ πνίγεται. Προσπάθησε ν' ἀνασάνει, νὰ κλάψει καὶ — ξύπνησε.

Ὁ Ρασκόλνικωφ ξύπνησε λουσμένος σὲ κρύο ἰδρώτα, λαχανιασμένος μὲ τὰ μαλλιά του μούσκεμα καὶ σηκώθηκε τρομαγμένος.

"Εὐτυχῶς, ἦταν ἀπλῶς ἓνα ὄνειρο!" εἶπε, καθισμένος κάτω ἀπὸ ἓνα δέντρο καὶ παίρνοντας βαθιές ἀναπνοές. "Ἀλλὰ τί μοῦ συμβαίνει; Μοῦ φαίνεται πὼς ἔχω πυρετό! Τί φρικιαστικὸ ὄνειρο!"

Ὅλο του τὸ κορμὶ πονοῦσε· ἡ ψυχὴ του ἦταν βυθισμένη στὴ σύγχυση καὶ τὴ σκοτεινιά. Στήριξε τοὺς ἀγκῶνες στὰ γόνατά του κι ἔπιασε τὸ κεφάλι του μὲ τὰ χέρια του.

"Ἀχ, Θεέ μου!" φώναξε, "Εἶναι δυνατό νὰ πάρω πραγματικὰ ἓνα τσεκούρι, νὰ τὴ χτυπήσω στὸ κεφάλι, νὰ τῆς κομματιάσω τὸ κρανίο, νὰ κυλιστῶ στὸ ζεστὸ γλιστερὸ αἷμα, νὰ σπάσω τὸ ἑρμάρι, νὰ κλέψω, νὰ τρεμουλιάζω ἀπὸ τὸ φόβο, νὰ κρυφτῶ βουτηγμένος στὸ αἷμα, καὶ μὲ τὸ τσεκούρι — ἄχ, Θεέ μου! Εἶναι δυνατό;"».

Ἡ πρώτη ἐμπειρία τοῦ Ρασκόλνικωφ ἀφότου ξύπνησε δείχνει ὅτι τὸ ἴδιο του τὸ σῶμα εἶναι ἐνδόμυχα ἐπηρεασμένο ἀπὸ τοῦτο τὸ ὄνειρο. Ξύπνησε τρομαγμένος λὲς καὶ ἦταν αὐτὸς ποὺ εἶχε μα-

στιγμῶν μέχρι θανάτου, καὶ θυμᾶται ἀμέσως τὴν πρόθεσίν του νὰ σκοτώσει τὴ γριὰ χτυπώντας την στὸ κεφάλι μὲ τρόπο πού μοιάζει μὲ τὸ χτύπημα τοῦ γέρικου ἀλόγου.

Ἀπ' αὐτὸ καταλαβαίνουμε ὅτι ἡ ἐμπειρία πού ἔχει ὁ Ρασκόλνικωφ γιὰ τὸ «δικό του» σῶμα γίνεται νοητὴ σὰ σωματικὴ ταύτιση μὲ τὴ γέρικια φοράδα καὶ μὲ τὴ γριὰ. Ὁ τόπος πού διαδραματίστηκε τὸ ἐπεισόδιό βρίσκεται κοντὰ στὸ κοιμητήρι, ἐκεῖ πού εἶναι θαμμένοι ἡ γιαγιά του κι ἕνας μικρότερος ἀδελφός. Δὲ «φ α ν τ ᾶ ζ ε τ α ι» τὸν ἑαυτὸ του νὰ εἶναι γέρικια φοράδα / γριὰ. Ἀπεναντίας, «στὴ φαντασία του» βρίσκεται ὅσο γίνεται πὺδ μακριὰ ἀπὸ τὴν κατάστασι στὴν ὁποία συμμετέχει στὸ ὄνειρό του ἢ στὴ φαντασίωσή του. Στὸ ὄνειρό του εἶναι ἕνα ἐφτάχρονο ἀγόρι πού συναισθάνεται ἕνα γέρικο ἄλογο, ἐνῶ στὴ φαντασίωσι τὸ ἴδιό του τὸ σῶμα συμμετέχει στὸ θάνατο μιᾶς γέρικης φοράδας καὶ μιᾶς γριᾶς γυναίκας. «Αὐτὸς» ὅμως, μαθαίνουμε ἀργότερα, φαντάζεται πὺς εἶναι ὁ Ναπολέοντας! Εἶναι «χαμένος» ἀνάμεσα στὴ φαντασία του, ὅπου νομίζει πὺς εἶναι ὁ Ναπολέοντας, στὸ ὄνειρό του, ὅπου εἶναι ἕνα μικρὸ ἀγόρι, καὶ στὴ φαντασίωσή του, ὅπου εἶναι μιὰ δαρμένη γέρικια φοράδα καὶ ἡ γριὰ πού πρόκειται νὰ σκοτώσει.

Ὁ Ρασκόλνικωφ ἔχει ἐπίγνωση τῶν ὁνείρων του καὶ τῆς πρόθεσίν του νὰ δολοφονήσει τὴ γριὰ τοκογλύφο. Δὲν ἔχει ἐπίγνωση τοῦ δεσμοῦ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν Μικόλκα καὶ στοὺς ἄλλους ἀνελέητα βίαιους μεθυσμένους χωριάτες καὶ τὸν ἑαυτὸ του, ἢ τοῦ δεσμοῦ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ γέρικια φοράδα καὶ τὴ γριὰ. Δὲ συνδέει τὰ παραπάνω μὲ τὰ «δικά του» συναισθήματα ἀπέναντι στὴ μητέρα του¹. Δὲν ἔχει ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος ὅτι ταυτίζει τὴ μητέρα του (ἢ τὴ γιαγιά του) μὲ μιὰ τσιγκούνα τοκογλύφο καὶ μ' ἕνα γέρικο ἄλογο πού δὲν ἀξίζει τίποτα. Δὲν ἔχει ἐπίγνωση ἐπίσης τοῦ ὅτι ταυτίζει τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ γέρικο ἄλογο, μὲ τὴ μητέρα του, ἢ μὲ τὴν τοκογλύφο.

Ὅταν τελικὰ «ξέρει» ὅτι τὴν ἄλλη μέρα θὰ δολοφονήσει τὴ γριὰ, αἰσθάνεται πὺς εἶναι καταδικασμένος σὲ θάνατο. Στὸν τρόπο τῆς φαντασίωσής του α ὕ τ ὅ ς εἶναι τὸ θῦμα, ἐνῶ «στὴ φαν-

1. Βλέπε κεφ. 10.

τασία» καὶ στὴν «πραγματικότητα» εἶναι ὁ ἐκτελεστής.

Πρὶν ἀκριβῶς περάσει τὴν πόρτα στοῦ διαμέρισμα τῆς γριᾶς γιὰ νὰ τὴ σκοτώσει, παρατηρεῖ γιὰ τὶς σκέψεις του: «Κάπως ἔτσι πρέπει νὰ ᾔναι, ὑποθέτω, ἡ σκέψη ἐκείνων ποὺ πηγαίνουν γιὰ ἐκτέλεση, ἀρπάζονται ἀπ' ὅλα ὅσα βλέπουν στοῦ δρόμο τους...» Δηλαδή, στὴ φαντασίωση εἶναι περισσότερο τὸ θῦμα ποὺ ὁδηγεῖται σὲ ἐκτέλεση παρὰ ὁ ἐκτελεστής.

Πρὶν ἀκριβῶς ἀνοίξει ἡ γριά τὴν πόρτα τῆς χάνει ξαφνικὰ τὴν αἴσθησιν τοῦ ἴδιου τοῦ σώματός του. Φαίνεται πῶς γιὰ νὰ δολοφονήσει αὐτὴ τὴ γριά, ἡ ἐνέργειά - του - στὴ - φαντασίωση εἶναι νὰ ἀνα - προβάλλει «τὸ γέρικο ἄλογο» στοῦ πρόσωπο τῆς τοκογλύφου ποὺ «στὴν πραγματικότητα» δὲ σημαίνει ἀπολύτως τίποτα γι' αὐτόν.

Ὁ Ρασκόλνικωφ δολοφονεῖ τὴ γριά «γιὰ νὰ εἶναι ὁ Ναπολέοντας», «γιὰ τὸ χρῆμα», ἢ ἀπλῶς «ἀπὸ μοχθηρία» ὅπως σκέφτεται ἀργότερα. Ὁ Ντοστογιέφσκυ ὁμοῦς ἀποκαλύπτει καὶ τὴ φαντασίωσή του, ἕναν τρόπο δράσης καὶ ἐμπειρίας, σὰ σωματικὸ δυνεῖρο, ὅπου θυθίζεται καὶ ἐγκλωδίζεται. Σκλαβωμένος μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποξενώνεται, μὲ μεταβατικὲς στιγμὲς ἀποδέσμευσης, ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του στὸν «πραγματικὸ» κόσμον σὰ νέος ἄνθρωπος μὲ «δικό του» πρόσωπο. Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν, ἡ ἀναγνώριση τοῦ ποιὸς εἶναι ὁ ἄλλος παραμένει ἀπρόσιτη γι' αὐτόν.

Στὸ μυθιστόρημα αὐτό, τὸ θέμα τῆς πόρνῃς ἔχει διερευνηθεῖ σὲ βάθος. Ἡ γριά εἶναι κι αὐτὴ ἄλλη μιὰ πόρνη,* ὅπως εἶναι: καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ρασκόλνικωφ, μὲ τὴν ἔννοια ἐκείνου ποὺ περνάει γιὰ ἄλλος. Ὁ Ντοστογιέφσκυ ξεκαθαρίζει ὅτι ὁ Ρασκόλνικωφ ἔνιωσεν

* Πρόκειται γιὰ λογοπαίγνιον τοῦ Λαϊνγκ ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδοθεῖ σταῖς ἐλληνικάς. Γιὰ τὴ λέξη πόρνη χρησιμοποιεῖ τὴν ἀγγλικὴν λέξιν *prostitute* ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸν *pro + statuere*. Στὴ φράση λοιπὸν «ἡ γριά εἶναι κι αὐτὴ ἄλλη μιὰ πόρνη» χρησιμοποιεῖ τὴ λέξιν ὡς ἐξῆς: *prostitute*. Τὸ *stitute* ἀντιστοιχεῖ στοῦ λατινικοῦ *statuere* ποὺ στὴ συνέχεια ἀντιστοιχεῖ στοῦ ἀγγλικικοῦ *stand for* = ἀντιπροσωπεύω, συμβολίζω, περνᾷ γιὰ, πράγμα ποὺ ἐξηγεῖ μὲ τὴν τελικὴν φράσιν τῆς πρότασός του: «μὲ τὴν ἔννοια ἐκείνου ποὺ περνάει γιὰ ἄλλος». Ὁλόκληρη ἡ πρότασις σταῖς ἀγγλικὰς ἔχει ὡς ἐξῆς: «The old woman is yet another *prostitute*, as is Raskolnikov himself, in the sense of one who stands for another». (Σ.τ.Μ.).

θείαιη ἀποστροφή γιὰ τὴ γριὰ «ἀμέσως, μολονότι δὲν ἤξερε τίπο-
τα γι' αὐτήν». Ἡ «γριὰ» καὶ ἡ ἀδελφή της ἦταν τόσο πεπειρα-
μένες στὸν τρόπο τῆς φαντασίωσης ὥστε ἐλάχιστα πράγματα φα-
νερώθηκαν στὸν Ρασκόλνικωφ. Ἡ ἐπίγνωση ὅτι τὶς ἔβλεπε
στὴ φαντασίωσή του καὶ δὲν τὶς ἀντιλαμβάνον-
ταν «σύμφωνα μὲ τοὺς ὁρους τους» ἦταν φευγαλέα. Ἦταν πα-
γιδευμένος «μέσα στὰ πλαίσια» τῆς φαντασίωσής του. Δὲν ἀποροῦ-
με λοιπὸν πὺ ἔνιωσε νὰ πνίγεται.

Ἡ παγωμάρα τοῦ θανάτου

Ἡ παρακάτω ἀφήγηση τῶν ἐμπειριῶν μιᾶς 34χρονης γυναίκας, λίγο μετὰ τὴ γέννηση τοῦ τρίτου παιδιοῦ της, καλύπτει μιὰ περίοδο πέντε μηνῶν. Τοὺς μῆνες αὐτοὺς ὁ συνδυασμὸς τῆς φαντασίωσης, τοῦ ὄνειρου καὶ τῆς φαντασίας συνιστοῦσε ἐπιλόχειο ψύχωση ποὺ ἀπὸ ἱατρικὴ ἀποψη δὲν εἶναι ἀσυνήθιστη.

Παρόλο ποὺ ὁ γιατρός της δὲν μπόρεσε νὰ διαγνώσει καμιά ὀργανικὴ πάθηση, ἡ ΚΑ Α δὲν μποροῦσε ἀκόμα νὰ σηκωθεῖ ἀπὸ τὸ κρεβάτι τρεῖς ὁδομάδες μετὰ τὴ γέννηση τοῦ τρίτου τοῦ παιδιοῦ. Ὅστερα ἀπὸ τὶς δύο προηγούμενες ἐγκυμοσύνες της εἶχε νιώσει περίπου τὴν ἴδια ἐξάντληση, πλήρη ἔλλειψη διάθεσης γιὰ ὅτιδήποτε καὶ κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ οἰκεῖα πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς ζωῆς της.

Κάποια νύχτα «μιὰ τρομερὴ καταιγίδα» ξέσπασε μέσα στὸ κεφάλι της. Τ' ἄρμενα ἔδειχναν νὰ σπάζουν καὶ νὰ παραδέρνουν στὸν ἄνεμο. Μολονότι θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε ὄνειρο, ἦταν πεπεισμένη ὅτι δὲν εἶχε κοιμηθεῖ οὔτε στιγμὴ. Τὴν ἐπόμενη μέρα ὅταν ὁ ἄντρας της γύρισε σπίτι ἀπὸ κάποιο ἐπαγγελματικὸ του ταξίδι, τὸν κατηγόρησε ὅτι τὴν κατάστρεψε μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ἐγκυμοσύνες της καὶ τοῦ εἶπε πῶς ἦταν ἀναίσθητος καὶ σκληρός. Ποτὲ στὸ παρελθὸν δὲν ἔχει ἐκφράσει τέτοια συναισθήματα. Ἦταν ἐντελῶς ἐξαντλημένη καὶ ἀνίκανη νὰ ἀναλάβει τὴ φροντίδα τοῦ νεογέννητου ἢ νὰ περιποιηθεῖ μὲ κάποιο τρόπο τὰ ἄλλα δύο παιδιὰ της. Κάλεσαν τὸ γιατρὸ καὶ παρόλο ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ θρεῖ σωματικὲς ἐνδείξεις διέγνωσε κυστίτιδα καὶ συνέστησε τὴ λήψη χαπιῶν. Δὲν πῆρε ἐκεῖνα τὰ χάπια μέχρι τὴν ἐπόμενη νύχτα, γιὰτὶ φοβήθηκε ὅτι δὲ θὰ τὴ θεράπευαν, ἢ ἀκόμα γιὰτὶ στὴν κατάστασή της θὰ τῆς ἔκαναν κακό. Ἡ στάση αὕτη

ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιβάλλοντός της νὰ σκεφτοῦν γιὰ πρώτη φορά πῶς ἦταν «ψυχοδιανοητικὸς τύπος».

Ὡστόσο, τὸ θράδυ σηκώθηκε καὶ συμπεριφέρθηκε φυσιολογικὰ στὴ διάρκεια τῆς ἐπίσκεψης ὀρισμένων φίλων ἀλλὰ ἔνιωθε κάποιον σαφές, ἂν καὶ δύσκολο νὰ περιγραφεῖ, συναίσθημα: ἔνιωθε πῶς ἦταν «διαφορετική», πράγμα πού τὸ ἀπέδωσε στὴν τοξικὴ της κατάσταση. Πέρασε ἄλλη μιὰ φριχτὴ νύχτα μὲ μιὰ βίαιη καταιγίδα νὰ μαίνεται μέσα της, μὲ τ' ἄρμενα νὰ ξαναπέφτουν στὸ κεφάλι της καὶ μὲ μιὰ πρόσθετη ιδιότυπη αἴσθηση ὅτι οἱ σκέψεις της ἄρχισαν νὰ κλωθογυρίζουν καὶ νὰ σταματοῦν ἐντελῶς. Ὅταν ξύπνησε ἀπὸ τὸν παραγμένο ὕπνο της δὲν ἔνιωθε πιά ὅτι εἶχε πυρετό, ὅπως προηγουμένως. Κυριαρχήθηκε ἀπὸ τὴ «συνειδητοποίηση» τοῦ γεγονότος ὅτι τίποτα δὲν τὴν ἀφοροῦσε — δὲ βρισκόταν πιά σὲ «τοῦτο» τὸν κόσμον. Τὸ δωμάτιο καὶ τὸ μωρὸ μέσα στὴν κούνια του φάνηκαν ξαφνικὰ μικρὰ καὶ μακρινὰ «λές καὶ τὰ ἔβλεπε ἀπὸ τὴ λάθος μεριά τοῦ τηλεσκοπίου». Ἐνιωσε ἐντελῶς ἀδιάφορη καὶ ἀπαθής. Ἦταν «ἐντελῶς καὶ ἀπόλυτα ἀσυγκίνητη».

Ἐνόσω βρισκόταν σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἔνιωσε παράξενη τὴ γλώσσα της. Ἐδειχνε νὰ ἔχει παραλύσει καὶ νὰ ἔχει στρεβλωθεῖ. Κοίταξε τὴ γλώσσα της στὸν καθρέφτη: τῆς φάνηκε φυσιολογική, ἀλλὰ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ πῶς τὴν ἔνιωθε καὶ στὸ πῶς φαινόταν τὴν τρώαξε. Στὰ μέσα περίπου τοῦ πρωينوῦ ἄρχισε νὰ πιστεύει ὅτι τὴν εἶχαν δηλητηριάσει καὶ ὅτι τὸ δηλητήριο κυλοῦσε μέσα στὸ αἷμα της. Κοίταξε τὴ θερμοκρασίᾳ της. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν φυσιολογικὴ ὀφειλόταν κατὰ τὴ γνώμη της στὸ ὅτι τὸ σῶμα της δὲν ἀντιδρούσε στὸ δηλητήριο.

Ἡ ἰδέα κάποιου δηλητηρίου πού κυλοῦσε μέσα στὸ αἷμα της κυριάρχησε τοὺς ἐπόμενους πέντε μῆνες καὶ ἐκφράστηκε μὲ διάφορα ὄνειρα πού εἶδε στὴ μεταβατικὴ περίοδο ὅταν ἦταν καὶ δὲν ἦταν στὴν κατάσταση τῆς «μὴ - ἀντίδρασης». Πίστεψε ἀρχικὰ ὅτι τὸ δηλητήριο ὀφειλόταν στὴν ὑπαρξὴ κάποιου μικρόβιου μέσα στὴν οὐροδόχον κύστη της ὕστερα ἀπὸ μερικές βδομάδες κρύωσε καὶ κατέληξε τότε νὰ πιστεύει ὅτι τὸ δεύτερο μικρόβιο, τὸ μικρόβιο τοῦ κυρώματος, εἶχε σκοτώσει καὶ ἀντικαταστήσει τὸ πρῶτο. Ἀργότερα πίστεψε ὅτι τὸ δηλητήριο προήλθε ἀπὸ τὰ ἔντερα της, ἴσως ἀπὸ τοὺς ἐντερικοὺς σκώληκες. Δὲν ἔβρισκε οὔτε μιὰ λέξη μὲ τὴν

όποια θά μπορούσε νά μεταδώσει ίκανοποιητικά αὐτό πού ἔνιωθε ὅτι εἶχε μέσα της. Κάποιο μικρόδιο, κάποιο σκουλήκι, ἕνα «μικρό κτῆνος» τῇ δηλητηρίαζε καί ἔκανε τὸ σῶμα της νά ἐξασθενεῖ.

Ἐνιωθε τὴν «παγωμάρα τοῦ θανάτου». Τὰ ἄκρα της ἦταν παγωμένα: ἔνιωθε κάποιο θάρος πάνω στὰ μπράτσα καί τίς γάμπες της. Γιά τὴν παραμικρότερη κίνηση χρειαζόταν νά κάνει τεράστια προσπάθεια. Τὸ στήθος της τὸ ἔνιωθε ἄδειο. Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ὄντας σχεδὸν ἐτοιμοθάνατη, ἐνδιαφερόταν τόσο γιὰ τοὺς γιατροὺς ὅσο καί γιὰ τὸν ἑαυτό της, γιατί θά ἀντιμετώπιζαν φοβερὰ προβλήματα μετὰ τὸ θάνατό της μιὰ καί εἶχαν κάνει λαθεμένη διάγνωση στὴ δική της περίπτωση. Οἱ γιατροὶ εἶχαν ξεγελαστεῖ μὲ τραγικὸ τρόπο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπῆρχε καμιὰ σωματικὴ ἔνδειξη γιὰ τὸ θάνατό της. Ἡ ἀνυπαρξία τέτοιων ἐνδείξεων ἀποδείκνυε τὴ μοναδικότητα τῆς κατάστασης. Ἐπειδὴ τὸ σῶμα της ὀρισκόταν σὲ κατάσταση «μὴ - ἀντίδρασης», ἦταν πολὺ λογικὸ νά μὴν μποροῦν νά ἀνακαλύψουν οἱ γιατροὶ καμιὰν ἀπολύτως ἀνωμαλία. Δὲν μπορούσε νά τοὺς κατηγορήσει γιὰ τὰ τραγικὰ λαθεμένα συμπεράσματά τους· εὐχόταν νά εἶχανε δίκιο τόσο οἱ γιατροὶ ὅσο καί κείνη, φοβόταν ὅμως πῶς κάτι τέτοιο ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού θά πέθαινε τὸ δηλητήριο πού κυλοῦσε μέσα στὸ σῶμα της θά δημιουργοῦσε τὴν ἐντύπωση ὅτι αὐτοκτόνησε, ὅταν ὅμως θά ἀποκαλύπτονταν ὅλα τὰ σχετικὰ στοιχεῖα ἐνδέχεται νά τὴ θεωροῦσαν μοναδικὴ περίπτωση πού θά μπορούσε νά ἀναστατώσει καί νά ἀνατρέψει ὁλόκληρὴ τὴν ἱατρικὴ ἐπιστήμη. Τότε, οἱ γιατροὶ πού τὴν εἶχαν παρακολουθήσει θά ἐξευτελίζονταν σὲ φοβερὸ βαθμό. Παρόλο πού παραπονιόταν γιὰ τὴν πλήρη ἐξάντλησή της, ἦταν πρόθυμη νά συζητάει ἀπεριόριστα γιὰ τὴν κατάστασή της, γιὰ τὸν ἐπικείμενο θάνατό της καί οἱ κινήσεις της δὲν εἶχαν καθόλου ἀργὸ ρυθμό.

Κατὰ τὴ γνώμη της, τὸ δέρμα της εἶχε μιὰ θανατερὴ χλωμάδα. Τὰ χέρια της ἦταν ἀφύσικα μελανιασμένα, σχεδὸν κατάρμαυρα. Ἡ καρδιά της κινδύνευε νά σταματήσει ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Ἐνιωθε τὰ κόκαλά της στρεβλωμένα καί σχεδὸν κομματιασμένα. Ἡ σάρκα της σάπιζε. Ἀφότου γύρισε ἀπὸ τοῦτο τὸν κόσμον τοῦ θανάτου σ' αὐτὸ τὸν κόσμον τῆς ζωῆς, περιέγραψε τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους ὥς ἑξῆς:

«Μιά μέρα, γύρω στὰ μέσα Μαρτίου, συνειδητοποίησα τὴν τρομερὴ παγωμάρα στὶς γάμπες μου, ἀλλὰ ταυτόχρονα παρατήρησα ὅτι τὰ πόδια μου ἦταν ζεστά. Πράγμα πού δὲ μοῦ ἔκανε καμιὰ ἐντύπωση λόγω τῶν ὑποθέσεων πού εἶχα κάνει καὶ μὲ ὥθησε νὰ σκεφτῶ. Ὡστόσο, δὲν εἶχα καμιὰ ἐμπνευση· ὕστερα ἀπὸ μερικὲς μέρες, ὅμως, ἐνῶ δὲ σκεφτόμουν τίποτα τὸ ἰδιαίτερο, ἄρχισε νὰ μὲ ἀπασχολεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε ἀσθένεια πού εἶναι ἀρκετὰ σοβαρὴ γιὰ νὰ “κάνει” κάποιον νὰ πεθάνει, πρέπει πρῶτα ἀπ’ ὅλα νὰ τὸν ἐξαντλήσει σωματικά, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς θέλησής του. “Ἀρχισα νὰ παίρνω κουράγιο χάρη σ’ αὐτὴ τὴ σκέψη, παρ’ ὅλα αὐτὰ ὅμως χρειάζόμουν τὴν ἐπιβεβαίωση ἑνὸς γιατροῦ, ἦταν ἀνάγκη νὰ μοῦ πεῖ ὅτι τὸ συμπεράσματά μου ἦταν σωστό, καὶ στὴν πραγματικότητα δὲ μὲ ἀνακούφισε καὶ πολὺ γιατί ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει μέσα στὸ μυαλό μου ἡ παλιά κατάσταση χωρὶς καμιὰ δυνατότητα ἀντιστάθμισης· ὕστερα πάλι, δὲν μπορούσα νὰ συγκεντρώνομαι γιὰ πολὺ καιρὸ καὶ συνέχεια σὲ συγκεκριμένες σκέψεις. Ἀφοῦ ἀντιλήφθηκα τὴ γελοιότητα τῆς ἰδέας μου ὅτι θρῖσκόνουν στὸ σημεῖο “νὰ ἀρχίζω νὰ πεθαίνω”, κι ἀφοῦ συνειδητοποίησα ὅτι μιλοῦσα γιὰ μιὰ κατάσταση θανάτου συνώνυμη μὲ τὴ μὴ ἀντίδραση στὸν πυρετό, πράγμα πού θὰ προκαλοῦσε τὸ θάνατό μου μέσα σὲ λίγες ὥρες (ἔτσι ὑπέθετα τουλάχιστο). Ἐξακολουθοῦσα νὰ νιώθω πολὺ ἄρρωστη, σὰ νὰ εἶχα πνευμονία καὶ μ’ ἔβαζαν νὰ περπατήσω, ἰδιαίτερα ὅταν ἀναγκαζόμουν νὰ θγαίνω ἔξω κι ἐνιωθα τὴν καρδιά μου νὰ χτυπάει πολὺ, μὰ πολὺ, ἀδύναμα, τὴν ἀναπνοή μου ἀκατάστατη κι ἔβλεπα τὰ χέρια μου νὰ μελανιάζουν, ἀκόμα κι ὅταν δὲν τὰ βουτοῦσα μέσα στὸ νερό. “Ἀρχισα κάπως ν’ ἀνησυχῶ κι ἐνίωσα νὰ χάνω τὸν ἑλεγχό μου καὶ μιὰ νύχτα, ξαπλωμένη στὸ κρεβάτι, σκέφτηκα ξαφνικὰ πὼς θρῖσκόνουν σὲ μιὰ κατάσταση ἐξωπραγματικότητας κι ὅτι θποῦ νὰ ’ναι θὰ ξέφευγα κι ἀμέσως πανικοβλήθηκα μὲ τὴ σκέψη ὅτι θὰ μπορούσα νὰ ἀπαλλαγῶ ἀπ’ αὐτὴ τὴν κατάσταση — ἐνίωσα συντριμμένη κι ἀδύναμη. Κουλουριάστηκα στὰ σκεπάσματα κι ἀποφάσισα νὰ κρατηθῶ ἀπὸ τὴν κατάσταση καὶ τότε τὸ συναί-

σθημα ἔκεινο ἐξαφανίστηκε.

Λίγο μετὰ ἀπ' αὐτό, ἀνακάλυψα τὴν ψυχολογικὴ ἐξήγηση γιὰ τὸ μελάνιασμα τῶν χεριῶν μου, καὶ μετὰ ἀπὸ μιὰ ὁδομάδα γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι βουτοῦσα τὰ χέρια μου μέσα στὸ νερὸ γιὰ νὰ προκαλέσω τὸ μελάνιασμα καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη πὺ ἐνιωθα νὰ χρησιμοποιήσω σαποῦνι γιὰ νὰ κάνω ἀφρό. Ἐνιωσα πολὺ καλὰ ἐκείνη τὴ νύχτα, μποροῦσα νὰ ἀνασαίνω βαθιά, ἐνιωθα ζεστὴ σ' ὅλο μου τὸ κορμὶ καὶ ὁ σφυγμὸς μου ἦταν μιὰ χαρά. Τὸ ἐπόμενο πρωὶ ἐνιωσα εὐτυχισμένη μὲ τὴν προοπτικὴ μιᾶς καινούργιας μέρας καὶ δὲ σκέφτηκα οὔτε στιγμὴ τὴν πιθανότητα νὰ πεθάνω πρὶν σκοτεινιάσει· ὅμως ἐνιωθα ξαφνικοὺς πόνους σ' ὅλο μου τὸ κορμὶ, εἰδικότερα στοὺς καρπούς καὶ τὸ κεφάλι μου. Τὴν ἄλλη μέρα ξαναβρέθηκα ἐκεῖ πὺ εἶχα ἀρχίσει, ἐνιωσα ὅλα μου τὰ συμπτώματα ἀκόμα πὺ ἐντονα, καὶ πείσθηκα πὰ ἀπόλυτα πὺς ἡ δική μου ἡ διάγνωση ἦταν ἡ σωστή. Ἡ κατάσταση αὐτὴ συνεχίστηκε γιὰ μιὰ ὁδομάδα ὅποτε καὶ προσπαθοῦσα περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε νὰ ἀποδείξω στοὺς γιάτροὺς ὅτι εἶχα δίκιο. Στὸ τέλος ἐκείνης τῆς ὁδομάδας ἔκανα καὶ τὴν πρώτη μου ἐξοδο, ὅχι γιατί ἐνιωθα καλύτερα, ἀλλὰ γιατί δὲν μποροῦσα πὰ νὰ ἀπαντᾷ ἀρνητικὰ στὴ φίλη μου, κι ἐνιωθα μπουχτισμένη μὲ τὴ θέση μου στὸ νοσοκομεῖο, πίστευα πὺς ἔξω δὲ θὰ ἐνιωθα χειρότερα. Ἐξω ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, διαπίστωσα ὅτι ἐνιωθα φυσιολογικὰ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, δὲν ἐνιωθα πὰ κανένα φραγμὸ νὰ μὲ χωρίζει ἀπὸ τὸ δικό τους κόσμο, ταυτόχρονα ὅμως δὲν μποροῦσα νὰ συμβιδάσω αὐτὸ τὸ γεγονὸς μὲ τὴν ἐντύπωσή μου ὅτι ἤμουν ἐτοιμοθάνατη. Παρόλα αὐτά, ἐξακολουθοῦσα νὰ πιστεύω ὅτι ὁ θάνατός μου πλησίαζε καὶ πέρασα ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ὁδομάδα προσπαθώντας ν' ἀποδείξω τὴν ἀποψή μου. Ἀποφάσισα νὰ ξαναβγῶ ἔξω τὸ ἐπόμενο σαββατοκύριακο, μιὰ καὶ ἤμουν ἀντελῶς μπουχτισμένη μὲ τὸ περιβάλλον καὶ μὲ τὸν ψυχίατρο κι ἀνησυχοῦσα καὶ τρώμαζα μ' ὅσα συνέβαιναν σὲ κείνη τὴν πτέρυγα τοῦ νοσοκομείου· ἤθελα νὰ ξεφύγω ἀπ' ὅλα αὐτά. Τὸ σαββατοκύριακο μποροῦσα νὰ καθησυχάζω τὸν ἑαυτό μου κάθε φορὰ πὺ ἐνιωθα τὸν πανικὸ νὰ κυριαρχεῖ

μέσα μου· όλα τὰ ἐπιχειρήματα ἐνάντια στίς ὑποθέσεις πού ἔκανα ἐμφανίζονταν ταυτόχρονα κι ἐνιωθα ὅτι ἡ ἐξήγηση γιὰ τὸ μελάνιασμα τῶν χεριῶν μου ἦταν ὄντως ἀληθινή καὶ σωστή. "Ὅταν λοιπόν, γυρνώντας στὸ νοσοκομεῖο, ἄκουσα τὸν ψυχίατρο νὰ μοῦ συστήνει νὰ γίνω ἐξωτερικὸς ἀσθενής, εὐχαριστήθηκα πολὺ, μολονότι ἐξακολουθοῦσα νὰ νιώθω ὅλα μου τὰ συμπτώματα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παγωμάρα στίς γάμπες, κι ἔμεινα ἐκπληκτικὴ διαπιστώνοντας πὼς μπορούσα νὰ αἰσθανθῶ εὐχαρίστηση. Ἐνιωσα ἔντονη ἐπιθυμία νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὴ μονοτονία τοῦ νοσοκομειακοῦ μου περιβάλλοντος: δὲν αἰσθανόμουν καθόλου ἄνετα (sic) στὴν πτέρυγα, ξέροντας τὴν ἀδέσβαιη συμπεριφορὰ τῶν ἀσθενῶν. Ἀκόμα κι ἂν ἐνιωθα πολὺ ἄρρωστη, πίστευα ὅτι θὰ ἦταν καλύτερα νὰ εἶμαι ἄρρωστη στὸ πιὸ εὐχάριστο περιβάλλον ἐνὸς κατοικησίου σπιτιοῦ μὲ φυσιολογικοὺς ἀνθρώπους. Ἀνακάλυψα πὼς ἀνταποκρινόμουν στὴ μουσικὴ καὶ ἀπολάμβανα τίς γελοιογραφίες κι ὅτιδῆποτε ἀστεῖο καὶ ὅτι μ' ἄρεσε νὰ διαβάζω κι ἄλλα πράγματα ἐκτὸς ἀπὸ ἱατρικὰ ἄρθρα — εἶχα γίνει ὀριστικὰ θετικὴ ὅσον ἀφορᾷ τὴ σκέψη μου. Παρόλα αὐτά, συχνὰ μὲ κυρίευε πανικὸς, κι ἐνόσω θρискόμουν σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση δὲν μπορούσα νὰ ἀντιληφθῶ τὸ παραμικρὸ πέρα ἀπὸ τὰ αἰσθήματα πού ἐνιωθα ἐκείνη τὴ στιγμὴ, δηλαδὴ ὅτι κατέρρεα καὶ πέθαινα· ὅταν ὁμως ἐρχόταν ἡ στιγμὴ γιὰ νὰ πάω μόνη μου στὸ νοσοκομεῖο, μπορούσα νὰ ἐμπιστευθῶ τὸ Θεὸ καὶ ἀντλοῦσα μεγάλη αὐτοπεποίθηση ἀπὸ τὴν πίστη τοῦ ψυχιάτρου σ' αὐτὴ μου τὴν ἐνέργεια, καὶ ἤμουν ἀποφασισμένη νὰ μὴν ἀπογοητευθῶ ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν τὸν ἀπογοητεύσω οὔτε καὶ κεῖνον. Ἐγίνα ὁλοένα καὶ πιὸ αἰσιόδοξη καὶ τότε, ἕνα πρωινό, σὰν ἀστραπή, συνειδητοποίησα τὴν ἱκανότητα τοῦ γιατροῦ νὰ διαγνώσει τὸ πλησίασμα τοῦ θανάτου ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰτία του, κι ἔτσι κατάλαβα ξεκάθαρα ὅτι εἶχα παραπλανηθεῖ, πράγμα πού ἤξερα πιά ὅτι τὸ εἶχα ξεπεράσει. Ὑστερα ἀπ' αὐτό, κάθε μέρα πού περνοῦσε γινόμενα ὁλοένα καὶ καλύτερα, καὶ λιγότερο ἀπαθὴς κι ἄρχισα νὰ θέλω νὰ γυρίσω σπῖτι γιὰ νὰ δῶ τὸν ἄντρα μου καὶ τὰ παιδιὰ μου. Ἀδιαφοροῦσα πιά ἐντελῶς γιὰ τὰ συμπτώματά

μου και μπορουσα να καταλάβω τί μου είχε συμβεί και πώς είχανε γίνει όλα».

Η «ψυχολογική» εξήγηση για το μελάνιασμα των χεριών της παρουσιάστηκε σαν «άστραπιαία συνειδητοποίηση». Τα χέρια της ήταν το δεύτερο μωρό της: κάποτε είχε ρίξει στο μελανιασμένο του πρόσωπο παγωμένο νερό τη στιγμή που περνούσε μια κρίση άπνοιας.

Είχε τώρα αναρίθμητες «άστραπιαίες συνειδητοποιήσεις» καθώς ξέφευγε για λίγο απ' αυτό που αποκαλούσε «ταπετσαρία συμβόλων» με την οποία ήταν τυλιγμένο ολόκληρο το σώμα της. Ξαφνικά, λοιπόν, «συνειδητοποίησε», καθώς περίμενε ξύπνια μέσα στη νύχτα, γεμάτη άνησυχία, ν' ακούσει το χτύπο της καρδιάς της, ότι η καρδιά της ή τ α ν ένα ξμβρυο, που χτυπούσε η καρδιά του άμυδρά και γρήγορα, και τις επόμενες τέσσερις εβδομάδες «συνειδητοποίησε» ότι η στρεβλωμένη γλώσσα της ή τ α ν η γλώσσα του πατέρα της μετά την καρδιακή προσβολή του: ότι το δέρμα και το στέρνο της ήταν το δέρμα και το στέρνο του αδελφού της που τον είδε να πεθαίνει από φυματίωση. Κατέληξε σ' αυτές τις «συνειδητοποιήσεις» από την «έξωπραγματική της κατάσταση», αλλά μερικές φορές χωρίς να το θέλει ξαναγύριζε σ' αυτήν την εξωπραγματικότητα. Μερικές φορές, όπως γράφει παραπάνω, άρπαζόταν απελπισμένα από την «έξωπραγματικότητά» της, και το ρεύμα της πραγματικότητας την προσπερνούσε. Είδε αρκετά όνειρα που φαίνεται πως άφορούσαν, μεταξύ άλλων, κι αυτά τα θέματα.

Σ' ένα της όνειρο είδε να τη στριμώχνει κάποιος άντρας που σκόπευε να της έπιτεθεί. Δεν έβλεπε καμιά διέξοδο. Κόντευε να τρελαθεί όταν, ακόμα μέσα στο όνειρο, προσπάθησε να ξεφύγει με το να ξυπνήσει, αλλά εξακολούθησε να είναι στριμωγμένη· στην ούσια τώρα θρισκόταν σε χειρότερη θέση γιατί συνέβαιναν όλα στην πραγματικότητα, έτσι λοιπόν ξέφυγε με το να ξαναονειρευτεί ότι «έτσι κι αλλιώς πρόκειται για όνειρο». Σ' ένα άλλο της όνειρο θρισκόταν μέσα σ' ένα σκοτεινό σπίτι κοιτάζοντας έξω από την πόρτα που ήταν άπλωμένη μια μαύρη διμπρέλα. Στο όνειρο πίστεψε πως μέσα ήταν η εξωπραγματικότητα και έξω η πραγματικότητα, αλλά δεν μπορούσε να θγει γιατί η διμπρέλα έκλεινε την πόρτα. Σ' ε-

να τρίτο όνειρο, λίγο μετά πού ξέφυγε από τήν «παγωμάρα τοῦ θανάτου», παρουσιάζονται τὰ ἐξῆς στοιχεῖα: Βρισκόταν ἔξω κοιτάζοντας κάποιο μεγάλο ἀεροπλάνο· στήν πόρτα τοῦ ἀεροπλάνου στεκόταν κάποιος γιατρός πού τὰ χαρακτηριστικά του ἦταν παρμένα ἀπό διάφορους ἀνθρώπους, ἀκόμα κι ἀπό μένα. Αὐτή τή φορά ἦταν πεπεισμένη ὅτι ἔξω ἦταν ἡ πραγματικότητα καί μέσα ἡ ἐξωπραγματικότητα. Ἦθελε νά εἰσχωρήσει στήν ἐξωπραγματικότητα ἀλλά τῆς ἔκλεινε τὸ δρόμο ὁ γιατρός. Περιέγραψε συνοπτικά τοὺς πέντε μῆνες τῆς θανατικῆς τῆς κατάστασης: «Φαίνεται πὼς ἔζησα σὲ κάποια μεταφορικὴ κατάσταση. Ἐφτιαξα μιὰ ταπετσαρία μὲ σύμβολα κι ἔζησα μέσα τῆς».

Ἐφεύγοντας ἀπὸ τούτη τὴ μεταφορικὴ κατάσταση, ὅπου εἶχε ζήσει πολὺ κοντὰ στὸ θάνατο, μέσα στὴ δική της ταπετσαρία συμβόλων, ἔνιωθε περισσότερο ζωντανή ἀπ' ὅ,τι μποροῦσε νά θυμηθεῖ γιὰ ἄλλες περιόδους. Μετὰ ἀπὸ πέντε χρόνια ἐξακολουθοῦσε νά νιώθει καλὰ καί γέννησε κι ἄλλο παιδί χωρὶς καιμὶ περιπλοκή.

Δὲν ξέρουμε βέβαια γιατί καταλήγουν οἱ ἄνθρωποι σὲ τέτοιες καταστάσεις. Τὸ κλειδί γιὰ τὴ δική της κατάσταση ἦταν ἡ «παγωμάρα τοῦ θανάτου». Ποτὲ δὲν πέρασε πραγματικὰ μέσα ἀπὸ τὴν πόρτα πού ἀνέφερε γιὰ νά νιώσει ὅτι ἦταν νεκρή. Ἦταν διαφορετικὴ, μακρινή, φευγάτη σ' ἓναν ἄλλο κόσμο. Τοῦτος ὁ κόσμος κατέληξε νά εἶναι αὐτὸς ὁ κόσμος. Τὸ δέρμα τῆς, ἡ γλώσσα τῆς, τὰ χέρια τῆς, τὰ πνευμόνια τῆς, ἡ καρδιά, ἡ οὐροδόχος κύστη, τὰ ἔντερα, τὸ αἷμα τῆς, τὰ κόκαλά τῆς, εἶχαν ὀδηγηθεῖ στὸ χῶρο τοῦ θανάτου. Ἐαναγύρισε ἀπὸ τοῦτο τὸν κόσμο τοῦ θανάτου καί τῆς ἐξωπραγματικότητος, σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τῆς ζωῆς, μὲ ἀστραπιαῖες συνειδητοποιήσεις. Ἐαναγύρισε στήν ἀνοιξη ὅστερα ἀπὸ τὸν πιὸ παράξενο χειμῶνα τῆς ζωῆς τῆς.

Ἐαναγυρίζοντας, ὅμως, ἀποδεδειμμένη ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ θανατικὴ αἰχμαλωσία τῶν τελευταίων πέντε μηνῶν ἀλλὰ καί ἀπὸ διάφορα ἄλλα πράγματα. Μὲ τίς πετυχημένες συνειδητοποιήσεις τῆς ἔνιωσε ὅτι τὸ σῶμα τῆς ἦταν κατακυριευμένο ἀπὸ τὰ σώματα τῶν νεκρῶν: (ἡ μοναδικὴ ἐξαίρεση ἦταν ἡ καρδιά τῆς, πού τὴν ἔνιωσε πραγματικὰ νά σταματᾷ ὅταν γιὰ μιὰ στιγμή σκέφτηκε πὼς ἦταν νεκρὸ τὸ μωρό τῆς)· καί ὅτι αὐτὸ συνέβαινε γιὰ κάμποσο καιρὸ πρὶν ἀρχίσει νά αἰσθάνεται τὴν παγωμάρα τοῦ θανάτου· καί ὅτι

ανακαλύπτοντας πάλι τὸ ἴδιο τῆς τὸ σῶμα, ποὺ εἶχε γίνει κάτι σὰ νεκροταφεῖο ὅπου εἶχαν θαφτεῖ κομμάτια τοῦ πατέρα, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς μητέρας τῆς, εἶχε ξεφύγει κατὰ κάποιο τρόπο ἀπὸ τοὺς νεκροὺς. Εἶχε ξαναγυρίσει στὴ ζωὴ ἀπὸ τὸ βασίλειο τῶν νεκρῶν.

*Ἐχω ἀναφέρει ἄλλοις ὅτι αὐτὸ ποὺ ἀποκαλοῦμε ψύχωση ἐνδέχεται νὰ εἶναι ὀρισμένες φορές μιὰ φυσικὴ διαδικασία ἴασης (ἄποψη γιὰ τὴν ὁποία δὲ διεκδικῶ καμιά προτεραιότητα).

*Ἀντιμετωπίζοντας τὴν ἐμπειρία αὐτῆς τῆς γυναίκας, ἡ κλινικὴ ψυχιατρικὴ ὁρολογία, τόσο ἀπὸ περιγραφικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ θεωρητικὴ ἄποψη, εἶναι σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ ἀνεπαρκές. Ἐκτὸς κι ἂν ὑπάρχει δυνατότητα περιγραφῆς χωρὶς νὰ ὑπάρχει δυνατότητα ἐρμηνείας.

Στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἀντιμετωπίζει κανεὶς τὴν ἀπερίφραστη, πολὺπλοκη πραγματικότητά τῶν πολυσύνθετων ἐμπειριῶν ποὺ ἀγωνιζόμαστε νὰ κατανοήσουμε ὅσοι ἀπὸ μᾶς δὲν ἀρνιόμαστε ὅτι δὲν μπορούμε νὰ τὸ ἐξηγήσουμε ἢ ἔστω, καὶ νὰ τὸ περιγράψουμε. Ἡ θεωρία μπορεῖ νὰ θεμελιωθεῖ μὲ κάποια ἐγκυρότητα μόνο ἂν ὑπερασπίσει τὴν ἐμπειρία, δὲν κατασκευάστηκε γιὰ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἐμπειρία τὴν ὁποία ἀγνοεῖ ἡ θεωρία ἀπὸ καθαρὴ ἀμηχανία. Ἡ περιγραφὴ ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἀπλῶς τὸ πρῶτο βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς φαινομενολογικῆς ἀνάλυσης.

Ἡ συνηθισμένη μέθοδος ποὺ διέθετε ἡ ΚΑ Α γιὰ νὰ βιώνει τὸν ἄντρα τῆς, τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς φίλους τῆς ἐξαφανίστηκε πολὺ γρήγορα καὶ ἀντικαταστάθηκε μὲ κάποια καινούργια μέθοδο ἐμπειρίας. Ἐφυγε ἀπὸ τοῦτο τὸν κόσμο καὶ πῆγε σ' ἕναν ἄλλο κόσμο ὅπου καλύφθηκε μὲ μιὰ ταπετσαρία συμβόλων. Αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς θεωροῦμε «πραγματικὸ» ἔχασε κάθε σημασία γιὰ κείνη. Ὡστόσο, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ ἐμπειρίες τῆς δὲν ἔμειναν ἐξωπραγματικές. Ὅταν βρισκόταν στὴν παγωμάρα τοῦ θανάτου, δὲν παραπονέθηκε ὅτι βίωνε τὸ σῶμα τῆς ἢ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους μὲ ἐξωπραγματικὸ τρόπο. Μόνο ὅταν ξέφυγε ἀπὸ τὴν κατάστασι στὴν ὁποία βρισκόταν, ἐξετάζοντας τὸ παρελθόν, «συνειδητοποίησε» πῶς ζοῦσε σὲ μιὰ κατάστασι «ἐξωπραγματικότητας», σὺμφωνὰ μὲ τὴν δική της διατύπωσι.

Ἡ δική μας συνηθισμένη αἴσθησι ὅτι ἔχουμε κάποια σχέση μὲ

τούς άλλους, ὅτι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι εἴμαστε «συνδεδεμένοι», ὅτι εἴμαστε πραγματικοὶ καὶ ζωντανοί, ὑποβοηθεῖται συχνὰ ἀπὸ κάποιον τρόπο φαντασίωσης γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ἔχουμε καμιὰ ἐπίγνωση. Ἡ φαντασίωση δὲ διώνεται συνήθως σὰν ἐξωπραγματική. Οἱ ὅροι «πραγματικοί» καὶ ζωντανοί, σὲ ἀντίθεση μὲ τούς ὅρους «ἐξωπραγματικοί» καὶ νεκροί, ἀφοροῦν περισσότερο ιδιότητες τῆς φαντασίωσης ἀπ' ὅ,τι τῆς φαντασίας. Τὸ νὰ εἴμαστε ἐρωτευμένοι ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἐμπειρία βασικὰ «στή» φαντασίωση, κι ὁμοῦς ἐνδέχεται νὰ μὴν ὑπάρχει τίποτα πρὸ πραγματικὸ ἢ ζωντανό.

Ὅταν ἄρχισε νὰ νιώθει τὴν «παγωμιάρα τοῦ θανάτου», ἡ ΚΑ Α δὲν αἰσθανόταν πιά κανένα προσωπικὸ δεσμὸ ἀνάμεσα στὸν τότε ἑαυτὸ τῆς καὶ στὸν παλιὸ τῆς κόσμο. Ἀποδεσμεύτηκε ἀπὸ κεῖνο τὸν παλιὸ κόσμο στὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ δεῖ ὅτι ἐξακολουθοῦσαν νὰ βρῖσκονται ὁ ἄντρας τῆς, τὰ παιδιὰ τῆς καὶ οἱ φίλοι τῆς. Αὐτὴ ἡ ἀποδέσμευση δὲν ἦταν ἀποτέλεσμα, στὸ μέτρο πὺ μπόρεσα νὰ κρίνω, κάποιας δικῆς τῆς πρόθεσης. Ἀκόμα κι ἂν εἶχε συνειδητὰ τὴν πρόθεση ν' ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὸν κόσμο, πῶς μπόρεσε νὰ τὸ καταφέρει αὐτὴ ὅταν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πὺ θέλουν ἔντονα νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὸν κόσμο δ ἐ ν μ π ο ρ ο ῦ ν νὰ τὸ καταφέρουν;

Στὶς δύο στήλες πὺ ἀκολουθοῦν ἔχουν καταχωρηθεῖ ὁρισμένες ἀπὸ τὶς συνδέσεις πὺ ἔκανε μὲ τὶς «ἀστραπιαῖες» συνειδητοποιήσεις τῆς. Τὶς ἔκανε μόνη τῆς. Ἀποτέλεσαν ἑκπληξὴ τόσο γιὰ μένα ὅσο καὶ γιὰ κείνη τὴν ἴδια. Καμιὰ ἐρμηνεία πὺ νὰ παρουσίαζε ἔστω καὶ μακρινὴ ὁμοιότητα μ' αὐτὲς τὶς συνδέσεις δὲν εἶχε γί- νει ἀπὸ κανένα.

Ἡ γλώσσα τῆς πὺ τὴν ἐνιωθε στρεβλωμένη ἀλ- λὰ τὴν ἔβλεπε φυσιολο- γική	ἦταν	ἡ γλώσσα τοῦ πατέρα τῆς ἀφό- του ὑπέστη μιὰ σειρὰ καρδια- κὲς προσβολὲς πὺ τελικὰ τὸν ἔκαναν νὰ πεθάνει.
---	------	---

Τὸ στέρνο τῆς πὺ τὸ ἐνιωθε ἄδειο καὶ τὸ δέρ- μα τῆς πὺ τὸ ἔβλεπε χλωμιασμένο	ἦταν	τὸ στέρνο καὶ τὸ δέρμα τοῦ ἀ- δελφοῦ τῆς πάνω στὸ νεκρο- κρέβατό του.
---	------	---

Τὸ χέρι της ποὺ τὸ ἔβλε- ἦταν τὸ κεφάλι τοῦ μωροῦ της σὲ
πε μελανιασμένο μιὰ κρίσιμη προσβολὴ ἀπνοίας.

Ἡ καρδιά της ἦταν τὸ μωρό της στὴ διάρκεια τοῦ
τελευταίου τοκετοῦ της· ὑπῆρ-
χε κάποια ἀνησυχία ὅτι κάτι
δὲν πῆγαινε καλά.

Τὰ κόκαλά της ἦταν τὰ κόκαλα τῆς μητέρας της,
ποὺ εἶχαν παραμορφωθεῖ ἀπὸ
ρευματικὴ ἀρθρίτιδα ἀπὸ τὴν
παιδικὴ ἡλικία τῆς ἀσθενοῦς.

Στὴν παγωμάρα τοῦ θανάτου τίποτα δὲν ἦταν πρὸ πραγματικὸ ἀ-
πὸ τὸ γεγονὸς ὅτι βρισκόταν σὲ κατάσταση θανάτου, καὶ θὰ πέθαι-
νε σὰν τὸν πατέρα της, τὴ μητέρα της ἢ τὸν ἀδελφὸ της. Τίποτα
δὲν ἦταν λιγότερο πραγματικὸ ἀπὸ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ γλώσ-
σα, τὸ στέρνο, τὰ χέρια, τὴν καρδιά, τὰ κόκαλά της, μὲ τὸν πατέ-
ρα, τὴ μητέρα, τὸν ἀδελφὸ ἢ τὸ μωρό της¹.

Οἱ ζωτικὲς ἐμπειρίες μὲ τὸ δεύτερο σύνολο, τὸ πεδίο ὀρισμοῦ, ἔ-
χουν ἀπεικονιστεῖ στὰ μέλη τοῦ σώματος, πεδίο τιμῶν. Μὲ τὴν ἀ-
πεικονιστικὴ λειτουργία τῆς ταύτισης ἐνδοβολῆς, αὐτὰ τὰ μέλη τοῦ
σώματός της ἀπέκτησαν ἀξία - φ. Ἀντέδρασε ἀπέναντί τους σύμ-

1. Ἔχουμε τὴν ἀκολουθία: νύχτα, καταιγίδα, σκουλήκι, θανατηφόρα ἀ-
σθένεια. Ἄς κάνουμε μιὰ σύγκριση μὲ τὸ ποίημα τοῦ Blake.

Πόσο ἄρρωστο εἶσαι, Ρόδο!
Τὸ ἄόρατο σκουλήκι:
Φτερουγίζει: μὲς στὴ νύχτα,
Καταιγίδα ὄλο φρίκη.

Βρῆκε δρόμο γιὰ τὴν κλίνη τῆ δικῆ σου
Ὅλοπόρφυρη χαρὰ μ' ἀστραφτερῇ
Κι ἡ κρυφὴ του ἡ ὀλοζόφερη ἀγάπη
Τῇ γλυκιά σου κατστρέφει τὴ ζωή!

¹Ο παραλληλισμὸς νομίζουμε πὼς εἶναι ὀλοκληρωμένος.

φωνα μὲ τὴν ἀξία τους φ, χωρὶς νὰ ξέρεي ὅτι ἡ ἐμπειρία της γι' αὐτὰ ἦταν προῖδον ἀπεικόνισης. Π ὥ ς μπόρεσε νὰ ἐκτελέσει αὐτὴ τὴ λειτουργία καὶ νὰ τὴ διατηρήσει καὶ μὲ ποιά παραπέρα λειτουργία μπόρεσε νὰ ἐξαλείψει τὴν προηγούμενη λειτουργία ἀπὸ τὴν ἐμπειρία της, αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ δὲν τὸ ξέρω.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΟΡΦΕΣ
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΕΠΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Ἡ συμπληρωματικὴ ταυτότητα

*Ὁ ραββίνος Kabia (αἰχμάλωτος τῶν Ρωμαίων)
σιδὼν ἀγαπημένο του μαθητή, Simeon Ben Yo-
chai: «Γιέ μου, πὶὸ πολὺ ἀπ' ὅ,τι θέλει τὸ μο-
σχάρι νὰ θηλάσει, θέλει ἢ γελάδα νὰ τὸ θυ-
ζάξει».*

Στὶς περιγραφὲς ποὺ κάνουμε γιὰ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν ἐπε-
νέργεια στὴ φαντασία, τὸ ὄνειρο καὶ τὴ φαντασίωση, εἶναι πάν-
τοτε ἀναγκαῖο νὰ διευρύνουμε τὴν περιγραφή μας μὲ σαφήνεια
ἢ μὲ ἀναφορὰ σ' ὁλόκληρο τὸ «πλέγμα» τῶν ἄλλων, φανταστι-
κῶν, ὄνειρικῶν, φαντασιωσικῶν ἢ «πραγματικῶν». Θὰ προσπα-
θήσω νὰ ἀποσαφηνίσω περισσότερο τὴ σχέση ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς
τοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἑαυτό.

Ἡ πὶὸ σημαντικὴ θεωρητικὴ καὶ μεθοδολογικὴ ἐξέλιξη τῆς
ψυχιατρικῆς τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη
μου, ἡ αὐξανόμενη δυσαρέσκεια ἀπέναντι σὲ κάθε θεωρία ἢ μελέ-
τη τοῦ ἀτόμου ποὺ τὸ ἀπομονώνει ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο περίγυρό
του. Ἐχουν γίνει προσπάθειες ἀπὸ διαφορετικὲς ἀπόψεις γιὰ νὰ
διορθωθεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση. Ὡστόσο, μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ κα-
νεῖς ὅτι ὑπάρχουν σοβαρὲς παγίδες. Ἐνα θεωρητικὸ σχῆμα ἐνδέ-
χεται νὰ κατακερματίζει ψεύτικα τὴν πραγματικότητα. Γίνεται
κάποια διάκριση ἀνάμεσα στὴν κατάτμηση ποὺ παραβιάζει τὴν
προσωπικὴ πραγματικότητα, καὶ σὲ μιὰ θεμιτὴ ἀνάλυση κάποιας
συγκεκριμένης πλευρᾶς μιᾶς κατάστασης σὲ μιὰ δεδομένη σι-
γμῇ. Δὲ θέλουμε νὰ κάνουμε τὸ διαχωρισμὸ «νοῦς» καὶ «σῶμα»,
«ψυχικὸ» καὶ «σωματικὸ». Δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται κανεῖς
τὰ «ἄτομα» σὰ «ζῶα» ἢ «πράγματα», θὰ ἦταν ὅμως ἐντελῶς ἡλί-
θιος ἂν προσπαθοῦσε νὰ ἀποκόψει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ σχέση του

μέ τα ἄλλα πλάσματα κι ἀπὸ τὴν ὕλη ποὺ εἶναι ἡ μήτρα του. Εἶναι φοβερὰ δύσκολο νὰ μὴν ὑποτάξουμε ἐντελῶς ἄσκοπα καὶ χαῖζα τὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητά μας σ' αὐτὸ τὸν ἐννοιολογικὸ ἀκρωτηριασμὸ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἀρχικὸς στόχος ἐξαφανίζεται μέσα στὴ διαδικασία.

Δὲν μπορούμε παρὰ νὰ κάνουμε διαστρεβλωτικὴ περιγραφή ἐνὸς «ἀτόμου» ἀν δὲν περιγράψουμε τὴ σχέση του μὲ τοὺς ἄλλους. Ἀκόμα καὶ ἡ περιγραφή ἐνὸς καὶ μόνο ἀτόμου δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ ξεχάσουμε ὅτι τὸ κάθε ἄτομο ἐ π ι δ ρ ᾶ πάντοτε στοὺς ἄλλους καὶ δέχεται τὴν ἐ π ῖ δ ρ α σ η τῶν ἄλλων. Ὑπάρχουν πάντοτε καὶ οἱ ἄλλοι. Κανένας δὲν ἐνεργεῖ ἢ βιώνει μέσα σὲ κενό. Τὸ ἄτομο ποὺ περιγράψουμε καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο διαμορφώνουμε θεωρίες, δέ ν ε ἶ ν α ι τ ὸ μ ο ν α - δ ι κ ὸ ἐ ν ε ρ γ η τ ι κ ὸ ὑ π ο κείμε ν ο σ τ ὸ ν κ ὸ - σ μ ο τ ο υ. Πῶς ἀντιλαμβάνεται τοὺς ἄλλους καὶ πῶς ἐνεργεῖ ἀπέναντί τους, πῶς τὸν ἀντιλαμβάνονται καὶ πῶς ἐνεργοῦν ἀπέναντί του, πῶς τοὺς ἀντιλαμβάνεται ὅτι τὸν ἀντιλαμβάνονται, πῶς τὸν ἀντιλαμβάνονται ὅτι τοὺς ἀντιλαμβάνεται, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν πλευρὲς τῆς «κατάστασης». Ἀναφέρονται ὅλα στὴν κατανόηση τῆς συμμετοχῆς ἐνὸς ἀτόμου σ' αὐτὴν.

Η ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΤΑΜΠΕΛΑ ←

Μιά γυναίκα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μητέρα χωρὶς νὰ ἔχει παιδί. Χρειάζεται ἓνα παιδί ποὺ θὰ τῆς δώσει τὴν ταυτότητα τῆς μητέρας. Ἐνας ἄντρας χρειάζεται μιὰ σύζυγο γιὰ νὰ γίνεи σύζυγος, ὁ ἄντρας τῆς. Ἐνας ἐραστὴς χωρὶς ἐρωμένη εἶναι ἀπλῶς δυνητικὸς ἐραστὴς. Πρόκειται γιὰ τραγωδία ἢ κωμωδία, ἀνάλογα μὲ τὴ σκοπιὰ τοῦ καθένα. Ὅλες οἱ «ταυτότητες» ἀπαιτοῦν κάποιον ἄλλο: μέ, καὶ μέσα ἀπὸ, τὴ σχέση μὲ κάποιον ἄλλο πραγματώνεται ἡ αὐτο-ταυτότητα. Ὁ ἄλλος μὲ τὶς πράξεις του ἢ τὶς πράξεις τῆς ἐνδέχεται νὰ ἐπιβάλλει στὸν ἑαυτὸ κάποια ἀνεπιθύμητη ταυτότητα. Ὁ σύζυγος ποὺ εἶναι «κερατὰς» δέχτηκε τὴν ἐπιβολὴ αὐτῆς τῆς ταυτότητας παρὰ τὴ θέλησή του.

Μὲ τὸν ὅρο συμπληρωματικότητα¹ ὑποδηλώνω ἐκεῖνη τὴ συνάρτηση προσωπικῶν σχέσεων μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄλλος ἐκπληρώνει ἢ συμπληρώνει τὸν ἑαυτό. Ἐνα ἄτομο ἐνδέχεται νὰ συμπληρώνει κάποιον ἄλλο ἀπὸ πολλὰς διαφορετικὰς ἀπόψεις. Ἡ συνάρτηση αὐτὴ εἶναι βιολογικὰ καθορισμένη στὸ ἕνα ἐπίπεδο, καὶ θέμα φοβερὰ ἐξατομικευμένης ἐκλογῆς στὸ ἄλλο ἄκρο. Ἡ συμπληρωματικότητα εἶναι λίγο πολὺ τυποποιημένη, πολιτιστικὰ ὑποβεβλημένη. Συχνὰ ἐξετάζεται σὰ «ρόλος».

Ἀναφέρει κανεὶς μιὰ χειρονομία, μιὰ ἐνέργεια, ἕνα συναίσθημα, μιὰ ἀνάγκη, ἕνα ρόλο, μιὰ ταυτότητα σὰ συμπλήρωμα μιᾶς ἀντίστοιχης χειρονομίας, ἐνέργειας, συναισθήματος, ἀνάγκης, ρόλου ἢ ταυτότητας τοῦ ἄλλου.

Ἐνα παιδί ἐνδέχεται μεγαλώνοντας νὰ δώσει χαρὰ στοὺς γονεῖς του ἐκπληρώνοντάς τους ὅσον ἀφορᾷ τὸ γονεϊκό τους ρόλο. Αὐτὴ ἡ συμπληρωματικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι γνήσια ἢ ψεύτικη. Ὁ Στέφεν περιέγραψε πόσο αὐτάρκης ἦταν ἡ μητέρα του ποὺ τελικὰ ἐδειχνε ὅτι δὲν τὴν ἐνδιέφερε τίποτα. Κι ὅμως τὸν χ ρ ε ι α ζ ὅ τ α ν. Δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ εἶναι γενναιόδωρος, ἐνῶ ἐκεῖνη ἦταν πάντοτε γενναιόδωρη. Ὡστόσο, ἀνακάλυψε ἕναν τουλάχιστο τρόπο «γιὰ νὰ τῆς τὴ φέρει»: ἀρνήθηκε νὰ ἀποδεχτεῖ τὴ γενναιοδωρία της. Ἡ δική της ταυτότητα - γιὰ - τὸν - ἑαυτό - της ἦταν ἄμεσα ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν ἐξασφάλιση τῆς συνεργίας τῶν ἄλλων, γιὰ τοὺς

1. Αὐτὸς ὁ τρόπος χρησιμοποίησης τοῦ ὅρου συμπληρωματικότητα δὲ θὰ πρέπει νὰ συγγέεται μὲ ἄλλους τρόπους. Λογουχάρη, ὁ Haley (19586) ἀντιπαράθετει τίς «συμπληρωματικὰς» στίς «συμμετρικὰς» σχέσεις.

«Μιὰ συμπληρωματικὴ σχέση ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἕνα ἄτομο ποὺ δίνει καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄτομο ποὺ δέχεται καὶ ὄχι ἀπὸ δύο ἀνταγωνιζόμενα ἄτομα, ὅπως γίνεται μὲ μιὰ συμμετρικὴ σχέση. Στὴ συμπληρωματικὴ σχέση τὰ δύο ἄτομα κατέχουν ἄνισες θέσεις, τὸ ἕνα βρίσκεται σὲ ἀνώτερη θέση ἐνῶ τὸ ἄλλο σὲ δευτερεύουσα. “Ἀνώτερη” θέση σημαίνει ὅτι τὸ ἄτομο ἔχει τὴν πρωτοβουλία τῆς δράσης ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴ δράση ἀσκει κριτικὴ καὶ τὸ ἄλλο τὴν ἀποδέχεται, δίνει συμβουλὰς καὶ τὸ ἄλλο τίς ἐφαρμόζει, κ.ο.κ. Σὲ μιὰ τέτοια σχέση τὰ δύο ἄτομα ἔχουν τὴν τάση νὰ ταιριάζουν ἢ νὰ συμπληρώνουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο» (σελ. 44).

Ἡ ἔννοια αὐτὴ δὲν εἶναι ἴδια μ’ αὐτὴ ποὺ ἀναφέρουμε.

ὁποίους αὐτὴ θὰ ἦταν ὁ δότης ἐνῶ ἐκεῖνοι θὰ ἦταν οἱ δέκτες. Στους δέκτες εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὸ φθόνο καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη. Ἀπὸ τότε ποὺ ἦταν παιδὶ ὁ Στέφεν εἶχε ἡδὴ ἀνακαλύψει πὼς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ μποροῦσε νὰ πάρει ἐκδίκηση γιὰ τὴν ἀνεπιθύμητη θέση στὴν ὁποία εἶχε τοποθετηθεῖ.

Ἡ προσφορὰ καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἱκανοποίησης προέρχεται βασικὰ ἀπὸ τὴ διατροφή μέσω τοῦ θηλασμοῦ. Πράγμα ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι γνήσια ἀμοιβαῖο. Ἡ ἀνάγκη τοῦ βρέφους γιὰ τὸ μαστὸ καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ μαστοῦ γιὰ τὸ θρέφος συνυπάρχουν ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ μητέρα δέχεται ἀπὸ τὸ θρέφος, ἐνῶ τὸ θρέφος δέχεται ἀπὸ τὴ μητέρα. Ὁ «καλὸς μαστὸς» εἶναι ἐκεῖνος ὁ μαστὸς ποὺ μπορεῖ νὰ δεχτεῖ καθὼς καὶ νὰ δώσει. Τὸ «παίρνω» πρέπει νὰ συμβαδίζει μὲ τὸ «δίνω», ἡ πράξη τῆς λήψης πρέπει νὰ εἶναι ταυτόχρονη μὲ τὴν προσφορὰ καὶ ἡ προσφορὰ πρέπει νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ λήψη.

Σύμφωνα μ' αὐτὴ, ἡ κενότητα δὲν ὀφείλεται στὸ ἄδειο στομάχι. Μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται κανεὶς σωματικὰ ἄδειος ὅταν δὲ βάζει τὴν ψυχὴ του (τὸν ἑαυτὸ του) σ' αὐτὸ ποὺ κάνει ἢ ὅταν αὐτὸ στὸ ὁποῖο βάζει τὴν ψυχὴ του (τὸν ἑαυτὸ του) αἰσθάνεται νὰ μὴν ἔχει οὐσιαστικὰ καμιά σημασία γιὰ τὸ ἄτομο. Ἀλλὰ ἡ κενότητα καὶ ἡ ματαιότηता μποροῦν νὰ παρουσιαστοῦν ὅταν κάποιο ἄτομο ἔχει βάλει τὴν ψυχὴ του (τὸν ἑαυτὸ του) στὶς πράξεις του, ἀκόμα κι ὅταν αὐτὲς οἱ πράξεις φαίνονται πὼς ἔχουν κάποια σημασία, ἂν δὲν ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους, κι ἂν πιστεύει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει κάποια σημασία γιὰ κανένα. Σ' αὐτὴ τὴ βάση, ποὺ εἶναι πραγματικὴ τόσο στὴ φαντασία ὅσο καὶ στὴ φαντασίωση, οἱ ὀργισμένες καταστροφικὲς φαντασιωσικὲς ἐπιθέσεις ἐγάντια στὸν α ὕ τ ἄ ρ κ η «καλὸ» μαστὸ ἐντείνονται καὶ μετατρέπονται σὲ φθόνο καὶ μοχθηρία. Στὴ φαντασίωση, καταστρέφει κανεὶς αὐτὸ ποὺ μισεῖ, καὶ μισεῖ αὐτὸ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀφοῦ τὸ ἔχει καταστρέψει. Ὁ μὴ ἀνταποκρινόμενος ἢ ἀνεπηρέαστος ἄλλος παροτρύνει κάποια αἴσθηση κενότητας ἢ ἀνικανότητας στὸν ἑαυτό. Ἡ φαντασιωσικὴ καταστροφή τοῦ ἄλλου ξεκινᾷ ἐναν φᾶνλο κύκλο. Ὁ ἑαυτὸς δέχεται καὶ δίνει. Ὁ ἄλλος εἶναι ἀναγκαῖος γιὰ νὰ δώσει καὶ νὰ δεχτεῖ. Ὅσο περισσότερο δέχεται ὁ ἑαυτὸς, τόσο περισσότερο χρειάζεται νὰ δώσει. Ὅσο πε-

ρισσότερο δὲν μπορεῖ νὰ δεχτεῖ ὁ ἄλλος, τόσο περισσό-
τερο χρειάζεται ὁ ἑαυτὸς νὰ καταστρέψει. "Ὅσο περισσότερο κατα-
στρέφει ὁ ἑαυτὸς τὸν ἄλλο, τόσο περισσότερο ἀδειάζει ὁ ἑαυτὸς.
"Ὅσο περισσότερο ἀδειάζει ὁ ἑαυτὸς, τόσο περισσότερο γίνεται φθο-
νερός, ὅσο περισσότερο γίνεται φθονερός, τόσο περισσότερο γίνε-
ται καταστροφικός.

Τὸ πρότυπο τοῦ ἄλλου σὰ δότῃ ἀλλὰ ὄχι καὶ σὰ δέκτη, μὴ ἀν-
ταποκρινόμενου ἢ ἀνεπηρέαστου, προκαλεῖ συνήθως στὸν ἑαυτὸ κά-
ποια αἴσθησι ἀποτυχίας. Μπορεῖ νὰ ἔχει πετύχει σὲ διαφορετι-
κοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς, πάντοτε ὁμῶς σκέφτεται: «Δὲν ἔχω τίποτα
ποῦ μπορῶ νὰ τὸ δώσω πραγματικά. Τὸ μόνο ποῦ μπορῶ νὰ κάνω
εἶναι νὰ παίρνω. Ποιὸς νοιάζεται, ἔτσι κι ἄλλιῶς;» Ἴσως νὰ πι-
στεύει ὅτι ἡ ζωὴ του θὰ εἶχε κάποιο νόημα μόνο ἂν σήμαινε κάτι
γιὰ τοὺς ἄλλους, γιατί πιστεύει πὺς αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο ποῦ ἀξι-
ζει: «νὰ ἀφήσεις τὴ σφραγίδα σου». Μπορεῖ νὰ εἶναι σεξουαλικά
ικανὸς καὶ «πετυχημένος» ἀλλὰ νιώθει ὅτι ποτὲ δὲ θὰ «πετύχει»
πραγματικά: μόνιμα ἀπογοητευμένος στὴ διάρκεια τῆς ἀπόλαυ-
σης. Νὰ σημαίνει κάτι γιὰ τὸν ἄλλο, αὐτὸ εἶναι νίκη. Νὰ ἐπιτρέ-
ψει στὸν ἄλλο νὰ σημαίνει κάτι γιὰ τὸ ἄτομό του, αὐτὸ εἶναι ἥτ-
τα. Ἀνίκανος γιὰ γνήσια ἀμοιβαιότητα, δὲν καταφέρνει ποτὲ νὰ
τὴν ἀνακαλύψει. Φοβᾶται τὸν καθένα ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ θὰ ση-
μαίνει κάτι γιὰ τὸ ἄτομό του. Ἄν ὁ ἄλλος τοῦ προσφέρει ἀγάπη
θὰ τὴν ἀπορρίψει, ἂν τελικὰ καταλάβει ὅτι τοῦ προσφέρει κάτι·
ἢ θὰ τὴν περιφρονήσει, ἂν καταλάβει ὅτι ὁ ἄλλος ἐξαρτᾶται ἀπ'
αὐτὸν γιὰ νὰ πάρει κάτι. Τελικά, ἔχει χάσει τόσο τὴν αἴσθησι τῆς
ικανότητάς του νὰ δίνει ὅσο καὶ τὴν αἴσθησι τῆς ικανότητος «τοῦ
ἄλλου» νὰ δέχεται.

Ἐξετάσουμε τὰ παραπάνω σὲ σχέση μὲ τὸ σέξ. Δυὸ βασικὲς
ἐπιδιώξεις τῆς σεξουαλικότητος εἶναι ἡ ἡδονικὴ ἐκφόρτισις τῆς ἔν-
τασις καὶ ἡ ἀλλαγὴ στὸν ἄλλο. Τὸ σέξ ἐνδέχεται νὰ τὸ αἰσθανθεῖ
κανεὶς ἐντελῶς κενὸ ἂν ὁ ἄλλος δὲ λειτουργεῖ ταυτόχρονα. Ἡ κα-
θαρὴ αὐτο-ικανοποίηση τῆς αὔξησις καὶ τῆς μείωσις τῆς ἔντα-
σις μπορεῖ νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀπογοητευτικὴ. Κάθε θεωρία γιὰ
τὴ σεξουαλικότητα ποῦ καθορίζει σὰ «σκοπὸ» τοῦ σεξουαλικοῦ «ἐν-
στίχτου» τὴν ἐπίτευξι ἀποκλειστικὰ ὀργανισμικῆς ικανότητος, ἐνῶ
ὁ ἄλλος, ὅσο ἐπιλεγμένος κι ἂν εἶναι, θεωρεῖται ἀπλὸ ἀντικείμενο,

μέσο για την πραγμάτωση αυτού του σκοπού, αγνοεί την έρωτική επιθυμία του ατόμου να έχει κάποια σημασία για τον άλλο. Όταν ο Μπλέηκ έλεγε ότι εκείνο που απαιτείται είναι τα «χαρακτηριστικά της ικανοποιημένης επιθυμίας» σ τ ο ν ἄ λ λ ο, εννοούσε ότι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ἀπογοητευτικές πιθανές ἐμπειρίες εἶναι ἡ πλήρης ἐκφόρτιση τῆς ἐνέργειας ἢ τῆς λίμπιντο κάποιου, ὅσο ἡδονική κι ἂν εἶναι, χωρίς νὰ σημαίνει τὸ παραμικρὸ γιὰ τὸν ἄλλο.

Ἡ ψυχρότητα στὶς γυναῖκες εἶναι συχνὰ ἄρνηση νὰ ἐπιτρέψουν στοὺς ἄντρες τὸ θρίαμβο ὅτι «πρόσφεραν» ικανοποίηση. Ἡ ψυχρότητά της εἶναι θρίαμβος καὶ θασσανιστήριο. «Μπορεῖ νὰ ἔχεις τὸ πέος σου, τὴ στύση σου, τὸν ὄργασμό σου, ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲ σημαίνουν τίποτα γιὰ μένα». Πράγματι ἡ στύση καὶ ὁ ὄργασμός εἶναι πολὺ περιορισμένες πλευρὲς τῆς σεξουαλικῆς ικανότητας: ικανότητα χωρίς δυνατότητα νὰ σημαίνει κάτι γιὰ τὸν ἄλλο. Ὁ ἀνίκανος ἄντρας, ἀνάλογος μὲ τὴν ψυχρὴ γυναῖκα, εἶναι συχνὰ ἀποφασισμένος νὰ μὴ δώσει στὴ γυναῖκα τὴν ικανοποίηση ὅτι τὸν ικανοποίησε.

Ὁ Τζᾶκ εἶναι ικανός. Ἡ Τζίλ εἶναι ψυχρὴ. Ὁ Τζᾶκ δὲ θέλει νὰ ἐκσπερματώνει μόνος του. Δὲν ἔχει καμιὰ σημασία γι' αὐτόν. Ἡ μᾶλλον αἰσθάνεται ὅτι ἔχει ἀπορριφθεῖ. Θέλει νὰ τῆς προσφέρει τὸν ὄργασμό. Ἐκείνη δὲ θέλει νὰ εἶναι ψυχρὴ γιατί θὰ ἤθελε νὰ τοῦ προσφέρει τὸν ὄργασμό της· θὰ ἦταν κάτι σὰ δῶρο. Ἀλλὰ ἂν τὴν ἀναγκάσει νὰ ἔχει ὄργασμό, αὐτὸ θὰ σήμαινε τὴν ἥττα της. Θὰ ἔχει κερδίσει αὐτὸς κι ἐκείνη θὰ ἔχει χάσει. Θὰ τῆς ἄρесе, ὥστόσο, νὰ ἡττηθεῖ ἀλλὰ αὐτὸς δὲ φαίνεται ικανὸς νὰ τὴ νικήσει. Στὸ μεταξύ, ἂν αὐτὴ δὲν πρόκειται νὰ τελειώσει, τότε νὰ τὸν πάρει ὁ διάλογος ἂν τελειώσει αὐτός, ἔτσι λοιπὸν γίνεται κι ἐκεῖνος ἀνίκανος. Συνήθως χρειάζονται ἄρκετὰ χρόνια γάμου γιὰ νὰ φτάσει κανεὶς σ' αὐτὴ τὴ θέση, ὁρισμένοι ἄνθρωποι ὅμως μποροῦν νὰ περάσουν ὅλα τὰ στάδια μέσα σὲ λίγους μόνο μῆνες.

Ἡ ἀπογοήτευση γίνεται ἀπόγνωση ὅταν τὸ ἄτομο ἀρχίζει νὰ ἀμφισβητεῖ τὴν ικανότητά του νὰ «σημαίνει» κάτι σὲ κάποιον.

Ἡ πόρνη παρέχει τὰ απαιτούμενα συμπληρωματικὰ «χαρακτηριστικά» ἐπὶ πληρωμῇ. Ἄν δὲν τὰ ἔχει ἡ Τζίλ, ὁ Τζᾶκ ἀρχίζει νὰ ἀπελπίζεται γιὰ τὴν ικανότητά του νὰ σημαίνει κάτι γιὰ κάποιον, ἀλλὰ ἐνδέχεται νὰ διευθετηθεῖ ἡ κατάσταση μὲ μιὰ καλὴ

παραποίηση. Ἐνδέχεται ἡ Τζιλ νὰ εἶναι πρόθυμη νὰ παίξει τὸ ρόλο τῆς πόρνης. Ἔτσι τὸ πρόβλημα μένει στὴν οἰκογένεια.

Κάθε σχέση συνεπάγεται κάποιον ὀρισμὸ τοῦ ἑαυτοῦ ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ τοῦ ἄλλου ἀπὸ τὸν ἑαυτό. Αὐτὴ ἡ συμπληρωματικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι κεντρικὴ ἢ περιφερειακὴ, νὰ ἔχει μεγαλύτερη ἢ μικρότερη δυναμικὴ σημασία σὲ διαφορετικὲς περιόδους τῆς ζωῆς τοῦ ατόμου. Κάποια στιγμή τὸ παιδί ἐξεγείρεται ἐνάντια στὸ πλέγμα δεσμῶν πού τὸ συνδέει μ' αὐτοὺς τοὺς γονεῖς καὶ μ' αὐτὰ τὰ ἀδελφία πού δὲν τὰ διάλεξε τὸ ἴδιο· δὲ θέλει νὰ ὀρίζεται καὶ νὰ χαρακτηρίζεται σὰ γιὸς τοῦ πατέρα του, ἢ ἀδελφὸς τῆς ἀδελφῆς του. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μπορεῖ νὰ τοῦ φαίνονται ξένοι. Σίγουρα, ἔχει συγγένεια μὲ γονεῖς πού εἶναι λεπτότεροι, σοφότεροι καὶ πιὸ ἐξαυλωμένοι. Κι ὅμως αὐτὸ τὸ πλέγμα συμπληρωματικῶν δεσμῶν εἶναι μιὰ σιγουριά πού τὴν ἐπιθυμοῦν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Τὰ ὀφρανα καὶ υἱοθετημένα παιδιὰ ἔχουν μερικὲς φορὲς τρομερὰ ἔντονη ἐπιθυμία νὰ ἀνακαλύψουν «ποιοὶ εἶναι», ἀναζητώντας τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα πού τὰ γέννησαν. Νιώθουν ἀνολοκλήρωτα αὐτὰ τὰ παιδιὰ γιατί δὲν ἔχουν πατέρα ἢ μητέρα, πού ἡ ἀπουσία τους ἀφήνει ἀνολοκλήρωτη τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Κάτι χειροπιαστό, ἀκόμα καὶ μιὰ φράση πάνω σὲ κάποια ταφόπετρα, εἶναι ἀρκετό. Φαίνεται πὼς ἐπιτρέπει τὸ «κλείσιμο» τῆς ὑπόθεσης.

Ἡ ταυτότητα ἑνὸς ατόμου, ἡ «δική του», δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκοπῇ ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ταυτότητά - του - γιὰ - τοὺς - ἄλλους. Ἡ δική του ταυτότητα - γιὰ - τὸν - ἑαυτό - του· ἡ ταυτότητα πού τοῦ ἀποδίδουν οἱ ἄλλοι· οἱ ταυτότητες πού ἀποδίδει σ' αὐτούς· ἡ ταυτότητα ἢ οἱ ταυτότητες πού νομίζει ὅτι τοῦ ἀποδίδουν· αὐτὸ πού νομίζει ὅτι νομίζουν ὅτι νομίζει ὅτι νομίζουν....

Ἡ «ταυτότητα» εἶναι τὸ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο αἰσθάνεται κανεὶς ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος, σ' αὐτὸ τὸν τόπο, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἢ σ' ἐκεῖνο τὸν τόπο, ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ, στὸ παρελθόν ἢ στὸ μέλλον· εἶναι τὸ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζεται κανεὶς. Ἐχω τὴν ἐντύπωση ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι καταλήγουν νὰ πιστεύουν ὅτι εἶναι τὰ ἴδια συνεχῇ ὄντα ἀπὸ τὴ μήτρα μέχρι τὸν τάφο. Καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ «ταυτότητα», ὅσο περισσότερο εἶναι φαντασίωση, εἶναι ἐκεῖνη πού ὑπερασπίζονται μὲ τὴ μεγαλύτερη ἔνταση.

Ἡ «ταυτότητα» γίνεται μερικὲς φορὲς «ἀντικείμενο» πού τὸ ἀ-

τομο τὸ ἔχει ἢ νομίζει ὅτι τὸ ἔχει χάσει, καὶ ἀρχίζει νὰ τὸ φάχνη. Πολλές πρώιμες φαντασιώσεις εἶναι συνδεδεμένες μὲ τὴν ταυτότητα καὶ μὲ τὴν ἀντικειμενοποίηση καὶ πραγματοποιήσῃ «της». Ἡ συχνὰ διατυπωμένη σύγχρονη ἀναζήτησις γιὰ «ταυτότητα» γίνεται ἄλλο ἓνα φαντασιωσικὸ σεναρίο.

Ἡ ἔντονη ἀπογοήτευσίς πηγάζει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἄτομο δὲν κατάφερε νὰ ἀνακαλύψῃ ὅτι ὁ ἄλλος ἀπαιτοῦσε τὴ θεμελίωσιν μιᾶς ἱκανοποιητικῆς «ταυτότητας».

Ἄλλοι ἄνθρωποι γίνονται κάτι σὰν κουτὶ μὲ ταυτότητες, μὲ τὸ ὁποῖο μπορεῖ κανεὶς νὰ συναρμολογήσῃ κάποια εἰκόνα γιὰ τὸ ν ἔ α υ τ ὅ τ ο υ. Ἀναγνωρίζει κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του σὲ κεῖνο τὸ χαμόγελο ἀναγνώρισης ἀπὸ μέρους κάποιου παλιοῦ φίλου.

Ἡ ντροπή, περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐνοχή, φαίνεται πὺς παρ-
ρουσιάζεται ὅταν ἓνα ἄτομο ἀνακαλύπτει ὅτι εἶναι καταδικασμένο
νὰ ἔχει μιὰ ταυτότητα συμπληρωματικὴ ἐνὸς ἄλλου τὸν ὁποῖο θέ-
λει ν' ἀπαρνηθεῖ ἀλλὰ δὲν μπορεῖ. Εἶναι δύσκολο νὰ διαμορφώσῃ
κανεὶς μιὰ συνεπὴ ταυτότητα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του — δηλαδή, νὰ δεῖ
τὸν ἑαυτὸ του μὲ συνέπεια καὶ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο — ἂν οἱ ὁρίσμοι
τῶν ἄλλων γιὰ τὸ ἄτομό του εἶναι ἀσυνεπεῖς ἢ ἀποκλείουν ὁ ἓνας
τὸ ἄλλο. Ὁ ἄλλος μπορεῖ νὰ ὀρίσῃ τὸν ἑαυτὸ του ταυτόχρονα μὲ
ἄλληλοσυγκρουόμενους τρόπους. Δύο ἢ περισσότεροι ἄλλοι μπορεῖ
νὰ χαρακτηρίσουν τὸν ἑαυτὸ ταυτόχρονα μὲ ἄλληλοσυγκρουόμενους
τρόπους. Τὸ νὰ «ταιριάξῃ» μὲ ὅλους ἢ νὰ τοὺς ἀπαρνηθεῖ ὅλους μπο-
ρεῖ νὰ εἶναι ἀδύνατο. Ἄρα μυθοποίηση, σύγκρισις, καὶ σύγκρουσις.

Οἱ ἀντιφατικὲς ἢ παράδοξες ταυτότητες, ποὺ μεταφέρονται σα-
φῶς ἢ ἀσαφῶς, μὲ ἀποδόσεις χαρακτηρισμῶν καὶ προσταγὰς ἢ μὲ
ἄλλα μέσα (ὅπως αὐτὰ ποὺ ἐξετάζονται στὸ Κεφάλαιο 10) ἴσως
νὰ μὴν ἀναγνωρίζονται σὰν τέτοιες ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ ἢ ἀπὸ τοὺς ἄλ-
λους. Μιὰ προσταγὴ μπορεῖ νὰ ἀπαιτεῖ τὴ συνεργίαν, μολοντί ἡ
συνεργία μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνέφικτη. Ἡ συνεργία μπορεῖ νὰ
σημαίνει τὴ μὴ ἀναγνώριση ὅτι ὑπάρχει προσταγὴ γιὰ συνεργίαν,
καὶ τὴ μὴ ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ κοινὴ συνεργία δὲν εἶ-
ναι δυνατὴ. Στὴν περίπτωσιν αὕτῃ διαπιστώνει κανεὶς ὅχι μόνον ὅτι
βρίσκεται σὲ σύγκρουσιν ἀλλὰ καὶ σὲ τέτοια σύγκρισις ποὺ δὲν ξέρει
τί πράγμα ἀφορᾷ ἡ σύγκρισις καὶ δὲν ξέρει ὅτι δὲν ξέρει πὺς βρί-
σκεται σὲ σύγκρισις. Ἡ σύγκρισις καὶ ἡ ἀμφιβολία μπορεῖ νὰ προ-

καλοῦνται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ προσφέρουν ταυτότητες συμπληρωματικές στὶς ταυτότητές τους, ἐφικτές ἂν ἐξαπλωθοῦν μεταξύ πολλῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ μὴ συνενδεχόμενες σὰ σύνολο σὲ *Ξ ν α κ α ι μ ο ν ο* ἄτομο. Ὁ Μπραίαν δὲν μπορούσε νὰ εἶναι ταυτόχρονα γιὸς τοῦ πατέρα του καὶ γιὸς τῆς μητέρας του (βλέπε στὴ συνέχεια). Θὰ ἦταν διαφορετικά ἂν εἶχανε δύο γιούς. Μὲ τέτοια ὑπονομευμένη ταυτότητα νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ προσπαθήσει νὰ ἐλέγξει ὅλους τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ. Ὁ ἑαυτὸς ἀπαρνεῖται λοιπὸν ὅλα τὰ ἐπιβεβλημένα στοιχεῖα τῆς ταυτότητας, βιολογικά ἢ κοινωνικά. Εἶμαι αὐτὸς ποὺ διαλέγω νὰ εἶμαι. *Ἀν διαλέξω νὰ εἶμαι γυναίκα, *ε ἱ μ α ι* γυναίκα. *Ἀν διαλέξω νὰ εἶμαι στὸ Σὰν Φρανσίσκο, εἶμαι στὸ Σὰν Φρανσίσκο. Ἡ «διέξοδος» αὐτὴ χαρακτηρίζεται συνήθως μανιακὴ, μιὰ τρελὴ διέξοδος ἀπὸ τίς ἀφόρητες ἀντιθέσεις τῶν ἀμοιβαῖα ἀκυρωτικῶν ταυτοτήτων ποὺ ἀπεικονίζονται πάνω στὸν ἑαυτό, ἀπὸ τὸν ἑαυτό καὶ τοὺς ἄλλους.

Γιὰ νὰ «προσαρμοστεῖ» ταυτόχρονα σὲ δύο ἀντίθετους ὁρισμούς, ἔχει ἄλλη ἐκλογὴ κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ν' ἀναπτύξει ταυτόχρονες ἀσυμφωνίες ἑκφρασης κι ἔτσι νὰ εἶναι ἢ καθεμιὰ ἀσυμβίβαστη ταυτότητα τὴν ἴδια στιγμή; *Ἡ, χωρὶς νὰ ξέρεي γιατί, νιώθει νὰ πνίγεται, νὰ καταπιέζεται, νὰ ἀσφυκτιᾷ, νὰ πολιορκεῖται. *Ἡ ἀνακαλύπτει τὴ μανιακὴ διέξοδο. Μ' ἓνα χτύπημα τῶν δαχτύλων του, εἶναι αὐτὸς ποὺ διαλέγει νὰ εἶναι, ἐκεῖ ποὺ διαλέγει νὰ εἶναι, ὅταν τὸ διαλέγει καὶ μπορεῖ ἐξίσου νὰ κάνει τὸν καθένα νὰ εἶναι ὁ ἑαυτὸς του.

Οἱ δύο ἀφηγήσεις ποὺ ἀκολουθοῦν ἀποσαφηνίζουν πόσο μπορεῖ νὰ ἀναστατωθεῖ ἓνα ἄτομο, ἀκόμα κι ἂν ἡ ταυτότητα, ποὺ εἶναι συμπληρωματικὴ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅπως αὐτὸς ὁ γιὸς ἢ ἡ κόρη αὐτοῦ τοῦ πατέρα καὶ τούτης τῆς μητέρας, εἶναι ὑπονομευμένη ἢ *δ υ σ ε π ι β ε β α ι ω μ ε ν η*. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἄτομα θρίσκονται στὸ νοσοκομεῖο γιὰ κάμποσους μῆνες.

Ο ΜΠΡΑΙ·ΙΑΝ

Στὰ 29 τοῦ χρόνια, ὁ Μπραίαν ἔγινε δεκτὸς σ' ἓνα ψυχιατρεῖο σὲ κατάσταση σύγχισης καὶ ἀπόγνωσης, ἔχοντας ζήσει παντρεμένος,

προφανώς ευτυχισμένα, για δέκα χρόνια. Είχε αρχίσει να χτυπάει θάρδαρα τη γυναίκα του μ' ένα σκοινί δεμένο κόμπους και τὸ εἶχε ρίξει στὸ πιστό. Ἐπέμενε ὅτι ἦταν διεστραμμένος «γιατὶ δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη διαστροφή ἀπὸ τὸ νὰ προκαλεῖς ἀφόρητα δάσανα σὲ μιὰ καλὴ γυναίκα ποὺ σ' ἀγαπᾷ καὶ τὴν ἀγαπᾷς».

Μέχρι τὰ τέσσερα χρόνια του εἶχε ζήσει μὲ τὴ μητέρα του. Μεγάλωνε πιστεύοντας ὅτι ὁ πατέρας του εἶχε πεθάνει. Ἀπ' ὅ,τι θυμόταν γιὰ τὴ μητέρα του πίστευε πὼς ἦταν καλὴ, γλυκιὰ, εὐγενικιὰ καὶ ἀθώα. Ὅταν ἔγινε 4 χρόνων θυμᾶται ὅτι ἡ μητέρα του τὸν πῆρε μαζί της σ' ἓνα μεγάλο ταξίδι. Μπῆκαν σ' ἓνα παράξενο σπίτι καὶ κεῖ συνάντησε ἓναν παράξενο ἄντρα καὶ μιὰ παράξενη γυναίκα. Ἡ μητέρα του ξέσπασε σὲ δάκρυα, τὸν φίλησε κι ἔφυγε. Δὲν τὴν ξαναεῖδε καὶ δὲν ξανάκουσε ποτὲ γι' αὐτήν. Ὁ παράξενος ἄντρας καὶ ἡ παράξενη γυναίκα ἀρχισαν νὰ τὸν φωνάζουν μὲ τ' ὄνομά του καὶ τοῦ εἶπαν πὼς ἦταν ἡ μαμά του κι ὁ μπαμπάς του. Θυμᾶται πὼς ἔνιωσε νὰ συγχέεται. Αὐτὴ ἡ σύγχιση κυριάρχησε σ' ὅλα του τὰ συναισθήματα, ἀκόμα καὶ στὴ λύπη του γιὰ τὴ μητέρα του. Θυμᾶται ὅτι ἔβαλε τὰ δυνατά του προσπαθώντας ἀπελπισμένα νὰ κ α τ α λ ά θ ε ι τί εἶχε συμβεῖ, καὶ δὲ θυθίστηκε στὸ πένθος γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς μητέρας του. Οἱ δύο «γονεῖς» του δὲν τοῦ εἶπαν τίποτα. Τὸν βασάνιζαν δυὸ καυτὰ ἐρωτήματα, «Ποιὰ εἶναι ἡ μαμά μου;» καὶ «Ποιὸς εἶμαι ἐγώ;» Γιὰ ν' ἀπαντήσει στὸ δεύτερο ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσει στὸ πρῶτο. Χάνοντας τὴν «παλιά» του μητέρα, ἔχασε τὸν «παλιό» ἑαυτό του. Ἡ ἀπότομη ἀπώλεια τῆς ταυτότητάς του «σὰ γιοῦ τῆς μαμᾶς μου», καὶ ἡ ἀπόδοση ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δύο ξένους μιᾶς νέας ταυτότητας «Εἶσαι δικὸς μας γιός», σήμαινε: ἡ παλιά του μαμά εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτὸν γιατί ἦταν κακός. Ἡ σκέψη αὐτὴ ἦταν τὸ μόνο πράγμα στὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ προσκολληθεῖ. Τοῦ τὰ ἐξηγοῦσε ὅλα. Ἐγινε ἡ βεβαιότητά του, ἡ σιγουριά του. Δὲν ἤξερε π ο ι ὅ ς ἦταν ἀλλὰ ἤξερε τ ῖ ἦταν. Καὶ ἂν ἦ τ α ν διεστραμμένος θά ε ἶ ν α ι λοιπὸν διεστραμμένος.

Θυμᾶται ὅτι κατέληξε σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν πέμπτη ἐπέτειο τῶν γενεθλίων του. Δὲν μπορούσε νὰ σκεφτεῖ ὅτι εἶχε κάνει κάτι τὸ τρομερὰ κακό, δὲν ὑπῆρχε τίποτα γιὰ τὸ ὁποῖο λυπόταν φοβερά, ἀλλὰ ἤ ξ ε ρ ε πὼς ἦταν διεστραμμένος. Ἐπει-

δή ήταν διεστραμμένος έπρεπε νά κάνει καί διεστραμμένα πράγματα. Από τή στιγμή πού αποκρυστάλλωσε αὐτή τήν ταυτότητα, τὸ πρωταρχικό του καθήκον ἦταν νά ἐνεργεῖ διεστραμμένα.

Οἱ δύο «γονεῖς» του εἶχαν δύο δικά τους παιδιά, ἓνα γιό, τὸν Τζάκ, καί μιὰ κόρη, τήν Μπέτυ, ἀντίστοιχα 18 καί 16 χρόνια μεγαλύτερα ἀπ' αὐτόν. Ἀνατράφηκε σὰ μικρότερος ἀδελφός τους. Θυμᾶται ὅτι ὁ ἀδελφός του προσπαθοῦσε νά τοῦ φέρεται φιλικά, ἀλλὰ ἦταν πολὺ ἐγκλωβισμένος στὴ σύγχισή του γιὰ νά ἀνταποκριθεῖ. Ὅταν μεγάλωσε λίγο, αὐτὸς ὁ ἀδελφός πῆγε στὸν Καναδά.

Ἐγινε πολὺ ἄτακτος κι ἄρχισαν νά τοῦ λένε ὅτι ἦταν κακὸ παιδί καί ὅτι δὲ θὰ κατέληγε πουθενά. Ἐνιωθε νά θριαμβεύει κάθε φορά πού παρακινοῦσε κάποιον νά ἐκφράσει αὐτὴ τὴ γνώμη. Στὸ σχολεῖο βασάνιζε ἓνα κορίτσι πού καθόταν δίπλα του καί πού πίστευε ὅτι ἦταν «γλυκό, καλὸ, εὐγενικό καί ἀθῶο». Ἡ σύνδεση ἀνάμεσα στὴ «δική του» μανούλα καί σ' αὐτὸ τὸ κορίτσι ἦταν κατανοητὴ ἀργότερα, ὅχι ὅμως ἐκείνη τήν ἐποχὴ. Ἀρχισε νά καταλήγει στὴ σκέψη ὅτι θὰ ἔπρεπε νά βασάνιζε κάθε κορίτσι ἢ γυναίκα πού ἦταν «καλή, γλυκιά, εὐγενικιά καί ἀθῶα». Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀνώτερη διαστροφή, καί ἡ ἱκανοποίησή της ἡ ὀνειροπόληση τῆς βασικῆς καί καλὰ κρυμμένης εὐχαρίστησής του.

Ὅταν ἦταν 9 χρόνων ἔγινε κάτι καθοριστικό. Χωρὶς νά τὸ ξέρουν οἱ «γονεῖς» του, ἀνακάλυψε τὰ ἔγγραφα τῆς υἱοθεσίας του καί ἔμαθε πὼς δὲν ἦταν ἓνας ἀπ' «αὐτούς». Ἀπέκρυψε τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἤξερε ὅλα, κι ἄρχισε νά περιφρονεῖ καί νά χλευάζει τοὺς «θετοὺς» γονεῖς του. Τὴ μικροπρεπὴ ὑποκρισία, τὴ διπλοπροσωπεία καί τὴ δειλία αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων πού περιέμεναν νά «χάψει» τίς ἱστορίες τους ὅτι ἦταν ἓνας ἀπ' «αὐτούς» ἀπλῶς καί μόνο γιὰ τὸ τοῦ ἔλεγαν! Κάθε φορά πού ἦταν ἄτακτος καί τοῦ ἔλεγαν μὲ θυμὸ ὅτι δὲ θὰ κατέληγε πουθενά, ἐπικυρωνόταν ἡ πεποίθησή του ὅτι ἡ «ἀγάπη» τους γι' αὐτόν ἦταν καθαρὴ ὑποκρισία καί ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲ σήμαινε τίποτα γιὰ κείνους. «Πῆραν ἀπλῶς ἓνα παιδί ἀντὶ γιὰ σκυλὶ γιὰ τὰ γεράματά τους». Σκεφτόταν ὅμως: «Πρὸς τὸ παρὸν θὰ παίξω τὸ παιχνίδι τους». Ἡ ἀπροκάλυπτη διαστροφή του θὰ τοὺς ἔδινε πλεονεκτήματα ἐναντιὰ του.

Ὅταν ἦταν 8 χρόνων κατέληξε νά πιστεύει ὅτι προσπαθοῦσαν νά τὸν κάνουν νά εἶναι κακὸς μὲ τὸ νά τοῦ λένε πὼς ἦταν κακός.

Πίστευε ότι αν κατέληγε να βρεῖ κατὸ τέλος θὰ τοὺς ἔδινε ἱκανοποίηση. Ἄν ἦταν ἓνα μελλοντικὸ μηδενικὸ, τότε ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ τοὺς ἀπογοητεύσει, νὰ τοὺς κάνει κατὸ καὶ νὰ τοὺς βασανίσει, ἦταν νὰ γίνεи κάποιος. Στὴ συνέχεια, ἔληξε ἡ φάση ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία ἦταν ἓνα δύσκολο «ψυχοπαθὲς» παιδί κι ἄρχισε νὰ τὰ καφέρνει μὲ τὰ μαθήματά του καὶ νὰ φέρεται καλὰ γενικά, κι ἔτσι ἀποκάλυπτε τὴν μπλόφα τῶν «γονιῶν» του ἀναγκάζοντάς τους νὰ ἐκφράζουν ὑποκριτικὰ τὴν εὐχαρίστησή τους γιὰ τὶς ἐπιδόσεις του. Στὴν ἐφηβεία του εἶχε ἐπεξεργαστεῖ περίπλοκους τρόπους παραπλάνησης. Στὰ δεκαῆξή του χρόνια, οἱ γονεῖς του ἀποκάλυψαν ὅτι τὸν εἶχαν υἱοθετήσῃ, ἔχοντας τὴν ἐντύπωση ὅτι θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του μέλος τῆς οἰκογένειάς τους καὶ ὅτι εἶχε ξεχάσει τὴ δική του μητέρα. Προσποιήθηκε ὅτι κλονίστηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποκάλυψη, ἐνῶ ἔνιωθε κρυφὸ μίσος καὶ περιφρόνηση γι' αὐτοὺς τοὺς ἡλίθιους ποὺ πίστευαν ὅτι μποροῦσαν νὰ τὸν φέρουν τόσο εὐκολὰ στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ.

Ὅταν τέλειωσε τὶς σπουδὲς του ἀσχολήθηκε μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις. Ὡθημένος ἀπὸ κάποιο αἶσθημα ἐκδίκησης καὶ μοχθηρίας ἤθελε νὰ γίνεи κάποιος κι ἔγινε πετυχημένος ἐπιχειρηματίας.

Ὅστερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ βασάνιζε τὸ μικρὸ κορίτσι στὸ σχολεῖο, δὲν εἶχε ποτὲ ἄλλοτε πραγματοποιήσει τὶς ὀνειροπολήσεις καὶ τὰ ὄνειρά του γιὰ τὸ βασανισμὸ κοριτσιῶν. Θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του ἥσυχος, σεμνὸ καὶ γοητευτικὸ σὲ σχέση μὲ τὶς γυναῖκες. Στὴν κατάλληλη στιγμή, στὰ εἴκοσι χρόνια του, παντρεύτηκε τὴ γυναῖκα τῶν ὀνείρων καὶ τῶν ὀνειροπολήσεών των, μιὰ γυναῖκα ποὺ ἦταν «καλὴ, γλυκιὰ, εὐγενικιά, καὶ ἀθώα». Ὁ γάμος τοὺς ἦταν εὐτυχισμένος κι ἔκαναν ἓνα γιό. Ὅστερα ἄρχισε νὰ τσακώνεται μὲ τὴ γυναῖκα του ψυχαναγκαστικά καὶ ἀδικοιολόγητα. Ἐπινε πολὺ. Ἀπέκτησε ἓνα μεγάλο, χοντρὸ σκoiνί. Τὸ ἔδεσε κόμπους καὶ μ' αὐτὸ χτυποῦσε τὴ γυναῖκα του μέχρι ποὺ τελικὰ γύρισε στοὺς γονεῖς τῆς γεμάτης τρόμο καὶ ἀμνηχανία. Ὁ γιὸς τοὺς ἦταν 4 χρόνων.

Εἶχε κάνει τὴ γυναῖκα του νὰ φύγει τὴν ἐποχὴ ἀκριδῶς ποὺ ὁ γιὸς του εἶχε τὴν ἴδια ἡλικία μ' αὐτὸν ὅταν τὸν ἐγκατέλειψε ἡ δική του μητέρα. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ γιὸς του ἔφτασε σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία ξαναζωντάνεψε τὴν ἀρχικὴ του κρίση ὅταν ἔχασε τὴν ἀρχι-

κή του ταυτότητα μαζί με τη μητέρα του. Έπαναλαμβάνω: Η μητέρα του δεν έφυγε άπλως. Εκείνη ή γυναίκα που έφυγε δέν ήταν ή μητέρα του. Ποιός ήταν λοιπόν αυτός που είχε εγκαταλειφθεί;

Τά μεθύσια του και οί επιθέσεις του ενάντια στη γυναίκα του αποκάλυψαν την πρό πολλού αποκρυμμένη φαντασιωσική ύποδομή του, την όποία είχε καταφέρει νά κρύψει τόσο καλά ώστε δέν την ήξερε ούτε κι αυτός ό ίδιος. Ό συντελεστής πραγματικότητας της ταυτότητας της γυναίκας του ξαφνικά κατέρρευσε.

Στά δύο καταστροφικά συμβάντα — άπώλεια της παλιās του ταυτότητας, άνακάλυψη ότι ή νέα του ταυτότητα ήταν ψεύτικη — πρέπει νά προσθέσουμε άλλο ένα. Αυτό θά πρέπει νά ήταν ό τελικός έκλυτικός παράγοντας, όπως λένε. Λίγο πριν αρχίσει ή «διαταραγμένη συμπεριφορά» του, είχε γυρίσει στο «σπίτι» του για τά Χριστούγεννα. Είχε αποδιώξει μεγάλο μέρος της παλιās του πίκρας. Είχε θρει, όπως πίστευε, τή γνήσια ευτυχία με τή γυναίκα του για πρώτη φορά στη ζωή του. Ύστερα από τόσα πολλά χρόνια είχε τελικά συμβιδιαστεί με τό γεγονός ότι ήταν υίοθετημένος: ότι δέν «άνηκε». Μπόρεσε νά «καταλάβει» ότι οί «γονείς» του «τό θεώρησαν καλύτερο» νά τόν παραπλανήσουν. Όταν δρέθηκε στο «σπίτι» συζήτησε με τήν αδελφή του και μπόρεσε νά της μιλήσει για πρώτη φορά για τά συναισθήματα που είχε κρατήσει κρυφά όλη του τή ζωή. Θα λυπόταν πάντοτε όμως που δέ θα μάθαινε ποτέ ποιός ήταν ό πατέρας του.

«Μά δέν τή ξερες;» τοῦ είπε αυτή. «Νόμιζα πως οί γονείς μου στο είχαν πεϊ. Ό Τζάκ ήταν ό πατέρας σου».

Ό Τζάκ, ό «αδελφός» που είχε προσπαθήσει νά τοῦ φέρεται «φιλικά» όταν ή μητέρα του τόν άφησε στην οίκογένεια, είχε πεθάνει πριν από λίγο καιρό στον Καναδά. Αυτό πήγαινε πολύ. Δέν «ήταν άστεϊο». Η πιο πολύτιμη κρυφή του σκέψη ήταν ότι ήξερε πως δέν ήταν «ένας άπ' αυτούς». Η ιεράρχηση τοῦ νοήματος της ζωής του καταστράφηκε. Έγινε κομμάτι. Τόν είχαν κοροϊδέσει. Χωρίς νά τό υποπτεύεται, είχε μεγαλώσει εκεί άκριδως που άνηκε. Τί βλακεία, τί άνοησία! Παλινδρόμησε σε μιá βεβαιότητα που δέ θα μπορούσε κανείς νά τοῦ τήν άποσπάσει. Θα βεβαιωνόταν πως ή τ α ν καχός. Ήταν διεστραμμένος. Θα

ἀπόδιωχνε καὶ τὶς τελευταῖες πιθανότητες ἀμφιβολίας ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ τὸ θέμα. Ἔπινε μέχρι θλακείας καὶ χτυποῦσε τὴ γυναῖκα του μέχρι πού τὸν ἐγκατέλειπε καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ τὸν πάρουν.

Ὅταν ὄντως τὸν ἐγκατέλειπε ἡ γυναῖκα του, πολὺ λίγο συνειδητοποίησε ὅτι ἦταν αὐτὸς πού τὴν εἶχε ὠθήσει σὲ τούτη τὴν πράξη. Ἐαφνιαστικὴ ἀκόμα κι αὐτός. Εἶχε καλλιεργήσει τὴ σκέψη ὅτι ἡ γυναῖκα του ἦταν τόσο «καλή, γλυκιὰ, εὐγενικιά, καὶ ἀθώα» πού δὲ θὰ τὸν ἐγκατέλειπε ποτέ, ὅσο κακὸς κι ἂν ἦταν, ὅ,τι κι ἂν ἔκανε. Εἶχε κρατήσει μέσα του καὶ δίπλα του μιὰ «μητέρα» πού ἄντεχε τὰ μαρτύρια χωρὶς νὰ παραπονιέται, νὰ τὸν τιμωρεῖ ἢ νὰ τὸν ἐγκαταλείπει. Ταῦτιζε τὴ «μητέρα» του μὲ τὴ γυναῖκα του. Ὅταν τὸν ἐγκατέλειπε ἀπέδειξε ὅτι ἦ τ α ν κακιὰ ὅπως κι αὐτὸς γιατί δὲν τὸν ἀγαποῦσε ἀνεπιφύλακτα. Ἐπινόησε μιὰ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία θὰ πετύχαινε τὴν τελικὴ του ἐκδίκηση, τὴν τελικὴ λύση μὲ τὴν ὁποία θὰ τῆς «τὸ ἀνταπέδιδε» καὶ θὰ τὴν ἔδενε γιὰ πάντα μαζὶ του. Θὰ αὐτοκτονοῦσε, ὥστε αὐτὴ νὰ κληρονομήσει τὰ χρήματά του. Δὲ θὰ μποροῦσε λοιπὸν ποτέ νὰ τὸν ἐγκαταλείψει, γιατί δὲ θὰ μποροῦσε ποτέ νὰ συγχωρήσει τὸν ἑαυτὸ της.

Ἡ ζωὴ τοῦ Μπράιαν φαίνεται σχεδὸν διαβολικὰ ταιριαστὴ γιὰ κωμικὰ ἔμφε. Τὸ ἱστορικὸ του ἀποτελεῖ ἐξαίρεση, ἀλλὰ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγος μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε μερικές γενικὲς ἀλήθειες μὲ ἰδιαίτερη σαφήνεια.

Εἶναι δύσκολο νὰ προβλεφθεῖ ποιά ταυτότητα θὰ ἀποδεχτεῖ ἓνας ἄνθρωπος. Θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομαστεῖ ἀξονικὴ ταυτότητα, ἀφοῦ περιστρέφονται γύρω ἀπ' αὐτὴν ὁλόκληρη ἡ προσωπικὴ του ἱεράρχηση προθέσεων καὶ προγραμμάτων, ποιοὺς καὶ τί ἀγαπάει, μισεῖ καὶ φοβᾶται, ἢ αἰσθησὴ του γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία. Ὁ ἀξονικὸς χαρακτήρας της ἐνδέχεται νὰ ἀποκαλυφθεῖ μόνο μὲ κάποιο φαινομενικὰ ἀσήμαντο συμβάν.

Γίνεται κάτι πού δὲ συμβιβάζεται μ' αὐτὴ τὴν ἀξονικὴ ταυτότητα, ἴσως κρυμμένο, πού καθορίζει ὁλόκληρο τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν του. Ἀφαιρεῖται κάποιο παραξόνιο πού συγκρατοῦσε ὁλόκληρο τὸν κόσμον του. Τὸ νόημα τῆς πραγματικότητος κατακερματίζεται. «Χάνεται τὸ ἔδαφος κάτω ἀπ' τὰ πόδια του». Ἡ συμμετοχὴ στὸν κόσμον, ὅροι ὅπως «ἐπαφὴ μὲ» καὶ «αἰσθησὴ πραγματικότητος» ἀ-

κούγονται έντελῶς κενοί. Πραγματικά άπελπιστική κρίση. "Η άναδομεί κανείς δλόκληρη τήν «πραγματική» άποφή του για τούς άλλους και τόν κόσμο και άναπροσδιορίζει τόν «πραγματικό» του έαυτό· ή καταργεί τὸ χάσμα ανάμεσα σ' αὐτὸ πὸν συμβαίνει και σ' αὐτὸ πὸν ξέρει ὅτι συμβαίνει, παίρνοντας θέση άπέναντι σ' αὐτὸ πὸν ξέρει. Δέν ὑπάρχει τίποτα πιδ πραγματικό και άναμφίβολο άπό τήν καθαρή φαντασίωση· τίποτα πιδ φανερό· τίποτα λιγότερο άπαραίτητο και περισσότερο εύκολο νά άποδειχτεί.

"Η αὐτοταυτότητα ένὸς άτομου είναι ή ιστορία πὸν διηγείται στὸν έαυτό του για τὸ ποιὸς είναι. "Η άνάγκη του νά πιστέψει αὐτὴ τήν ιστορία φαίνεται συχνά πὸς ὀφείλεται στὴν ἐπιθυμία του νά άγνοήσει μιάν άλλη ιστορία, πὸν είναι πιδ πρωτόγονη και τρομερή. "Η άνάγκη νά περιστραφεί ή ζωή τοῦ άτομου γύρω άπό μιὰ συμπληρωματική ταυτότητα (δηλαδή, είμαι γιὸς τοῦ πατέρα μου, γυναίκα τοῦ άντρα μου), ὑποδηλώνει τρόπο για τὴ φαντασίωση και μίσος γι' αὐτὸ πὸν είναι.

"Ο Χριστὸς μίλησε για τὴ φυγή τῶν παιδιῶν άπό τήν πατρική στέγη. Μήπως έννοοῦσε, μεταξύ άλλων, ὅτι δέν είναι έξυπνο νά προσκολληθεῖ κανείς για τήν τελική του ασφάλεια στὸ δ ι κ ὀ τ ο υ ς σύστημα άναφορᾶς, ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲ βρίσκει κανείς τὸν έαυτό του.

"Ο Μπράιαν έρμήνευσε αὐτὴ τήν ξαφνική, τήν ανεξήγητη έγκατάλειψη άπό μέρους τῆς μητέρας του ὡς έξῆς: γ ι α τ ῖ είμαι κακός. Τὸ νά είναι κακός ἦταν τὸ πιστεύω του. Ζοῦσε μ' αὐτό. "Ηταν τὸ ἔδαφος πάνω στὸ ὁποῖο θεμελίωσε τὴ ζωή του. «Έφόσον είμαι κακός, δέν ὑπάρχει τίποτα άλλο παρά νά ε ἴ μ α ι κακός».

Στὰ ὀχτώ του χρόνια ἐπιθεβαίωσε τὸ δαιμονικό του μίσος και τήν περιφρόνησή του με τὸ νά φαίνεται καλός, γλυκός, εύγενικός, άθῶος και πετυχημένος. Τὸ νά είναι κακός με τὸ νά φαίνεται καλός ἦταν άπλῶς άλλη μιὰ περιστροφή γύρω άπό τὸ βασικὸ πόλο τοῦ κόσμου του. "Ο κεντρικὸς άξονας παρέμεινε άναλλοίωτος. «"Ηξερε» πὸς δ ἐ ν ἦταν παιδί τους. «"Ηξερε» πὸς βασικά ἦταν κακός. «"Ηξερε» ὅτι δέν ξέρανε ὅτι «ἤξερε» τήν αλήθεια. Έξακολουθοῦσε νά βασίζεται σ' αὐτὸ ακριβῶς τὸ γεγονός. "Η φράση τῆς ἀδελφῆς του: «Δέν τὸ ἤξερες ὅτι ὁ Τζάκ ἦταν ὁ πατέρας σου;» είχε σάν άποτέλεσμα νά αφαιρέσει τὸ παραξόνιο πὸν συγκρατοῦσε δλόκληρο

τὸν κόσμον του. Ὅταν γκρεμίστηκε ἡ ψευδαισθησιακὴ ἀπογοήτευσή του, σφυρίζοντας μέσα στὸν ἱλιγγο τῆς κενότητάς του, ἀρπάχτηκε ἀπὸ τὴ σκέψη: «Εἶμαι κακός». Καὶ τώρα: «Τὸ εἶχα ξεχάσει γιὰ λίγο, ἀλλὰ τώρα θὰ ἐπανορθώσω».

Στὴ φαντασίωση ἡ ταυτότητα «εἶμαι κακός» δὲν εἶναι καὶ τόσο συμπληρωματικὴ ταυτότητα, ἀλλὰ ταυτότητα μὲ ταύτιση ἐνδοβολῆς, ἡ συγχώνευση τοῦ ἑαυτοῦ του μὲ μιὰ «κακιὰ μητέρα». Οἱ ἐπιθέσεις του ἐνάντια στὴ γυναίκα του προϋπόθεταν «φαντασιωσικὲς» ἐπιθέσεις ἐνάντια τόσο στὴν ἀναπροβολὴ αὐτῆς τῆς «κακιᾶς μητέρας» ὅσο κι ἐνάντια στὴν προβολὴ τῆς δικῆς του «ἀθωότητας». Τὶς ἐνιωθε σὰν ἐκφράσεις ἀπροκάλυπτης κακίας ποὺ κατευθυνόταν ἐνάντια στὴν ἀπροκάλυπτη καλосύνη. Ἦταν βυθισμένος στὴ φαντασίωση, ἄρα δὲν μπορούσε νὰ τὴν καταλάβει σὰν τέτοια. Ἦταν «ἀσυνείδητη». Συνέχεε, μέσα κι ἀνάμεσα στὸν ἑαυτό του καὶ τὴ γυναίκα του, τὴ φοβερὰ καλὴ καὶ φοβερὰ κακιὰ μητέρα του. Τὸ ὅτι δὲν εἶχε καμιὰ συνείδηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ μοῦ ὑποδεικνύει ὅτι, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸν ἐγκατέλειψε ἡ μητέρα του, ἔχασε τὸν ἑαυτό του καὶ δὲν τὸν ξαναβρῆκε ποτέ, μολονότι θεωρημένος ἀπ' ἑξῶ ἦταν ἀπόλυτα φυσιολογικὸς μέχρι ποὺ ξαφνικὰ «ἀποκαλύφθηκε» αὐτὴ ἡ «ψευδαισθησὴ» του.

Οἱ ἄλλοι λένε σὲ κάποιον ποιὸς εἶναι. Ἀργότερα ἀποδέχεται ἢ προσπαθεῖ νὰ ἀπορρίψει τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἔχει προσδιοριστεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Εἶναι δύσκολο νὰ μὴν ἀποδεχτεῖ τὴν ἱστορία τους. Μπορεῖ νὰ προσπαθεῖ κανεὶς νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς ποὺ «ξέρει» ὅτι εἶναι, μέσα στὰ μύχια τῆς καρδιάς του. Μπορεῖ νὰ προσπαθῇ νὰ ἀποδιώξει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του αὐτὴ τὴν «ἀλλότρια» ταυτότητα μὲ τὴν ὁποία τὸν ἐξόπλισαν ἢ στὴν ὁποία καταδικάστηκε, καὶ νὰ δημιουργήσῃ μὲ τὶς ἴδιες του τὶς πράξεις μιὰ ταυτότητα γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὴν ὁποία προσπαθεῖ νὰ ἀναγκάσει τοὺς ἄλλους νὰ ἐπιβεβαιώσουν. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὶς εἰδικὲς συνακόλουθες περιπέτειες αὐτῆς τῆς ἐνέργειάς του, ἡ πρώτη κοινωνικὴ ταυτότητά του τοῦ ἐπιβάλλεται. Μαθαίνουμε νὰ εἶμαστε αὐτοὶ ποὺ μᾶς λένε ὅτι εἶμαστε.

Ὅταν δὲν ξέρει κανεὶς τίποτα γιὰ τοὺς πραγματικὸς γονεῖς του, ἢ ἂν μεγαλώσει γιὰ νὰ ἀνακαλύψῃ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ποὺ θεωρήθηκαν σὰν «πραγματικοί» γονεῖς του δὲν εἶναι «πραγματικοί»,

τότε τὸ πρόβλημά του εἶναι κατὰ πόσο αἰσθάνεται ἀποστερημένος ἀπ' αὐτὴ τὴν ταυτότητα, ἢ τυχερὸς ποὺ ξέφυγε ἀπ' αὐτήν. Συχνὰ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ αἰσθάνονται τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς γονεῖς τους, ἰδιαίτερα τὴ μητέρα τους. Ὑπάρχουν πολλὰ κίνητρα μέσα τους — ἐκδίκηση καὶ μίσος — ἀλλὰ φαίνεται πὼς γίνεται πάντοτε ἡ ὑπόθεση ὅτι μὲ τὴν ἀνακάλυψη τῆς βιολογικῆς του καταγωγῆς τὸ ἄτομο θὰ μάθει ποιὸς εἶναι στὴν πραγματικότητα. Ἡ τουλάχιστο τὸ ἀρνητικό: ἂν δὲν ξέρεи κανεῖς τοὺς γονεῖς του, δὲν μπορεῖ νὰ ξέρεи τὸν ἑαυτό του. Κάποιος εἶπε, «Εἶμαι ἓνα βιβλίο ποὺ δὲν ἔχει ἀρχή...» Κι ὅμως ἡ προσπάθεια νὰ ἀνακαλύψει κανεῖς ποιοὶ ἦταν οἱ γονεῖς του, ὅσο κατανοητὴ κι ἂν εἶναι δὲν μπορεῖ αὐτὴ καθαυτὴ νὰ τὸν ὁδηγήσει στὸν ἑαυτό του.

Τὸ «ρομάντζο τῆς οἰκογένειας» εἶναι ἓνα ὄνειρο μεταβολῆς τῶν ἄλλων ποὺ προσδιορίζουν τὸν ἑαυτό, ἔτσι ποὺ ἡ τ α υ τ ό τ η - τ α τ ο ὕ ἑ α υ τ ο ὕ μ π ο ρ εῖ ν ᾶ α ὗ τ ο π ρ ο σ δ ι ο - ρ ι σ τ εῖ μὲ τὸν ἀναπροσδιορισμὸ τῶν ἄλλων. Πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια νὰ αἰσθάνεται κανεῖς περηφάνια κι ὄχι ντροπὴ ποὺ εἶναι γιὸς ἢ κόρη αὐτοῦ τοῦ πατέρα κι αὐτῆς τῆς μητέρας.

Ο ΤΖΩΝ

Ὁ Τζῶν ἦταν γιὸς μιᾶς πόρνης κι ἐνὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ. Ἐξῆσε μὲ τὴ μητέρα του μέχρι τὰ ἔξη του χρόνια, ὁπότε ἀνέλαβε νὰ τὸν φροντίζει ὁ πατέρας του. Τὸν μετέφεραν σ' ἐντελῶς διαφορετικὸ κόσμο. Ὁ πατέρας του, ποὺ δὲν εἶχε παντρευτεῖ, τὸν ἔστειλε σ' ἓνα δημόσιο σχολεῖο ὅπου τὰ πῆγαινε καλὰ μέχρι πού, ἐντελῶς ἀπρόσμενα, ἀπέτυχε στὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις τοῦ πανεπιστήμιου. Ὑστερα κατατάχτηκε στὸ ναυτικὸ, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε νὰ γίνεи ἀξιωματικὸς. Ὁ πατέρας του, ποὺ ἦταν πολὺ ἀπαιτητικὸς ἄνθρωπος, εἶχε κατὰ κάποιον τρόπο ἀναστατωθεῖ μὲ τὴν ἀποτυχία τοῦ γιοῦ του στὶς εἰσαγωγικὲς τοῦ πανεπιστήμιου, ἀλλὰ ἀναστατώθηκε πολὺ περισσότερο μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν κατόρθωσε νὰ γίνεи ἀξιωματικὸς καὶ παρατήρησε ὅτι δὲν πίστευε πὼς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι δικὸς του γιὸς. Ὅταν τοὺς ἐπόμενους μῆνες ὁ Τζῶν ρεζιλεύτηκε σὰ ναύτης μὲ χίλιους δυὸ τρόπους, ὁ πατέρας του τοῦ

δήλωσε ξεκάθαρα ότι δεν ήταν γιός του πιά, κι ότι τώρα ήξερε πώς ποτέ δεν ήταν. Τὸν ἀποκήρυξε καὶ τυπικά.

Τοὺς πρώτους μῆνες πὺ πέρασε στὸ ναυτικό, ὁ Τζὼν παρατηρήθηκε ὅτι θρῖσκόταν συχνὰ σὲ καταστάσεις ἀγχοῦς, καὶ μὲ θάση αὐτὴν ἀκριδῶς τὴν ἀγχώδη νεύρωσή του δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ γίνῃ ἀξιωματικός. Στὴ συνέχεια, ὅμως, ἡ συμπεριφορά του χαρακτηρίστηκε σὰν ψυχοπαθητικὴ ἐγκληματικὴ, καὶ δὲ συμβάδιζε μὲ τὸν μέχρι τότε «χαρακτήρα» του. Ὅταν τὸν ἀποκήρυξε ὁ πατέρας του ἡ ἐκτροπὴ του κλιμακώθηκε κι ἔγινε, ὅπως χαρακτηρίστηκε, ὀξεία μανιακὴ ψύχωση. Ἡ βασικὴ του προϋπόθεση ἦταν ἡ ἐξῆς: μ π ο ρ ο ὕ σ ε ν ἄ ε ἶ ν α ι ὁ π ο ι ο ς ἦ θ ε λ ε, ἁ π λ ῶ ς μ' ἔ ν α χ τ ὕ π η μ α τ ῶ ν δ α χ τ ὕ λ ω ν τ ο υ.

Ἡ μέθοδος μὲ τὴν ὁποία τὸν τιμώρησε ὁ πατέρας του ἦταν νὰ καταστρέφει τὴν ταυτότητά του σὰ γιοῦ του. Τὸ ἀτάφερε. Ἡ «ἀποκήρυξή» του ἦταν ἡ δαμόκλειος σπάθα πὺ τελικὰ ἔπεσε πάνω του. Ἀντὶ νὰ μεγαλώσει μὲ τὸ συναίσθημα: «Εἶμαι ὁ γιός τοῦ πατέρα μου ἄσχετα μὲ τὸ τί κάνω, κι ἄσχετα ἂν ἄρέσει ἢ ὄχι σὲ μένα ἢ σ' αὐτόν», μεγάλωσε νιώθοντας: «Μόνο ἂν κατορθώσω νὰ κάνω συγκεκριμένα πράγματα θὰ εἶμαι ὁ γιός τοῦ πατέρα μου». Ἐ π ρ ε π ε ν ἄ ἁ π ο δ ε ἶ ξ ε ι π ῶ ς ἦ τ α ν. Χωρὶς κανένα ἄλλο σταθερὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του, βασίστηκε σ' αὐτὸ πὺ μ ᾱ ς ἄ ρ ε σ ε ι ν ἄ ἀποκαλοῦμε π α ρ α ἰ σ θ η σ η, ὅτι δηλαδὴ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτὸς πὺ ἤθελε. Ἡ προϋπόθεση ὅμως τοῦ πατέρα του φαίνεται ὑγιέστερη μόνον ἐπιφανειακά.

Ὁ πατέρας του τὸν δίδαξε τὸ ἐξῆς: «Εἶσαι γιός μου ἂν σοῦ λέω ὅτι εἶσαι, καὶ δὲν εἶσαι γιός μου ἂν ἐγὼ σοῦ λέω ὅτι δὲν εἶσαι». Αὐτὸς ἀντικατέστησε τούτῃ τὴ φόρμουλα μὲ τὴν ἀκόλουθη: «Εἶμαι αὐτὸς πὺ λέω ἔ γ ὼ ὅτι εἶμαι, καὶ δὲν εἶμαι αὐτὸς πὺ λέω ἔ γ ὼ ὅτι δὲν εἶμαι».

Ὅταν ἔγινε μανιακός, δὲν εἶχε ἀκόμα καταφέρει νὰ καταλάβει πόσο κοντὰ θρῖσκόταν στὴν ἀλήθεια. Κι ὅμως μέσα στὴ μανία του θρῖσκόταν ἓνα θῆμα πῖδ κοντὰ στὴν ἀλήθεια ἀπ' ὅ,τι προηγουμένως. Ἐπρεπε ἀκόμα νὰ κατανοήσει τὴν ψεύτικη θέση στὴν ὁποία τοποθετήθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα του, θέση πὺ εἶχε γίνῃ ἀνίσχυρη. Ὅταν μπόρεσε νὰ συνειδητοποιήσει ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸς πὺ ἔλεγε

ὁ πατέρας του ὅτι ἦταν ἢ δὲν ἦταν, ἔπαψε νὰ χαλκεύει αὐτὴ τὴ συνειδητοποίηση μὲ τὸ νὰ ἔχει παραισθήσεις γιὰ τὸν ἑαυτό του. Συνειδητοποίησε ὅτι παραπλανοῦσε τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πὺ τὸν παραπλανοῦσε καὶ ὁ πατέρας του.

Τὸ βασικὸ σφάλμα τῆς ψύχωσής του ἀφοροῦσε τὶς προψυχωτικὲς ὑποθέσεις του. Ἡ ψύχωσή του ἔδειχνε νὰ εἶναι ὄχι τόσο μιὰ «ἄτοπος ἀπαγωγή» αὐτῶν τῶν ὑποθέσεων, ὅσο μιὰ ἀναπόληση μὲ παρειρισκόμενο τὸν παραλογισμό. Συγκεκριμένα, ὅτι ἦταν αὐτὸς πὺ ἔλεγε ὁ πατέρας του ὅτι ἦταν. Πράγμα πὺ ἀρνήθηκε: «Ὁχι, εἶμαι αὐτὸς πὺ λέω ἐγὼ ὅτι εἶμαι». Ἡ ἀληθινὴ ψυχικὴ ἰσορροπία ἐδράζει στὴν ἄλλη πλευρά: ἡ ἄρνηση τῆς ψυχωτικῆς ἄρνησης τῆς ψεύτικης ἀρχικῆς προϋπόθεσης. Δὲν εἶμαι αὐτὸς πὺ λένε ὅτι εἶμαι, οὔτε κι αὐτὸς πὺ λέω ἐγὼ ὅτι εἶμαι.

Ὁ Μπινσβάνγκερ ἀποκάλεσε τὴ μανία ἐξαπάτηση. Κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι μιὰ προδοσία. Ἐξαπατοῦν κάποιον καὶ τοῦ κλέβουν τὴν κληρονομιά του μὲ τὸ νὰ τοῦ ποῦν ὅτι εἶναι ζητιάνος, ἔτσι κι αὐτὸς τοὺς ἐξαπατᾷ μὲ τὴ σειρά του προσποιούμενος ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι ζητιάνος ἀλλὰ πρίγκηπας. Εὐτυχῶς οἱ ἄλλοι δὲν τὸ πιστεύουν οὔτε κι αὐτό.

Ἐπιβεβαίωση καὶ Δυσεπιβεβαίωση

«Στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, σ' ὅλα της τὰ ἐπίπεδα, τὰ αἰομα ἐπιβεβαιώνουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο μὲ κάποιο πρακτικὸ τρόπο, σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμὸ, στὰ αἰτομικά τους χαρακτηριστικά καὶ σὲς ἱκανότητές τους, καὶ μιὰ κοινωνία μπορεῖ νὰ ονομασιεῖ ἀνθρώπινη σὲ μέτρο πὸν τὰ μέλη της ἐπιβεβαιώνουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο.

Ἡ βάση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἄνθρωπο εἶναι διπλή, καὶ εἶναι μία — ἡ ἐπιθυμία τοῦ κάθε ἀνθρώπου νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους σὰν αὐτὸς πὸν εἶναι, ἀκόμα καὶ σὰν αὐτὸς πὸν μπορεῖ νὰ γίνετ· καὶ ἡ ἐνδογενὴς ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιβεβαιώνει τοὺς συνανθρώπους του μ' αὐτὸ τὸν τρόπο. Τὸ γεγονὸς διὰ αὐτὴ ἡ ἱκανότητα παραμένει τόσο πολὺ ἀκαλλιέργητη ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴ ἀδυναμία καὶ τὸ ἀμφοσθητήσιμο στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους: ἡ πραγματικὴ ἀνθρωπιά ὑπάρχει μόνο ἐκεῖ πὸν ἀναπτύσσεται αὐτὴ ἡ ἱκανότητα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, βέβαια, ἡ κενὴ διεκδίκηση τῆς ἐπιβεβαίωσης, χωρὶς ἀφοσίωση σὲ εἶναι καὶ σὲ γίγνεσθαι, παραμορφώνει ἐπανειλημμένα τὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς ἀνάμεσα σὲ τοὺς ἀνθρώπους.

Οἱ ἄνθρωποι χρειάζονται, καὶ εἶναι δεδομένο γι' αὐτοὺς, νὰ ἐπιβεβαιώνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ὅσον ἀφορᾷ τὸ αἰτομικό τους εἶναι μὲ γνήσιες ἐπαφές: ἀλλὰ πέρα ἀπ' αὐτὸ χρειάζονται, καὶ εἶναι δεδομένο γι' αὐτοὺς, νὰ δοῦν τὴν ἀλήθεια, πὸν τὴν κέρδισε ἡ ψυχὴ τους μὲ τὸν ἀγῶνα της, νὰ λάμπει σὲ τοὺς ἄλλους, σὲ τοὺς ἀδελφούς, μὲ διαφορετικὸ τρόπο, κι ἀκόμα κι ἔτσι νὰ ἐπιβεβαιώνεται».

MARTIN BUBER (1957α)

Ἡ ΑΠΟΛΥΤΗ ἐπιβεβαίωση τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄλλο εἶναι μιὰ ἰδανικὴ δυνατότητα ποὺ πρᾶγματῶνεται σπάνια. Γιὰ πρακτικούς λόγους, ὅπως λέει κι ὁ Μποῦμπερ, ἡ ἐπιβεβαίωση πρᾶγματῶνεται πάντοτε σὲ «μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμό». Κάθε ἀνθρώπινη ἀλληλενέργεια συνεπάγεται κάποιον μέτρο ἐπιβεβαίωσης, ὅπως δὴποτε τῶν φυσικῶν σωμάτων τῶν συμμετεχόντων, ἀκόμα κι ὅταν τὸ ἕνα ἄτομο πυροβολεῖ τὸ ἄλλο. Τὸ ἐλάχιστο δείγμα ἀναγνώρισης ἀπὸ κάποιον ἄλλο ἐπιβεβαιώνει τουλάχιστο τὴν παρουσία τοῦ αὐτοῦ στο ὁ κ ὁ τ ο υ κόσμον. «Πιὸ σκληρὴ ποινὴ δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐπινοηθεῖ», ἔγραψε κάποτε ὁ Οὐίλλιαμ Τζέημς, «ἀκόμα κι ἂν ἦταν δυνατὸ κάτι τέτοιο ἀπὸ σωματικὴ ἄποψη, ἀπ' ὅ,τι τὸ νὰ ἀπελευθερώσουν κάποιον στὴν κοινωνία καὶ μετὰ νὰ παραμένει ἔτσι χωρὶς νὰ τοῦ δίνει σημασία κανένα ἀπὸ τὰ μέλη της».

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ θεωρήσουμε τὴν ἐπιβεβαίωση μερικὴ καὶ ποικιλόμορφη ὡς πρὸς τὸ εἶδος της, καθὼς καὶ καθολικὴ καὶ ἀπόλυτη. Μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ κανεὶς τὴν ἐνέργεια καὶ τὴν ἀλληλενέργεια σὰ λίγο ἢ πολὺ, καὶ μὲ διαφορετικούς τρόπους, ἐ π ι - β ε β α ι ω τ ι κ ῆ ς ἢ δ υ σ ε π ι β ε β α ι ω τ ι κ ῆ ς. Ἡ ἐπιβεβαίωση μπορεῖ νὰ διαφέρει ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔνταση καὶ τὴν εὐρύτητα, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα. Ἀντιδρώντας κανεὶς «ἀδιάφορα», ἀνεπηρέαστα, παρεκβατικά, κ.ο.κ., δὲν κατορθώνει νὰ ἀποδεχτεῖ ὁρισμένες πλευρὲς τοῦ ἄλλου, ἐνῶ ἀποδέχεται ἄλλες πλευρὲς.

Οἱ τρόποι ἐπιβεβαίωσης ἢ δυσεπιβεβαίωσης εἶναι ποικιλόμορφοι. Ἡ ἐπιβεβαίωση μπορεῖ νὰ γίνεи μ' ἕνα χαμόγελο ἀνταπόκρισης (ὀπτική), μὲ μιὰ χειραψία (ἀπτική), μὲ μιὰ ἔκφραση συμπάθειας (ἀκουστική). Μιὰ ἐπιβεβαιωτικὴ ἀπόκριση εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐνέργεια ἀναζωογόνησης, παρέχει ἀναγνώριση στὴν ἀναζωογονητικὴ πράξη, καὶ ἀποδέχεται τὴ σημασία της γιὰ τὸν ἀναζωογονητὴ ἂν ὄχι καὶ γιὰ τὸν ἀποκρινόμενον. Ἡ ἐπιβεβαιωτικὴ ἀντίδραση ἀποτελεῖ ἄμεση ἀπόκριση, εἶναι «στὸ θέμα» ἢ στὸ ἴδιο μῆκος κύματος» ὅπως καὶ ἡ ἐναρκτήρια ἢ ἀναζωογονητικὴ ἐνέργεια. Μιὰ ἐνμέρει ἐπιβεβαιωτικὴ ἀπόκριση δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ βρίσκειται σὲ συμφωνία, ἢ νὰ εἶναι ἱκανοποιητικὴ ἢ νὰ προκαλεῖ ἀπόλαυση. Ἡ ἀπόρριψη μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιβεβαιωτικὴ ἂν εἶναι ἄμεση,

μὴ παρεκθατική καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἐνέργεια ἀναζωογόνησης καὶ τῆς παραχωρεῖ σημασία καὶ ἐγκυρότητα.

Ὑπάρχουν διαφορετικὰ ἐπίπεδα ἐπιθεδαίωσης ἢ δυσεπιθεδαίωσης. Μιὰ ἐνέργεια μπορεῖ νὰ ἐπιθεδαιώνεται σ' ἓνα ἐπίπεδο καὶ νὰ δυσεπιθεδαιώνεται σ' ἓνα ἄλλο. Ὅρισμένες μορφές «ἀπορρίψης» συνεπάγονται περιορισμένη ἀναγνώριση — ἢ ἀντίληψη αὐτοῦ ποὺ ἀπορρίπτεται καὶ ἡ τάση ἀπόκρισης σ' αὐτό. Μιὰ ἐνέργεια ποὺ ἔχει «ἀπορριφθεῖ» εἶναι ἀντικείμενο ἀντίληψης κι αὐτὴ ἢ ἀντίληψη ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἀποδεκτὴ σὰ γεγονός. Ἡ ἄμεση «ἀπόρριψη» δὲν εἶναι παρεκθατική· δὲν εἶναι παραπλανητική ἢ μ' ἄλλους τρόπους ἀναπηρωματική. Δὲ χρειάζεται οὔτε νὰ ὑποτιμῇσει οὔτε καὶ νὰ ὑπερτιμῇσει τὴν ἀρχικὴ ἐνέργεια. Δὲν εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν ἀδιαφορία ἢ τὴν ἔλλειψη ἐπηρεασμοῦ.

Ὅρισμένες περιοχὲς τοῦ εἶναι ἐνὸς ἀτόμου ἐνδέχεται νὰ ἐπιζητοῦν ἐπιθεδαίωση περισσότερο ἀπὸ ἄλλες. Ὅρισμένες μορφές δυσεπιθεδαίωσης ἐνδέχεται νὰ εἶναι πιὸ καταστροφικὲς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἑαυτοῦ ἀπ' ὅ,τι ἄλλες. Ἐνδέχεται νὰ τίς ἀποκαλέσει κανεῖς σχιζοειδεῖς. Ἡ ὀντογένεση τῆς ἐπιθεδαίωσης καὶ τῆς δυσεπιθεδαίωσης ἔχει ἐλάχιστα διευρυνθεῖ. Ἡ διάθεση ἀπόκρισης ποὺ εἶναι ἐπαρκὴς γιὰ τὸ νήπιο θὰ εἶναι ἀκατάλληλη γιὰ ἓνα μεγαλύτερο παιδί ἢ γιὰ κάποιον ἐνήλικο. Ὑπάρχουν ὅπως φαίνεται ὀρισμένες περίοδοι στὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ὅπου βιώνει περισσότερη ἐπιθεδαίωση ἢ δυσεπιθεδαίωση ἀπ' ὅ,τι σὲ ἄλλες περιόδους. Οἱ ἰδιότητες καὶ οἱ ἱκανότητες ποὺ ἐπιθεδαιώνονται ἢ δυσεπιθεδαιώνονται ἀπὸ τὴ μητέρα ἢ τὸν πατέρα, τοὺς ἀδελφούς, τίς ἀδελφές, τοὺς φίλους, μπορεῖ νὰ ἔχουν τεράστιες διαφορές. Μιὰ πλευρὰ τοῦ ἑαυτοῦ ποὺ τὴν ἀρνῆθηκε ἓνα ἄτομο μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ ἀπὸ κάποιο ἄλλο ἄτομο. Κάποιο τμῆμα ἢ κάποια πλευρὰ τοῦ ἑαυτοῦ ποὺ εἶναι «φεύτικη», ἢ ποὺ τὴ θεωρεῖ κανεῖς φεύτικη, μπορεῖ νὰ ἐπιθεδαιωθεί ἐνεργητικὰ κι ἐπίμονα ἀπὸ τὸν ἓνα ἢ κι ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς, ἢ ἀκόμα κι ἀπὸ ὅλους τοὺς σημαντικούς ἄλλους ταυτόχρονα. Σὲ διαφορετικὲς περιόδους τῆς ζωῆς, ἢ πρακτικὴ ἢ θεωρητικὴ ἀνάγκη καὶ οἱ τρόποι ἐπιθεδαίωσης ἢ δυσεπιθεδαίωσης ποικίλλουν, τόσο ὡς πρὸς τίς πλευρὲς τοῦ ἀμφισβητούμενου εἶναι τοῦ ἀτόμου ὅσο καὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους ἐπιθεδαίωσης ἢ δυσεπιθεδαίωσης συγχεκριμένων πλευρῶν.

Μέχρι στιγμής έχουν μελετηθεί πολλές οικογένειες (όχι μόνο έκείνες στις οποίες ένα τουλάχιστον άτομο κατέληξε να θεωρείται ψυχωτικό) όπου υπάρχει ελάχιστη γνήσια επιβεβαίωση των γονιών από τον καθένα τους και του παιδιού από τον κάθε γονιό, χωριστά ή μαζί, πράγμα όμως που μπορεί να μην είναι φανερό, μολονότι μπορεί να μελετηθεί αντικειμενικά. Ανακαλύπτει κανείς αλληλενέργειες που χαρακτηρίζονται από ψευδοεπιβεβαίωση, από πράξεις που μεταμφιέζονται σε επιβεβαίωση αλλά είναι καθαρή παραποίηση.¹ Οι προσποιήσεις επιβεβαίωσης διαπερνούν τα φαινόμενα επιβεβαίωσης. Η απουσία γνήσιας επιβεβαίωσης ή ψευδοεπιβεβαίωσης, μπορεί να πάρει τη μορφή επιβεβαίωσης κάποιου μύθου που θεωρείται ότι είναι το παιδί, χωρίς να δεχτεί αναγνώριση το πραγματικό παιδί. Το χαρακτηριστικό οικογενειακό πρότυπο που εμφανίστηκε από τη μελέτη των οικογενειών σχιζοφρενών δεν προϋποθέτει τόσο πολύ ένα παιδί που υφίσταται την άπροκάλυπτη αμέλεια ή ακόμα και κάποιο ολοφάνερο τραύμα, αλλά ένα παιδί που έχει υποστεί λεπτή αλλά επίμονη δυσεπιβεβαίωση, συνήθως χωρίς καμιά σκοπιμότητα. Για πολλά χρόνια η έλλειψη γνήσιας επιβεβαίωσης παίρνει τη μορφή ένεργητικής επιβεβαίωσης ενός ψεύτικου εαυτού, έτσι που το άτομο του οποίου επιβεβαιώνεται ο ψεύτικος εαυτός του και δυσεπιβεβαιώνεται ο πραγματικός εαυτός του τοποθετείται σε ψεύτικη θέση. Αυτός που βρίσκεται σε ψεύτικη θέση α ί σ θ ά ν ε τ α ι έ ν ο χ ή, ν τ ρ ο π ή, ή ἄ γ χ ο ς π ο υ δ έ ν ε ί ν α ι ψ ε ύ τ ι κ ο ς. Η επιβεβαίωση του ψεύτικου εαυτού πραγματώνεται χωρίς κανέναν από την οικογένεια να ξέρει ότι αυτή ακριβώς είναι η κατάσταση. Η σχιζογενής δυναμική της κατάστασης φαίνεται πώς ἔγχεται βασικά στο γεγονός ότι δεν αναγνωρίζεται από κανέναν ή αν ή μητέρα ή ο πατέρας ή κάποιο άλλο μέλος ή φίλος της οικογένειας έχει επίγνωση αυτής της κατάστασης, δεν την αποκαλύπτει και δεν κάνει καμιά προσπάθεια να επέμβει — αν αυτή η επέμβαση αποσκοπούσε μόνο στην αποκάλυψη της αλήθειας του θέματος.

Τώρα θα εξετάσουμε ορισμένες πράξεις επιβεβαίωσης ή δυσεπιβεβαίωσης χωρίς να έχουμε προκαταλήψεις τόσο για το αν εί-

1. Βλέπε Wynne και άλλους (1958).

ναι σχιζογενείς όσο και για την έκταση της σχιζογενικής ιδιότητάς τους.

Μπορεί να μην επιτευχθεί ή αναγνώριση ενός ατόμου σαν ενεργητικού υποκειμένου. Η απόδοση ενεργητικής υποκειμενικότητας στα ανθρώπινα όντα είναι ένας τρόπος με τον οποίο διακρίνουμε τους ανθρώπους από τα πράγματα που τίθενται σε κίνηση από υποκείμενα έξω από τον εαυτό τους. Στην παιδική ηλικία ορισμένων ατόμων αυτό το χαρακτηριστικό της ανθρώπινης υπόστασης, με το οποίο μπορεί κανείς να καταλήξει να αισθάνεται ότι είναι ενεργητικό υποκείμενο για δικό του λογαριασμό, δεν επιβεβαιώνεται από τους αρχικούς σημαντικούς άλλους. Είναι αρκετά αποσαφηνιστικό να συγκρίνουμε τις παρατηρήσεις για την αντιμετώπιση ενός παιδιού από τους γονείς του με τις «παραισθήσεις» που εκφράζει το ψυχωτικό παιδί ή ο ψυχωτικός ενήλικος.

Η Τζούλυ είπε πώς ήταν καμπάνα που ήχοισε πένθιμα (της έλεγαν ότι ήταν ωραία), πώς ήταν «φουρνισμένο καρβέλι» (αναθρεμμένη). Από τη στιγμή που μπορούσε κανείς να παρατηρήσει την αλληλενέργεια ανάμεσα στη μητέρα της και σ' αυτήν, μπορούσε να αντιληφθεί ότι η μητέρα της δεν επιβεβαίωνε ή δεν μπορούσε να επιβεβαιώσει την ενεργητική υποκειμενικότητα της Τζούλυ. Η μητέρα της δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στον αυθορμητισμό και α λ λ η λ ε ν ε ρ γ ο υ σ ε μαζί της μόνο αν αυτή, ή μητέρα, μπορούσε να έχει την πρωτοβουλία της αλληλενέργειας. Η μητέρα της επισκεπτόταν καθημερινά το νοσοκομείο. Έδλεπε κανείς την Τζούλυ καθημερινά να κάθεται παθητικά ενώ η μητέρα της τη χτένιζε, έβαζε κορδέλες και τσιμπιδάκια στα μαλλιά της, έβαζε πούντρα στο πρόσωπό της, κραγιδόν στα χείλη της και μάσκα στα μάτια της, έτσι που τελικά έμοιαζε σαν δμορφη, άψυχη κούκλα με ανθρώπινες διαστάσεις, που για τη μητέρα της ήταν «αυτό που της έλεγε να είναι» (πένθιμη). Η Τζούλυ έδειχνε να είναι το «μεταδατικό αντικείμενο» της μητέρας της, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Βίνικωτ. Μπορεί να πει κανείς: «Τί άλλο θα μπορούσε να κάνει ή μητέρα της, αφού η κόρη της ήταν κατατονική;» Το πιο σημαντικό είναι ότι η μ η τ έ ρ α τ η ς θ ε ω ρ ο υ σ ε φ υ σ ι ο λ ο γ ι κ ο α υ τ ο ά κ ρ ι β ώ ς τ ο παθητικό αδιάφορο «πράγμα». Αντιδρούσε στον

αυθορμητισμό που έδειχνε ή Τζούλυ με άγχος και με το χαρακτη-
ρισμό ότι ήταν τρελή ή κακιά. Νά είναι καλή σήμαινε νά κάνει
δ,τι της λέγανε (Λαίγγκ, 1960, σελ. 196-224) .

ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗΣ

1. Παρατηρώντας άμεσα τή σχέση ανάμεσα σ' ένα παιδί 6 μηνών
και τή μητέρα του, σημειώσαμε τις περιπτώσεις που χαμογελοϋ-
σαν. Παρατηρήθηκε πρώτα άπ' όλα ότι τὸ νήπιο και ή μητέρα
άνταλλάζανε χαμόγελα αρκετά συχνά. Παρατηρήθηκε επιπλέον
ότι ή μητέρα, στή διάρκεια τής παρατήρησης, δέν ανταποκρίθηκε
οϋτε μιá φορά χαμογελώντας στο άρχικό χαμόγελο του νήπιου.
Ώστόσο, προκαλοϋσε τὸ χαμόγελο του νήπιου χαμογελώντας αϋ-
τή, γαργαλώντας το και παίζοντας μαζί του. Όταν ήταν αϋτή
που προκαλοϋσε τὰ χαμόγελα του νήπιου, χαμογελοϋσε κι εκείνη
με τή σειρά της, αλλά ανταποκρινόταν με μιάν αδιάφορη, άτονη
ματιά όταν ή πρωτοβουλία άνήκε στο νήπιο (βλ. Μπρόντυ, 1959) .

2. Ένα πεντάχρονο άγόρι τρέχει στή μητέρα του κρατώντας στο
χέρι του ένα μεγάλο σκουλήκι, και τής λέει, «Μαμάκα, κοίτα τί
μεγάλο σκουλήκι πὸν έχω». Έκείνη του λέει, «Είσαι βρωμιάρης—
φύγε και πήγαινε νά πλυθείς άμέσως». Η άπόκριση τής μητέρας
στο άγόρι είναι ένα παράδειγμα αϋτοϋ που άποκάλεσε ὁ Ρόις
(1958) *π α ρ ε κ θ α τ ι κ ή ά π ό κ ρ ι σ η*.

Ο Ρόις γράφει:

«Τὰ κριτήρια που χαρακτηρίζουν τις παρεχθεατικές άποκρίσεις
μποροϋν νά συνοψιστοϋν ὡς εξής:

Η άπάντηση δέν ταιριάζει αρκετά με τήν άρχική δήλωση.

Η άπάντηση έχει άπογοητευτική επίδραση.

Η άπάντηση δέν αναλογεί στήν πρόθεση που κρύβεται πίσω
άπό τήν άρχική δήλωση ὅπως γίνεται κατανοητή με τὸν προ-
φορικό λόγο, τήν επενέργεια και τὸ περιέχον τής κατάστα-

σης. Ἡ ἀπάντηση δίνει ἔμφαση σέ μία πλευρά τῆς δήλωσης πού εἶναι καθαρά συμπτωματική» (Ρόις, ὅπ. παρ. σελ. 37-48).

Σύμφωνα μέ τὰ συναισθήματα τοῦ ἀγοριοῦ, ἡ ἀπόκριση τῆς μητέρας του εἶναι καθαρά παρεκβατική. Δέ λέει, «Μὰ δέβαια, τί θαυμάσιο σκουλήκι!» Δέ λέει, «Πῶ πῶ! τί βρώμικο σκουλήκι — δέν πρέπει νά τὰ πιάνεις τὰ σκουλήκια· πέταξέ το ἀμέσως». Δέν ἐκφράζει εὐχαρίστηση ἢ τρόμο, ἐπιδοκιμασία ἢ ἀποδοκιμασία γιά τὸ σκουλήκι ἀλλά ἀποκρίνεται δίνοντας ἔμφαση σέ κάτι πού δέν τὸ σκέφτηκε τὸ ἀγόρι καί πού γι' αὐτό δέν εἶχε καμιά σημασία, συγκεκριμένα ἂν ἦταν καθαρό ἢ βρώμικο. Μπορεῖ πάλι νά πεῖ, «Δέ μ' ἐνδιαφέρει νά κοιτάξω τὸ σκουλήκι σου, ἐκτός κι ἂν εἶσαι καθαρός», ἢ «Ἔχεις, δέν ἔχεις σκουλήκι, τὸ ἴδιο μοῦ κάνει — ἐκεῖνο πού μετράει εἶναι ἂν εἶσαι καθαρὸς ἢ βρώμικος, καί μ' ἀρέσεις μόνο ὅταν εἶσαι καθαρός». Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, μποροῦμε νά διαπιστώσουμε ὅτι ἡ μητέρα ἀγνοεῖ ἐντελῶς τὸ γεννητικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀγοριοῦ πού συμβολίζεται μέ τὸ μεγάλο σκουλήκι καί ἀναγνωρίζει μόνο τὸ πρωκτικὸ θέμα τῆς καθαριότητος ἢ τῆς βρωμίας.

Μ' αὐτὴ τὴν παρεκβατικὴ ἀπόκριση παρουσιάζεται μιὰ κάποια ἀποτυχία ἀποδοχῆς τῆς π ρ ᾶ ξ η ς τοῦ ἀγοριοῦ ἀπὸ τὴ δική του σκοπιά, συγκεκριμένα, τὸ ἀγόρι δείχνει στὴ μαμάκα του ἓνα σκουλήκι. Τὸ «ἀγόρι μέ τὸ σκουλήκι» ἀποτελεῖ ταυτότητα πού μπορεῖ νά διευκολύνει μιὰ μεταγενέστερη ταυτότητα, τὴν ταυτότητα τοῦ «ἄντρα μέ πέος». Ἡ ἐπίμονη ἀπουσία ἐπιθεδαιωτικῆς ἀπόκρισης στὸ ἀγόρι - μέ - τὸ - σκουλήκι μπορεῖ νά τὸ ὠθήσει νά ἀκολουθήσει ὁρισμένες παρακαμπτήριους πρὶν μπορέσει νά εἶναι ἄντρας μέ πέος. Ἴσως ν' ἀποφασίσει νά κάνει κάποια συλλογὴ μέ σκουλήκια. Ἴσως νά αἰσθανθεῖ ὅτι μπορεῖ νά μαζεῦει σκουλήκια μόνο ἂν διατηρεῖται πολὺ καθαρὸς. Ἴσως νά πιστέψει ὅτι μπορεῖ νά μαζεῦει σκουλήκια μόνο ἐφόσον δέ θὰ τὸ ξέρει ἢ μητέρα του. Ἴσως νά νιώσει ὅτι τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι νά διατηρεῖται καθαρὸς καί νά ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιδοκιμασία τῆς μητέρας του, κι ὅτι δέν ἔχει καί τόση σημασία πού δέν μπορεῖ νά μαζεῦει σκουλήκια. Ἴσως ν' ἀναπτύξει φοβία γιὰ τὰ σκουλήκια. Τελικά, φαντάζεται κανεῖς ὅτι, παρόλο πού ἡ μητέρα του ἔχει ἀποδοκιμάσει ἀνοιχτά

τὸ νὰ ἔχει κάποιο σκουλήκι, ἡ ἀδιαφορία τῆς εἶναι πιθανὸ νὰ προκαλέσει κάποια τουλάχιστο παροδική σύγχυση, ἄγχος καὶ ἐνοχή, κι ὅτι ἂν αὐτὴ ἡ συγκεκριμένη ἀπόκριση ἐκφράζει τὶς ἐπαφές ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὸ παιδί καὶ τὴ μητέρα του, σ' αὐτὸ τὸ στάδιο τῆς ἀνάπτυξής του, τότε εἶναι φοβερὰ πιὸ δύσκολο νὰ ἔχει πραγματικὴ αἰσθησι, χωρὶς ντροπή, ἐνοχή καὶ ἄγχος, χωρὶς καμιά ἀμφισβήτηση, γιὰ τὶς ἀπειρες πλευρὲς τοῦ νὰ εἶναι «ἀγόρι - με - σκουλήκι» καὶ «ἄντρας - με - πέος».

Ἐφόσον ὁμοῦς ἡ μητέρα του τὸν ἀντιλαμβάνεται ἀποκλειστικὰ με ἔννοιες ὅπως καθαρὸ - βρώμικο, καλὸ - κακὸ, καὶ οἱ ἐξισώσεις τῆς εἶναι καθαρὸς = καλὸς, βρώμικος = κακὸς, σὲ κάποιο σημεῖο θὰ πρέπει ν' ἀποφασίσει ἂν θὰ εἶναι αὐτὲς οἱ δικές του καθοριστικὲς ἔννοιες καὶ οἱ δικές του ἀναγκαῖες ἐξισώσεις. Ἄν εἶναι βρώμικος μπορεῖ νὰ φτάσει στὸ σημεῖο νὰ μὴν αἰσθάνεται κακὸς, παρόλο ποὺ ἡ μητέρα του τοῦ εἶπε πὼς ἦταν κακὸς· καὶ ἀντίστροφα, ἂν εἶναι καθαρὸς δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι καλὸς: μπορεῖ νὰ εἶναι καλὸς μολονότι βρώμικος ἢ κακὸς μολονότι καθαρὸς. Ἡ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ζήσει πιὰ προσπαθώντας ν' ἀποκρυπτογραφῇ τὸ γριφοειδὲς καλοῦπι καλὸς - βρώμικος - κακὸς - καθαρὸς. Μπορεῖ νὰ καταλήξει ν' ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸ του μέσα ἀπ' αὐτὲς τὶς ἔννοιες καὶ ἐξισώσεις, νὰ γίνεῖ καλὸ - καθαρὸ ἢ κακὸ - βρώμικο ἀγόρι καὶ ἄντρας καὶ ν' ἀγνοῇ σὰν παρεκδοτικὲς ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ του ἐνδιαφέροντα ὅλες αὐτὲς τὶς πλευρὲς τῆς ζωῆς του ποὺ δὲν ταιριάζουν μ' αὐτὲς τὶς κατηγορίες.

3. Ἐκίνησα τὴ συνέντευξή μου με κάποια σχιζοφρενὴ γυναίκα 25 χρόνων, ποὺ κάθησε σὲ μιὰ καρέκλα κάπως μακριὰ μου, ἐνῶ ἐγὼ κάθησα σὲ μιὰν ἄλλη καρέκλα κάπως πιὸ πλάγια. Ἀφοῦ πέρασαν 10 περίπου λεπτά χωρὶς νὰ κινηθεῖ ἢ νὰ μιλήσει, ἄρχισα νὰ παρασύρομαι σὲ δικές μου σκέψεις. Τότε τὴν ἄκουσα νὰ μοῦ λέει με πολὺ σιγανὴ φωνή, «Σᾶς παρακαλῶ, μὴν ἀπομακρύνεστε τόσο πολὺ».

Ἡ ψυχοθεραπεία με πραγματικὰ χαρακτηρισμένους σχιζοφρενεῖς ἀποτελεῖ ἐντελῶς διαφορετικὸ θέμα, ἀκολουθοῦν ὁμοῦς ἐλάχιστες παρατηρήσεις γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐπιθεδαίωσης ἢ τῆς δυσεπιθεδαίωσης στὴ διάρκεια τῆς ψυχοθεραπείας.

Όταν ξεκάνε αὐτή τήν παρατήρηση θά μπορούσα νά ἀποκριθῶ μέ πολλοὺς τρόπους. Ὅρισμένοι ψυχοθεραπευτὲς κάνουν τὸ ἐξῆς σχόλιο, «Ἐσὺ μὲ αἰσθάνεσαι ἀπομακρυσμένο». Μ' αὐτὸ τὸ σχόλιο, δὲ θά ἐπιβεβαίωνα οὔτε θά δυσεπιβεβαίωνα τὴν ἐγκυρότητα τοῦ «συναισθήματος» της διότι δὲ δρισκόμουν πιά κοντά της, ἀλλὰ θά ἐπιβεβαίωνα τὸ γεγονός διότι μὲ βίωνε σὰν ἀπομακρυσμένο. Ἡ ἀποδοχή τοῦ «συναισθήματος» δὲν εἶναι δεσμευτική γιὰ τὴν ἐγκυρότητά του, συγκεκριμένα, ἂν ἔγινε εἶχα πραγματικὰ ἀπομακρυνθεῖ ἢ ὄχι. Θά μπορούσε κανεὶς νά «ἐρμηνεύσει» τὸ γεγονός διότι τρόμαζε πού δὲ δρισκόμουν πιά κοντά της, π.χ., σὰν ἀνάγκη νά μὲ ἔχει «κοντά» της σὰν ἄμυνα ἐνάντια στοῦ δικό της θυμὸ ἂν δὲν εἶμαι. Θά μπορούσε νά ἐρμηνεύσει κανεὶς τὴν ἐπὶ κλησὶν της σὰν ἀνάγκη νά γεμίσει τὸ κενό της μέ τὴ δική μου παρουσία, ἢ νά μὲ μεταχειριστεῖ σὰ «μεταβατικὸ ἀντικείμενο», κ.ο.κ.

Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ πῶς σημαντικὸ πρᾶγμα πού ἔπρεπε νά κάνω ἐκεῖνη τὴ στιγμή ἦταν νά ἐπιβεβαιώσω τὸ γεγονός διότι εἶχε καταλάβει σωστὰ τὴν ἀπὸ μὲ ρ ο υ ς μ ο υ πραγματικὴ ἀπόσχιση τῆς «παρουσίας» μου. Ὑπάρχουν πολλοὶ ἀσθενεῖς πού εἶναι ἰδιαίτερα εὐαίσθητοι στὴν ἐγκατάλειψη, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιοι γιὰ τὴν ἀξιοπιστία, πόσο μᾶλλον γιὰ τὴν ἐγκυρότητα, τῆς δικῆς τους εὐαισθησίας. Δὲν ἐμπιστεύονται τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ δὲν μποροῦν νά ἐμπιστευτοῦν οὔτε καὶ τὴ δική τους δυσπιστία. Ἡ Τζίλ, λογουχάρη, βασανίζεται γιὰτὶ δὲν ξέρει ἂν ἀπλῶς «νομίζει» διότι ὁ Τζάκ εἶναι σκεπτικὸς καὶ ἀδιάφορος, ἐνῶ ὁ Τζάκ προσποιεῖται διότι εἶναι πολὺ περιποιητικὸς· ἢ ἂν μπορεῖ νά «ἐμπιστευτεῖ» τὰ αἰσθήματά της γιὰ νά κατανοήσῃ τὴν πραγματικὴ κατάστασι τῆς σχέσης. Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐρωτήματα, λοιπόν, εἶναι κατὰ πόσο αὐτὴ ἢ δυσπιστία γιὰ τὰ «αἰσθήματά» της καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ἄλλων πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐπίμονη ἔλλειψη συνοχῆς μέσα στοῦ ἀρχικὸ πλέγμα — ἀνάμεσα στὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς ἐμπαθεῖς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τοὺς ἄλλους, στὴν ἐμπειρία της γιὰ τὸν ἑαυτὸ της, στὴ μαρτυρία τῶν ἄλλων γιὰ τὰ αἰσθήματά τους, καὶ στὶς θεωρητικὲς κατασκευὲς πού ἐπιβάλλουν στὴν ἐμπειρία της καὶ στὶς προθέσεις της γι' αὐτοὺς, κλπ. — ἔτσι πού ποτὲ δὲν μπόρεσε νά καταλήξῃ σὲ κάποια ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ της ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄποψη.

Τὸ μόνο λοιπὸν ποὺ μπόρεσα νὰ πῶ στὴν ἀσθενή μου ἦταν, «Μὲ συγχωρεῖς».

4. Μιὰ νοσοκόμος εἶχε ἀναλάβει νὰ φροντίζει μιὰν ἀσθενή ποὺ θεωρήθηκε κατατονική, ἡθιφρενική σχιζοφρενής. Λίγο μετὰ τὴν πρώτη τους γνωριμία, ἡ νοσοκόμος πρόσφερε στὴν ἀσθενή ἓνα φλιτζάνι τσάι. Αὐτὴ ἡ χρόνια ψυχωτική ἀσθενής εἶπε, παίρνον-
τας τὸ τσάι. «Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ μου ποὺ μοῦ προσφέ-
ρουν ἓνα φλιτζάνι τσάι». Ἡ μετέπειτα ἐμπειρία μ' αὐτὴ τὴν ἀ-
σθενή κατέληξε νὰ δώσει οὐσία στὴν ἀπλὴ ἀλήθεια αὐτῆς τῆς
δήλωσης.*

Δὲν εἶναι εὐκολο γιὰ ἓνα ἄτομο νὰ προσφέρει σὲ κάποιον ἄλλο
ἓνα φλιτζάνι τσάι. Ἄν μιὰ κυρία μοῦ προσφέρει ἓνα φλιτζάνι τσάι,
μπορεῖ νὰ θέλει νὰ μοῦ δείξει τὴν τσαγιέρα της ἢ τὸ σερβίτσιο της·
μπορεῖ νὰ προσπαθεῖ νὰ μοῦ δημιουργήσει καλὴ διάθεση γιὰ ν' ἀπο-
σπάσει κάτι ἀπὸ μένα· μπορεῖ νὰ προσπαθεῖ νὰ μοῦ ἀρέσει· μπορεῖ νὰ
μὲ θέλει σὰ σύμμαχο προσπαθώντας νὰ πραγματώσει τοὺς σκοποὺς
της ἐναντία σὲ ἄλλους. Μπορεῖ νὰ γεμίσει ἓνα φλιτζάνι χύνοντας
τσάι ἀπὸ τὴν τσαγιέρα καὶ ν' ἀπλώσει τὸ χέρι της μὲ τὸ φλιτζάνι καὶ
τὸ πιατάκι περιμένοντας νὰ τ' ἀρπάξω μέσα σὲ λίγα δευτερόλεπτα
πρὶν προλάβουν νὰ τῆς γίνουν δάρος. Ἡ ἐνέργεια θὰ μπορούσε νὰ
εἶναι καθαρὰ μηχανική, χωρὶς νὰ περιέχει καμιὰ δ ι κ ή μ ο υ
ἀναγνώριση. Μπορεῖ νὰ μοῦ δοθεῖ ἓνα φλιτζάνι τσάι χωρὶς νὰ
μ ο υ π ρ ο σ φ ε ρ θ ε ῖ ἓ ν α φ λ ι τ ζ ά ν ι τ σ ά ι.

Στὴν τελετουργία μας τοῦ τσαγιοῦ, εἶναι τὸ ἀπλούστερο καὶ τὸ
δυσκολότερο πράγμα στὸν κόσμo νὰ π ρ ο σ φ έ ρ ε ι, πρα-
γματικὰ κι ὄχι φαινομενικά, ἔ ν α ἄ τ ο μ ο, ὄντας γνήσια ὁ ἐ-
αυτὸς τοῦ ἢ ὁ ἑαυτὸς της, σ' ἔ ν α ἄ λ λ ο ἄ τ ο μ ο, πραγμα-
τωμένο στὸ εἶναι τοῦ ἢ στὸ εἶναι της ἀπὸ τὸ δότῃ, ἔ ν α φ λ ι -
τ ζ ά ν ι τ σ ά ι, πραγματικὰ κι ὄχι φαινομενικά. Ἡ ἀσθενής
αὐτὴ ἰσχυρίζεται ὅτι στὴ διάρκεια τῆς ζωῆς της πέρασαν πολλὰ
φλιτζάνια τσάι ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἄλλων στὰ δικά της, ἀλλὰ ἀνε-
ξάρτητα ἀπ' αὐτό, ποτὲ στὴ ζωὴ της δὲν τῆς πρόσφεραν πραγμα-
τικὰ ἓνα φλιτζάνι τσάι.

2. Τὴν περίπτωσιν αὐτὴν μοῦ τὴν ἀνέφερε ὁ Δρ. Charles Rycroft.

Όρισμένοι άνθρωποι είναι περισσότερο ευαίσθητοι από τους άλλους όταν δεν αναγνωρίζονται σαν ανθρώπινα όντα. "Αν κάποιος είναι π ο λ ύ ευαίσθητος απ' αυτή την άποψη, υπάρχουν πάρα πολλές πιθανότητες να γίνει διάγνωση ότι είναι σχιζοφρενής. Ο Φρόυντ έλεγε για τους ύστερικούς, όπως θα έλεγε αργότερα για τους σχιζοφρενείς ή Φρόμ - Ράιχμαν, ότι έχουν ανάγκη τόσο να προσφέρουν όσο και να δεχτούν περισσότερη αγάπη απ' ό,τι οι περισσότεροι άνθρωποι. Θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει κάτι τέτοιο με τον αντίστροφο τρόπο. "Αν έχεις ανάγκη να προσφέρεις και να δεχτείς π ά ρ α π ο λ λ ή αγάπη," διακινδυνεύεις να γίνει διάγνωση ότι είσαι σχιζοφρενής. Η διάγνωση αυτή σου αποδίνει ανικανότητα, γενικά, να προσφέρεις ή να δεχτείς «αγάπη» με ένήλικο τρόπο. "Όταν χαμογελάσεις μ' αυτή τη σκέψη, μπορεί να επιβεβαιώσεις μ' αυτό τον τρόπο τη διάγνωση, έφόσο πάσχεις από «άπρόσφορο συναίσθημα».

3. "Ό,τι κι αν είναι ή «αγάπη».

Ἡ συνεργία

Ὁ ὅρος «συνεργία» εἶναι συγγενικός μὲ τοὺς ὅρους παρ - αἰσθηση, ψευδ - αἰσθηση καὶ ὑπεκ - φυγή. Τὸ κοινὸ θέμα «ἐργία - αἰσθηση - φυγή» (lusion)* προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα ludere, ποὺ ἡ σημασία του ποικίλλει τόσο στὰ κλασικὰ ὅσο καὶ στὰ μεταγενέστερα λατινικά. Μπορεῖ νὰ σημαίνει παίζω, προσποιοῦμαι, ἢ περιπαίζω, χλευάζω, παραπλανῶ.

Ἡ παραίσθηση συνεπάγεται τὴν ἀπόλυτη αὐταπάτη. Ἡ ψευδαίσθηση, ὅπως χρησιμοποιεῖται συχνὰ ἀπὸ τὴν ψυχανάλυση, συνεπάγεται τὴν ἱκανότητα νὰ παραπλανεῖ κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ὠθούμενος ἀπὸ κάποια ἰσχυρὴ ἐπιθυμία, ἀλλὰ δὲν ἐξυπονοεῖ αὐταπάτη τόσο ἀπόλυτη ὅσο στὴν περίπτωση τῆς παραίσθησης.

Ἡ συνεργία ἐξυπονοεῖ τὴν προσποίηση καὶ τὴν παραπλάνηση. Πρόκειται γιὰ ἓνα «παιχνίδι» ποὺ παίζεται ἀπὸ δύο ἢ περισσότερους ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν αὐταπάτες. Τὸ παιχνίδι εἶναι τὸ παιχνίδι τῆς ἀμοιβαίας αὐταπάτης. Ἐνῶ ἡ παραίσθηση, ἡ ὑπεκφυγή καὶ ἡ ψευδαίσθηση μποροῦν ν' ἀφοροῦν ἓνα μόνον πρόσωπο, ἡ συνεργία εἶναι ἀπαραίτητα παιχνίδι δύο - ἢ - περισσότερων - ἀτόμων. Ὁ καθένας παίζει τὸ παιχνίδι τοῦ ἄλλου, μολονότι μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἔχει πλήρη ἐπίγνωση αὐτοῦ ποὺ κά-

* Πρόκειται γιὰ κείμενο σχεδὸν ἀδύνατο νὰ μεταφραστεῖ στὰ ἑλληνικά. Στὸ πρωτότυπο διαβάζουμε: «The term "collusion" has kinship with delusion, il-lusion, and e-lusion. Lusion comes from the verb ludere, whose meaning varies in classical and late Latin. It can mean to play, to play at, or to make a sport of, to mock, to deceive». Αὐτὸ ποὺ ἀναφέρουμε σὰν κοινὸ θέμα, στὰ ἑλληνικά δὲν εἶναι κοινὸ στὶς ἀντίστοιχες λέξεις, πράγμα ποὺ δυσκολεύει τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου. Στὰ ἀγγλικά καὶ οἱ τέσσερις λέξεις προέρχονται ἀπὸ ἓνα συγκεκριμένο ρῆμα τῆς λατινικῆς γλώσσας μὲ τὴν ὁποία τὰ ἑλληνικά δὲν ἔχουν καμιὰν ἀπολύτως συγγένεια. (Σ.τ.Μ.).

νει. Βασικό χαρακτηριστικό αὐτοῦ τοῦ παιχνιδιοῦ εἶναι νὰ μὴν παραδέχεται κανεὶς ὅτι πρόκειται γιὰ παιχνίδι. Ὅταν ἕνα ἄτομο εἶναι οὐσιαστικά τὸ παθητικὸ «θύμα» (μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποστεῖ κυρώσεις ἂν δὲν παίξει τὸ ρόλο τοῦ «θύματος») ἐνὸς τεχνάσματος ἢ ἐνὸς ἐλιγμοῦ ἢ μιᾶς χειραγώγησης, ἡ σχέση δὲ θὰ χαρακτηριστεῖ σὰ σχέση συνεργίας. Εἶναι δύσκολο νὰ καθοριστεῖ στὴν πράξη κατὰ πόσο ἢ σὲ ποιοὺ βαθμοὺς μιὰ σχέση εἶναι σχέση συνεργίας. Ἀξίζει ὁμως τὸν κόπο νὰ γίνῃ ἡ διάκριση τουλάχιστο στὴ θεωρία. Κάποιος σκλάβος μπορεῖ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὸν ἀφέντη του, ὄντας σκλάβος, γιὰ νὰ σώσῃ τὴ ζωὴ του, φτάνοντας στὸ σημεῖο νὰ ἐκτελεῖ ἀκόμα καὶ αὐτοκαταστροφικὰ διαταγὰς.

Δύο ἄνθρωποι ποὺ συμμετέχουν σὲ μιὰ σχέση μπορεῖ νὰ ἀλληλοεπιβεβαιώνονται ἢ νὰ ἀλληλοσυμπληρώνονται ἀληθινά. Κι ὁμως τὸ ν' ἀποκαλύψῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του στὸν ἄλλο εἶναι πολὺ δύσκολο ἂν δὲν ἔχει αὐτοπεποίθηση καὶ ἐμπιστοσύνη στὸν ἄλλο. Ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἐπιβεβαίωση ἀπὸ τὸν καθένα ἐνυπάρχει καὶ στοὺς δύο, ἀλλὰ καθένας τους εἶναι ἐγκλωβισμένος κάπου ἀνάμεσα στὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴ δυσπιστία, στὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἀπόγνωση: καὶ οἱ δύο ἀναλαμβάνουν πλαστὲς πράξεις ἐπιβεβαίωσης μὲ δόση τὴν προσποίηση. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ κ α ι ο ι δ ὺ ο πρέπει νὰ παίξουν τὸ παιχνίδι τῆς συνεργίας.

Ὁ Μποῦμπερ (19576) μᾶς ζητάει νὰ

«... φανταστοῦμε δύο ἀνθρώπους, ποὺ ἡ ζωὴ τους κυριαρχεῖται ἀπὸ φαινόμενα, νὰ κάθονται καὶ νὰ συζητοῦν. Ὅς τοὺς ὀνομάσουμε Πῆτερ [π] καὶ Πῶλ [ο].¹ Ὅς ἀναφέρουμε τὶς διαφορετικὲς διαμορφώσεις ποὺ ἀναπτύσσονται. Πρῶτο, ὑπάρχει ὁ Πῆτερ ὅπως θέλει νὰ φαίνεται στὸν Πῶλ [π → (ο → π)] καὶ ὁ Πῶλ ὅπως θέλει νὰ φαίνεται στὸν Πῆτερ [ο → (π → ο)]. Ὑστερα ὑπάρχει ὁ Πῆτερ ὅπως φαίνεται πραγματικά στὸν Πῶλ, δηλαδή ἡ εἰκόνα ποὺ ἔχει ὁ Πῶλ γιὰ τὸν Πῆτερ [ο → π: π → (ο → π)], πράγμα ποὺ γενικά δὲ συμπίπτει οὔτε στὸ ἐλάχιστο μὲ ὅ,τι θέλει ὁ Πῆτερ νὰ δεῖ ὁ Πῶλ· καὶ παρόμοια ὑπάρχει ἡ ἀντίστροφη κατάσταση [π → ο: ο →

1. Τὰ σύμβολα μέσα στὶς ἀγκύλες εἶναι δικά μου. (Βλέπε Παράρτημα).

($\pi \rightarrow \sigma$)]. 'Ακόμα, υπάρχει ο Πήτερ όπως φαίνεται στον έαυτό του [$\pi \rightarrow \pi$], και ο Πώλ όπως φαίνεται στον έαυτό του [$\sigma \rightarrow \sigma$]. Τέλος, υπάρχουν ο σωματικός Πήτερ και ο σωματικός Πώλ, δύο ζωντανά όντα και έξη φαντάσματα - φαινόμενα, που αναμιγνύονται με πολλούς τρόπους στη συζήτηση ανάμεσα στους δύο. Ποι υπάρχει χώρος λοιπόν για οποιαδήποτε γνήσια διανθρώπινη ζωή;»

"Ας εξετάσουμε αυτή τη σχέση σαν παιχνίδι παραποίησης μιας σχέσης. 'Ο Πήτερ ή ο Πώλ μπορεί να προσπαθήσει να θεμελιώσει μια ταυτότητα για τον έαυτό του πραγματώνοντας μια συγκεκριμένη ταυτότητα για τον άλλο. 'Ο Πήτερ θεωρεί απαραίτητο να τον δει ο Πώλ από συγκεκριμένη σκοπιά, για να νιώθει ο Πήτερ ότι ο Πώλ είναι το πρόσωπο που θέλει αυτός να είναι. 'Ο Πήτερ χρειάζεται να είναι ο Πώλ ένα συγκεκριμένο άτομο για να είναι ο Πήτερ το άτομο που θέλει να είναι. Για να βιώσει ο Πήτερ τον έαυτό του σαν θεωρημένο απ' αυτή τη σκοπιά, πρέπει να τον δει ο Πώλ απ' αυτή τη σκοπιά. "Αν ο Πήτερ έχει ανάγκη να τον εκτιμούν, τότε πρέπει να δει τον Πώλ να τον εκτιμάει. "Αν δει ότι ο Πώλ δεν τον εκτιμάει, ο Πήτερ παρακινείται να σκεφτεί ότι ο Πώλ δεν είναι ικανός να τον εκτιμήσει. "Αν είναι αναγκαίο για τον Πήτερ να είναι γενναιόδωρος, ο Πώλ πρέπει να αποδεχτεί τη γενναιодωρία του Πήτερ. "Αν ο Πώλ, αντί να ευγνωμονεί τον Πήτερ γι' αυτά που του προσφέρει, λέει ότι ο Πήτερ θέλει απλώς να επιδείξει τη δική του ανωτερότητα με το να είναι άτομο που μπορεί να προσφέρει, ή λέγοντας ότι προσπαθεί να εκδιώσει τον Πώλ να τον ευγνωμονεί, ο Πήτερ μπορεί να διακόψει τη σχέση του με τον Πώλ ή ν' ανακαλύψει ότι ο Πώλ δυσκολεύεται να επιτρέψει στον έαυτό του να δεχτεί βοήθεια. 'Ο Πώλ μπορεί να βλέπει τον Πήτερ ή ο Πήτερ μπορεί να βλέπει τον Πώλ πολύ πιο πραγματικά απ' ό,τι μπορεί να δει καθένas τους τον έαυτό του. 'Η ανάγκη γι' αυτή τους την εμφάνιση πηγάζει από τις φαντασιώσεις του καθένas τους. 'Η ανάγκη για το φαινομενικό, γι' αυτές τις εμφανίσεις τους, υποδηλώνει όχι ότι και οι δύο κρύβουν τον «άληθινό» έαυτό τους, που τον ξέρουν κρυφά, αλλά ότι ο Πήτερ δεν έχει καταλήξει σε καμιά γνήσια συνειδητοποίηση για τον έαυτό

του ή για τον Πώλ, κι ότι ο Πώλ δέν έχει συνειδητοποιήσει γνήσια τον έαυτό του ή τον Πήτερ.

Υπάρχουν πολλές αντιδράσεις, μέχρι τώρα άνεξερεύνητες συστηματικά από τή διαπροσωπική ψυχολογία, πού τις βλέπει ο άλλος διαφορετικά άπ' ό,τι βλέπει κανείς τον έαυτό του. Όταν υπάρχει διάζευξη ανάμεσα στην αὐτοταυτότητα του Πήτερ, π→π, και στην ταυτότητά - του - για - τον Πώλ, ο→π, δέν είναι παράξενο ν' αντιδράσει ο Πήτερ μέ θυμό, άγχος, ένοχή, άπόγνωση, και άδιαφορία. Αυτό το εϊδους ή διάζευξη προσφέρει έδαφος σέ όρισμένες σχέσεις. Φαίνεται νά είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σ' όρισμένους ανθρώπους. Σ' αυτό τό δεσμό - σκλαδιά, είναι τό «θέμα» πού τους κάνει νά συναναστρέφονται ψυχαναγκαστικά ο ένας τον άλλο. Έναλλακτικά, όρισμένοι άνθρωποι σ' αυτή τή διάζευξη έγκαταλείπουν τή σχέση.

Τό θέμα έχει σχέση μέ τήν κατάσταση όταν υπάρχουν άγεφύρωτες αντίθεσεις ανάμεσα στο «συμπλήρωμα» πού θέλει νά είναι ο Πήτερ για τον Πώλ και στο «συμπλήρωμα» πού θέλει νά είναι ο Πώλ για τον Πήτερ. Ένας άντρας θέλει τή γυναίκα του για «νά τον φροντίζει μητρικά», ένω εκείνη θέλει τον άντρα της για «νά τή φροντίζει αυτός μητρικά. Οί επιθυμίες τους δέν «ταιριάζουν» ή δέ συνδυάζονται άπόλυτα. Μισούν ο ένας τον άλλο ή περιφρονούν ο ένας τον άλλο, ή άνέχονται τήν άδυναμία του άλλου ή άναγνωρίζουν τήν άνάγκη του άλλου χωρίς νά τήν ίκανοποιούν. Ωστόσο, άν ο Τζάκ επιμένει νά βλέπει τήν Τζιλ και νά τής φέρεται σά νά ήταν μητέρα του, ένω παραγνωρίζει τό γεγονός ότι αυτή αισθάνεται σάν κοριτσάκι σέ σχέση μέ τή μητέρα της, ή διάζευξη ανάμεσα στην αντίληψή του γι' αυτήν και στην έμπειρία της για τον έαυτό της ένδέχεται νά προκαλέσει τεράστιο χάσμα αντίθεσεων πού δέν μπορεί νά γεφυρωθεί μέ τή συνεργία (συνενοχή).

Πράγμα πού είναι έντελώς διαφορετικό από εκείνο πού έννοείται μέ τον ψυχαναλυτικό όρο «προβολή». Τό ένα άτομο δέ χρησιμοποιοεί τον άλλο άπλως σάν πεδίο όπου άνάγονται οί προβολές του. Άγωνίζεται ν' ανακαλύψει στον άλλο, ή παρακινεί τον άλλο νά γίνει αυτή καθαυτή ή έ ν σ ά ρ κ ω σ η τής προβολής. Η συνεργία του άλλου άτόμου άπαιτείται για νά «συμπληρώσει» τήν

ταυτότητα που ο έαυτός αισθάνεται υποχρεωμένος να διατηρήσει. Μπορεί να βιώσει κανείς κάποια ιδιότυπη μορφή ένοχης, συγκριμένη, κατά τη γνώμη μου, ως προς τη διάζευξη. "Αν αρνηθεί κανείς τη συνεργία, αισθάνεται ένοχη γιατί δεν είναι ή δε γίνεται ή ένσάρκωση του συμπληρώματος που απαιτείται από τον άλλο για την ταυτότητά του. Ωστόσο, αν υποκύψει π ρ ά γ μ α τ ι κανείς, αν παραπλανηθεί, αποξενώνεται από τον έαυτό του και νιώθει ένοχος για την αυτό - προδοσία του.

"Αν δέν τρομάζει κανείς βιώνοντας τον έαυτό του σαν καταποντισμένο από τον άλλο, αν δέν απεχθάνεται να «χρησιμοποιείται», ή αν δέν ξεγεύεται με κάποιο τρόπο έναντια στη συνεργία, τότε κάτω από την πίεση μιās ψεύτικης ένοχης ένδέχεται να γίνει, μιá κι ένδέχεται να τó αισθάνεται, απρόθυμος συνεργός ή θύμα του άλλου, μολονότι τó να είναι «θύμα» ένδέχεται ν' αποτελεί επίσης πράξη συνεργίας. Ο άλλος όμως ένδέχεται να παρακινήσει τον έαυτό να υποκριθεί αυτό τον ψεύτικο έαυτό που θέλει να είναι κι αυτόν που ένδέχεται να ένσαρκώσει μόνο με εύχαρίστηση, ιδιαίτερα αν ο άλλος ανταποκρίνεται ένσαρκώνοντας τó μύθο που επιθυμεί ο έαυτός. Θα αποφύγουμε προς τó παρόν τη λεπτομερέστερη εξέταση των μορφών και των τεχνικών μεθόδων με τίς οποίες τó ένα άτομο μπορεί να επιβάλλει στο άλλο φανερές ή κρυφές, συνεκτικές ή αδιάλλακτες επικλήσεις ή έξαναγκασμούς, και τούς πολú διαφορετικούς τρόπους με τούς οποίους ο άλλος ένδέχεται να τίς βιώσει και να αντιδράσει απέναντί τους.

Η συνεργία είναι πάντοτε διασφαλισμένη όταν ο έαυτός ανακαλύπτει στον άλλο έκείνο τον άλλο που θα «επιβεβαιώσει» τον έαυτό με τον ψεύτικο έαυτό που προσπαθεί να κάνει πραγματικό, και αντίστροφα. Τότε λοιπόν διαμορφώνεται τó κατάλληλο έδαφος για παρατεταμένη άμοιβαία παράκαμψη τής αλήθειας και τής αληθινής εκπλήρωσης. Ο καθένας έχει ανακαλύψει έναν άλλο για να άποδεχτεί τη δική του ψεύτικη αντίληψη για τον έαυτό του και να προσδώσει σ' αυτή την εμφάνιση την όψη πραγματικότητας.

Ο τρίτος αποτελεί πάντοτε κίνδυνο για τη συνεργία ανάμεσα σέ δύο άτομα. Με γεωμετρική ακρίβεια που θυμίζει Σπινόζα, τó

«Κεκλεισμένων των θυρών» (1946) τοῦ Σάρτρ, περιγράφει ἓνα διαβολικό κύκλο дуάδων συνεργίας σὲ ἀπίθανες δοκιμασίες. Τὸ «Κεκλεισμένων των θυρών» ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνία τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἀτόμου νὰ διατηρήσει τὴν ταυτότητά του ὅταν τὸ πρόγραμμα τῆς ζωῆς του εἶναι ἔτσι διαμορφωμένο πού ἀπαιτεῖται συνεργία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἀνεκτῆς αὐτοταυτότητας. Τρεῖς νεκροί, ἓνας ἄντρας καὶ δύο γυναῖκες, βρίσκονται μαζί μέσα σ' ἓνα δωμάτιο. Ὁ ἄντρας εἶναι δειλός· ἡ μία γυναῖκα εἶναι ἑτεροφυλοφιλικὴ πόρνη καὶ ἡ ἄλλη ἔξυπνη λεσβία. Ὁ ἄντρας φοβᾶται ὅτι εἶναι δειλός κι ὅτι δὲ θὰ τὸν σέβονται οἱ ἄλλοι ἄντρες. Ἡ ἑτεροφυλοφιλικὴ γυναῖκα φοβᾶται ὅτι δὲν εἶναι ἐλκυστικὴ γιὰ τοὺς ἄντρες. Ἡ λεσβία φοβᾶται ὅτι δὲ θὰ μπορεῖ νὰ γοητεύει τίς γυναῖκες. Ὁ ἄντρας χρειάζεται κάποιον ἄλλο ἄντρα ἢ, τουλάχιστον, κάποια ἔξυπνη γυναῖκα γιὰ νὰ τὸν θεωρήσει γενναῖο ἔτσι πού τελικὰ νὰ παραπλανήσῃ τὸν ἑαυτὸ του ὅτι εἶναι γενναῖος. Εἶναι πρόθυμος, ὅσο μπορεῖ, νὰ γίνῃ αὐτὸς πού θέλει καθεμιὰ ἀπὸ τίς δύο γυναῖκες νὰ εἶναι, ἂν συνεργαστοῦν μαζί του λέγοντάς του ὅτι εἶναι γενναῖος. Ὡστόσο, ἡ μία γυναῖκα μπορεῖ νὰ τὸν δεῖ μόνο σὰ σεξουαλικὸ ἀντικείμενο. Δὲν μπορεῖ νὰ προσφέρει στὴ λεσβία τίποτα ἀπ' ὅσα θέλει ἐκείνη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι δειλός, γιατί ἔτσι ἀπαιτεῖ νὰ βλέπει τοὺς ἄντρες γιὰ νὰ δικαιώσῃ τὸν ἑαυτὸ της. Οἱ δύο γυναῖκες δὲν μποροῦν νὰ θεμελιώσουν σταθερὴ συνεργία μὲ κανέναν, ἐφόσον ἡ λεσβία βρίσκεται μ' ἓναν ἄντρα καὶ μιὰ ἑτεροφυλοφιλικὴ γυναῖκα, κι ἐφόσον ἡ ἑτεροφυλοφιλικὴ γυναῖκα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἑτεροφυλοφιλικὴ χωρὶς νὰ «σημαίνει» ἕνατι γιὰ ἓναν ἄντρα. Ὁ ἄντρας αὐτὸς ὅμως δὲν ἐνδιαφέρεται. Ὁ καθένας τους δὲν μπορεῖ νὰ διατηρήσῃ τὴν «κακὴν του πίστη» χωρὶς συνεργία μὲ κάποιον ἄλλο, καθένας τους βασανίζεται καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ ἄγχος καὶ τὴν ἀπόγνωση. Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, «ἡ κόλαση εἶναι οἱ ἄλλοι».

Ὁ Ζενέ (19576) στὸ ἔργο του ΤΟ ΜΠΑΛΚΟΝΙ, ἐξετάζει τὸ θέμα τῶν ψεύτικων σχέσεων πού βασίζονται στὶς συνεργικὲς καὶ συμπληρωματικὲς συζεύξεις τῆς ταυτότητας - γιὰ - τὸν - ἑαυτὸ καὶ τῆς ταυτότητας - γιὰ - τὸν - ἄλλο. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔργου διαδραματίζεται μέσα σ' ἓνα πορνεῖο. Τὰ κορίτσια τοῦ πορνείου ἐμφανίζονται, κυριολεκτικὰ, σὰν πόρνες (pro - sti-

tutes)*. Ὑποκρίνονται (pro - stare) ὅτι δὴποτε ἀπαιτεῖ ἀπ' αὐτὲς ὁ πελάτης νὰ γίνουν, ὥστε γιὰ λίγο νὰ γίνει κι αὐτὸς ἐκεῖνο πού θέλει νὰ εἶναι. Τρεῖς ἀπὸ τὶς ταυτότητες γιὰ τὶς ὁποῖες ἀπαιτεῖται ἡ συνεργασία τῶν πορνῶν εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ Δικαστὴς καὶ ὁ Στρατηγός. Ὁ Ἐπίσκοπος ἀπαιτεῖ ἕναν μετανοήσαντα ἁμαρτωλὸ κι ἕναν ἐκτελεστή γιὰ νὰ ἐφαρμόσει τὶς ἐντολές του· ὁ Δικαστὴς ἕναν κλέφτη· κι ὁ Στρατηγὸς τὴ φοράδα του.

Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Δικαστὴς στὸ κορίτσι πού πρέπει νὰ παίξει τὸν κλέφτη γιὰ νὰ μπορέσει αὐτὸς νὰ εἶναι δικαστὴς: «Πρέπει νὰ εἶσαι ὑποδειγματικὸς κλέφτης ἂν πρόκειται ἐγὼ νὰ εἶμαι ὑποδειγματικὸς δικαστὴς. Ἄν εἶσαι ψεύτικος κλέφτης, ἐγὼ θὰ γίνω ψεύτικος δικαστὴς. Ἐγὶνα σαφές;»

Λέει στὸν ἐκτελεστή: «... χωρὶς ἐσένα, δὲ θὰ ἤμουν τίποτα...» Κι ὕστερα στὸν κλέφτη: «... καὶ χωρὶς ἐσένα παιδί μου. Εἴσατε τὰ δύο τέλεια συμπληρώματά μου. Ἄ, τί θαυμάσια τριάδα ἀποτελοῦμε».

Στὸν κλέφτη (σ. 18) :

«Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ: Κι ὅμως ἐσύ, ἐσύ ἔχεις ἕνα προνόμιο πού δὲν τὸ ἔχει αὐτὸς, οὔτε κι ἐγὼ, ἔχεις προτεραιότητα. Γιὰ νὰ εἶμαι ἐγὼ ὁ δικαστὴς πρέπει ἐσύ νὰ εἶσαι ὁ κλέφτης. Ἀρκεῖ ἀπλῶς ν' ἀρνηθεῖς — καλύτερα γιὰ σένα νὰ μὴν τὸ κάνεις — ἀρκεῖ ἀπλῶς ν' ἀρνηθεῖς νὰ εἶσαι αὐτὸς πού εἶσαι — τί εἶσαι, ἄρα αὐτὸς πού εἶσαι — γιὰ νὰ πάψω κι ἐγὼ νὰ εἶμαι... γιὰ νὰ ἐξαφανιστῶ, νὰ ἐξατμιστῶ. Νὰ τιναχτῶ στὸν ἀέρα. Νὰ γίνω ἀτμός. Νὰ μὴν ὑπάρχω. Ἄρα, καλογέννητο τό... Τί θὰ γίνει μετὰ; Τί θὰ γίνει μετὰ; Ἀλλὰ δὲ θὰ ἀρνηθεῖς, θ' ἀρνηθεῖς; Δὲ θὰ ἀρνηθεῖς νὰ εἶσαι ὁ κλέφτης! Αὐτὸ θὰ ἦταν καθαρὴ διαστροφή. Θὰ ἦταν ἐγκληματικό! Θὰ μοῦ στεροῦσες τὴν ὑπαρξή μου! (ἐκτετυκὰ) Μίλησε παιδί μου, ἀγάπη μου, δὲ θὰ ἀρνηθεῖς;

Ο ΚΛΕΦΤΗΣ: (ψυχρά) Θὰ μπορούσα.

* Γιὰ τὸν τρόπο πού χρησιμοποιεῖ ὁ Λαίβγκ τὴ λέξη πόρνη στὰ ἀγγλικά βλέπε σχετικὴ σημείωση στὸ Κεφάλαιο 4, Ἡ ἀντίστιξη τῆς ἐμπειρίας, σελ. 77. (Σ.τ.μ.).

Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ: Τί είναι τοῦτο πάλι; Τί λές; Θ' ἀρνηθεῖς; Πές μου ποῦ. Καί ξαναπές μου τί ἐκλεψες.

Ο ΚΛΕΦΤΗΣ: (Ἀπότομα, σηκώνεται) Ὁχι, δὲ θὰ σοῦ πῶ.

Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ: Πές μου ποῦ. Μὴν εἶσαι σκληρός...

Ο ΚΛΕΦΤΗΣ: Ὁ τόνος σου γίνεται πολὺ κοντινός. Δὲν τὸν ἀνέχομαι!

Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ: Δεσποινίς... Κυρία. Σᾶς παρακαλῶ. (Πέφτει στὰ γόνατά του). Κοιτάξτε, σᾶς ἐκλιπαρῶ. Μὴ μ' ἀφήνετε σ' αὐτὴ τῇ θέσῃ, νὰ περιμένω νὰ γίνω δικαστής! Τί θὰ γινόμαστε ἂν δὲν ὑπῆρχαν δικαστές; Τί θὰ γινόμασταν ὅμως ἂν δὲν ὑπῆρχαν κι οἱ κλέφτες;»

Οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν τὰ πορνεῖα γιὰ νὰ μετατρέψουν αὐτὸ ποὺ μεμονωμένα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ ψ ε υ δ α ι - σ θ η σ ι α κ ῆ ἢ π α ρ α ι σ θ η σ ι α κ ῆ τ α υ τ ό τ η τ α σ έ τ α υ τ ό τ η τ α σ υ ν ε ρ γ ί α ς. Ἡ Μαντάμ ταξινομεῖ τίς «ταυτότητες» γιὰ τίς ὁποῖες οἱ πελάτες πατρονάρουν τὸ πορνεῖο.

«Υπάρχουν δύο βασιλιάδες τῆς Γαλλίας μὲ τελετὲς στέψης καὶ διάφορες ἄλλες τελετουργίες, ἓνας ναύαρχος ποὺ στέκεται στὴ γέφυρα τοῦ βυθιζόμενου θωρηκτοῦ του, ἓνας ἐπίσκοπος στὴ διάρκεια τῆς λειτουργίας του, ἓνας δικαστὴς ποὺ ἐκτελεῖ τὴν ὑπηρεσία του, ἓνας στρατηγὸς πάνω στὸ ἄλογό του, ἓνα ἀγόρι ἀπὸ τὴν Ἀλγερία ποὺ παραδίνεται, ἓνας πυροσθέστης ποὺ σβήνει μιὰ φωτιά, ἓνας τράγος δεμένος σ' ἓναν πάσσαλο, μιὰ νοικοκυρὰ ποὺ γυρίζει ἀπὸ τὴν ἀγορά, ἓνας πορτοφολάς, ἓνας ἄνθρωπος ποὺ τὸν ληστεύουν, τὸν δέγουν καὶ τὸν σαπίζουν στὸ ξύλο, ἓνας Ἅγιος Σεβαστιανός, ἓνας γεωργὸς στὸν ἀχυρώνα του... ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανένας ἀρχηγὸς τῆς ἀστυνομίας... κανένας διοικητὴς ἀποικίας, παρόλο ποὺ ὕ π ά ρ χ ε ι ἓνας ἱεραπόστολος ποὺ πεθαίνει πάνω στὸ σταυρό, καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοπροσώπως» (σ. 46).

Μόνο ἓνα ἄτομο δὲν ἐπισκέπτεται τὸ πορνεῖο γιὰ νὰ γίνεῖ κάποιος

ἄλλος — ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἀστυνομίας. Νιώθει πὼς ἡ ζωὴ του θὰ ἐκπληρωθεῖ μόνο ὅταν κάποιος ἄλλος θελήσει νὰ ἀναλάβει τὴ δ ι -
κ ἡ τ ο υ ταυτότητα, ὅταν θελήσει νὰ γίνει Ἀρχηγὸς τῆς Ἀ-
στυνομίας. Ὑποφέρει γιατί κανένας δὲ θέλει νὰ προσποιηθεῖ ὅτι
εἶναι αὐτός, γιατί σ' ὀλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ πορνείου δὲν ὑπῆρ-
ξε ποτὲ πελάτης γιὰ τὴ δική του ταυτότητα. Ὅλα τὰ ἀνθρώπινα
ὄντα εἶναι τὰ συμπληρώματά του. Πράγμα πού δὲν τὸν ἱκανο-
ποιεῖ πιά. Μόνο αὐτὸς δὲ θέλει ν' ἀναλάβει τὴν ταυτότητα κάποιου
ἄλλου. Θὰ νιώσει ἐκπληρωμένος, κι ἐπομένως θὰ μπορεῖ νὰ πε-
θάνει ἡσυχος, μόνο ὅταν κάποιος ἄλλος θελήσει νὰ ταυτιστεῖ μα-
ζί του.

Τὸ πορνεῖο ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση. Τὴν Ἐπανά-
σταση πού καταστρέφει τὴν ψευδαίσθηση καὶ τὴ συνεργία. Τὴν
Ἐπανάσταση μὲ τὴν ὁποία γίνεται κανεὶς ὁ ἑαυτὸς του, γίνεται σο-
βαρὸς, γίνεται αὐτὸς πού εἶναι. Ἐνα ἀπὸ τὰ κορίτσια τοῦ πορ-
νείου δραπετεύει γιὰ νὰ γίνει ἐρωμένη τοῦ Ροζέ, τοῦ ἡγέτη τῆς
Ἐπανάστασης. Ἐπαγγέλεται ὅμως τὴν πόρνη. Δὲν ἔχει τὴν ἱκανό-
τητα νὰ κάνει ἀπλὰ καὶ μόνο αὐτὸ πού κάνει. Δὲν μπορεῖ νὰ κά-
νει κάτι ἔτσι γιὰ νὰ τὸ κάνει. Ἄν περιποιεῖται κάποιο τραῦμα,
δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὑποκριθεῖ ὅτι περιποιεῖται κάποιο τραῦμα, ἄ-
σχετα ἂν τὸ κάνει μὲ τρυφερὴ φροντίδα ἢ ἄξεστα καὶ μὲ σιγουριά.
Οἱ ἡγέτες τῆς Ἐπανάστασης ἀναγνωρίζουν ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέ-
πει νὰ ἐμπνευστοῦν ἀπὸ κάτι γιὰ νὰ ἀγωνιστοῦν καὶ νὰ πεθάνουν.
Χρειάζονται κάποιο ἐμβλημα. Δὲν μποροῦν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν
ἐξέγερσὶ τους χωρὶς κάποια ψευδαίσθηση. Ἀποφασίζουν νὰ χρη-
σιμοποιήσουν τὴ Σαντάλ, τὸ κορίτσι τοῦ πορνείου, πού ἔχει γεν-
νηθεῖ γιὰ νὰ ἐνσαρκώνει τίς ψευδαισθήσεις τῶν ἀντρῶν· εἶναι τὸ
σύμβολο. Ὁ Ροζέ ἐναντιώνεται γιὰ λόγους ἀρχῆς, σ' αὐτοῦ τοῦ
εἶδους τὴ χρησιμοποίησιν τῆς Σαντάλ, ἀλλὰ καταψηφίζεται. Κά-
ποιο μέλος τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἀπαντάει:

«ΛΥΚ: Δὲ μ' ἐντυπωσιάζουν οἱ λόγοι σου. Ἐξακολουθῶ νὰ
ὑποστηρίξω ὅτι σ' ὀρισμένες περιπτώσεις πρέπει νὰ χρησι-
μοποιοῦμε τὰ ὄπλα τοῦ ἐχθροῦ. Εἶναι ἀπαραίτητο. Ἐνθουσια-
σμὸς γιὰ τὴν ἐλευθερία; Θαυμάσιο πράγμα δὲν τὸ ἀρνοῦμαι,
ἀλλὰ θὰ ἦταν ἀκόμα πιὸ θαυμάσιο ἂν ἡ ἐλευθερία ἦταν ἔνα

δμορφο κορίτσι μὲ ζεστή φωνή. Τελικά, τί σὲ πειράζει ἂν σαρώσουμε τὰ ὁδοφράγματα ἀκολουθώντας κάποιο θηλυκὸ σὰ μιὰ ἀγέλη ἀπὸ ἀρσενικά, γεμάτα καύλα; Καὶ τί σὲ νοιάζει ἐσένα ἂν οἱ στεναγμοὶ τῶν νεκρῶν εἶναι οἱ στεναγμοὶ τῆς ζωῆς;

POZE: Οἱ ἄντρες δὲν ξεσηκώνονται γιὰ νὰ τρέχουν πίσω ἀπὸ κάποιο θηλυκὸ.

ΛΥΚ: (πειστωμένα) Ἀκόμα κι ἂν τοῦτο τὸ τρέξιμο τοὺς ὀδηγεῖ στὴ νίκη;

POZE: Τότε ἡ νίκη τους εἶναι ἤδη ἀρρωστημένη. Ἡ νίκη τους πάσχει ἀπὸ βλενόρροια, γιὰ νὰ μιλήσω σὰν καὶ σένα...» (σ. 57) .

Ἡ Σαντάλ ἐνσαρκώνει αὐτὰ ποὺ θέλει νὰ καταστρέψει ὁ Ροζέ. Κι ὅμως στὸ πρόσωπό της ἀγαπάει αὐτὸ ποὺ τὴν ἔκανε νὰ μπεῖ στὸ πορνεῖο καὶ τὴν ἱκανότητά της νὰ συμβολίζει καὶ νὰ ἐνσαρκώνει ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα πεθαίνουν οἱ ἄντρες.

«ΣΑΝΤΑΛ: Τὸ μπουρντέλο μὲ βοήθησε τουλάχιστο σ' ἓνα πράγμα, μοῦ ἔμαθε τὴν τέχνη τῆς ἐξαπάτησης καὶ τῆς ὑποκριτικῆς. Ἐπρεπε νὰ παίξω τόσους πολλοὺς ρόλους ποὺ τώρα πιά τοὺς ξέρω σχεδὸν ὅλους. Κι εἶχα τόσους πολλοὺς παρτεναίρ...» (σ. 64) .

Ἡ ἱκανότητα τῆς Σαντάλ ἦταν φοβερὰ σημαντικὴ γιὰ νὰ μπορέσουν ν' ἀποφύγουν οἱ Ἐπαναστάτες ἡγέτες τὴ χρησιμοποίησή της κι ἔτσι νὰ καταστρέψουν τὴ δική τους Ἐπανάσταση.

«МАРК: Θὰ χρησιμοποίησουμε τὴ Σαντάλ. Ἡ δουλιὰ της εἶναι νὰ ἐνσαρκώσῃ τὴν Ἐπανάσταση. Καθῆκον τῆς κάθε μητέρας καὶ τῆς κάθε χήρας εἶναι νὰ πενθήσῃ τοὺς νεκροὺς. Καθῆκον τῶν νεκρῶν εἶναι ν' ἀπαιτοῦν ἐκδίκηση. Καθῆκον τῶν ἡρώων μας εἶναι νὰ πεθαίνουν χαμογελώντας... Τούτῃ τὴ νύχτα θὰ καταλάβουμε τ' Ἀνάκτορα. Ἀπ' τὸ μπαλκόνι τῶν Ἀνακτόρων ἡ Σαντάλ θὰ ξεσηκώσῃ τὸ λαὸ καὶ θὰ τραγουδήσῃ. Ὁ καιρὸς τῆς λογικῆς ἔχει πιά ξεπεραστεῖ ἑφτα-

σε ἡ στιγμή ν' ἀνάψουν τὰ αἵματα καὶ νὰ πολεμήσουμε σὰν
τρελοί. Ἡ Σαντάλ ἐνσαρκώνει τὸν ἀγῶνα· ὁ λαὸς περιμένει
ἀπ' αὐτὴν ν' ἀναπαραστήσει τὴ νίκη.

POZE: Κι ὅταν θὰ εἴμαστε νικητές, τί θὰ κερδίσουμε;

МАРК: Θὰ ἔχουμε ἀρκετὸ καιρὸ γιὰ νὰ τὸ σκεφτοῦμε κι
αὐτό» (σ. 63).

Ἡ σοβαρότητα τῆς Ἐπανάστασης μετατρέπεται σὲ τραγούδι καὶ
καρναβάλι. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Βασίλισσας ποὺ ἔχει στενές σχέ-
σεις μὲ τὸ πορνεῖο, λέει:

«Δὲν ἀμφισβητῶ τὸ θάρρος ἢ τὴν ἐξυπνάδα τους, ἀλλὰ οἱ
σπιούμενοι μου βρίσκονται στὴν καρδιά τῆς ἐπανάστασης καὶ
μερικοὶ εἶναι κι αὐτοὶ ἐπαναστάτες. Τώρα ὅμως ὁ πληθυ-
σμός μεθυσμένος ἀπὸ τίς πρῶτες νίκες τῆς ἔφτασε στὸ ση-
μεῖο τῆς ἔξαρσης ὅπου ἀπαρνεῖται κανεὶς μ' ἐλαφριά καρ-
διά τὴν πραγματικὴ μάχη γιὰ τίς ἀχρηστες θυσίες. Θὰ εἶναι
εὐκολο νὰ γίνῃ τὸ ἄλμα. Ὁ λαὸς δὲ συμμετέχει στίς μάχες.
Ἀπολαμβάνει τὸ πανηγύρι» (σ. 71).

Παρόλα αὐτά, ἡ Ἐπανάσταση φαίνεται νὰ θριαμβεύει, μὰ καὶ ἡ
Βασίλισσα, ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ Δικαστὴς καὶ ὁ Στρατηγὸς ἢ δολοφο-
νήθηκαν ἢ ἐξαφανίστηκαν, ἂν ὑπῆρξαν ποτέ. Ἀλλὰ ὁ ἀντιπρόσω-
πος τῆς Βασίλισσας πείθει τὴ Μαντάμ νὰ ντυθεῖ Βασίλισσα καὶ
τρεῖς πελάτες νὰ ντυθοῦν Ἐπίσκοπος, Δικαστὴς καὶ Στρατηγός.
Ἔτσι ντυμένοι ἐμφανίζονται στὸ μπαλκόνι τοῦ πορνείου. Διασχί-
ζουν τὴν πόλη. Οἱ δημοσιογράφοι τοὺς φωτογραφίζουν καὶ τοὺς
παίρνουν συνεντεύξεις. Ἐνῶ ὁ κάθε πελάτης πλήρωνε κι ἀπὸ μιὰ
πόρνη γιὰ νὰ παίξει τὸ ἴδιο παιχνίδι μαζί του, γιὰ νὰ γίνῃ συ-
νεργός του — ἓνας ἁμαρτωλὸς γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο, ἓνας κλέφτης
γιὰ τὸ Δικαστή, ἓνα ἄλογο γιὰ τὸ Στρατηγὸ — ὅταν ὅλοι οἱ ἄν-
θρωποι ἀνταποκρίνονται σ' αὐτὸ τὸν ἄντρα σὰν Ἐπίσκοπο, σὲ
κεῖνο τὸν ἄντρα σὰ Δικαστή, στὸν ἄλλο ἄντρα σὰ Στρατηγὸ, ὁ ψεύ-
τικος Ἐπίσκοπος γίνεται πραγματικὸς Ἐπίσκοπος, ὁ ψεύτικος Δι-
καστὴς γίνεται πραγματικὸς Δικαστής, ὁ ψεύτικος Στρατηγὸς γί-
νεται πραγματικὸς Στρατηγός, καὶ ἡ Μαντάμ γίνεται Βασίλισσα,

μέ την ἴδια ἀληθοφάνεια πού κάθε ἄτομο εἶναι Ἐπίσκοπος, Στρατηγός, Δικαστής ἢ Βασίλισσα.

Ὁ ἥρωας τοῦ ἔργου, ἂν ὑπάρχει, εἶναι ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀστυνομίας. Κανένας ποτέ δὲν εἶχε ὑποκριθεῖ τὸν Ἀρχηγὸ τῆς Ἀστυνομίας, ἀλλὰ αὐτὸς νομίζει τώρα, ἀπὸ κάποια ἀδυναμία τῶν μυῶν του, ὅτι ξέρεи πὼς ἔφτασε ἡ στιγμή πού πρέπει νὰ πάψει νὰ ὑποκρίνεται, ν' ἀποχωρήσει καὶ νὰ περιμένει ἡσυχὰ τὸ θάνατό του. Παρουσιάζεται σὰν ὁ μοναδικὸς ἄνθρωπος πού ὑποκρίνεται πραγματικὰ στὴ διάρκεια τῆς παράστασης. Οἱ ἄλλοι, ἂν εἶχαν κάποια λογική, θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχτοῦν ὅτι ἀκόμα κι ἂν ἦταν αὐτοὶ πού ἦταν, Ἐπίσκοπος, Δικαστής, Στρατηγός, ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι ψεύτικοι. Ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀστυνομίας τοὺς προκαλεῖ:

«**ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ:** Ποτέ δὲν κάνατε κάτι ἀπλῶς γιὰ νὰ τὸ κάνετε, ἀλλὰ πάντοτε ἐνεργοῦσατε ἔτσι πού, μαζί μ' ἄλλες σας πράξεις, γινόσαστε Ἐπίσκοπος, Δικαστής, Στρατηγός...

Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ: Αὐτὸ πού λέτε εἶναι μαζί ἀλήθεια καὶ φέμα. Γιατὶ κάθε μας πράξη ἐκλείνει μέσα τῆς τῆ μαγιά τῆς καινοτομίας.

ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ: Συγχωρέστε με, Πανιερότατε, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ μαγιά τῆς καινοτομίας ἐκμηδενιζόταν ἀμέσως ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πράξη ξεκינוῦσε ἀπὸ μόνη της.

Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ: Ἀποκτήσαμε μεγαλύτερη ἀξιοπρέπεια μ' αὐτὸν τὸν τρόπο» (σ. 97).

Ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀστυνομίας δὲ χάνει οὔτε τὸ εὐτυχημένο τέλος πού θέλει. Ἔχει τὴν ἱκανοποίηση νὰ παρακολουθήσει, πρὶν τελειώσει ἡ παράσταση, τὸν ἡγέτη τῆς Ἐπανάστασης, τὸν Ροζέ, νὰ πηγαίνει στὸ πορνεῖο καὶ νὰ εἶναι ὁ πρῶτος ἄντρας πού θέλησε ποτέ νὰ ὑποδυθεῖ τὸν Ἀρχηγὸ τῆς Ἀστυνομίας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, πρέπει νὰ μπεῖ μέσα σ' ἓνα Μαυσωλεῖο, πού γιὰ νὰ χτιστεῖ σκλαβώθηκε ὅλος ὁ λαός· ἐκεῖ βρίσκονται τάφοι κλεισμένοι μέσα σὲ τάφους, κενοτάφια μέσα σὲ κενοτάφια, φέρετρα μέσα σὲ φέρετρα, ὅλα θυθισμένα σὲ νεκρική σιωπή, ὅπου δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ παγωμάρα τοῦ θανάτου, καὶ οἱ στεναγμοὶ τῶν ἀνθρώπων πού σκλα-

βώθηκαν γιὰ νὰ σκαλίσουν τούτη τὴν πέτρα, ἐκεῖ ἀποδεικνύεται ὅ-
τι εἶναι ὁ ἀγαπημένος ὄλων κι ὁ νικητῆς.

Ὁ Ζενὲ ἀφήνει ἀναπάντητο τὸ ἐρώτημα ἂν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει
ἢ ὄχι, καὶ μὲ ποῖο τρόπο, ὅτιδῆποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τὴν προσποίη-
ση - ἀπάτη τῆς συνεργίας. Ἴσως νὰ μπορέσουμε «νὰ δοῦμε τὰ πρά-
γματα ὅπως ἔχουν, νὰ θεωρήσουμε τὸν κόσμο μὲ ἡρεμία καὶ ν' ἀ-
ποδεχτοῦμε αὐτὴ τὴ θεώρηση, ὅτιδῆποτε κι ἂν δοῦμε». Ἡ τελευ-
ταία λέξη ὁμως ἀνήκει στὴ Μαντάμ.

«IPMA: Σὲ λίγο, θὰ πρέπει νὰ τὰ ξανακάνω ὅλα ἀπὸ τὴν
ἀρχή... νὰ ξανανάψω ὅλα τὰ φῶτα... νὰ ξαναντυθῶ...
(ἀκούγεται τὸ λάλημα κάποιου πετεινοῦ)... νὰ ξαναντυ-
θῶ... ἅ, οἱ μεταμφιέσεις! Νὰ ξαναμοιράσω τοὺς ρόλους...
νὰ παίξω τὸ δικό μου ρόλο... (σταματᾷ στὴ μέση τῆς
σκηνῆς, κοιτάζοντας τοὺς θεατές). Ἐτοιμάστε τοὺς δικούς
σας: δικαστές, ἐπίσκοπους, στρατηγούς, ἀρχιθαλαμηπόλους,
ἐπαναστάτες ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ ἀπολιθωθεῖ ἡ ἐξέγερσή τους.
Ἐγὼ θὰ ἐτοιμάσω τὰ κοστούμια μου καὶ τίς πρόδες γι' αὐ-
ριο... Τώρα πρέπει νὰ πᾶτε σπίτι σας, ὅπου ὅλα — μπο-
ρεῖτε νὰ εἴσαστε βέβαιοι — θὰ εἶναι ἀκόμα πιὸ ψεύτικα...
Πρέπει νὰ φύγετε τώρα. Θὰ βγεῖτε ἀπὸ δεξιὰ, ἀπὸ τὴν ἀλ-
λέα... (σβῆνει καὶ τὸ τελευταῖο φῶς). Ἐημέρωσε πιά (ἀ-
κούγεται ἓνας πολυβολισμός)».

Τὰ θέματα ποὺ περιγράφουν ὁ Σάρτρ καὶ ὁ Ζενὲ σ' αὐτὰ τὰ ἔργα
τοὺς μᾶς ἀφοροῦν ὅλους σὲ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς μας. Ἀκολου-
θοῦν ὀρισμένα παραδείγματα ἀπὸ μιὰ ομάδα ἀνάλυσης ὅπου τὰ ἄ-
τομα προσπάθησαν νὰ θροῦν «στὸν ἄλλο» τὸ «συμπλήρωμα» ποὺ ἀ-
παιτεῖται γιὰ τὴ διαμόρφωση ταυτότητας συνεργίας².

Στὴν ομάδα συμμετεῖχαν ἑπτὰ ἄντρες, 25 μέχρι 35 χρόνων.
Μὲ μία μόνο ἐξαίρεση, ὅλοι τοὺς ἦταν πετυχημένοι μεσοαστοί. Ὁ
Τζᾶκ ἦταν ἰδιοκτήτης γκαράζ, ὁ Μπίλ ἐργαζόταν στὴν ἐπιχειρή-
ση τροφίμων τοῦ πατέρα του. Ἡ ἐξαίρεση ἦταν ὁ Ρίτσαρντ, ποὺ εἶ-

2. Τὰ στοιχεῖα σὰ ὅποια βασίζεται ἡ ἐκθεση αὐτὴ ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ
πλήρεις μαγνητοφωνήσεις τῶν συναντήσεων τῆς ομάδας.

χε αποτύχει σέ αναρίθμητες εξετάσεις και ζούσε τότε μαζί με τή μητέρα του, προσπαθώντας νά ξαναποκτήσει τήν ενεργητικότητά του γιά μιὰ πρόσθετη απόπειρα νά γίνει δρκωτός λογιστής.

Στίς πρώτες συναντήσεις ή ομάδα θεώρησε σάν προϋπόθεση ότι είχε δημιουργηθεί με σκοπό νά εξαρτηθεί από τόν αναλυτή. Θα έπρεπε νά τούς λέει τί νά κάνουν, νά θέτει έρωτήματα, νά δίνει συμβουλές. Όταν αὐτός περιορίστηκε νά μείνει σιωπηλός ή νά κάνει παρατηρήσεις γιά τήν κατάσταση, αποφάσισαν ύστερα από πρόταση του Τζάκ, πού ήταν προφανώς ο πιό ανεξάρτητος, ότι ο αναλυτής θα έπρεπε νά περιμένει γιά νά τούς βοηθήσει και ότι ο καλύτερος τρόπος γιά νά τόν βοηθήσουν νά τούς βοηθήσει ήταν νά μιλήσουν γιά τόν έαυτό τους. Ο Τζάκ ανέλαβε τò ρόλο του ήγέτη, έκανε έρωτήσεις, ένθάρρυνε τούς άλλους νά μιλήσουν, κατεύθυνε τή συζήτηση στίς δυσκολίες πού είχαν με τίς γυναίκες, περιόριζε τίς έντάσεις και μιλούσε λίγο γιά τά δικά του συναισθήματα, βασικά γιά τίς γυναίκες. Όλη ή ομάδα έδειχνε ένδιαφέρον γιά όσα γίνονταν, έκτός από τόν Μπίλ. Μιλούσε στους άλλους με δική του πρωτοβουλία, πράγμα πού δέ γινόταν συχνά, και δέ μιλούσε ποτέ αὐθόρμητα στον Τζάκ. Όταν ο Τζάκ του έκανε καμιά φορά κάποια έρώτηση, ο Μπίλ απαντούσε λακωνικά. Ο Τζάκ έδειχνε έλαφρά αναστατωμένος γιατί ο Μπίλ δέν ανταποκρινόταν στην ήγεσία πού είχε, όπως οί άλλοι.

Στήν πέμπτη συνάντηση, έγινε ή συνηθισμένη συζήτηση γιά τίς γυναίκες, με πρωτοβουλία του Τζάκ και πήραν όλοι μέρος έκτός από τόν Μπίλ. Αὐτός, έντελώς άσχετα όπως φαίνεται, μπήκε στή συζήτηση γιά νά εκφράσει μ' έντονο ύφος τήν απέχθειά του γιά τò ποδόσφαιρο και γιά τά πλήθη πού πήγαιναν στά γήπεδα γιά νά παρακολουθήσουν τά διάφορα μάτς. Κατά τή γνώμη του, πρόκειται γιά πολύ κουτό παιχνίδι και οί όπαδοί του είναι ήλίθιοι άνθρωποι με τούς όποιους δέ νομίζει ότι έχει τίποτα τò κοινό. Όλοι οί άλλοι παρακολουθοῦσαν τούς διάφορους ποδοσφαιρικούς άγώνες. Και ο Τζάκ: ωστόσο, είπε, όχι γιά χάρη του ποδοσφαίρου αλλά γιατί ήθελε νά βρísκεται «μαζί με τά παιδιά». Ο Μπίλ συνέχισε λέγοντας πόσο πολύ έπιθυμούσε νά γνωρίσει κάποιον με τά δικά του ένδιαφέροντα, κάποιον πού νά συμμερίζεται τήν εκτίμησή του γιά τήν τέχνη, πού νά μή μοιάζει μόλους τούς άλλους ήλίθιους ά-

διαφορικούς ανθρώπους, προπαντός, να μην μοιάζει με τον πατέρα του, που δεν μπορούσε να αντιληφθεί την αληθινή του αξία. Ο Τζάκ πήρε το λόγο παρατηρώντας ότι οι καλλιτέχνες προτιμούν να μιλούν μεταξύ τους για την τέχνη. Ο Μπίλ είπε: «Ναί, κι εγώ είμαι λιγάκι καλλιτέχνης, μ' αρέσει ν' ασχολούμαι έρασιτεχνικά». Ο Τζάκ παρατήρησε στη συνέχεια ότι και οι ποδοσφαιρόφιλοι προτιμούν να μιλούν για ποδόσφαιρο, αλλά ο Μπίλ τον άγνόησε και συνέχισε μιλώντας για την εκτίμηση της ζωγραφικής. Ο Τζάκ είπε, ωστόσο, ότι μόνο οι πολύ μορφωμένοι άνθρωποι μπορούν να εκτιμήσουν πραγματικά την τέχνη. Σχόλιο που ήταν σαφώς αποθαρρυντικό για τον Μπίλ· ήταν πολύ ευαίσθητος μετ' και του έλειπε κάποια τυπική μόρφωση. Ωστόσο, ξγινε κάποια έπισημότητα σ υ μ φ ι λ ί ω σ η όταν, με πρόταση του Τζάκ, συμφωνήθηκε ότι όλοι μπορούσαν να εκτιμήσουν τη μουσική.

Ο Μπίλ ήθελε να βλέπει τον έαυτό του και να τον βλέπουν κι οι άλλοι σαν ανώτερο άτομο με ανώτερα γούστα, αλλά δεν μπόρεσε ποτέ ν' άψηφήσει έντελώς το συναίσθημα ότι δέ μετρούσε καθόλου γι' αυτούς που είχαν πράγματι κάποια σημασία. Πίστευε ότι δεν μπορούσε ποτέ να γίνει «πραγματικά» κάποιος γιατί, ανεξάρτητα άπ' ότιδήποτε μπορούσε να κάνει ο ίδιος, ήταν φτιαγμένος άπό την ίδια σάρκα και το ίδιο αίμα όπως κι οι γονείς του, που ήταν «κενοί, άνόητοι και άδιάφοροι». Ωστόσο, έμένα μ' έδλεπε μόλα τα χαρακτηριστικά του ιδεώδη «άλλου». Σαν αναλυτής ήμουν ισχυρός, μορφωμένος, γεμάτος εκτίμηση και κατανόηση. Δυστυχώς, όμως, είχα και την ικανότητα να ξεχωρίζω την αλήθεια άπό το φέμα. Στην άπόγνωση του γιατί δεν ήταν κι αυτός ένα αυθεντικό άτομο, ένιωθε κενός· γι' αυτό το λόγο χρειαζόταν να «πάρει» κάτι άπό μένα. Συχνά έξέφραζε την άπογοήτευσή του γιατί «μ' αυτή τη μέθοδο» δεν μπορούσε ο αναλυτής να του δώσει περισσότερα πράγματα. Ο αναλυτής, ο «ιδεώδης άλλος», ήταν κι αυτός άπογοητευτικός και δεν πρόσφερε ικανοποίηση. Η «μέθοδος» του δεν είχε «καμιά γοητεία», ήταν «κενή, άνόητη, και άδιάφορη». Στην άπόγνωση του γιατί δεν ήταν ο έαυτός του, όσο περισσότερο αίσθανόταν κενός, τόσο πιό χοντροκέφαλος άνθρωπος ήταν ο αναλυτής, αυτός που ένσάρκωνε όλα όσα του έλειπαν. Το πέος του αναλυτή ξγινε το έμβλημα όλων των χαρακτηριστικών

του, πού ποθοῦσε νὰ τὰ ἐνσωματώσει. Πράγμα πού ἐκφράστηκε μὲ παθητικές ὁμοφυλοφιλικές ἐπιθυμίες πού κατευθύνονταν σὲ μένα σὰν ἰδεώδη ἄλλο: ἀποκάλυψε αὐτὲς τὶς ἐπιθυμίες του μ' ἓνα γράμμα. Οἱ ἄλλοι τῆς ομάδας ἀπέφυγαν τὸν παθητικὸ ὁμοφυλοφιλικὸ προσανατολισμὸ αὐτοκαθοριζόμενοι προσεκτικὰ σὰν ἄντρες γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ σημαντικὸς ἄλλος ἦταν πάντοτε κάποια γυναίκα. Τὸ ζωντάνεμα τῆς παρουσίας τῶν γυναικῶν, παρόλη τὴν ἀπουσία τους, ἦταν μιὰ «ἄμυνα» ἐνάντια στὶς ὁμοφυλοφιλικές ἐσωομαδικές ἐντάσεις.

Ὅπως καὶ ὁ Μπίλ, ὁ Τζάκ πίστευε ὅτι οἱ γονεῖς του δὲν τοῦ πρόσφεραν τίποτα, ἢ ὅτι δὲν τοῦ πρόσφεραν ἀρκετὰ ἢ ὅτι τοῦ πρόσφεραν λαθεμένα πράγματα. Ὡστόσο, εἶχε φιλοδοξίες νὰ γίνεи καλὸς σύζυγος καὶ γονεὺς καὶ καλὸς ἀσθενής. Ἦθελε συνέχεια νὰ π ρ ο σ φ έ ρ ε ι, κι ἔδειχνε τὴν ἀνάγκη του αὐτὴ μὲ τὸ ρόλο πού ἔπαιζε στὴν ομάδα. Ὡστόσο, μὲ μεγάλη του κατάπληξη, ἔνιωθε πάντοτε κακία γιὰ κείνους πού «ἀγαποῦσε», συγκεκριμένα γιὰ κείνους στοὺς ὁποίους ἔνιωθε ὑποχρεωμένος νὰ προσφέρει. Καθόρισε τὴ «νεύρωσή» του σὰν ἀδυναμία νὰ πάψει νὰ νιώθει κακία γιὰ κείνους πού ἀγαποῦσε ἐπειδὴ τοὺς πρόσφερε.

Αὐτοὶ οἱ δύο, ὁ Μπίλ καὶ ὁ Τζάκ, ἀρχισαν νὰ διαμορφώνουν μιὰ σχέση συνεργίας βασισμένη στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ καθένας ἐπιβεβαίω-νε τὸν ἄλλο σὲ κάποια ψεύτικη θέση. Ὁ Μπίλ ἐπιβεβαιωνόταν ἀπὸ τὸν Τζάκ ὡς πρὸς τὴν ψευδαισθησιακὴ ἀνωτερότητά του καὶ τὸν ψεύτικο συλλογισμό του γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ ἀναξιοτήτά του. Ὁ Μπίλ ἐπιβεβαίω-νε τὴν ψευδαίσθηση τοῦ Τζάκ ὅτι ἦταν «ἄνθρωπος πού προσφέρει». Ἡ συνενοχικὴ ἐπιβεβαίωση κάθε ψεύτικου ἑαυτοῦ εἶναι ἡ ἀντίστροφη ὁψη κάθε γνήσιας ἐπιβεβαίωσης. Τὸ πλησίασμά τους ἦταν πλαστογραφία τῆς γνήσιας φιλίας. Ὁ Τζάκ ἔβλεπε τὸν ἑαυτό του σὰν ἀνεξάρτητο, σκληροτράχηλο, -σίγουρο καὶ προσγειωμένο ἐπιχειρηματία, ἐξαιρετικὰ ἑτεροφυλόφιλο, μολονότι γι' αὐτὸν οἱ γυναῖκες ἦταν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἐκείνες οἱ μακρινές παρουσίες γιὰ τὶς ὁποῖες συζητοῦσε «μὲ τὰ παιδιὰ». Δὲν ὀφείλε τίποτα σὲ κανέναν κι ἦταν πολὺ γενναϊόδωρος.

Ὁ Μπίλ ὄνειρευόταν μακρινούς τόπους ὅπου τὰ πράγματα θὰ ἦταν ὁμορφα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκλεπτυσμένοι κι ὅχι ἄξεστοι καὶ χοντροειδεῖς ὅπως στὴν κατάσταση πού ζοῦσε. Οἱ ἄνθρωποι δὲν

ήξεραν τίποτα για λεπτότερα πράγματα. Μπορεί να σκεφτεί κανείς: τί θα μπορούσε να του δώσει ο Τζάκ που να το θέλει, και αντίστροφα;

Ακούγοντάς τους ξεκαθάριζε ένα πράγμα. Όταν κουβεντιάζανε μαζί ο Τζάκ δεν ήταν πιά ο «Τζάκ» όπως τον έβλεπε ο ίδιος, κι ο Μπίλ δεν ήταν πιά ο «Μπίλ» όπως τον έβλεπε ο ίδιος. Ο καθένας έπιθεβαίλωνε τον άλλο όσον αφορά την ψευδαισθησιακή του ταυτότητα. Ο καθένας απέκρυπτε από τον άλλο οτιδήποτε θα μπορούσε να ανατρέψει αυτή την κατάσταση. Πράγμα που κράτησε μέχρι τη στιγμή που ο Μπίλ άρχισε να ύπονοει ότι έτρεφε σεξουαλικά αισθήματα απέναντι στον Τζάκ. Πράγμα που δεν μπορούσε να το άντέξει ο Τζάκ.

Η ομάδα συμπεριφερόταν «λές και» το ζευγάριωμα ήταν σεξουαλικό, και μ' αυτό τον τρόπο αρνιόντουσαν ότι συνέβαινε πραγματικά, μαζί μ' άλλες πλευρές της συνεργίας που διάλεγαν να μην τις παρατηρούν. Ο Τζάκ ρώτησε τον Μπίλ τί σκεφτόταν όταν αντανιζόταν. Ο Μπίλ, ύστερα από κάποια καλοπιάσματα, είπε ότι όρισμένες φορές σκεφτόταν κάποιον άντρα. Ο Τζάκ είπε γρήγορα ότι αυτός σκεφτόταν πάντοτε διάφορες γυναίκες, κι άμέσως έπαλήθευσε ότι κι οί άλλοι έκαναν το ίδιο. Αυτός ήταν ο τρόπος του για να ξεγράψει τον Μπίλ. Η συνενοχική σχέση τους φάνηκε σ' αυτό το σημείο να τελειώνει· παρόλο που ή απόρριψη άποτελούσε κι αυτή μέρος της συνεργίας. Για τον Τζάκ ο σεξουαλικός άλλος ήταν θηλυκού γένους και δεν μπορούσε ν' άνεχτεί να είναι ο σεξουαλικός άλλος ενός άντρα.

Το καθένα από τα άλλα μέλη της ομάδας αντιδρούσε με το δικό του τρόπο σ' αυτή τη δύσκολη συνεργία. Η πιο ξεκάθαρη έκφραση άγχους προήλθε από έναν άνθρωπο που πίστευε πάντοτε ότι οί γονείς του κατέστρεφαν ο ένας τον άλλο, και φοβόταν μήπως πληγώσει τη γυναίκα του. Ήταν ιδιαίτερα ευάλσθητος στην έπιθετικότητα του Τζάκ απέναντι στον Μπίλ και στην απόρριψη του Μπίλ από τον Τζάκ. Στη διάρκεια μιας άπ' αυτές τις σαδομαζοχιστικές συζητήσεις τους, ο Τζάκ έπιτέθηκε ενάντια στον Μπίλ έπειδή ο δεύτερος δεν πήγαινε στους ποδοσφαιρικούς άγώνες. Ο άντρας αυτός τους διέκοψε για να πει ότι ένιωθε να λιποθυμάει, όπως είχε νιώσει και την προηγούμενη νύχτα παρακολουθώντας έναν πυγμα-

χικό αγώνα στην τηλεόραση, όταν ο ένας πυγμάχος κατάφερε στον άλλο ένα τρομαχτικό χτύπημα.

Ο Ρίτσαρντ ήταν ο μόνος που έδειχνε ότι ήθελε να συνεχιστεί η συνεργία. Ήταν εξαιρετικά σχιζοειδές άτομο. Κάποτε είχε αφήσει τα βιβλία του για να κάνει έναν περίπατο στο πάρκο. Ήταν κάποιος θορυβώδης στίλβος αρχές του φθινοπώρου. Κάθισε και καθώς κοίταζε τους έρωτευμένους και το ήλιοδασύλεμα, άρχισε να νιώθει συνδεδεμένος με την όλη σκηνή, με ολόκληρη τη φύση, με το σύμπαν. Σηκώθηκε και γεμάτος πανικό έτρεξε σπίτι του. Με ανακούφιση ένοιωσε να «ξαναγυρίζει στον εαυτό του». Η ταυτότητα του Ρίτσαρντ μπορούσε να διατηρηθεί μόνο μέσα στην απομόνωση. Η ύπαρξη σχέσεων τον απειλούσε με την απώλεια της ταυτότητάς του — τον απειλούσε με καταποντισμό, συγχώνευση, ανάμιξη, με απώλεια της ξεχωριστής χαρακτηριστικότητάς του. Μπορούσε να θ ρ ί σ κ ε τ α ι μόνο με τον εαυτό του, αλλά τον γοήτευε να βλέπει ανθρώπους μαζί. Του φαινόταν τόσο ανέφικτο, τόσο απομακρυσμένο απ' ό,τιδήποτε του ήταν προσιτό, που ζήλευε ολοφάνερα η φθορά. Ο έσωτερικός εαυτός του ήταν κενός. Προσπαθούσε να είναι μαζί με τον καθένα. Όταν όμως ήταν συνδεδεμένος δεν μπορούσε να είναι χωρίς. Αν συνδεόταν με κάποιον άλλο θα γινόταν κολλητός σε στρείδι, σε βδέλλα όπως έλεγε. Βρισκόταν «έξω» από τη ζωή. Θα μπορούσε να είναι μόνο θεατής. Όταν ο Τζακ του έθεσε μιαν «αντικειμενική» ερώτηση ή απάντησή του ήταν ότι ένοιωσε την ύπαρξή του να απειλείται από τις ερωτήσεις, κι άμέσως ρώτησε τον Μπίλ τί πράγμα σκεφτόταν. Μπορούσε απλώς να είναι ήδονοβλεψίας. Πράγμα που δείχνει ότι αυτό το συνεργικό ζευγάρι δεν ήταν κάτι που μ π ο ρ ο υ σ ε να το κάνει ο Ρίτσαρντ. Το να παίζει κανείς το ίδιο παιχνίδι με κάποιον άλλο σημαίνει ότι κάνει κάτι τουλάχιστο μαζί του. Συνεπάγεται κάποιο μέτρο ελευθερίας από κείνους τους απαίσιους φόβους καταστροφής του άλλου ή από τον άλλο, που μπορούν ν' αποκλείσουν κυριολεκτικά την πιθανότητα οποιασδήποτε σχέσης με οποιουδήποτε άλλου³.

3. Η έκθεση που αναφέραμε παραπάνω αποτελεί τροποποιημένη μορφή μιας προηγούμενης δημοσίευσης (Λαίνγκ και Έστερσον, 1958).

Σύμφωνα μ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ βασικὴ ἀπογοήτευση τῆς ἀναζήτησης ἀπὸ μέρους τοῦ ἑαυτοῦ· κάποιου συνεργικοῦ συμπληρώματος γιὰ τὴν ψεύτικη ταυτότητα, ἀποκτᾷ τὴν ἀδιαφιλονίκητη σημασία τῆς ἡ ρήση τοῦ Φρόυντ ὅτι ἡ ἀνάλυση θὰ πρέπει νὰ γίνεται σὲ συνθήκες μέγιστης ἀπογοήτευσης.

Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἐξετάσουμε τὴ «θέση» τοῦ θεραπευτῆ μέσα σὲ μιὰ τέτοια ομάδα, καὶ τὴ «θέση» πού νιώθουν ὅτι κατέχουν τὰ μέλη τῆς ομάδας σὲ σχέση μ' αὐτόν.

Μιὰ βασικὴ λειτουργία τῆς γνήσια ἀναλυτικῆς ἢ ὑπαρξιακῆς θεραπείας εἶναι ἡ δημιουργία ἐκείνης τῆς ἀτμόσφαιρας ὅπου θὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατό πρὸς λίγα αὐτὰ πού ἀναστέλλουν τὴν ικανότητα τοῦ κάθε ἀτόμου ν' ἀνακαλύψει τὸν ἑαυτό του.

Χωρὶς νὰ προχωρήσουμε στὴν πλήρη συζήτηση τοῦ θέματος αὐτοῦ, μπορούμε νὰ σχολιάσουμε μιὰ τουλάχιστο πλευρὰ τῆς θέσης τοῦ θεραπευτῆ. Ἡ πρόθεσή του εἶναι νὰ μὴν ἐπιτρέψει στὸν ἑαυτό του νὰ συνεργήσει μὲ τοὺς ἀσθενεῖς υἱοθετώντας κάποια θέση στὸ σύστημα φαντασίωσής τους: καί, ἐναλλακτικὰ, νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν τοὺς ἀσθενεῖς γιὰ νὰ ἐνσαρκώσουν ὁποιαδήποτε δική του φαντασίωση.

Ἡ ομάδα βρισκόταν συχνὰ κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία μιᾶς φαντασίωσης, πού ἐκφραζόταν μὲ τὸ ἐρώτημα, εἶχα ἢ δὲν εἶχα τὴν ἀπάντηση γιὰ τὰ προβλήματά τους. Τὸ πρόβλημά τους ἦταν ν' ἀποφασίσουν ἂν εἶχα ἢ δὲν εἶχα «τὴν ἀπάντηση»· κι ἂν τὴν εἶχα μὲ ποιοὺ τρόπο θὰ μ' ἔκαναν νὰ τὴν ἐκφράσω. Ἡ δική μου λειτουργία ἦταν νὰ συνεργήσω τόσο στὴν ψευδαίσθηση ὅσο καὶ στὴν ἀπογοήτευση τῆς ομάδας, καὶ νὰ προσπαθῶ νὰ διαρθρώσω τὰ ὑφιστάμενα συστήματα φαντασίωσης.

Μεγάλον μέρος τῆς τέχνης τῆς θεραπείας ἀφορᾷ τὸ τὰκτ καὶ τὴ σαφήνεια μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἀναλυτὴς ἀποκαλύπτει τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἡ συνεργία διατηρεῖ τίς ψευδαισθήσεις ἢ μεταμφιέζει τίς παραισθήσεις. Ἡ κυρίαρχη φαντασίωση μιᾶς ομάδας μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ὅτι ὁ θεραπευτὴς διαθέτει «τὴν ἀπάντηση» καὶ τὸ ὅτι ἂν τὰ μέλη τῆς διέθεταν τὴν «ἀπάντηση» δὲ θὰ ὑπέφεραν. Τὸ καθήκον λοιπὸν τοῦ θεραπευτῆ ὅπως καὶ τοῦ Δασκάλου Ζὲν εἶναι νὰ τονίσει πῶς τὸ γεγονός ὅτι πάσχει κάποιος δὲν ὀφείλεται στὴ μὴ κατοχὴ «τῆς ἀπάντησης», ἀλλὰ ὅτι εἶναι αὐτὴ καθ'αυτὴ ἡ

κατάσταση επιθυμίας που προϋποθέτει την ύπαρξη μιᾶς τέτοιας απάντησης καὶ ἡ ἀπογοήτευση που πηγάζει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν τὴν κατέχει ποτέ. Ὅπως λέει ὁ Μπάρτ (1955) γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Hsi Yun, τοῦ Δασκάλου Ζέν που ἔζησε γύρω στὸ 840 π.Χ., εἶχε τὴν πρόθεση νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο που θέτει ἐρωτήματα νὰ συνειδητοποιήσει «ὅτι ἡ πραγματικὴ δυσκολία δὲν εἶναι τόσο ὅτι μένουν ἀναπάντητα τὰ ἐρωτήματά του, ὅσο ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκεται σ' αὐτὴ τὴν πνευματικὴ κατάσταση που τὸν ὠθεῖ νὰ θέτει τοῦτα τὰ ἐρωτήματα» (σελ. 195). Ἡ ψευδαίσθηση ἢ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ψευδαίσθηση μπορεῖ νὰ βασίζεται ἐξίσου στὴν ἴδια φαντασίωση. Ὑπάρχει κάπου «μιὰ απάντηση» ἢ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ «καμιὰ απάντηση». Ἔτσι κι ἄλλιῶς πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο θέμα.

Ἡ θεραπεία χωρὶς συνεργία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μὴν ικανοποιήσει τὶς ἐπιθυμίες που προκαλοῦνται ἀπὸ τὴ φαντασίωση.

Ψεύτικες και ανίσχυρες θέσεις

Ι. ΠΑΡΑΚΙΝΗΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ

Nam in omni actione principaliter intenditur ab agente, sive necessitate nature sive voluntarie agat, propriam similitudinem explicare; unde fit quod omne agens, inquantum huiusmodi, delectatur, quia, cum omne quod est appetat suum esse, ac in agendo agentis esse quodammodo ampliatur, sequitur de necessitare delectario... Nihil igitur agit nisi tale existens quale patiens fieri debet.¹

ΔΑΝΤΗΣ¹

Λέει κανείς ότι έχει τοποθετηθεί σε ψεύτικη θέση ή σε ανίσχυρη θέση. Τα άτομα τοποθετούν τον εαυτό τους και τους άλλους, και με τη σειρά τους τοποθετούνται από τους άλλους, σε ψεύτικες ή ανίσχυρες θέσεις. Αναπτύσσοντας μια θεωρία της αλλοτρίωσης απ' αυτή την άποψη θα ήταν λογικό να προσέξει κανείς δύο σύνολα καθημερινών εκφράσεων που υποδεικνύουν τη θέση στην οποία ενδέχεται να τοποθετηθεί από τους άλλους. Αποτελεί καθημερινή κοινότοπη γνώση το γεγονός ότι ένα άτομο μπορεί να τοπο-

1. «Γιατί με κάθε πράξη αυτό στο οποίο αποσκοπεί πρωταρχικά ο κάθε δράστης, τόσο όταν ενεργεί από φυσική ανάγκη όσο κι όταν ενεργεί χάρη στην ελεύθερη βούλησή του, είναι η αποκάλυψη της δικής του εικόνας. Άρα, ο κάθε δράστης, στο βαθμό που δρα, βρίσκει ευχαρίστηση με το να ενεργεί· έφόσο καθετί που είναι επιθυμεί το δικό του είναι, κι έφόσο με τη δράση έντείνεται κατά κάποιο τρόπο το είναι του δράστη, ακολουθεί απαραίτητα κι η ευχαρίστηση... Έπομένως τίποτα δεν ενεργεί έκτός κι αν με την ενέργειά του κάνει έκδηλο το λανθάνοντα εαυτό του». Όπως παρατέθηκε και μεταφράστηκε από την Η. Arendt (1958, σελ. 175).

θετήσῃ τὸν ἑαυτὸ του σὲ μιὰ ψεύτικη ἢ ἀνίσχυρη θέσῃ καὶ νὰ τοποθετηθεῖ σὲ μιὰ ψεύτικη ἢ ἀνίσχυρη θέσῃ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὁ ὁρὸς θέσῃ χρησιμοποιεῖται στὴν προκειμένη περίπτωση ἀπὸ ὑπαρξιακὴ ἀποψη καὶ ὄχι σὰν οἰκονομικὴ ἢ κοινωνικο - ταξικὴ θέσῃ, ἢ σὰ θέσῃ σὲ κάποιο ἄλλο σύστημα ἱεραρχίας.

Ἡ καθημερινὴ γλῶσσα εἶναι πλούσια σὲ ἐκφράσεις ποὺ ἀφοροῦν τῇ συμβολῇ τοῦ ἑαυτοῦ στὴν ἐμπειρία τοῦ ατόμου γιὰ τὴ «θέσῃ» ποὺ κατέχει στὸν κόσμον. Λένε συνήθως ὅτι κάποιο ἄτομο «βάζει τὴν ψυχὴ του (τὸν ἑαυτὸ του) μέσα» στὶς πράξεις του ἢ ὅτι δὲ «συμμετέχει» σ' αὐτὰ ποὺ λέει ἢ κάνει· οἱ πράξεις ἐνὸς ατόμου θεωροῦνται συνήθως σὰν τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους χάνει τὸν ἑαυτό του, ἢ ξεχνιέται, ἢ ξεφεύγει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι «ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του» ἢ «ἐκτὸς ἑαυτοῦ», ἢ ὅτι ἔχει «συνέλθει, ἔχει ξαναβρεῖ τὸν ἑαυτό του» ἀφοῦ ἦταν «ἐκτὸς ἑαυτοῦ». Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς εἶναι χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀναφέρονται στὴ σχέση τοῦ ατόμου μὲ τὶς πράξεις του, καὶ χρησιμοποιοῦνται ἐντελῶς «φυσικά» σὰ γλῶσσα τοῦ «καθημερινοῦ ἀνθρώπου». Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐκφράσεις τὸ θέμα εἶναι ὁ βαθμὸς στὸν ὁποῖο ἡ πράξη θεωρεῖται ἢ γίνεται αἰσθητὴ ὅτι δ υ ν α μ ι - κ ο π ο ι ε ῖ τὸ εἶναι ἢ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δράστη, ἢ ὁ βαθμὸς στὸν ὁποῖο ἡ ἐνέργεια, ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Δάντη στὸ προηγούμενον ἀπόσπασμα, κάνει ἔκδηλο τὸ λανθάνοντα ἑαυτό τοῦ δράστη (ἀκόμη κι ἂν ἡ πρωταρχικὴ πρόθεσις τοῦ δράστη δὲν εἶναι νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν ἑαυτό του). Οὐσιαστικὸ θέμα γιὰ μιὰν ὑπαρξιακὴ ἀνάλυσι τῶν πράξεων εἶναι ὁ βαθμὸς καὶ οἱ μέθοδοι μὲ τὶς ὁποῖες ἀποκαλύπτεται ἢ ἀποκρύπτεται τὸ ἐνεργητικὸ ὑποκείμενον, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, σκόπιμα ἢ ὄχι, μὲ καὶ μέσα ἀπὸ τὶς πράξεις.

Ἡ καθημερινὴ γλῶσσα προσφέρει ἔχνη ποὺ θὰ ἦταν καλὸ νὰ τὰ ἀκολουθήσουμε. Ὑπαινίσσεται ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχει κάποιος γενικὸς νόμος ἢ κάποια βασικὴ ἀρχὴ ποὺ τὸ ἄτομο πιστεύει ὅτι ἐφαρμόζει ὅταν βάζει τὴν ψυχὴ του στὶς πράξεις του, ὑποθέτοντας ὅτι αὐτὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν αὐτο - ἀποκάλυψιν (κάνει ἔκδηλο τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό του), ἂν ὁμως δὲ γίνεται κάτι τέτοιο, εἶναι πιθανὸ νὰ νιώσῃ ὅτι «ὀπισθοδρομεῖ» ἢ ὅτι εἶναι στάσιμον, ἢ ὅτι «γυρίζει σὲ κύκλους», ἢ ὅτι «δὲν καταλήγει πουθενά». «Βάζοντας τὴν

ψυχή μου» σ' αὐτὰ πού κάνω, χάνω τὸν ἑαυτό μου, κι ἔτσι φαίνεται ὅτι γίνομαι ὁ ἑαυτός μου. Ἡ πράξη πού κάνω θεωρεῖται ὅτι εἶμαι ἐγώ, καὶ γίνομαι «ἐγώ» μὲ καὶ μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν πράξη. Ἐπίσης, λένε ὅτι κάποιο ἄτομο «κρατιέται ζωντανὸ» χάρη στίς πράξεις του· κάθε πράξη μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ καινούργια ἀρχή, μιὰ ἀναδημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ, μιὰ αὐτο - ἐκπλήρωση.

Νὰ εἶναι «αὐθεντικός» σημαίνει νὰ εἶναι ἀληθινὸς ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, νὰ εἶναι αὐτὸς πού εἶναι, νὰ εἶναι «γνήσιος». Νὰ «μὴν» εἶναι «αὐθεντικός» σημαίνει νὰ μὴν εἶναι ὁ ἑαυτός του, νὰ εἶναι ψεύτικος ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του: νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς πού φαίνεται ὅτι εἶναι, νὰ εἶναι πλαστός. Ἐχουμε τὴν τάση νὰ συνδέουμε τίς κατηγορίες τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς πραγματικότητας λέγοντας ὅτι μιὰ γνήσια πράξη εἶναι πραγματική, κι ὅτι τὸ ἄτομο πού χρησιμοποιεῖ συνήθως τίς πράξεις του σὰ μεταμφίεση δὲν εἶναι πραγματικό.

Στὴν καθημερινή γλώσσα, καὶ στὴν πιὸ συστηματικὴ θεωρία πού, γιὰ νὰ προσαρμόσουμε μιὰ παρατήρηση τοῦ Οὐίλλιαμ Τζέημς, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ὑπερβολικὰ πεισματικὴ προσπάθεια νὰ σκεφτοῦμε ξεκάθαρα, ἢ «αὐθεντικὴ» ἐνέργεια ἢ ἡ «μὴ - αὐθεντικὴ» ἐνέργεια μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ πολλὲς σκοπιεῖς: ἀπὸ κάθε σκοπιὰ ἀποκαλύπτονται διαφορετικὰ χαρακτηριστικά.

Ἡ ἐντατικοποίηση τοῦ εἶναι τοῦ ἐνεργητικοῦ ὑποκειμένου μέσα ἀπὸ τὴν αὐτο - ἀποκάλυψη, μέσα ἀπὸ τὸ φανέρωμα τοῦ λαγνθάνοντος ἑαυτοῦ, εἶναι τὸ νόημα τῆς «θέλησης γιὰ δύναμη» τοῦ Νίτσε. Εἶναι ὁ «ἀδύναμος» ἄντρας πού, ἀντὶ νὰ δυναμικοποιήσῃ τὸν ἑαυτό του γνήσια, παραποιεῖ τὴν ἀδυναμία του κυριαρχώντας καὶ ἐλέγχοντας τοὺς ἄλλους, ἐξιδανικεύοντας τὴ σωματικὴ δύναμη ἢ τὴ σεξουαλικὴ ικανότητα, μὲ τὴν περιορισμένη ἔννοια τῶν στύσεων καὶ τῆς ἐκσπερμάτωσής.

Τὴν πράξη πού εἶναι γνήσια, ἀποκαλυπτικὴ καὶ δυναμικοποιητικὴ, τὴν αἰσθάνομαι σὰν ἐκπληρωτικὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ πραγματικὴ ἐκπλήρωση γιὰ τὴν ὁποία μπορῶ νὰ μιλήσω μὲ ἀκρίβεια. Πρόκειται γιὰ μιὰ πράξη πού εἶμαι ἐγώ: μ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια εἶμαι ὁ ἑαυτός μου. Βάζω τὴν ψυχὴ μου «σ' αὐτήν». Στὸ βαθμὸ πού δάζω τὴν ψυχὴ μου «σ' αὐτὰ» πού κάνω, γίνομαι ὁ ἑαυτός μου μέσα ἀπ' αὐτὴ μου τὴν πράξη. Ξέρω ὅτι καὶ τὸ

ἀντίθετο εἶναι ἀληθινό, όταν νιώθω «κενός», ἢ βασανίζομαι ἀπὸ τῇ ματαιότητά. Σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς ἐντυπώσεις γιὰ τὸν ἑαυτό μου, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δῶ τὸν ἄλλο. Ὑποπτεύομαι τὴν «εἰλικρινή» ἐνέργεια σὲ κάποιον ἄλλο. Αἰσθάνομαι ὅτι αὐτὸς αἰσθάνεται στὶς πράξεις του τὴν ἔλλειψη κάποιας ἐσωτερικῆς σημασίας: ὅτι ὄντας προσκολλημένος στοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ δόγματα αἰσθάνεται τὴν κενότητά του. Περιμένω ὅτι αὐτὸ τὸ ἄτομο θὰ φθονεῖ καὶ θὰ νιώθει κακία γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἄν, ἀπὸ τὴν ἐντύπωσή μου γιὰ τὸν ἑαυτό μου, θεωρῶ ὅτι δὲν ἐκπληρώνει τὸν ἑαυτό του μὲ τὸ νὰ μὴν ἐλπίζει στὸ ἴδιο του τὸ μέλλον, εἶμαι πολὺ προσεκτικὸς ὅσον ἀφορᾷ τοὺς διάφορους τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους θὰ προσπαθήσει νὰ γεμίσει τὸ κενό του. Νιώθει κανεὶς γεμάτος ἀπὸ τοὺς ἄλλους (ταύτιση ἐνδοβολῆς) ἢ ζεῖ ὑποκατάστατα ζώντας μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων (ταύτιση προβολῆς). Αὐτὴ «καθαυτὴ» ἢ ζωὴ τοῦ ἀτόμου σταματάει. Γυρίζει κανεὶς σὲ κύκλους, περιπλέκεται σὲ κάποια δίνη, πηγαίνοντας παντοῦ καὶ πουθενά.

Ἡ ὑπαρξιακὴ φαινομενολογία τῆς ἐπενέργειας ἀσχολεῖται μὲ τὶς κινήσεις, τὶς περιστροφές καὶ τὶς στροφές, τοῦ ἀτόμου σὰν ἀτόμου ποὺ βάζει τὴν ψυχὴ του σ' αὐτὰ ποὺ κάνει, μὲ διαφορετικοὺς τρόπους, σὲ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἔκταση. Ἐνδιαφέρεται νὰ ἀποσαφηνίσει αὐτὸ στὸ ὁποῖο βασίζει κανεὶς τέτοιες κρίσεις ἢ χαρακτηρισμούς, τόσο γιὰ τὸν ἑαυτό ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους. Ὁ ψυχίατρος μπορεῖ νὰ βασίσει μιὰ διάγνωση σχιζοφρένειας τόσο σ' αὐτὸ ποὺ θεωρεῖ σὰ σχέση τοῦ ἀσθενῆ μὲ τὶς πράξεις του, ὅσο καὶ σ' αὐτὲς καθαυτὲς τὶς πράξεις θεωρούμενες σὰν ἀπλὴ καὶ γνήσια «συμπεριφορά». Ἄν ὁ ψυχίατρος ἢ ὁ ψυχοπαθολόγος ἔχοντας τὴν ψευδαίσθηση ὅτι βλέπει τὸ ἄλλο ἄτομο μὲ καθαρὰ «ἀντικειμενικὸ» τρόπο, δὲν καταφέρνει νὰ υποβάλλει τὴ διάγνωση ποὺ ἔκανε βάσει «ἐνδείξεων» καὶ «συμπτωμάτων» σὲ κριτικὴ ἐξέταση, εἶναι καταδικασμένος ἀπ' αὐτὲς τὶς «κλινικὲς» κατηγορίες σὲ κάποια φτωχὴ καὶ στρεβλωμένη θεώρηση τοῦ ἄλλου. Αὐτὲς οἱ «κλινικὲς» κατηγορίες ὅπως σχιζοειδής, αὐτιστικὸς, «φτωχὸ» συναίσθημα, «ἀπόσυρση», προϋποθέτουν ὅτι ὑπάρχουν ἀξιόπιστα, ἔγκυρα ἀπόσπασμα κριτήρια γιὰ τὴν ἀπόδοση χαρακτηρισμῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν σχέση τοῦ ἄλλου ἀτόμου μὲ τὶς πράξεις του. Δὲν ὑπάρχουν τέτοια

ἀξιόπιστα ἢ ἔγκυρα κριτήρια.

Δὲν κάνουμε ἀπλὴ παραδρομὴ δταν λέμε ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ περίπτωσι, καὶ ἡ κατάστασι εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ἀποκατασταθεῖ ἀπὸ κάποιον ποὺ πραγματεύεται τέτοιες «ἀξιόπιστες» μελέτες. Ἡ ἀποξένωσι τῆς ἱδίας μας τῆς θεωρίας ἀπὸ τῆς ἱδίας μας τῆς πράξεως ἔχει βαθύτερες ρίζες στὴν ἱστορικὴ μας κατάστασι.

Στοὺς καθημερινούς μας διαλόγους, διαθέτουμε καὶ χρησιμοποιοῦμε, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, δύο ἀντιλήψεις γιὰ τὴν «ἀλήθεια». Ἡ μία ἀφορᾷ «τὸ ἀληθὲς ἢ μὴ» μιᾶς πρότασις· ἡ σχέση τῶν λέξεων μὲ τὰ πράγματα. Ἄν ὁ Α πεῖ ὅτι «π εἶναι ἡ περίπτωσι», αὐτὸ ποὺ συνήθως ὀρίζεται σὰν «τὸ ἀληθὲς ἢ μὴ» τῆς πρότασις «π εἶναι ἡ περίπτωσι» δὲν ἀναφέρεται στὴ σχέση τοῦ Α μ' αὐτὴ τὴν πρότασι. Ὡστόσο, στοὺς καθημερινούς μας διαλόγους, εἶναι συχνὰ πολὺ πιὸ σημαντικὸ νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ σχέση τοῦ Α μὲ τὴν πρότασι: Ἄν ὁ Α λέει τὴν ἀλήθεια, ἂν λέει ψέματα, ἢ ἂν παραπλανεῖ τὸν ἑαυτὸ του.

Ὁ Χάιντεγκερ (1949) ἀντιπαράθεσε τὴ φυσικὴ - ἐπιστημονικὴ ἔννοια τῆς ἀλήθειας σὲ μιὰν ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀλήθεια ποὺ διαπιστώνει σ' ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς προ - Σωκρατικούς. Ἐνῶ στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες ἡ ἀλήθεια ἀποτελεῖται ἀπὸ κάποια ἀντιστοιχία, μιὰν *adaequatio*, ἀνάμεσα σ' ὅ,τι γίνεται $\sigma \tau \delta \chi \omega \rho \omicron \tau \omicron \upsilon \pi \nu \epsilon \acute{\upsilon} \mu \alpha \tau \omicron \varsigma$ καὶ σ' ὅ,τι γίνεται $\sigma \tau \delta \chi \omega \rho \omicron \tau \omicron \nu \pi \rho \alpha \gamma \mu \acute{\alpha} \tau \omega \nu$, ἀνάμεσα στὴ δομὴ τοῦ συστήματος συμβόλων «τοῦ πνεύματος» καὶ στὴ δομὴ τῶν συμβάντων «τοῦ κόσμου», ἀνακαλύπτουμε μιὰν ἄλλη ἔννοια τῆς ἀλήθειας στὴν ἐλληνικὴ λέξι ἀλήθεια*. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἡ ἀλήθεια εἶναι κυριολεκτικὰ αὐτὸ ποὺ δὲν περιέχει τίποτε τὸ κρυφό, αὐτὸ ποὺ ἀποκαλύπτεται καὶ φανερῶνεται χωρὶς κανένα ἐπικάλυμμα. Ἡ ἔννοια αὐτὴ ἔχει πρακτικὲς διαπροσωπικὲς συνέπειες ὅσον ἀφορᾷ τὴ διατύπωσι τῆς ἀλήθειας, τὴν ψευδολογία, τὴν προσποίηση, τὴν ἀοριστολογία, προφορικὴ ἢ μὲ πράξεις: προσπαθεῖ διαρκῶς νὰ ἐκτιμήσει κανεὶς τὴ σχέση τοῦ ἀτόμου ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια καὶ τῆς πράξεως του.

* Στὸ πρωτότυπο ἡ λέξι ἀναφέρεται μὲ ἐλληνικὰ στοιχεῖα.

*Όταν θεωρήσει κανείς τις πράξεις του άλλου σύμφωνα μ' αὐτή τὴν τελευταία μορφή ἀλήθειας ἢ ψέματος, λέει ὅτι ὁ ἄλλος εἶναι ἀληθινὸς ἢ «ἀληθινὸς ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του» ἢ «γιώθει» ὅτι ἔγνωε αὐτὰ πού λέει ἢ ὅτι λέει αὐτὰ πού ἔγνωε. Τὰ λόγια του, ἢ οἱ ἄλλοι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐκφράζεται, εἶναι «ἀληθινές» ἐκφράσεις τῆς «πραγματικῆς» ἐμπειρίας του ἢ τῶν προθέσεων του. Ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴν «ἀλήθεια» καὶ τὸ ψέμα ὑπάρχει χῶρος γιὰ τις πρὸς περίεργες καὶ λεπτές διαφορούμενες καὶ περιπλεγμένες ἐκφράσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποκάλυψη ἢ τὴν ἀπόκρυψη τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἀτόμου. Λέει κανείς μὲ αὐτοπεποίθηση, «Τὸν πρόδωκε τὸ χαμόγελό του», ἢ, «Ἡ ἐκφραση αὐτὴ εἶναι σαφῶς προσποιητὴ», ἢ, «Φαίνεται ἀληθινό». Τί εἶναι αὐτὸ ὅμως πού ἀποκαλύπτεται, πού ἀποκρύπτεται, σὲ ποιὸν καὶ ἀπὸ ποιόν, μὲ τὸ χαμόγελο τῆς Τζοκόντας, μὲ τὸ «στρεβλωμένο εἰλικρινές καὶ ἀστεῖο» τοῦ ἀγγέλου τοῦ Μπλένχ, μὲ τὸ ἀπεριόριστο πάθος, ἢ τὴν ἀπάθεια, ἑνὸς Ἀρλεκίνου τοῦ Πικάσσο; Ὁ ψεύτης παραπλανεῖ τοὺς ἄλλους χωρὶς νὰ παραπλανεῖ τὸν ἑαυτό του. Ἡ αὐτοπαραπλάνηση τοῦ ὑστερικοῦ εἶναι προγενέστερη ὡς πρὸς τὴν παραπλάνηση τῶν ἄλλων ἀπὸ μέρους του. Οἱ πράξεις τοῦ ἡθοιοῦ δὲν εἶναι «ὁ ἑαυτός του». Ὁ ὑποκριτής, ὁ δόλια προσποιούμενος (ὁ τσαρλατάνος) — σὰν τὸν Φέλιξ Κρούλ τοῦ Μάν, πού τὸν ἀπορροφοῦσαν οἱ ρόλοι πού ἔπαιζε — εἶναι οἱ ἐκμεταλλευτὲς καὶ τὰ θύματα τοῦ ρήγματος ἀνάμεσα στὸν ἑαυτό καὶ τὴν ἐκφραση. Δὲν ὑπάρχει καμιά τελικὴ βεβαιότητα ὅτι μπορεῖ κανείς νὰ ἀποδώσει σωστὰ τὴ σχέση τοῦ ἄλλου μὲ τις πράξεις του. «Κοιτάζουμε», γράφει ὁ Χέγκελ (1949, σελ. 345),

«τὸ πρόσωπο ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ βλέπουμε ἢ εἶναι εἰλικρινὴς ὡς πρὸς αὐτὰ πού λέει ἢ κάνει. Ἀντίστροφα, ὥστόσο, αὐτὸ πού στὴν προκειμένη περίπτωση ἔχει τὴν πρόθεση νὰ εἶναι ἐκφραση τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶναι ταυτόχρονα ὑπαρκτὴ ἀντικειμενικὴ ἐκφραση, καὶ ἐπομένως ἀνάγεται καθαυτὴ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀπλῆς ὑπαρξῆς πού εἶναι ἀπόλυτα ἐνδεχόμενη γιὰ τὸ αὐτοσυνεῖδητο ἄτομο. Ἐπομένως, εἶναι ἀναμφίβολα μιὰ ἐκφραση, ταυτόχρονα ὅμως μὲ τὴν ἔννοια κάποιας ἐνδειξης, ἔτσι πού γιὰ τὸ ἐκφρασμένο περιεχόμενο εἶναι ἐντελὼς

ἀδιάφορη ἢ ἰδιότυπη φύση αὐτοῦ μὲ τὸ ὅποιο ἐκφράζεται. Τὸ ἐσωτερικό, ἐμφανιζόμενο μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, εἶναι ἀναμφίβολα ἓνα ἀόρατο ποὺ γίνεται ὁρατό, χωρὶς ὅμως νὰ ἐνώνεται αὐτὸ καθαυτὸ μὲ τούτη τὴν ἐμφάνισή του. Μπορεῖ μὲ τὴν ἴδια εὐκολία νὰ χρησιμοποιήσῃ κάποια ἄλλη ἐμφάνιση ὅπως ἓνα ἄλλο ἐσωτερικὸ μπορεῖ νὰ υἱοθετήσῃ τὴν ἴδια ἐμφάνιση. Ἐπομένως ἔχει δίκιο ὁ Lichtenberg ὅταν λέει: “ Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ὁ φυσιογνωμιστὴς εἶχε κάποτε στὴ διάθεσή του ἓναν ἄνθρωπο, θ' ἀπαιτοῦσε ἀπλῶς θαρραλέα ἀπόφαση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ ξαναγίνει ἀκατανόητος γιὰ αἰῶνες” ».

«Πηγαίνω στὸν Οἶκο τοῦ Κυρίου μου», ἀπαντοῦσε ὁ χριστιανὸς σκλάβος ὅταν τὸν προκαλοῦσε κάποιος ρωμαῖος στρατιώτης. Τέτοιου εἶδους ὑπεκφυγὴ (προσποίηση) προσπαθεῖ νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν ἀναπόδραστη χωριστότητα ἀ ν ἄ μ ε σ α στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἄνθρωπο, χωριστότητα τὴν ὁποία καμιὰ ἀγάπη, οὔτε καὶ ἡ πιὸ ὀλοκληρωμένη ἐμπειρία ἐνότητας, δὲν μπορεῖ νὰ καταργήσῃ ἐντελῶς ἢ γιὰ πάντα.

Ὅταν τὰ λόγια, οἱ χειρονομίες, οἱ πράξεις ἐνὸς ἀνθρώπου ἀποκαλύπτουν τίς πραγματικές του προθέσεις, λέει κανεὶς ὅτι εἶναι γνήσιες καὶ ὄχι κίβδηλες ὅπως κι ἓνα νόμισμα εἶναι γνήσιο κι ὄχι κίβδηλο. Ἡ ἀποδοκιμαστικὴ συνοφρύωσή του, ἡ ἐνθαρρυντικὴ κουβέντα του, τὸ χαμόγελο τῆς εὐχαρίστησής του, εἶναι τὸ ἀληθινὸ καὶ γνήσιο συνάλλαγμα τοῦ ἑαυτοῦ του.

Οἱ πράξεις μπορεῖ νὰ ἀποδοθοῦν, ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ στὸν ἑαυτὸ ἢ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ στὸν ἄλλο, σὰν ἀποκαλυπτικές ἢ ἀποκρύπτουσες, «ἰσχυρές» ἢ «ἀδύναμες», «γειμάτες» ἢ «ἄδειες»· κάνοντας «πραγματικό» τὸ εἶναι τοῦ δράστη, κάνοντάς τον πιὸ «ἐξωπραγματικό», πιὸ δημιουργικὸ ἢ πιὸ καταστροφικό.

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἀποκαλύπτει τὸν ἑαυτὸ του ἢ δὲν τὸν «διέπουν» οἱ ἄλλοι ὅταν τὸ κάνει, μπορεῖ, μέσα στὴν ἐνμέρει ἀπόγνωσή του, νὰ στραφεῖ σὲ ἄλλους τρόπους αὐτο - ἀποκάλυψης. Ὁ ἐκθεσιομανὴς ἐπιδεικνύει τὸ σῶμα του, ἢ μέρος τοῦ σώματός του, ἢ κάποια ἰδιαίτερα ἀγαπητὴ λειτουργία ἢ δεξιότητες, προσπαθώντας νὰ ξεπεράσῃ τὴ βασανιστικὴ ἀπομόνωση καὶ μοναξιά

του ανθρώπου που αισθάνεται ότι ο «πραγματικός» ή ο «αληθινός» εαυτός του δεν έχει ποτέ αποκαλυφθεί στους άλλους και δεν έχει επιβεβαιωθεί ποτέ από τους άλλους. Ο άντρας που επιδεικνύει ψυχαναγκαστικά το πέος του υποκαθιστά την αποκάλυψη μάλλον μ' αυτό το «πράγμα» παρά με τη ζωή. Η ανάλυση ενός τέτοιου ατόμου μπορεί να δείξει ότι δε θα ήθελε να καταπλήξει τους άλλους μ' αυτό το πράγμα αλλά με τον εαυτό του, που οι πράξεις του είναι «άνισχυρες», «ψεύτικες», «έξωπραγματικές» και δεν εντυπωσιάζουν κανένα. Θέλει να τοποθετήσει τον υποθετικό «αληθινό» εαυτό του στο πέος του. Αντί όμως να κάνει ξεκδηλο το λανθάνοντα εαυτό του και μ' αυτό τον τρόπο να «έντεινι» το είναι του, αναστέλλεται και επιδεικνύει το πέος του.

Το άτομο που βρίσκεται σε ψεύτικη θέση μπορεί να μην ξέρει ότι βρίσκεται σε τέτοια θέση. Μόνο στο βαθμό που δε βρίσκεται απόλυτα «σ' αυτή» τη θέση, που δεν είναι έντελως αποξενωμένος από τη «δική του» εμπειρία και τις πράξεις του, μπορεί να βιώσει τη θέση του σ α ν ψ ε υ τ ι κ η. Ίσως να σταματάει ή «ζωή» του χωρίς να το συνειδητοποιεί. Με κανένα δικό του πραγματικό μέλλον, μπορεί να βρίσκεται σ' αυτή την ανώτατη απόγνωση που σημαίνει, όπως λέει ο Κίργκεγκωρ, να μην ξέρει ότι βρίσκεται σε απόγνωση. Βρίσκεται σε απόγνωση γιατί έχει χάσει το «δικό του» μέλλον, κι έτσι δεν μπορεί να έχει καμιά γνήσια ελπίδα ή εμπιστοσύνη για κανένα μέλλον. Το άτομο που βρίσκεται σε κάποια ψεύτικη θέση έχει χάσει τη δική του αφετηρία από την οποία μπορεί να εντυπωσιάσει ή να επιβληθεί, δηλαδή, να προβάλλει τον εαυτό του. Έχει χάσει τη θέση του. Δεν ξέρει που βρίσκεται ή που πηγαίνει. Δεν μπορεί να πάει πουθενά όσο σκληρά κι αν προσπαθεί. Στην απόγνωσή του, μια και κάθε θέση στο χώρο είναι ίδια με κάθε άλλη, ο χρόνος είναι ίδιος παντού. Το μέλλον είναι ή συνισταμένη του παρόντος, το παρόν είναι ή συνισταμένη του παρελθόντος, και το παρελθόν παραμένει αναλλοίωτο.

Οι συνειδητοποιήσεις αυτές μπορεί να εμφανιστούν μέσα στα όνειρα. Αναφέραμε προηγουμένως ότι ανεξάρτητα από το πόσο πυρετικά μπορεί να κινείται ένα άτομο μέσα στο χώρο, να ασχολείται με επιχειρήσεις ή να συμμετέχει σε διάφορες υποθέσεις, αν όλα αυτά είναι «ψεύτικα», «αυτός» από υπαρξιακή άποψη, δεν

καταλήγει πουθενά. Παραμένει «θυθισμένος μέσα σέ μιὰ δίνη». «γυρίζει σέ κύκλους». Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσο γρήγορα τρέχει δὲ μετακινεῖται, μένει προσκολλημένος στὸ ἴδιο σημεῖο. Ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος βλέπει τὸ ἀκόλουθο ὄνειρο:

«Ἦμουν στὴν παραλία. Παντοῦ, τριγύρω, ἦ ἄμμος καὶ τὰ ξερὰ βράχια. Ἦμουν μόνος. Ἔπεςα στὴ θάλασσα καὶ κολύμπησα, κολύμπησα μέχρι πού, ἐξαντλημένος πιά, βγῆκα σὲ μιὰν ἄλλη παραλία, ὅπου καὶ πάλι ὑπῆρχε ἡ ἄμμος καὶ τὰ ξερὰ βράχια. Γι' ἄλλη μιὰ φορά, ἦμουν μόνος. Ἀνακάλυφα πῶς ἦταν τὸ ἴδιο μέρος».

Τὸ ἄτομο πού εἶδε αὐτὸ τὸ ὄνειρο ἦταν προφανῶς πετυχημένο. Ἀπὸ ὑπαρξιακὴ ἀποψη, ἀφοῦ κολύμπησε ἔφτασε ἀπλῶς στὸ ἴδιο μέρος.

Ἡ συνηθισμένη παρανοϊκὴ παραίσθηση εἶναι ὅτι ὑπάρχει μιὰ συνωμοσία ἐνάντια στὸν ἑαυτό. Ὁ ἑαυτὸς ἀποδίδει στοὺς ἄλλους τὴν πρόθεση νὰ τὸν ἐκδιώξουν ἀπὸ τὴ θέση του στὸν κόσμο, νὰ τὸν ἐκτοπίσουν καὶ νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ πραγματοποιεῖ κάτι τέτοιο παραμένει συχνὰ ἀσαφὲς καὶ «δὲ συστηματοποιεῖται».

Ὁ Ντοστογιέφσκυ, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα του διηγήματα, «Ὁ Σωσίας», βάζει τὸν Γκολυάντκιν νὰ γράφει ἓνα γράμμα σὲ κάποιον σύντροφό του (1958, σελ. 164 - 5):

«Καταλήγοντας, σᾶς παρακαλῶ νὰ μεταφέρετε στὰ ἄτομα αὐτὰ ὅτι οἱ παράδοξες ἀξιώσεις τους, καὶ ἡ ἀγενὲς καὶ χιμαιρικὴ ἐπιθυμία τους νὰ ἐκδιώξουν τοὺς ἄλλους ἀπὸ τὶς θέσεις ποὺ κατέχουν χάρις αὐτῇ καθ' αὐτὴ τὴν ὑπαρξίῃ τους στὸν κόσμον, καὶ μὲ δόλον νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν (δική μου ὑπογράμμιση), ἀξίζει νὰ ἀντιμετωπιστοῦν μὲ τρόμον, περιφρόνηση, καὶ οἶκτο, κι ἀκόμα, ἔτσι τοὺς παρέχεται ἡ δυ-

νατότητα νά κλειστούν στο ψυχιατρείο. "Αλλωστε, τέτοιου είδους στάσεις απογορεύονται αύστηρά από τὸ νόμο, καὶ κατὰ τὴ γνώμη μου πολὺ σωστά. Ὑπάρχουν ὅρια σὲ ὅλα τὰ πράγματα, κι ἂν πρόκειται γι' ἄστεϊο, ἔ, εἶναι πολὺ, μὰ πολὺ, κακόγουστο ἄστεϊο. Ἐχω νὰ πῶ, ἐπιπλέον — ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι φοδερὰ ἀνήθικο, γιατί τολμῶ νὰ σᾶς διαβεβαιώσω, Κύριε, ὅτι οἱ δικές μου ιδέες γιὰ τὴ διατήρηση τῆς θέσης ποὺ κατέχει τὸ ἄτομο, τίς ὁποῖες περιέγραψα ἔντονα προηγουμένως, εἶναι ἀπόλυτα ἠθικές.

Ἐχω τὴν τιμὴ νὰ παραμείνω δικός Σας.

Γ. Γκολυάντκιν».

Ὁ Ντοστογιέφσκυ δὲν περιγράφει ἀπλῶς τὴ φαινομενολογία τῆς ἐκδίωξης τοῦ Γκολυάντκιν ἀπὸ τὴ «θέση» ποὺ κατέχει μ' αὐτὴ καθαυτὴ τὴν ὑπαρξὴ του στὸν κόσμο, καὶ τὴν τελικὴ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὸ σωσία: δείχνει μὲ ποιοὺ τρόπου αὐτὴ ἡ «παραίσθηση» εἶναι στενὰ συνδεμένη μὲ τὴν κρυφὴ πρόθεση τοῦ ἴδιου τοῦ Γκολυάντκιν νὰ μὴ γελῇ αὐτός του. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀποκλειστικὰ δική του πρόθεση τὴν ἀποδίδει στοὺς ἄλλους. Ὁ ἴδιος, ἀπὸ μόνος του, διώχνει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ θέση στὸν κόσμο ποὺ τὴ δικαιούται χάρις σ' αὐτὴ καθαυτὴ τὴν ὑπαρξὴ του.

Λίγο πρὶν συναντήσῃ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ σωσία του, «κάποια νυχτιὰ γεμάτη ὑγρασία κι ἀέρα στὴν Πετρούπολη», ὁ Ντοστογιέφσκυ δηλώνει:

«...Ὅποιοσδήποτε ἀποστασιοποιημένος καὶ ἀμερόληπτος παρατηρητής, βλέποντας ἐκείνη τὴ στιγμή τὸν Κο Γκολυάντκιν καὶ τὸ γεμάτο ἀγωνία βῆμα του, θὰ ἐνωθε ἀμέσως νὰ τὸν διαπερνᾷ κάποια αἴσθηση φοδεροῦ τρόμου γιὰ τίς δυστυχίες του, καὶ θὰ θεδαίωνε ὅπωςδήποτε ὅτι ἔδειχνε ἀνθρώπος ποὺ ἤθελε νὰ κρυφτεῖ καὶ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Κι ὅπως, αὐτὴ ἀκριβῶς ἦταν ἡ κατάστασή του. Θὰ ποῦμε κάτι παραπάνω: ἐκείνη τὴ στιγμή ὁ Κο Γκολυάντκιν δὲν ἤθελε μόνον

νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἐκμηδενίσει τελείως, νὰ ξαναγυρίσει στὸ χῶμα καὶ νὰ πάψει νὰ ὑπάρχει» (σελ. 73, δική μου ὑπογράμμιση).

Ὅστερα ἀπὸ τὴ συνάντηση μὲ τὸ σωσία του, ἀνακαλύπτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τὸν ἐκτοπίζει μὲ κάθε δυνατό τρόπο ἀπὸ τὴ θέση του, τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν ὕπαρξή του, μέχρι πού παίρνει τὴ δική του θέση στὸν κόσμο. Κι ὁμως, λίγο πρὶν τὸν πάρουν γιὰ τὸ ψυχιατρεῖο, ὁ Γκολυάντκιν ρίχνει μιὰ ματιὰ στὸν «καταστρεπτικὸ σωσία» του, πού τὸν βλέπει γιὰ μιὰ στιγμή σὰν «καθόλου καταστρεπτικὸ, οὔτε καὶ σὰ σωσία του, ἀλλὰ σὰν ξένο καὶ ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ αὐθύπαρκτο πρόσωπο» (σελ. 246).

Ἐνῶ εἶχε καταλήξει νὰ πιστεύει ὅτι αὐτὸς ὁ ἄλλος τὸν ἔδιωχνε ἀπὸ τὴ θέση του στὸν κόσμο, ἐνῶ ὄνειρευόταν ὅτι σ' ὀλόκληρη τὴν Πετρούπολη κατοικοῦσαν οἱ ἄλλοι Γκολυάντκιν, αὐτὸς ὁ ἴδιος προσπαθοῦσε σκόπιμα νὰ ἐκμηδενίσει τὸν ἑαυτό του, προσπαθοῦσε νὰ μὴν εἶναι ὁ ἑαυτὸς του. Τὸ σχέδιο αὐτό, θυθισμένο μέσα στὴν ὕπαρξή του, παρέμενε μυστικὸ ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἔτσι πού δὲν μπόρεσε νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ, δὲν μπόρεσε νὰ τὸ συνειδητοποιήσει. Ἄλλες φορές βίωνε τὸν ἑαυτό του σὰν «ἄνθρωπο πού χάνει τὸν αὐτοέλεγχό του, πού χάνει τὴ δυνατότητα θέας τῆς ἑαυτοῦ του, σὲ σημεῖο πού μπορεῖ νὰ ἐξαφανιστεῖ γιὰ πάντα...» (σελ. 220). Κι ὁμως, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὅταν θέλει πολὺ λίγο γιὰ νὰ πάψει νὰ ὑπάρχει, καὶ καταστρέφεται, ξαναδοκιμάζει σκόπιμα μιὰ παραπέρα μέθοδο γιὰ νὰ μὴν εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, κάνοντας μιὰ τελευταία προσπάθεια νὰ ἐπανορθώσει τὴν κατάσταση.

«Αὐτὸ εἶναι τὸ καλύτερο», σκέφτηκε, «καλύτερα νὰ δοκιμῶ ἀπὸ διαφορετικὴ σκοπιά. Αὐτὸ θὰ κάνω. Θὰ εἶμαι ἕνας ἐξωτερικὸς παρατηρητῆς καὶ τίποτα παραπάνω. Εἶμαι ἕνας θεατῆς, ἕνας ξένος, αὐτὸ εἶναι ὅλο, ἔτσι θὰ πῶ. Ὅ,τι κι ἂν συμβεῖ, δὲ θὰ φταίω ἐγώ, δὲ θὰ μποροῦν νὰ μὲ κατηγορήσουν. Αὐτὸ εἶναι. Ἐτσι θὰ γίνεται ἀπὸ δῶ καὶ πέρα».

Καὶ ὁ ἥρωάς μας ἔκανε πράγματι ὅπως εἶχε ἀποφασίσει καὶ ξανα-

γύρισε, ξαναγύρισε με μεγαλύτερη προθυμία γιατί είχε γίνει ξένος, χάρη σ' αυτή την ευστοχη σκέψη του.

«Είναι το καλύτερο. Δεν είσαι υπόλογος για τίποτα, και θα δεις ότι πρέπει» (σελ. 242).

Στήν πράξη, δεν μπορεί κανείς ποτέ να καταλήξει σε βιαστικά συμπεράσματα. Ο Λεμέρ (1967) περιγράφει τη μοναδική σχεδόν σειρά παρανοϊκών παραισθήσεων όπου έχουν διερευνηθεί οι πραγματικοί άλλοι. Η άποψη του Λεμέρ είναι ότι πολύ συχνότερα απ' ό,τι πιστεύεται γενικά υπάρχει κάποια μορφή συνωμοσίας γύρω από τους ανθρώπους που νιώθουν ότι απειλούνται από μια τέτοια συνωμοσία. Οι αντανακλαστικοί αλληλοχαρακτηρισμοί σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι πράγματι ιδιαίτερα πολύπλοκοι, κι είναι παράξενο το γεγονός ότι έγιναν ελάχιστες προσπάθειες να συνεχιστεί το έργο του Λεμέρ (βλέπε Σέφ, 1967, και Λαίγγκ και Έστερσον, 1964).

2. ΠΑΡΑΚΙΝΗΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ

«έκεί που βρίσκεσαι εκεί είναι κι ο τόπος σου»

ΡΙΑΚΕ

Θ α π ρ έ π ε ι ν α β λ έ π ο υ μ ε κ ι θ χ ι ν ' α κ ο υ μ ε
τ α π α ι δ ι α .

Μπορεί κανείς να τοποθετήσει τον εαυτό του σε μια ψεύτικη θέση, τελικά σε μιάν ανίσχυρη θέση. Μ π ο ρ ε ι κανείς πάλι να τ ο π ο θ ε τ η θ ε ι σε μιάν ψεύτικη θέση, τελικά σε μιάν ανίσχυρη θέση, από τις πράξεις των άλλων.

Η καθομιλούμενη προσφέρει και στην προκειμένη περίπτωση πολλές εκφράσεις. Βάζω κάποιον στο μάτι· δίνω σε κάποιον χώρο για να κινηθεί· δεν έχω δεμένα τα χέρια· με φέρνεις σε δύσκολη θέση· κάνω κάποιον να νιώθει μικρός· ξέρω που πατάω μαζί σου· τον τραβάω ή με τραβάει από τη μύτη· σφίγγω τα λουριά· ξέρω που στέκεσαι· τον έκανα να χάσει το έδαφος κάτω απ' τα πόδια

του· με μπαγλαρώσανε, με δέσανε κόμπο, με πιάσανε, με βάλανε στη θέση μου, με στριμώξανε, με μπερδέψανε, με παγιδέψανε, με πνίξανε.

Γιὰ νὰ κατανοήσει κανείς ἀπόλυτα τὴν ἐμπειρία ἐνὸς ἀτόμου γιὰ τὴ «θέση» του χρειάζεται προφανῶς νὰ ξέρεи τίς πράξεις τῶν ἄλλων, καθὼς καὶ τίς δικές του πράξεις καὶ τοὺς δικούς του φανταστικούς καὶ φαντασιωσικούς ἄλλους.

Τὸ ποσοστὸ «χώρου» ποὺ πιστεύει ἓνα ἄτομο ὅτι ἔχει γιὰ νὰ κινηθεῖ ἔχει σχέση $\tau \acute{o} \sigma \circ \mu \acute{e} \tau \acute{o} \chi \acute{\omega} \rho \circ \pi \acute{o} \upsilon \delta \acute{\iota} \nu \epsilon \iota$ $\sigma \tau \acute{o} \nu \acute{\epsilon} \alpha \upsilon \tau \acute{o} \tau \omicron \upsilon \delta \sigma \omicron \kappa \alpha \iota \mu \acute{e} \tau \acute{o} \chi \acute{\omega} \rho \circ$ $\pi \acute{o} \upsilon \tau \omicron \upsilon \delta \acute{\iota} \nu \omicron \upsilon \nu \omicron \acute{\iota} \alpha \lambda \lambda \omicron \iota$.

Πράγμα ποὺ ἀπεικονίζεται γλαφυρά με τὴν ἀναφορὰ κάποιου ἀστυφύλακα ποὺ παρακολούθησε ἓνα ἀγοράκι ἐνῶ ἔτρεχε γύρω ἀπὸ κάποιο οἰκοδομικὸ τετράγωνο. Ὅταν τὸ ἀγόρι τὸν προσπέρασε γιὰ εἰκοστὴ φορὰ τρέχοντας γύρω ἀπὸ τὸ τετράγωνο, ὁ ἀστυφύλακας τελικὰ τὸ ρώτησε τί νόμιζε πὼς ἔκανε. Τὸ ἀγόρι ἀπάντησε πὼς ἔτρεχε γιὰ νὰ φύγει ἀπὸ τὸ σπῆτι του, ἀλλὰ ὁ πατέρας του δὲν τὸν ἄφηνε νὰ διασχίσει τὸ δρόμο! Ὁ ἐλεύθερος «χῶρος» τοῦ ἀγοριοῦ ἦταν περιορισμένος χάρις στὴ δική του «ἐσωτερικευση» τῆς πατρικῆς προσταγῆς.

Ὁ χῶρος, γεωμετρικὸς καὶ μεταφορικὸς, τόσο τοῦ ἐνῆλικου ὅσο καὶ τοῦ παιδιοῦ, δομεῖται ἰδιαίτερα με τὴν ἐπιρροή τῶν ἄλλων με τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, καὶ πάντοτε. Πρόκειται γιὰ «κοινὴ λογική», γιὰ κοινότοπη ἀλήθεια, ἀλλὰ γίνεται ἀπαραίτητο νὰ τὴ διατυπώνουμε ὅταν ἡ φαινομενολογία τοῦ χώρου δὲ δίνει τὴν πρέπουσα σημασία σ' αὐτὸ τὸν παράγοντα². Ἐξετάζοντας ὁρισμένες πλευρὲς τῆς συμβολῆς ποὺ ἔκαναν ἄλλοι στὴν ὑπαρξιακὴ θέση τοῦ ἀτόμου, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἀρκετὲς σκέψεις ποὺ διατυπώσαμε προηγουμένως συγκεντρώνονται στὴν κατανόηση τῆς «ψεύτικης» θέσης καὶ τῆς «ἀνίσχυρης» θέσης.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴ «θέση» ἀπὸ τὴν ὁποία ζεῖ ἓνα ἄτομο, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ξέρουμε τὴν ἀρχικὴ αἴσθηση γιὰ τὴ θέση του στὸν κόσμο, με τὴν ὁποία μεγάλωσε. Ἡ δική του αἴσθηση γιὰ

2. Ἀναφέρω: εἰδικὰ στὶς πρωτοποριακὰς μελέτες τοῦ Minkowski (1933, 1953). Ἡ ἴδια κριτικὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Binswanger (1958).

τῇ θέσῃ ποὺ κατέχει θὰ ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἀνάλογα μὲ τῇ θέσῃ ποὺ θὰ πρέπει νὰ τοῦ δ ὁ θ η κ ε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἀπὸ τὸ πλέγμα τῶν ἀρχικῶν ἄλλων.

Κάθε ἀνθρώπινο ὄν, παιδί ἢ ἐνήλικος, φαίνεται ὅτι ἀπαιτεῖ κάποια σημασία, δηλαδή, κάποια θέση στὸν κόσμον ἑνὸς ἄλλου ἀτόμου. Οἱ ἐνήλικοι καὶ τὰ παιδιὰ ἐπιζητοῦν μιὰ «θέση» στὰ μάτια τῶν ἄλλων, μιὰ θέση ποὺ τοὺς δίνει ἀνεση κινήσεων. Εἶναι δύσκολο νὰ φανταστοῦμε πολλοὺς ποὺ θὰ διάλεγαν τὴν ἀπεριόριστη ἐλευθερία μέσα σ' ἓνα πλέγμα προσωπικῶν σχέσεων, ἂν ὅτιδήποτε ἔκαναν δὲν εἶχε καμιά σημασία γιὰ τὸν κάθε ἄλλο. Θὰ διάλεγε κανεὶς τὴν ἐλευθερία ἂν τίποτα ἀπ' ὅσα ἔκανε δὲ σήμαινε τὸ παραμικρὸ γιὰ κανένα; Φαίνεται πῶς εἶναι καθολικὴ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου τὸ νὰ κατέχει μιὰ θέση στὸν κόσμον ἑνὸς τουλάχιστον ἄλλου ἀτόμου. Ἴσως ἡ μεγαλύτερη παρηγοριὰ στὴ θρησκεία νὰ εἶναι ἡ αἴσθησις ὅτι ζεῖ κανεὶς μὲ τὴν Παρουσία ἑνὸς Ἄλλου. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι κάποια στιγμή τῆς ζωῆς τοὺς ἐπιζητοῦν τὴν ἐμπειρία, τὴν εἶχαν ἢ δὲν τὴν εἶχαν στὴν προηγούμενη ζωὴ τους, νὰ κατέχουν τὴν π ρ ὶ τ ῇ θέση, ἂν ὅχι τὴ μοναδικὴ σημαντικὴ θέση, στὸν κόσμον ἑνὸς τουλάχιστον ἄλλου ἀτόμου. Ὅπως ἰσχυριστήκαμε προηγουμένως, καμιά συνεκτικὴ θεωρία τῶν σχέσεων ἄντρα - γυναίκας δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψει τὴ συχνὴ παρατήρησις ὅτι ὁ καθένας δὲ ζητᾷ μόνον κάποιον ἄλλο γιὰ νὰ τὸν ἀγαπήσει καὶ νὰ ἀγαπηθεῖ ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ κάποιον ἄλλο τὸν ὁποῖο ὁ ἑαυτὸς νιώθει ἱκανοποιημένο ποὺ ἀγαπιέται ἀπὸ τὸν ἑαυτό. Φανταστεῖτε μιὰν ἰδανικὴ ἐρωτικὴ σχέση χωρὶς τὸ τελευταῖο στοιχεῖο. Ἡ Τζίλ ἀγαπᾷ τὸν Τζᾶκ. Ὁ Τζᾶκ ἀγαπᾷ τὴν Τζίλ. Ἡ Τζίλ ξέρεي ὅτι ὁ Τζᾶκ ἀγαπᾷ τὴν Τζίλ. Ὁ Τζᾶκ ξέρει ὅτι ἡ Τζίλ ἀγαπᾷ τὸν Τζᾶκ. Ὁ Τζᾶκ ὁμῶς λέει ὅτι δὲν ἔχει καμιά σημασία γι' αὐτόν ἂν τὸν ἀγαπᾷ ἡ Τζίλ ἢ ὅχι. Ἐφόσον τὴν ἀγαπᾷ αὐτός, μόνον αὐτὸ ἔχει σημασία. Πῶς θὰ νιώθει ἡ Τζίλ;

Στις τυπικὰς παρανοϊκὰς ιδέες συσχέτισης, τὸ ἄτομον πιστεύει ὅτι τὸ ἀφοροῦν τὰ διάφορα μουρμουρητὰ ποὺ ἀκούει καθὼς περπατᾷ στὸ δρόμο. Μέσα σ' ἓνα μπάρ, ὅταν ξεσπᾷνε γέλια πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη του, νομίζει πῶς ὀφείλονται σὲ κάποιον ἄστεϊο ποὺ ἀφορᾷ τὸ ἄτομό του. Ὅταν γνωρίσει κανεὶς ἓνα τέτοιο ἄτομον περισσότερο ἀπὸ ἐπιπόλαια, ἀνακαλύπτει συχνὰ ὅτι αὐτὸ ποὺ τὸ βασανί-

ζει δὲν εἶναι τόσο οἱ παραισθήσεις συσχέτισης, ὅσο ἡ ἔντονη καὶ ταλανιστικὴ ὑποψία ὅτι δὲν ἔχει σημασία γιὰ κανέναν, ὅτι κανεῖς δὲν ἀναφέρεται ποτὲ στὸ ἄτομό του.

Αὐτὸ ποὺ ἀπασχολεῖ διαρκῶς καὶ βασανίζει τὸν παρανοϊκὸ εἶναι συνήθως κάτι ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ ποὺ φαίνεται μὲ πρώτη ματιά. Νιώθει νὰ καταδιώκεται γιατί βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τοῦ κόσμου τοῦ κάθε ἄλλου, κι ὅμως ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ εἶναι ἡ σκέψη ὅτι δὲν κατέχει ποτὲ τὴν πρώτη θέση σὲ κανενὸς τὰ συναισθήματα. Εἶναι συχνὰ ἐπιρρεπὴς σὲ ἰδεοληπτικὴ ζήλια — σ' αὐτὴ τὴν ψυχρὴ ζήλια τοῦ παρανοϊκοῦ ποὺ περιέγραψε ὁ Μινκόφσκι (1933) — μιὰ ζήλια χωρὶς ἀγάπη ποὺ λειτουργεῖ σ' ἓνα «βιώσιμο» χῶρο πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Ἀνίκανος νὰ διώσει τὸν ἑαυτό του σὰ σημαντικὸ γιὰ κάποιον ἄλλο, διαμορφώνει μιὰ παραισθησιακὰ σημαντικὴ θέση γιὰ τὸν ἑαυτό του μ ε - σ α σ τ ὸ ν κ ὅ σ μ ο τ ῶ ν ἄ λ λ ω ν. Οἱ ἄλλοι τὸν θεωροῦν ὅτι ζεῖ μέσα σ' ἓνα δικό του κόσμο. Πράγμα πού, μὲ ἀρκετὴ εἰρωνεία, διαπιστώνουμε ὅτι εἶναι ἀληθινὸ καὶ μὴ ἀληθινὸ. Γιατὶ ὑπάρχει ἐπίσης ἡ αἴσθησις ὅτι δὲ ζεῖ τόσο πολὺ στὸ δικό του κόσμο, ἀλλὰ στὴν ἄδεια θέση ποὺ ὑποτίθεται ὅτι δ ἐ ν κατέχει στὸν κόσμο τῶν ἄ λ λ ω ν. Ἐμφανίζεται φοβερὰ ἐγωκεντρικὸς, ἀλλὰ ὅσο πιὸ ἐγωκεντρικὸς ἐμφανίζεται, τόσο πιὸ πολὺ προσπαθεῖ νὰ πείσει τὸν ἑαυτό του ὅτι εἶναι τὸ κέντρο τοῦ δ ι κ ο ῦ τ ο υ ς κόσμου.

Ὁ Πῆτερ (Λαίγγκ, 1960) ἦταν ἓνας νεαρὸς ποὺ τὸν βασάνιζε ἐνοχὴ γ ι α τ ῖ κατεῖχε μιὰ θέση στὸν κόσμο, ἀκόμα καὶ ἀπὸ σωματικὴ ἀποψη. Δὲν μπορούσε νὰ συνειδητοποιήσει, νὰ κάνει πραγματικότητα γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε δικαίωμα νὰ ὑπάρχει γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἀνίκανος νὰ συνειδητοποιήσει τὴν πραγματικὴ του παρουσία, γέμιζε τὸ κενὸ τῆς συνειδητοποίησής του γιὰ τὸν ἑαυτό του μὲ φαντασιωσικὴ ἐμπειρία ποὺ εἶχε τὴν τάση νὰ γίνεται ὁλοένα καὶ πιὸ παραισθησιακὴ.

Μιὰ ἀρκετὰ ἰδιότυπη πλευρὰ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἀφοροῦσε τὸ ὅτι ἡ παρουσία του στὸν κόσμο εἶχε κατὰ πολὺ ἀγνοηθεῖ. Δὲ δόθηκε καμιά σημασία στὸ γεγονὸς ὅτι βρισκόταν μέσα στὸ δωμάτιο ὅταν ἔκαναν ἔρωτα οἱ γονεῖς του. Ἀπὸ σωματικὴ ἀποψη, τὸν εἶχαν φροντίσει προσεκτικὰ μὲ τὸ νὰ τὸν θρέψουν καλὰ καὶ νὰ τὸν

διατηροῦν ζεστό, καὶ δὲν ὑπέστη κανένα φυσικὸ χωρισμὸ ἀπὸ τοὺς γονεῖς τοῦ στὴ διάρκεια τῶν πρώιμων χρόνων τοῦ. Κι ὅμως τοῦ εἶχανε φερθεῖ πάντοτε λὲς καὶ δὲν ὑπῆρχε «πραγματικά». Ἴσως τελικὰ νὰ ἦταν χειρότερο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ φυσικοῦ χωρισμοῦ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐρέθηκε στὸ ἴδιο δωμάτιο μὲ τοὺς γονεῖς τοῦ καὶ τὸν ἀγνόησαν ὅχι ἀπὸ κακία ἀλλὰ ἀπὸ καθαρὴ ἀδιαφορία. Γιατὶ ἀπ' ὅσο μπορούσε νὰ θυμηθεῖ, ἐνιωθε ἀνήσυχη ἐνοχὴ ἀπλῶς καὶ μόνο γιατί ἡ παρουσία τοῦ γινόταν αἰσθητὴ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἢ γιατί ἤθελε νὰ εἶναι παρὼν γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἀντὶ νὰ πραγμα - τώσει κάποια αἴσθηση τῆς δικῆς τοῦ παρουσίας γιὰ τοὺς ἄλλους, ἀνέπτυξε μιὰ παραισθησιακὴ αἴσθηση τῆς παρουσίας τοῦ γιὰ τοὺς ἄλλους. Πίστευε ὅτι γιὰ νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν παρουσία τοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ καταφύγει σὲ τέτοιες ἀκρότητες ποὺ δὲ θὰ ἤθελε κανένας νὰ ἔχει σχέση μαζὶ τοῦ, κι ἔτσι κατέληξε νὰ κάνει βασικὴ προσπάθεια τῆς ζωῆς τοῦ τὸ νὰ μὴ γίνε κανεῖς.

Οἱ ἀναμνήσεις αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ σκηνὴ καὶ τὸ συνακόλουθο φαντασιωσικὸ τοῦ πρότυπο γιὰ τίς τριαδικὰς καταστάσεις δὲ χαρακτηρίζονταν τόσο πολὺ ἀπὸ τὴ ζήλια καὶ τὸ θυμὸ, καὶ τὴ συνακόλουθη ἐνοχὴ καὶ ἄγχος, ὅσο ἀπὸ ντροπὴ καὶ ἀπόγνωση γιατί δὲν ἔδειχνε ἱκανὸς νὰ ἔχει κάποια σημασία γιὰ τοὺς γονεῖς τοῦ μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο. Νόμιζε πῶς εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ἓνα πρόσθετο στοιχεῖο τῆς ἐπίπλωσής τους ποὺ τὴ φρόντιζαν ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ὕλικά ἀγαθὰ τους.

Ὁ Πῆτερ, π, δὲν κατεῖχε καμιά θέση στὸν κόσμον σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ, οὔτε καὶ πίστευε ὅτι κατεῖχε κάποια θέση στὸν κόσμον τοῦ ο. Ἡ κατάσταση ἦταν σχηματικὰ ὡς ἐξῆς: ἡ ἀποψη τοῦ π γιὰ τὴν ἀποψη τοῦ ο γι' αὐτὸν εἶναι ὅτι ὁ ο δὲν τὸν βλέπει. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ κενὰ στὴν ὑπαρξιακὴ διάρθρωση τῆς ταυτότητάς τοῦ, τοῦ π, οἰκοδομεῖ μιὰ παραισθησιακὴ παρουσία γιὰ τὸν ο. Παραπονιέται ὅτι ο ἱ ἄ λ λ ο ι τὸν νιώθουν νὰ μυρίζει.

Τὸ παρανοϊκὸ ἄτομο παραπονιέται τυπικὰ γιὰ τὴν ἀποψη τοῦ π ποὺ ὁ π τὴν ἀποδίδει στὸν ο, $\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)$.

Τὸ ἄτομο βιώνει, ὅχι τὴν ἀπουσία τῆς παρουσίας τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ τὴν ἀπουσία τῆς δικῆς τοῦ παρουσίας σὰν ἄλλου γιὰ τὸν ἄλλο. Βασανίζεται ἀπὸ τὸν ἄλλο ποὺ δὲν ἐπιδρᾷ πάνω τοῦ μ' ὁποιοδήποτε τρόπο, ποὺ δὲ θέλει νὰ τὸν παραπλανήσῃ, νὰ τὸν βιάσῃ, νὰ τοῦ

κλέψει διτιδήποτε, νά τόν κάνει νά πνιγεί, νά τόν κατασπαράξει, ἢ νά τόν καταστρέψει μ' ὁποιοδήποτε τρόπο. Ὁ ἄλλος εἶναι παρών, ἐ κ ε ἱ ν ο ς ὅμως δέν εἶναι παρών γιά τόν ἄλλο. Δέν εἶναι σωστό νά ποῦμε ὅτι προβάλλει τή δ ι κ ή τ ο υ ἀπληστία στόν ἄλλο. Εἶναι μάλλον συνηθισμένο γι' αὐτούς τοὺς ἀνθρώπους νά αἰσθάνονται π ο λ ὺ ἀπληστοί, καί νά αἰσθάνονται πολὺ ἀπληστοί κ α ἰ φθονεροί. Πράγμα πού ἰσχύει γιά ὅλες τίς δευτερογενεῖς, τριτογενεῖς, τεταρτογενεῖς στροφές μιᾶς σπεύρας πού δέν ξ ε κ ι ν ᾶ ε ἰ ἀπὸ τὸν ἰδιοσυστασιακὸ φθόνο. Ὁ καθένας εἶναι ἀρχικά ζωντανὸς ἀπὸ ἰδιοσυστασιακὴ ἀποψη. Δέ συνάντησα ποτέ μου κανέναν τόσο ζωντανὸ ὅσο τὰ βρέφη, πού φθονοῦν τῇ ζωῇ σέ κάθε ἄλλο πλάσμα, τουλάχιστο γιά λίγες ὁδομάδες μετὰ τῇ γέννησής τους. Τὸ βρέφος πού εἶναι ζωντανὸ ἀπολαμβάνει τῇ ζωῇ. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἰδιοσυστασίας, ἡ ζωὴ χορεύει μὲ τῇ ζωῇ.

Θὰ ἐξετάσουμε τώρα ὁρισμένους τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους οἱ ἄλλοι καταστρέφουν τῇ ζωῇ μέσα ἀπὸ τὰ λόγια καί τίς πράξεις τους.

Πραγματοποιήθηκαν ἀρκετὲς μελέτες σ' αὐτὸ τὸν τομέα τὴν τελευταία δεκαετία. Θὰ ἐξετάσω λοιπὸν τρεῖς ἀπ' αὐτὲς τίς μελέτες.

Ἔνα ἄρθρο τοῦ Σήρλς (1959), «Ἡ προσπάθεια νά κάνουμε τὸν ἄλλο νά τρελαθεῖ», μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες συμβολές σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἀναφέρει ἕξη τρόπους γιά νά κάνουμε τὸν ἄλλο νά τρελαθεῖ, «ἢ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τίς μεθόδους ἔχει τὴν τάση νά ὑπονομεύει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἄλλου ἀτόμου στὶς δικές του συναισθηματικὲς ἀντιδράσεις καί στὴ δική του ἀντίληψη γιά τὴν πραγματικότητα». Μποροῦν νά διατυπωθοῦν ὡς ἑξῆς:

1. Ὁ π συγκεντρώνει ἐπανειλημμένα τὴν προσοχή του σέ περιοχὲς τῆς προσωπικότητος πού γνωρίζει ἐλάχιστα ὁ ο, περιοχὲς ἐντελῶς διαφορετικὲς ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀτόμου πού θεωρεῖ ὁ ο ὅτι εἶναι ὁ ἑαυτός του ἢ ὁ ἑαυτός της.

2. Ὁ π διεγείρει σεξουαλικά τὴν ο σέ μιὰ κατάσταση ὅπου θὰ ἦταν καταστροφικὸ γιά τὴν ο νά ἐπιζητήσει τὴν ἡδονή.

3. Ὁ π ἐκθέτει ταυτόχρονα τὴν ο σέ ἐρεθισμὸ καί ἀπογοήτευση ἢ σέ γρήγορα ἐναλλασσόμενους ἐρεθισμοὺς καί ἀπογοητεύσεις.

4. 'Ο π έρχεται σέ σχέση μέ τήν ο σέ ταυτόχρονα άσχετα επίπεδα (λ.χ. σεξουαλικά και πνευματικά) .

5. 'Ο π μεταπηδάει από τό ένα συναισθηματικό μήκος κύματος στο άλλο ενώ βρίσκεται στο ίδιο θέμα («σοβαρολογεί» και μετά «άστειεύεται» για τό ίδιο ζήτημα) .

6. 'Ο π μεταπηδάει από τό ένα θέμα στο άλλο ενώ βρίσκεται στο ίδιο συναισθηματικό μήκος κύματος (λ.χ. κάποιο ζήτημα ζωής ή θανάτου συζητιέται μέ τόν ίδιο τρόπο πού συζητιέται τό πιο κοινότοπο συμβάν) .

Κατά τή γνώμη του Σήρλς «ή προσπάθεια» του ατόμου νά κάνει τόν άλλο νά τρελαθεί λειτουργεί πρωταρχικά στο άσυνείδητο, αλλά άποτελεί συστατικό κάποιου συμπλέγματος παθογενούς συσχέτισης πού δέν μπορεί νά τό ελέγξει άπόλυτα κανείς από τούς συμμετέχοντες.

Γενικά, «... ή έναρξη όποιασδήποτε διαπροσωπικής άλληλενέργειας πού τείνει νά δραστηριοποιεί διάφορες άλληλοσυγκρουόμενες περιοχές τής προσωπικότητας — τείνει νά τόν κάνει νά τρελαθεί (δηλαδή, νά τόν κάνει σχιζοφρενή) ». Μοϋ φαίνεται ότι αυτή ή διατύπωση δέ χρησιμοποιεί δίκαια τά στοιχεία πού άποκαλύπτει ο Σήρλς. 'Η άποψη ότι ή έναρξη όποιασδήποτε διαπροσωπικής άλληλενέργειας πού τείνει νά ύποκινεί συναισθηματική σύγκρουση στο άλλο άτομο προσπαθεί νά τόν κάνει νά τρελαθεί, δέν είναι άρκετά συγκεκριμένη. 'Υπάρχουν πολλοί τρόποι στη διάθεση ένός ατόμου για νά άντιμετωπίσει ένα άλλο άτομο μέ δύο ή περισσότερες πορείες έπενέργειας. 'Η ύπόνοια ότι μέ, αυτή καθαυτή, τήν προώθηση τής ψυχосύγκρουσης είναι πιθανό νά άποσυνθέσουμε τό άτομο πού βρίσκεται σέ σύγκρουση, φαίνεται νά συγχέει τή σύγκρουση πού μπορεί νά όξύνει τό είναι ένός ατόμου μέ αυτό πού μπορεί νά ύπονομεύσει και νά καταστρέψει τόν έαυτό, έκτός κι άν ο έαυτός διαθέτει εξαιρετικά μέσα άντιμετώπισης.

Οί μέθοδοι πού χρησιμοποιούνται από τή Λώρα για νά ύπονομεύσει τήν άυτοπεποίθηση του Λοχαγού στον «Πατέρα» του Στρίντμπεργκ είναι άρκετά πειστικές. 'Αλλά είναι άποτελεσματικές μόνο μέ κάποιον πού προβάλλει έλάχιστη άντίσταση στην έφαρμογή τους. Πράγμα πού έγκαιινιάζει τή μελέτη των μεθόδων για τήν άν-

τιμετώπιση τῶν σχιζογενῶν καταστάσεων ἢ γιὰ τὴν προβολὴ ἀντίστασης σ' αὐτές. Οἱ μέθοδοι πλύσης ἐγκεφάλου, ποὺ ὁ Σήρλς τὶς παρομοιάζει μὲ τὴ σχιζογενὴ δραστηριότητα, καὶ οἱ μέθοδοι ἀντίστασης στὴν πλύση ἐγκεφάλου εἶναι μόνο ἐνμέρει σημαντικές. Αὐτοὶ ποὺ ἐπιβάλλουν τὴν πλύση ἐγκεφάλου προσπαθοῦν νὰ ὑπονομεύσουν τὴν ἰδεολογία τῶν θυμάτων τους καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσουν μὲ μιὰν ἄλλην, δὲν προσπαθοῦν νὰ κάνουν τὰ θύματά τους νὰ τρελαθοῦν. Ἄν τοὺς κάνω νὰ τρελαθοῦν, ἔχουν ἀποτύχει στὸν ἀντικειμενικὸ τους στόχο, νὰ ἀντικαταστήσουν τὴ μιὰ δομὴ μὲ μιὰν ἄλλην.

Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πιὸ συγκεκριμένο εἶναι ἡ διαπροσωπικὴ ἐπενέργεια ποὺ ἔχει τὴν τάση νὰ προκαλεῖ σύγχυση ἢ νὰ μυθοποιεῖ (Λαίγγκ, 1965). Πράγμα ποὺ ἐμποδίζει τὸ ἄτομο νὰ ξέρει «ποιοὺς» εἶναι, «ποιοὺς» εἶναι ὁ ἄλλος, καὶ ποιά εἶναι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία «συμμετέχουν». Δὲν ξέρει «ποῦ βρίσκεται» πιά.

Τὰ παραδείγματα ποὺ δίνει ὁ Σήρλς γιὰ τοὺς διάφορους τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους μπορούμε νὰ κάνουμε τὸν ἄλλο νὰ τρελαθεῖ ἀνέχουν σ' αὐτὴ τὴν κατηγορίαν. Λογουχάρη, ἕνας ἄντρας ποὺ ἀμφισβητεῖ ἐπίμονα «τὴν προσαρμογὴ» τῆς νεότερης ἀδελφῆς τῆς γυναίκας του σὲ σημεῖο ποὺ γίνεται ὀλοένα καὶ πιὸ ἀγχώδης. Ἀμφισβητώντας τὴν κουνιάδα του συγκεντρώνει ἐπανειλημμένα τὴν προσοχή του σὲ περιοχὲς τῆς προσωπικότητάς της ποὺ συγκρούονται μὲ τὸ ἄτομο ποὺ αὐτὴ πιστεύει ὅτι εἶναι. Μιὰ καὶ οἱ ψυχοθεραπευτὲς ἐνεργοῦν μ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν τρόπο, τίθεται τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο εἶναι ἀπελευθερωτικὸς ἕνας τέτοιος ἐλιγμός ἢ ὄχι.

Πράγμα ποὺ εἶναι πολὺ σημαντικό εἶδος διαπροσωπικῆς διάζευξης. Τὸ σύστημα αὐτοχαρακτηρισμῶν τῆς κουνιάδας του, ἢ αὐτὸ - εἰκόνα της (π → π) εἶναι διαζευκτικὴ ὡς πρὸς τὴν ἄποψη τοῦ ἄλλου γι' αὐτὴν ὅπως ἐξυπονοεῖται μὲ τὶς ἐρωτήσεις τοῦ ἄντρα. Μιὰ τέτοια διαπροσωπικὴ διάζευξη δὲν ὑποχρεώνει νὰ διχαστεῖ ὅπωςδὴποτε, ἐκτὸς κι ἂν τὸ ἄτομο αἰσθάνεται ὑποχρεωμένο νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὴν ἄποψη τοῦ ἄλλου γι' αὐτό, νὰ καταλάβει τὴ θέση ποὺ τοῦ ἀνατίθεται συγκεκριμένα ἢ ἀφηρημένα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ἄν ἕνα ἄτομο δὲν ξέρει ἤδη «ποῦ βρίσκεται», ἢ ἀμφισβήτηση τῆς «προσαρμογῆς», ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν «προ-

σαρμωσμένων» ἐνεργειῶν σὰν ψεύτικων, ἀποτελεῖ ἐνέργεια πού προκαλεῖ ἰδιαίτερη σύγχυση. Σ' ἄλλες συνθήκες θὰ ἦταν ἀποσαφηνιστική. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστῇ μεγάλη σύγχυση ἂν ὁ ἄλλος τὸν «κατηγορήσει» ὅτι δὲν εἶναι προσαρμωσμένος καὶ ταυτόχρονα «προκαλεῖ ἀμφιβολίες» γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν «προσαρμωσμένων» ἐνεργειῶν, σὰ νὰ τὸν κατηγορεῖ ταυτόχρονα ὅτι δὲν προσαρμόζεται καὶ προσαρμόζεται.

Ὁ σεξουαλικὸς ἐρεθισμὸς τοῦ ἄλλου σὲ μιὰ κατάσταση ὅπου ἀπαγορεύεται ἡ ἱκανοποίηση τῆς διεγερμένης σεξουαλικῆς ἐπιθυμίας δὲ συνεπάγεται μόνον τὴ δημιουργία ψυχρὸς σύγκρουσης ἀλλὰ καὶ σύγχυσης, συγκεκριμένα, **δ η μ ι ο υ ρ γ ε ῖ τ α ι ἀ μ φ ι β ο λ ί α γ ι ᾶ τ ὸ ν τ ρ ὀ π ο μ ἔ τ ὸ ν ὁ π ο ῖ ο ὁ ρ ῖ ζ ε τ α ι α ὕ τ ῆ κ α θ α υ τ ῆ ἢ « κ α τ ᾶ σ τ α σ η ».**

Ὁ Σήρλς παρατηρεῖ ὅτι σ' ἀναρίθμητες περιπτώσεις «διαθέτουμε στοιχεῖα γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς γονεῖς κάποιου σχιζοφρενῆ ἀσθενῆ πού συμπεριφέρθηκε μὲ ἀσυνήθιστα παραπλανητικὸ τρόπο ἀπέναντι στοῦ παιδί, προκαλώντας του ἔτσι μιὰν ἔντονη σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς σεξουαλικὲς ἀνάγκες ἀφενὸς, καὶ στὰ κανονικὰ ἀντίποινα τοῦ ὑπὲρ - ἐγὼ... ἀφετέρου». Ἡ συνθήκη αὕτη, λέει, «μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι προκαλεῖ μιὰ σύγκρουση στοῦ παιδί ἀνάμεσα, ἀφενὸς, στὴν ἐπιθυμία του νὰ ὠριμάσει καὶ νὰ ἐκπληρώσει τὴ δική του ἀτομικότητα, καί, ἀφετέρου, στὴν παλινδρομητικὴ του ἐπιθυμία νὰ παραμείνει σὲ κάποια νηπιακὴ συμδίωση μὲ τὸ γονιό, νὰ παραμείνει ἐκεῖ (σ' αὕτὴ τὴν κατάσταση) μὲ τίμημα τὴν ἐπένδυση σ' αὕτὴ τὴν παλινδρομητικὴ σχέση ἀκόμα καὶ τῶν σεξουαλικῶν του προσπαθειῶν, πού ἀποτελοῦν τὸ αὐτοῦ τοῦ στοῦ παιχνίδι τῆς αὐτοσυνειδητοποίησης».

Πράγμα πού φαίνεται πάλι ὅτι ἀποτελεῖ ἰδιαίτερο εἶδος διάζευξης, μὲ τὸ ὁποῖο τὸ ἄτομο δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ σαφῶς τὰ «πραγματικὰ» θέματα πού ἀντιμετωπίζει. Γιὰ τὸ παιδί, τὸ θέμα μπορεῖ νὰ εἶναι: Ἀγαπᾶω τὴ μητέρα μου ἢ τὸν πατέρα μου, ἢ ὄχι; Τί πρέπει νὰ κάνω γιὰ νὰ τὸν ἢ νὰ τὴν κρατήσω στὴ ζωή; Εἶμαι ἐγωιστὴς ἂν δὲν ἀνταποκρίνομαι στοῦν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μὲ ἀγαποῦν; Εἶμαι ἀγνώμων ἂν δὲ συμμορφωθῶ σ' αὐτὰ πού θέλουν ἀπὸ μένα; Τὰ «πραγματικὰ» θέματα μπορεῖ νὰ εἶναι **ἀ σ υ ν ε ι-**

δητοποίητα. Ἡ βασική πραγματική ἐκλογή του μπορεί νὰ εἶναι: «νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός του» μὲ τίμημα νὰ χάσει τὴ συμβιωτική του σχέση μὲ τὸ γονιό· ἢ νὰ διατηρήσει αὐτὴ τὴ συμβίωση μὲ τίμημα νὰ χάσει τὴν αὐτονομία του. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι ξεκάθαρο. Σπάνια ὅμως μπορεί κανεὶς νὰ ἀνακαλύψει κάποια ξεκάθαρη συνειδητοποίησή του. Εἶναι συνήθως ἐπικαλυμμένο ἀπὸ τὸ σύστημα φαντασίωσης ποὺ κυριαρχεῖ στὴν οἰκογένεια. Αὐτὸ τὸ σύστημα φαντασίωσης, τὸ περιεχόμενό του καὶ ὁ τρόπος του σὰ φαντασίωση, εἶναι ὁλοφάνερο σ' ἓναν ξένο μὲ ἀντίληψη. Τὸ περιεχόμενο τῆς φαντασίωσης εἶναι συχνὰ γνωστὸ στοὺς συμμετέχοντες. Αὐτὸ ποὺ σπάνια συνηθίζεται εἶναι ὅτι ὁ τρόπος τῆς εἶναι ἡ φαντασίωση. Ἡ μητέρα λέει στὴν κόρη, ποὺ μὲ τὸ νὰ ἐμπιστευτεῖ κάποιο τῆς πρόδλημα στὸ δάσκαλό τῆς μίλησε σὲ κάποιον ἄλλο καὶ ὄχι στὴ μητέρα τῆς γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ τῆς, «Θὰ δεῖς πόσο θὰ μπερδευτεῖς ἂν λές στοὺς ξένους αὐτὰ τὰ πράγματα. Κανένας δὲ σ' ἀγαπάει ὅπως ἐγὼ — κανένας δὲ σὲ καταλαβαίνει ὅπως ἐγὼ». Ἡ κόρη τῆς κατέληξε νὰ πιστεύει ὅτι ὅλοι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μητέρα τῆς ἦταν ξένοι, καὶ κάθε σχέση μὲ αὐτοὺς τοὺς ξένους, ἀκόμα καὶ μὲ τὸν πατέρα τῆς, ἔκρυβε κινδύνους. Ἡ κόρη δὲν μπορούσε νὰ ἀποφασίσει νὰ χάσει τὴ σχέση τῆς μὲ τὴ μητέρα γιὰτὶ πίστευε, κι ἐνιωθε, ὅτι κάθε δεσμὸς μὲ ὁποιονδήποτε ἄλλο ἦταν ἀναξιόπιστος. Συμμεριζόταν τὴν πεποίθησιν τῆς μητέρας τῆς ὅτι κάθε πρόθεσιν νὰ διακόψει τὸ δεσμὸ τῆς μαζί τῆς ἀποτελοῦσε ἐκφραση ἐγωισμοῦ καὶ ἀγνωμοσύνης ἀπὸ μέρους τῆς γιὰ ὅλα ὅσα τῆς εἶχε προσφέρει ἡ μητέρα.

Ἡ θεραπεία σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις συνεπάγεται τὴ θεώρησιν τῶν ὑποθέσεων ποὺ ἔγιναν μὲ βάση τὰ κοινὰ συστήματα φαντασίωσης. Ἡ διάζευξιν πρέπει νὰ εἶναι ὁ ρατὴρ. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ γίνεται ὁρατὴ, καὶ ἀντιμετωπίζεται γιὰ πρώτη φορὰ, ἡ σύγκριση μετατρέπεται σὲ σύγκρουσιν. Πράγμα ποὺ συνεπάγεται τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ κάποιο κοινὸ φαντασιωτικὸ τρόπο χωρισμοῦ. Ἡ πράξις τῆς ἀποχώρησης γίνεται αἰσθητὴ σὰν αὐτοκτονία ἢ φόβος, ἢ καὶ τὰ δύο μαζί. Ἀποδεσμεύοντας τὴ φαντασίωσιν τοῦ γονιοῦ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ ἀσθενῆ, ὁ ἀσθενὴς ἀπαλλάσσεται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη πιθανότητα ψύχωσης. Ἡ ἀληθινὴ σύγκρουσιν εἶναι ἀποσαφηνιστική. Ἡ ψεύτικη σύγκρουσιν προκαλεῖ σύγκριση. Ὅταν

τὸ «θέμα» εἶναι ψεύτικο καὶ γεμάτο σύγχυση, ἡ «πραγματική» ἢ «ἀληθινή» σύγκρουση δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει τὸ ἐπίκεντρο τῆς προσοχῆς, οἱ «ἀληθινές» δυνατότητες ἐκλογῆς δὲν εἶναι προσιτές, καὶ τὸ ἄτομο διατρέχει τὸν κίνδυνο ψύχωσης.

Ὁ ταυτόχρονος ἢ γρήγορα ἐναλλασσόμενος ἐρεθισμὸς ἄλλων ἀναγκῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σεξουαλικές, ἡ ἐκμετάλλευση τῆς ἐπιθυμίας τοῦ παιδιοῦ νὰ εἶναι ἐξυπηρετικὸ στὸ γονιὸ κáνοντας χρόνιες ἐκκλήσεις συμπάθειας, ἡ μέθοδος γιὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς σχέσης μὲ τὸν ἄλλο σὲ δύο διαφορετικὰ ἐπίπεδα τὴν ἴδια στιγμή, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν παραδείγματα σύγχυσης. Ὁ Πῆτερ προκαλεῖ σύγχυση στὸν Πῶλ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἄτομο ποὺ εἶναι ὁ Πῶλ, καὶ ὅσον ἀφορᾷ «τὴν κατάσταση» στὴν ὁποία συμμετέχει.

Σὲ μιὰν ἀνίσχυρὴ θέση, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πῶς αἰσθάνεται ἢ πῶς ἐνεργεῖ, ἢ ποιὸ νόημα ἔχει ἡ κατάσταση, τὰ αἰσθηματὰ του στεροῦνται ἐγκυρότητας, οἱ πράξεις του ἀπογυμνώνονται ἀπὸ τὰ κίνητρα, τὶς προθέσεις καὶ τὶς συνέπειές του, ἀφαιρεῖται κάθε νόημα ἀπὸ τὴν κατάσταση. Πράγμα ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἔγινε σκόπιμα, σὰ συνέπεια τῆς αὐταπάτης τοῦ κάθε ἀτόμου. Αὐτοὶ ποὺ παραπλανοῦν τὸν ἑαυτὸ τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ παραπλανοῦν καὶ τοὺς ἄλλους. Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ διατηρήσω μιὰ ψεύτικη εἰκόνα γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου ἐκτὸς κι ἂν παραποιήσω τὴ δική σου εἰκόνα γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου καὶ γιὰ μένα. Πρέπει νὰ σὲ δυσφημήσω ἂν εἶσαι γνήσιος, νὰ σὲ κατηγορήσω ὅτι εἶσαι πλαστὸς ὅταν συμμορφώσεσαι στὶς ἀπαιτήσεις μου, νὰ σὲ ἀποκαλέσω ἐγωιστὴ ὅταν ἀκολουθεῖς τὴ δική σου πορεία, νὰ σὲ γλοιοποιήσω λέγοντας ὅτι εἶσαι ἀνώριμος ὅταν προσπαθεῖς νὰ μὴν εἶσω ἐγωιστής, κ.ο.κ. Τὸ ἄτομο ποὺ εἶναι ἐγκλωδισμένο σὲ μιὰ τέτοια σύγχυση δὲν ξέρεי ποῦ βρίσκεται. Σ' αὐτὲς τὶς σύνθηκες ἐκεῖνο ποὺ ἀποκαλοῦμε ψύχωση μπορεῖ νὰ εἶναι κάποια ἀπελπισμένη προσπάθεια τοῦ ἀτόμου νὰ κρατηθεῖ ἀπὸ κάτι. Δὲν εἶναι καθόλου παράξενο τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀποκαλοῦμε «παραισθήσεις».

Μιὰ ομάδα λειτουργῶν στὸ Πάλο Ἀλτο περιέγραψε ἕνα πρότυπο ποὺ τώρα πιά εἶναι πλατιὰ γνωστὸ σὰν κατάσταση «διπλῆς δέσμευσης». Τὸ «θύμα» εἶναι ἐγκλωδισμένο μέσα σ' ἕνα πλέγμα παράδοξων προσταγῶν, ἡ χαρακτηρισμῶν ποὺ ἔχουν τὴ δύναμη προ-

σταγών, στο όποιο δέν μπορεί νά λειτουργήσει σωστά.

Ἡ θέση τους ἔχει ὡς ἐξῆς (Μπέητσον, κ.ἄ., 1956) :

«Τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα γιά μιὰ κατάσταση διπλῆς δέσμευσης, σύμφωνα μέ τή δική μας θεώρηση, εἶναι:

1. Δύο ἢ περισσότερα ἄτομα. Ἀπ' αὐτά, χαρακτηρίζουμε, γιά λόγους ὀρισμοῦ, τὸ ἕνα σὰ «θύμα». Δέν ἰσχυριζόμαστε ὅτι ἡ διπλή δέσμευση ἐπιβάλλεται μόνο ἀπὸ τὴ μητέρα, ἀλλὰ ὅτι μπορεί νά προκαλεῖται ἢ μόνο ἀπὸ τὴ μητέρα ἢ ἀπὸ κάποιο συνδυασμὸ μητέρας, πατέρα, καί/ἢ ἀμφιθαλῶν ἀδελφῶν.

2. Ἡ ἐπανειλημμένη ἐμπειρία. Ὑποθέτουμε ὅτι ἡ διπλή δέσμευση εἶναι ἕνα ἐπανερχόμενο θέμα στὴν ἐμπειρία τοῦ θύματος. Ἡ ὑπόθεση πού κάνουμε δέν ἐπικαλεῖται μιὰ μεμονωμένη τραυματική ἐμπειρία ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἐπανειλημμένη ἐμπειρία πού ἡ δομὴ τῆς διπλῆς δέσμευσης καταλήγει νά εἶναι καθ' ἑξῆς προσδοκία.

3. Μιὰ πρωταρχικὴ ἀρνητικὴ προσταγὴ. Πράγμα πού μπορεί νά ἔχει μιὰ ἀπὸ τίς ἀκόλουθες δύο μορφές: α) «Μὴν κάνεις αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο, γιατί θά σέ τιμωρήσω». Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἐπιλέγουμε μάλλον ἕνα πλαίσιο μάθησις βασισμένο στὴν ἀποφυγὴ τῆς τιμωρίας παρὰ ἕνα πλαίσιο ἐπιζήτησις τῆς ἀμοιβῆς. Δέν ὑπάρχει, ἴσως, κανένας τυπικὸς λόγος γι' αὐτὴ τὴν ἐπιλογὴ. Ὑποθέτουμε ὅτι ἡ τιμωρία μπορεί νά εἶναι ἢ ἡ ἀπόσυρσις τῆς ἀγάπης ἢ ἡ ἔκφρασις μίσους ἢ θυμοῦ — πράγμα ἀκόμα πιὸ συντριπτικὸ — τὸ εἶδος τῆς ἐγκατάλειψης πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴ γενικὴ ἔκφρασις ἀκραίας ἀπελπισίας⁸.

4. Μιὰ δευτερεύουσα προσταγὴ ποὺ συγκρούεται μέ τὴν πρώτη σέ πιὸ ἄ-

3. Οἱ συγγραφεῖς δηλώνουν σὲ μιὰ ὑποσημείωσις ὅτι ἡ ἀντίληψίς τους γιά τὴν τιμωρία εἶναι ἐκλεπτυσμένη. Φαίνεται ὅτι ὑπονοεῖ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀντίληψης μέ τρόπο πού δέν μπορεί νά συμπεριληφθεῖ στὴν ἔννοια τοῦ «τραύματος». Βλέπε ἰδιαιτέρως τὸν Jackson (1957) γιά τὴν ἀνάπτυξι τῆς ἔννοιαις «κεκαλυμμένο τραῦμα».

φ η ρ η μ έ ν ο έ π ί π ε δ ο, καί σ ά ν τ ή ν π ρ ώ τ η
έ π ι θ ά λ λ ε τ α ι μ έ τ ή ν τ ι μ ω ρ ί α ή μ έ σ ή-
μ α τ α π ο ύ ά π ε ι λ ο ύ ν τ ή ν έ π ι θ ί ω σ η. Α ύ-
τ ή ή δ ε υ τ ε ρ έ υ σ α π ρ ο σ τ α γ ή ε ί ν α ι π ι θ ύ σ κ ο λ ο ν ά π ε ρ ι γ ρ α-
φ ε ί ά π ' δ, τ ι ή π ρ ω τ α ρ χ ι κ ή γ ι ά δ ύ ο λ ό γ ο υ ς. Π ρ ώ τ ο, ή δ ε υ τ ε-
ρ έ υ σ α π ρ ο σ τ α γ ή μ ε τ α δ ί δ ε τ α ι σ υ ν ή θ ω ς σ τ ό π α ι δ ι μ έ έ ξ ω-
λ ε κ τ ι κ ά μ έ σ α. Ή π ό ζ α, ή χ ε ι ρ ο ν ο μ ί α, ό τ ό ν ο ς τ ή ς φ ω ν ή ς, ή
φ ο ρ τ ι σ μ έ ν η μ έ ν ό η μ α έ ν έ ρ γ ε ι α, καί τ ά ύ π ο ν ο ο ύ μ ε ν α π ο ύ κ ρ ύ-
β ο ν τ α ι σ τ ό π ρ ο φ ο ρ ι κ ό σ χ ό λ ι ο, δ λ α α ύ τ ά μ π ο ρ ε ί ν ά χ ρ η σ ι μ ο-
π ο ι η θ ο ύ ν γ ι ά ν ά μ ε τ α δ ο θ ε ί α ύ τ ό τ ό π ι θ ά φ η ρ η μ έ ν ο μ ή ν υ μ α.
Δ ε ύ τ ε ρ ο, ή δ ε υ τ ε ρ έ υ σ α π ρ ο σ τ α γ ή μ π ο ρ ε ί ν ά π α ρ α θ ι ά ζ ε ι
κ ά θ ε σ τ ο ι χ ε ί ο τ ή ς π ρ ω τ α ρ χ ι κ ή ς ά π α γ ό ρ ε υ σ η ς. Ή δ ι α τ ύ π ω-
σ η τ ή ς δ ε υ τ ε ρ έ υ σ α ς π ρ ο σ τ α γ ή ς μ π ο ρ ε ί έ π ο μ έ ν ω ς ν ά γ ί ν ε ι
μ έ π ο λ λ έ ς μ ο ρ φ έ ς γ ι ά π α ρ ά δ ε ι γ μ α, «Μ ή ν ύ π α κ ο υ ς σ τ ί ς ά-
π α γ ο ρ ε ύ σ ε ι ς μ ο υ»· «Μ ή σ κ έ φ τ ε σ α ι α ύ τ ά π ο ύ δ έ ν π ρ έ π ε ι ν ά
κ ά ν ε ι ς»· «Μ ή ν ά μ φ ι σ θ η τ ε ί ς τ ή ν ά γ ά π η μ ο υ, π ο ύ ή π ρ ω τ α ρ-
χ ι κ ή τ η ς ά π α γ ό ρ ε υ σ η ά π ο τ ε λ ε ί (ή δ έ ν ά π ο τ ε λ ε ί) π α ρ ά δ ε ι-
γ μ α»· κ.ο.κ. Ε ί ν α ι δ υ ν α τ ή ή ύ π α ρ ξ η καί ά λ λ ω ν π α ρ α δ ε ι γ μ ά-
τ ω ν δ τ α ν ή δ ι π λ ή δ έ σ μ ε υ σ η δ έ ν π ρ ο κ α λ ε ί τ α ι μ ό ν ο ά π ό έ ν α
ά τ ο μ ο ά λ λ ά ά π ό δ ύ ο. Λ ο γ ο υ χ ά ρ η, ό έ ν α ς γ ο ν ι ό ς μ π ο ρ ε ί ν ά
ά ρ ν η θ ε ί σ έ π ι θ ά φ η ρ η μ έ ν ο έ π ί π ε δ ο τ ι ς π ρ ο σ τ α γ έ ς τ ο υ ά λ λ ο υ.
5. Μ ι ά τ ρ ι τ ε ύ ο υ σ α ά ρ ν η τ ι κ ή π ρ ο σ τ α-
γ ή π ο ύ ά π α γ ο ρ ε ύ ε ι ν ά ξ ε φ ύ γ ε ι τ ό θ έ-
μ α ά π ό τ ό χ ω ρ ο α ύ τ ό. Ά π ό τ υ π ι κ ή ά π ο ψ η δ έ ν
ε ί ν α ι ί σ ω ς ά π α ρ ά ι τ η τ ο ν ά κ α τ α γ ρ ά φ ο υ μ ε α ύ τ ή τ ή ν π ρ ο σ τ α-
γ ή σ ά ν ξ ε χ ω ρ ι σ τ ό θ έ μ α, μ ι ά καί ή έ ν ί σ χ υ σ η σ τ ά δ ύ ο ά λ λ α
έ π ί π ε δ α σ υ ν ε π ά γ ε τ α ι μ ι ά ν ά π ε ι λ ή γ ι ά τ ή ν έ π ι θ ί ω σ η, κ ι ά ν
ο ί δ ι π λ έ ς δ ε σ μ ε ύ σ ε ι ς έ π ι θ ά λ λ ο ν τ α ι σ τ ή δ ι ά ρ χ ε ι α τ ή ς ν η π ι α-
κ ή ς ή λ ι κ ί α ς, ή ά π ό δ ρ α σ η ε ί ν α ι φ υ σ ι κ ά ά ν έ φ ι κ τ η. Ώ σ τ ό σ ο,
φ α ί ν ε τ α ι δ τ ι σ' ό ρ ι σ μ έ ν ε ς π ε ρ ι π τ ώ σ ε ι ς ή ά π ό δ ρ α σ η ά π ό τ ό
χ ω ρ ο γ ί ν ε τ α ι ά ν έ φ ι κ τ η χ ά ρ η σ έ σ υ γ κ ε κ ρ ι μ έ ν α τ ε χ ν ά σ μ α τ α
π ο ύ δ έ ν ε ί ν α ι κ α θ α ρ ά ά ρ ν η τ ι κ ά, δ η λ α δ ή, ί δ ι ό τ ρ ο π ε ς ύ π ο σ χ έ-
σ ε ι ς ά γ ά π η ς, κ λ π.

6. Τ ε λ ι κ ά, τ ό δ λ ο κ λ η ρ ω μ έ ν ο σ ύ ν ο λ ο σ τ ο ι χ ε ί ω ν δ έ ν ε ί ν α ι
ά π α ρ ά ι τ η τ ο δ τ α ν τ ό θ ύ μ α έ χ ε ι μ ά θ ε ι ν ά ά ν τ ι λ α μ β ά ν ε τ α ι τ ό ν
κ ό σ μ ο τ ο υ σ ύ μ φ ω ν α μ έ τ ά π ρ ό τ υ π α τ ή ς δ ι π λ ή ς δ έ σ μ ε υ σ η ς.

Τότε, σχεδόν κάθε μέλος μιᾶς ἀκολουθίας διπλῆς δέσμευσης μπορεί νὰ ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν ἔκλυση πανικοῦ ἢ ὀργῆς. Τὸ πρό-
τυπο τῶν ἀλληλοσυγκρουόμενων προσταγῶν μπορεί ἀκόμα
καὶ νὰ ἀναληφθεῖ ἀπὸ παραισθησιακὲς φωνές».

Ἡ διπλὴ δέσμευση περιλαμβάνει δύο ἢ περισσότερα ἄτομα ἀπὸ τὰ
ὅποια τὸ ἓνα θεωρεῖται «θύμα». Ὁ Μπέητσον καὶ οἱ συνεργάτες
του προτείνουν ὅτι θὰ εἶναι δύσκολο νὰ εἶναι ὑγιὲς κάποιο ἄτομο
ποῦ ἔχει ἐκτεθεῖ ἐπανειλημμένα σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση, καὶ κά-
νουν τὴν ὑπόθεση ὅτι «θὰ σημειωθεῖ κατάρρευση ὅσον ἀφορᾷ τὴν
ικανότητα τοῦ κ α θ ε ἀτόμου νὰ κάνει διάκριση ἀνάμεσα στοὺς
Λογικοὺς Τύπους κάθε φορὰ πού λειτουργεῖ μιὰ κατάσταση διπλῆς
δέσμευσης» (δική μου ὑπογράμμιση).

Τὸ ἓνα ἄτομο μεταδίδει στὸ ἄλλο τί θὰ πρέπει νὰ κάνει, καὶ
ταυτόχρονα μεταδίδει σὲ ἄλλο ἐπίπεδο τί δὲ θὰ πρέπει νὰ κάνει,
ἢ ὅτι θὰ πρέπει νὰ κάνει κάτι ἄλλο ἀντίθετο. Ἡ κατάσταση εἶναι
ἀποκλεισμένη γιὰ τὸ «θύμα» χάρις σὲ μιὰ παραπέρα προσταγὴ πού
τοῦ ἢ τῆς ὑπαγορεύει νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν κατάσταση ἢ νὰ
τὴ διαλύσει σχολιάζοντάς την. Τὸ «θύμα» βρίσκεται λοιπὸν σὲ «ἀ-
νίσχυρη» θέση. Δὲν μπορεί νὰ κάνει τὴν παραμικρὴ κίνηση χωρὶς
νὰ ἐπιφέρει τὴν καταστροφή. Λογουχάρη:

«Μιὰ μητέρα ἐπισκέπτεται τὸ γιό της, πού βρισκόταν στὸ
στάδιο τῆς ἀνάρρωσης ὕστερα ἀπὸ κάποια ψυχικὴ κατάρ-
ρευση⁴. Καθὼς τὴν πλησιάζει

4. Πρόκειται γιὰ ἐλάχιστα τροποποιημένη καὶ συντομευμένη παραλλα-
γὴ ἑνὸς παραδείγματος πού ἀναφέρεται στὴν ἐργασία πού παραθέσαμε. Θὰ
πρέπει κανεῖς νὰ σημειώσῃς ὅτι ἡ ἀνάλυση τῆς ἀλληλενέργειας εἶναι ἀνο-
λοκλήρωτη, μιὰ καὶ ἡ δεδομένη περιγραφή τῆς κατάστασης δὲν περιέχει
παρατηρήσεις γιὰ τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ ἀσθενὴς μπορεί νὰ πα-
ρακινήσῃ τὴ συμπεριφορὰ διπλῆς δέσμευσης στὴ μητέρα. Λογουχάρη, ἀνά-
μεσα στὰ στάδια (β) καὶ (γ) πού ἀναφέρουμε παραπάνω, ὁ ἀσθενὴς προ-
χωρώντας πρὸς τὴ μητέρα του μπορεί νὰ ἔχει πετύχει, μὲ λεπτὲς ἀποχρώ-
σεις στὴν ἔκφραση καὶ τὸ βηματισμὸ του, νὰ μεταδώσῃ στὴ μητέρα του
τὸ δικό του φόβο γιὰ τὸ πλησιασμὸ της, ἔτσι πού ἐκείνη γίνεται ἀκαμπτῇ.

α) ἀπλώνει τὰ χέρια της γιὰ νὰ μπορέσει αὐτὸς νὰ τὴν ἀγκαλιάσει καὶ/ῆ

β) νὰ τὸν ἀγκαλιάσει.

γ) Καθὼς αὐτὸς πλησιάζει ἐκείνη παγώνει καὶ γίνεται ἄκαμπτη.

δ) Σταματᾷ ἀναποφάσιτος.

ε) Ἐκείνη τοῦ λέει, «Δὲ θέλεις νὰ φιλήσεις τὴ μανούλα σου;» — καὶ καθὼς ἐξακολουθεῖ νὰ στέκεται ἀναποφάσιτος

στ) ἐκείνη τοῦ λέει, «Μὰ γλυκέ μου, δὲν πρέπει νὰ φοβᾶσαι τὰ συναισθήματά σου».

Ἀνταποκρίνεται στὴν πρόσκλησή της νὰ τὴ φιλήσει, ἀλλὰ ἡ πό-
ζα της, τὸ πάγωμά της καὶ ἡ ἔντασή της τοῦ λένε ταυτόχρονα νὰ
μὴν τὴ φιλήσει. Τὸ γεγονός ὅτι τὴν τρομάζει ἡ στενὴ σχέση μαζί
του, ἢ ὅτι γιὰ κάποιον ἄλλο λόγο δὲ θέλει νὰ κάνει ὁ γιὸς της πρα-
γματικὰ αὐτὸ πού τὸν προσκαλεῖ νὰ κάνει, μπορεῖ νὰ τὸ παραδε-
χτεῖ ἀνοιχτὰ ἢ μητέρα, καὶ παραμένει ἀνέκφραστο τόσο ἀπ' αὐ-
τὴν ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γιό της. Αὐτὸς ἀνταποκρίνεται στὸ «ἀνέκφρα-
στο», στὸ ἀνείπωτο μήνυμα. «Μολονότι ἀνοίγω τὴν ἀγκαλιά μου
γιὰ νὰ ἔρθεις καὶ νὰ μὲ φιλήσεις, τρομάζω πραγματικὰ στὴ σκέψη
ὅτι θὰ τὸ κάνεις, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τὸ παραδεχθῶ οὔτε στὸν ἑ-
αυτό μου οὔτε καὶ σὲ σένα, ἐλπίζω λοιπὸν ὅτι θὰ εἶσαι ἀρκετὰ
“ἄρρωστος” γιὰ νὰ ἐνεργήσεις ἔτσι». Ὑστερα ὁμοῦς ὑποδεικνύει
ὅτι ἀπλούστατα θέλει νὰ τὴ φιλήσει ὁ γιὸς της, καὶ συμπεραίνει
ὅτι ὁ λόγος πού δὲν τὴ φιλεῖ δὲν εἶναι γιατί ἔχει ἀντιληφθεῖ τὸ
ἄγχος της μήπως τὸ κάνει, ἢ τὴν ἐντολὴ της νὰ μὴν τὸ κάνει, ἀλ-
λὰ γιατί δὲν τὴν ἀγαπᾷ. Ὅταν αὐτὸς δὲν ἀπαντᾷ, ἐκείνη συμ-
περαίνει ὅτι δὲν τὴ φίλησε γιατί φοβᾶται τὰ σεξουαλικά ἢ ἐπιθε-
τικά αἰσθήματα πού τρέφει γι' αὐτήν. Στὴν οὐσία τὸν προστάζει,
«Μὴ μὲ ἀγκαλιάσεις γιατί θὰ σὲ τιμωρήσω», κ α ι «Ἄν δὲ μὲ
ἀγκαλιάσεις, θὰ σὲ τιμωρήσω». Αὐτὴ καθαυτὴ ἢ «τιμωρία» θὰ εἴ-
ναι κρυφά.

Πρόκειται γιὰ παράδειγμα ἑνός, ἐπιφανειακά, ἀπλοῦ συστατι-
κοῦ. Ἡ πρόταση πού γίνεται εἶναι ὅτι ἕνα ἄτομο πού ἐκτίθεται ἐ-
πίμονα ἀπὸ τὴ γέννησή του σὲ τέτοιες καταστάσεις θὰ δυσκολευτεῖ
νὰ κάνει διάκριση ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἐπίπεδα. Οἱ πιθανὲς στρα-

τηγικὲς νὰ ἐπιζήσει ὕστερὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνίσχυρη θέση, στρατηγικὲς ποὺ συμπεραίνουν ἀπ' αὐτὴν ὁ Μπέητσον καὶ οἱ συνεργάτες του, συνδυάζονται μὲ τὰ εἶδη συμπεριφορᾶς ποὺ χαρακτηρίζονται κλινικὰ σὰ σχιζοφρένια.

Ἰσως εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τονίσουμε ὅτι δὲν ἔχουμε τὴν πρόθεση νὰ κάνουμε μιὰν ἀμφιταλαντευόμενην ἔκθεσιν τῶν πραγματικῶν σχέσεων, ἀλλὰ προσπαθοῦμε νὰ ἀποσαφηνίσουμε πιθανὰ εἶδη διαζευκτικῶν σχέσεων. Π ρ ο σ π α θ ο ὦ μ ε ν ἄ π ε ρ ι γ ρ ᾶ-ψ ο υ μ ε π ῶ ς ἔ ν α ἄ τ ο μ ο ῖ ἔ ν α «π λ έ γ μ α» ἁ τ ό-μ ω ν μ π ο ρ εῖ ν ἄ ἔ ν ε ρ γ ή σ ε ι ὥ ς π ρ ό ς κ ά π ο ι ο ἄ λ λ ο ἄ τ ο μ ο. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὰ ἄτομα «ἐνεργοῦν» μεταξὺ τους μπορεῖ νὰ ἔχει ἐλάχιστη σχέση μὲ τὰ κίνητρα ἢ τίς προθέσεις ἢ μὲ τὴν πραγματικὴ ἐπίδρασιν στὸν ἄλλο. Περιορίζο-μαστε γενικὰ σὲ μιὰ ἔκθεσιν σύμφωνα μὲ δυαδικοὺς δρους, ἐνῶ στὴν πραγματικὴ ζωὴ θὰ ὑπάρχουν τουλάχιστο τρία συνδεδόμενα ἄτομα (s i c: Οὐήκλαντ, 1960). Ἕνα βῆμα κάθε φορά.

Πρέπει νὰ θυμᾶται κανεὶς ὅτι τὸ παιδί μπορεῖ νὰ τοποθετήσῃ τοὺς γονεῖς του σὲ ἀνίσχυρες θέσεις. Τὸ βρέφος δὲν μπορεῖ νὰ ἰκα-νοποιηθεῖ. Κλαίει «ζητώντας» τὸ μαστό. Κλαίει ὅταν παρουσιάζε-ται ὁ μαστός. Κλαίει ὅταν ἀποσύρεται ὁ μαστός. Ἀνίκανη νὰ «συγ-χρονιστεῖ» ἢ «νὰ τὰ θγάλει πέρα», ἢ μητέρα γίνεται ἔντονα ἀγχώ-δης καὶ νιώθει ἀβοήθητη. Ἀπὸ μιὰ ἀποψη ἀποσύρεται ἀπὸ τὸ βρέ-φος, καὶ ἀπὸ κάποια ἄλλη ἀποψη γίνεται ὑπερβολικὰ περιποιητι-κὴ. Οἱ διπλὲς δεσμεύσεις μποροῦν νὰ εἶναι ἀμφίδρομες.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς διπλῆς δέσμευσης περιλαμβάνει ἀρκετὲς ὑπο-ὕποθέσεις, ὁρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες φαίνονται περισσότερο βάσι-μες ἀπὸ ἄλλες. Μιὰ θεωρία τῶν «τρόπων ἐπικοινωνίας» διατυπώ-νεται σύμφωνα μὲ Λογικοὺς Τύπους. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἡ θεωρία τῶν Λογικῶν Τύπων ποὺ ἐμφανίζεται στὴ διάρκεια τῆς δόμησης ἐνὸς προτασιακοῦ λογισμοῦ, μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ ἅμεσα στὴν πε-ρίπτωση τῆς ἐπικοινωνίας. Αὐτοὶ οἱ «τρόποι ἐπικοινωνίας» λειτουργοῦν βέβαια ἀρκετὰ συχνὰ στὶς οἰκογένειες σχιζοφρενῶν. Ἐξακο-λουθεῖ νὰ μὴν εἶναι σίγουρο τί εἶδους καὶ ποιοῦ βαθμοῦ διπλὲς δε-σμεύσεις λειτουργοῦν στὶς ἄλλες οἰκογένειες.

Τὸ ἔργο τῆς ομάδας τοῦ Πάλο Ἀλτο, μαζί καὶ τῆς Βηθεσδά, στὸ Χάρβαρντ, καθὼς καὶ οἱ ἄλλες σχετικὲς μελέτες ἔχουν, ὥστό-

σο ριζοσπαστικότητες: τὴν ἔννοια αὐτοῦ ποὺ νοεῖται ὡς «περιβάλλον» καὶ ἔχουν ἤδη ξεπεράσει τὶς περισσότερες προγενέστερες συζητήσεις γιὰ τὴ σημαντικότητα ποὺ ἔχει τὸ «περιβάλλον» ὡς πρὸς τὶς πηγές τῆς σχιζοφρένειας.

Ἡ σύνδεση αὐτῆς τῆς θεωρίας μὲ τὴν πρόσφατη βιολογικὴ θεωρία ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρουσα δυνατότητα.

Ἐνα παιδί τρέχει γιὰ ν' ἀποφύγει τὸν κίνδυνο. Στὴ φυγὴ του ἀπὸ τὸν κίνδυνο τρέχει στὴ μητέρα. Σ' ἓνα συγκεκριμένο στάδιο, τὸ γεγονός ὅτι τρέχει στὴ μητέρα καὶ προσκολλᾶται σ' αὐτὴ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ ἐπικρατέστερο πρότυπο συμπεριφορᾶς σ' ἀντίδραση πρὸς τὸν κίνδυνο. Εἶναι πιθανὸ ὅτι ἡ «φυγὴ» καὶ ἡ «προσκόλληση» στὴ μητέρα ἀποτελοῦνται ἀπὸ συστατικὰ συστήματα ἐνστικτικῆς ἀπόκρισης στὸ παιδί ποὺ μποροῦν νὰ τροποποιηθοῦν σὲ περιορισμένη ἔκταση, σὲ συγκεκριμένα στάδια.

Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ κατάσταση ὅπου ἡ ἴδια ἡ μητέρα εἶναι τὸ ἀντικείμενο ποὺ προκαλεῖ τὸν κίνδυνο, γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο. Ἄν αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ἡ ἐπικρατέστερη ἀντίδραση στὸν κίνδυνο εἶναι ἡ «φυγὴ» ἀπὸ τὸν κίνδυνο πρὸς τὴν μητέρα, τὸ νήπιο θὰ τρέξει γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸν κίνδυνο ἢ θὰ τρέξει πρὸς τὴν μητέρα; Ὑπάρχει αὐτὸ ποὺ λένε «σωστή» ἐνέργεια; Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι προσκολλᾶται στὴ μητέρα. Ὅσο περισσότερο προσκολλᾶται, τόσο περισσότερη ὑπερένταση ἔχει ἡ μητέρα· ὅσο περισσότερη ὑπερένταση ἔχει, τόσο πιὸ σφικτὰ κρατᾷ τὸ βρέφος· ὅσο πιὸ σφικτὰ κρατᾷ τὸ βρέφος, τόσο περισσότερο τρομάζει αὐτό· ὅσο περισσότερο τρομάζει, τόσο περισσότερο προσκολλᾶται.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο περιγράφουν πολλοὶ ἄνθρωποι τὴν ἐμπειρία ποὺ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἀνικανότητά τους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ «σπίτι» ἢ τὸν ἀρχικὸ ἄλλο ἢ τὸ πλέγμα ἀτόμων ποὺ κυριαρχεῖ στὴ ζωὴ τους. Πιστεύουν ὅτι ἡ μητέρα τους ἢ ἡ οἰκογένεια τοὺς κάνουν νὰ πνίγονται. Εἶναι τρομαγμένοι καὶ θέλουν νὰ ξεφύγουν. Ἀλλὰ ὅσο πιὸ τρομαγμένοι εἶναι, τόσο πιὸ τρομαγμένη καὶ τρομακτικὴ γίνεται ἡ οἰκογένειά τους. Προσκολλῶνται γιὰ ἀσφάλεια σ' αὐτὸ ποὺ τοὺς τρομάζει, σὰν κάποιον ποὺ βάζει τὸ χέρι του σ' ἓνα κρυφὸ πιάτο καὶ τὸ πιέζει ἀκόμα πιὸ πολὺ ἀντὶ νὰ τὸ τραβήξει· ἢ σὰν κάποιον ποὺ ἀρχίζει νὰ πλησιάζει ἓνα λεωφορεῖο ὅταν ξεκινάει καὶ

φεύγει και «ένστικτικά» αρπάζεται από τὸ λεωφορεῖο, τὸ πλησιέστερο και τὸ πιὸ ἐπικίνδυνο ἀντικείμενο, μολονότι θὰ ἦταν πιὸ «λογικὸ» νὰ τὸ ἀφήσει νὰ φύγει.

Κάποια ἀσθενής, ἡ Κάθυ, ἓνα κορίτσι 17 χρόνων, ἦταν ἀπορροφημένη ἀπὸ τὸν ἀγῶνα της νὰ ἐγκαταλείψει τοὺς γονεῖς της. Δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς ἐγκαταλείψει μὲ πραγματικὸ τρόπο, ἀλλὰ ἀνέπτυξε μιὰ μανιακὴ ψύχωση κατὰ τὴν ὁποία τοὺς «ἐγκατέλειπε» μὲ ψυχωτικὸ τρόπο ἀρνούμενη ὅτι ἦταν οἱ πραγματικοὶ γονεῖς της. Στὸ ψυχιατρεῖο, ἔφευγε τρέχοντας ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο ἐπανειλημμένα γιὰ νὰ τρέξει στὸ σπίτι, ὅπου ἔφτανε ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς μέρας ἢ τῆς νύχτας και ἀπὸ κεῖ ἀναγκαστικὰ τὴν ἔφερναν πίσω. Γιατὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔφτανε σπίτι τσίριζε και φώναζε ὅτι οἱ γονεῖς της δὲν τὴν ἄφηναν νὰ κανονίσει μόνη της τὴ ζωὴ της, ὅτι κυριαρχοῦσαν πάνω της μὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους. Στὸ μεταξύ, τὸ νοσοκομεῖο ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε γιὰ νὰ τῆς ἐξασφαλίσει κάποια διαβίωση μακριὰ ἀπὸ τὸ σπίτι και ἔξω ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο. Ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο βρισκόταν στὸ νοσοκομεῖο ἦταν ἡ ἀναστάτωση ποὺ προκαλοῦσε ὅταν πῆγαινε σπίτι της.

Ἀρχισε νὰ μὲ βλέπει καθημερινὰ στὸ νοσοκομεῖο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πεποίθηση ὅτι θὰ μποροῦσα νὰ τὴ βοηθήσω ν' ἀποκτήσει τὴν ἐλευθερίαν της, ἢ νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὶς εὐκαιρίες ποὺ τῆς δίνονταν, ἄρχισε γρήγορα νὰ μοῦ ἀποδίδει τὴν ἴδια ξέφρενη τάση νὰ κυριαρχήσω πάνω της και νὰ τὴν καταστρέψω, τάση ποὺ ἀπέδιδε στοὺς γονεῖς της. Ἀλλὰ δὲ μὲ ἀπέφευγε. Ἀπεναντίας, γιὰ νὰ δλοκληρώσει τὴν ἀποφῇ της, μὲ ἀκολουθοῦσε φωνάζοντάς μου ὅτι δὲν τὴν ἄφηναν μόνη. Μιὰ ἀσθενὴς τοῦ Οὐάιτχορν (1958), ἐνῶ ἔκλεισε τὸ δάχτυλό του μέσα στὴ χούφτα της λὲς και ἦτανε μέγγενη, τοῦ φώναξε, «Ἄφησε τὸ χέρι μου, βάρβαρε».

Στὴ διάρκεια τῆς ψύχωσης μεταβίβασης, ἡ Κάθυ ὀνειρεύτηκε: «Τρέχω ὅσο μπορῶ περισσότερὸ γιὰ νὰ φύγω ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, ἀλλὰ αὐτό, και σὺ μέσα του, εἶναι ἓνας γιγάντιος μαγνήτης. Ὅσο πιὸ πολὺ τρέχω γιὰ νὰ φύγω, τόσο πιὸ πολὺ μὲ τραβάει κοντά του». Τὸ φαινόμενο αὐτὸ φαίνεται παρόμοιο μ' ὀρισμένα πολὺ γνωστὰ φαινόμενα ὑπνωτισμοῦ.

Πράγμα ποὺ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει κά-

ποιος ένστικτικός «τροπισμός» πρὸς τὴ μητέρα πού δὲ συνδυάζεται μὲ μιὰν ἐπαρκῆ ὀλοκληρώνουσα ἀπόκριση ἀπὸ τὴ μεριά τῆς μητέρας. Ἄν ὁ Μπάουλμπυ (1958) καὶ οἱ ἄλλοι ἔχουν δίκιο, ὅταν κάποιον σύστημα ένστικτικῆς ἀπόκρισης σ' ἕνα ἀνθρώπινον ὂν δὲ συναντάει μιὰ κατάλληλη ὀλοκληρώνουσα ἀπόκριση στὸν ἄλλο, προκαλεῖται ἄγχος. Ἄν ὥστόσο ἡ ένστικτικὴ ἀπόκριση στὸ ἄγχος εἶναι, σὲ κάποια φάση, ἡ προσκόλλησις στὴ μητέρα, τότε ὅσο περισσότερο ἄγχος προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἀποτυχία μιᾶς ἐπαρκοῦς ὀλοκληρώνουσας ἀπόκρισης στὴ μητέρα, ὅπως μιὰ ἰδιαίτερα «συγχισμένη» ἀντίδραση, ἕνα χαμόγελο μὲ τεταμένους τοὺς μύς τοῦ προσώπου, χαλαρὰ μπράτσα, σφικτὰ χέρια, καὶ τραχιὰ φωνή, τόσο περισσότερο διεγείρεται ἡ «ἀνάγκη» γιὰ τὴ μητέρα.

Μπορεῖ νὰ συμβαίνει κάτι μὲ τὴν «ξαφνικὴ προσβολή», μὲ τὴν ἀλληλενέργεια ἀνάμεσα στὴ μητέρα καὶ τὸ βρέφος, ὥστε τελικὰ μέσα σ' αὐτὸ τὸν περίγυρο ὁ καθένας ἀρχίζει νὰ «διπλοδεσμεύει» τὸν ἄλλο. Ἡ ένστικτικὴ ἀπόκριση, ἀπὸ γενετικὴ ἀποψη, εἶναι πιθανὸ νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ἀποπερατωθεῖ ἀπὸ μόνη της, ἀκόμα κι ὅταν δίνεται ἡ ὀλοκληρώνουσα ἀπόκριση, ἀλλὰ συνεχίζει σὰν τὸν Βοηθὸ τοῦ Μάγου, ἀνέικανη νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὰ ἴδια της τὰ ξόρκια. Ἡ παρατεταμένη έντονη προσκόλλησις μπορεῖ ν' ἀρχίσει νὰ προκαλεῖ συμπεριφορὰ «πού προσιδιάζει στὴ διπλὴ δέσμευση» ἀπὸ τὴ μεριά τῆς μητέρας. Ἐρεθισμένη ἀπ' αὐτὴν καὶ ἐξαντλημένη, θέλοντας ἀπὸ τὸ νήπιο νὰ συνεχίσει καὶ νὰ τὰ παρατήσῃ, ἐνεργεῖ ἀμφιθυμικά. Πράγμα πού μὲ τὴ σειρά του μπορεῖ νὰ ὠθήσῃ τὸ νήπιο ν' ἀναπτύξῃ ἕνα δεύτερον ἐπίπεδο διαταραχῆς, γιατί μπορεῖ νὰ πᾶσῃ ν' ἀποκρίνεται στὴ μητέρα έντελῶς, ἢ ν' ἀρχίσει ν' ἀποκρίνεται μὲ ταυτόχρονα ἀσυνεπεῖς τρόπους. Ἀλλὰ ἡ θεωρητικὴ ἐπεξεργασία μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ κατὰ πολὺ τὴν πληροφόρηση. Αὐτὸ τὸ πεδίο ἔρευνας παραμένει ἀνοιχτὸ ἀλλὰ παράδοξα ἀκαλλιέργητο ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις.

Χαρακτηρισμοί και προσαγές

Τὰ χαρακτηριστικά πού ἀποδίδει κανείς σ' ἓνα ἄτομο τὸ προσδιορίζουν καὶ τὸ τοποθετοῦν σὲ μιὰ συγκεκριμένη θέση. Ἀναθέτοντάς του μιὰ συγκεκριμένη θέση, οἱ χαρακτηρισμοὶ «τὸ βάζουν στὴ θέση του» κι ἐπομένως ἔχουν στὴν οὐσία τὴ δύναμη προσαγῶν.

Οἱ χαρακτηρισμοὶ πού κάνει ὁ Πῆτερ γιὰ τὸν Πῶλ μπορεῖ νὰ εἶναι συζευκτικοὶ ἢ διαζευκτικοὶ ὡς πρὸς τοὺς χαρακτηρισμοὺς πού κάνει ὁ Πῶλ γιὰ τὸν Πῶλ. Ἐνα ἀπλὸ εἶδος διαζευκτικοῦ χαρακτηρισμοῦ εἶναι τὸ ἐξῆς: ὁ Πῆτερ κάνει κάποια δήλωση γιὰ τὴ σχέση τοῦ Πῶλ μὲ τὴ μαρτυρία του, μὲ τὴν ὁποία ὁ Πῶλ διαφωνεῖ.

ΠΗΤΕΡ: «Λές ψέματα».

ΠΩΛ: «Ὁχι, λέω τὴν ἀλήθεια».

Ὅρισμένοι χαρακτηρισμοὶ μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν μὲ συνεναιτική ἐπικύρωση, ἀλλὰ πολλὰ πράγματα πού ἀποδίδονται ἀπὸ τὸν Πῶλ στὸν Πῆτερ δὲν μποροῦν νὰ ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τὸν Πῆτερ, ἰδιαίτερα ὅταν ὁ Πῆτερ εἶναι παιδί. Αὐτὴ τὴ μορφή ἔχουν οἱ **καθολικοὶ** χαρακτηρισμοὶ «Εἶσαι ἄχρηστος», «Εἶσαι καλός». Ὁ ἀποδέκτης αὐτῶν τῶν χαρακτηρισμῶν δὲν ἔχει κανένα τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο νὰ μ π ο ρ ε ῖ νὰ τοὺς δυσεπιβεβαιώσῃ ἀπὸ μόνος του, ἐκτὸς κι ἂν ἐλέγχει τὴ θέση¹ ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ ἄτομο ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ρυθμίζει τέτοια ζητήματα.

Αὐτὸ πού οἱ ἄλλοι ἀποδίδουν σαφῶς ἢ ἀσαφῶς στὸν Πῆτερ παίξει ὅπωςδήποτε καθοριστικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς αἰσθησης τοῦ Πῆτερ γιὰ τὴ δική του ἐνεργητικὴ ὑποκειμενικότητα, γιὰ τίς

1. Γιὰ μιὰ ἐξυπνὴ καὶ καθόλου ἀστεία μελέτῃ τῆς ψυχανάλυσης σὰ μιὰ μορφή τῆς ἐπικράτησης, βλέπε Haley (1958α). Βλέπε ἐπίσης Haley (1958 β).

ἀντιλήψεις, τὰ κίνητρα καὶ τὶς προθέσεις του: γιὰ τὴν ταυτότητά του.

Ὁ Στέφεν ἔπαψε νὰ καταλαβαίνει ποιά ἦταν τὰ κίνητρα καὶ οἱ προθέσεις του, ὅταν σὲ κάποια περίοδο τῆς ζωῆς του ἔζησε μὲ μιὰ μητέρα πού εἶχε γίνει «παρανοϊκή». Αὐτὴ ἀντιλαμβάνοταν κίνητρα καὶ προθέσεις σὲ πράξεις πού ὁ γιὸς τῆς ἀρχικὰ δὲν πίστευε ὅτι εἶχαν αὐτὰ τὰ ἀποδιδόμενα κίνητρα καὶ προθέσεις. Τελικὰ τὰ «δικὰ του» κίνητρα καὶ οἱ «δικές του» προθέσεις ἄρχισαν νὰ συγχέονται μὲ αὐτὰ πού τοῦ ἀπέδιδαν. Ἦξερε πῶς ἂν ἔκοβε τὸ δάχτυλό του, ἢ μητέρα του θὰ ἔλεγε ὅτι τὸ εἶχε κάνει γιὰ νὰ τὴν ἀναστατώσει, κι αὐτός, ξέροντας ὅτι αὐτὴ θὰ ἦταν ἡ θεωρητικὴ κατασκευὴ τῆς, δὲν μπορούσε νὰ εἶναι βέβαιος κατὰ πόσο δὲν ἦταν ὄντως αὐτὴ ἡ πρόθεσή του. Πράγμα πού τοῦ προκάλεσε ψυχαναγκαστικὲς ἀμφιβολίες γιὰ τὰ «κίνητρά» του ἀκόμα κι ὅσον ἀφορᾷ τὸ νὰ φορέσει μιὰ γραβάτα πού τοῦ ἄρесе, ἀλλὰ «ἐνοχλοῦσε» τὴ μητέρα του. «Τὴ φορᾷς γιὰ νὰ μὲ ἐνοχλήσεις — τὸ ξέρεις πῶς δὲ μοῦ ἀρέσουν τέτοιες γραβάτες».

Στὸ χῶρο τῆς διάζευξης ἀνάμεσα στὶς προθέσεις τοῦ ἀτόμου καὶ σὲ κείνες πού τοῦ ἀποδίδονται ἀπὸ τὸν ἄλλο, λειτουργοῦν τελικὰ θέματα μυστικότητος, παραπλάνησης τοῦ ἄλλου ἢ αὐτοπαρὰπλάνησης, ὑπεκφυγῆς (προσποίησης), ψευδολογίας ἢ διατύπωσης τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἐνοχὴ καὶ ἡ ντροπὴ πρέπει βασικὰ νὰ γίνουν κατανοητὲς σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις πού ἀφοροῦν τέτοια θέματα ὅπως τὸ ψεύτικο καὶ τὸ πλαστό. Ἡ ἀληθινὴ ἐνοχὴ εἶναι ἐνοχὴ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑποχρέωση πού ὀφείλει κανεὶς στὸν ἑαυτό του νὰ εἶναι ὁ ἑαυτός του, νὰ πραγματώνει τὸν ἑαυτό του. Ἡ ψεύτικη ἐνοχὴ εἶναι ἡ ἐνοχὴ πού νιώθει κανεὶς ὅταν δὲν εἶναι αὐτός πού οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι πιστεύουν ὅτι ὀφείλει νὰ εἶναι ἢ αὐτός πού ὑποθέτουν ὅτι εἶναι.

Ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα ἡ συνειδητοποίηση ἀπὸ μέρους κάποιου ἀτόμου ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ εἶναι αὐτός πού οἱ ἄλλοι θεωροῦν ὅτι εἶναι. Αὐτὴ ἡ ἐπίγνωση τῆς ἀσυμφωνίας ἀνάμεσα στὴν αὐτοταυτότητα, στὸ εἶναι - γιὰ - τὸν - ἑαυτό - του, καὶ στὸ εἶναι - γιὰ - τοὺς - ἄλλους, εἶναι ὁδυνηρὴ. Ὑπάρχει ἰσχυρὴ τάση νὰ αἰσθάνεται κανεὶς ἐνοχὴ, ἄγχος, θυμὸ ἢ ἀμφιβολία ἂν οἱ αὐτοχαρακτηρισμοὶ εἶναι διαζευκτικοὶ ὥς πρὸς τοὺς χαρακτηρισμοὺς πού

γίνονται για τον έαυτο από τον άλλο, ιδιαίτερα μάλιστα όταν οι χαρακτηρισμοί θεωρούνται σαν προσταγές.

Η μητέρα της Τζόαν της έστειλε μια μπλούζα δώρο για τα γενέθλιά της, όταν έγινε 20 χρόνων. Η μπλούζα είχε ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά. Ήταν δυο μεγέθη μεγαλύτερη απ' αυτές που φορούσε συνήθως η Τζόαν. Δεν ήταν από κείνες τις μπλουζες που θα διάλεγε για τον έαυτο της. Ήταν άχαρη. Κόστισε περισσότερο απ' όσα μπορούσε να διαθέσει συνήθως η μητέρα της. Δεν ήταν δυνατό να αλλάχτει στο μαγαζί από το όποιο αγοράστηκε. Θα περίμενε κανείς ότι η Τζόαν θα ήταν απογοητευμένη ή θυμωμένη. Αντίθετα, ένωσε ντροπιασμένη και ένοχη. Δεν ήξερε τί να κάνει γιατί α υ τ ή δεν είχε το κατάλληλο μέγεθος για την μπλούζα. Όφειλε να ταιριάζει αυτή στην μπλούζα κι όχι η μπλούζα σ' αυτήν. Όφειλε να έχει την ικανότητα να της άρσει. Όφειλε να έχει προσαρμοστεί στην ιδέα που είχε η μητέρα της για το ποιά ήταν αυτή. Σε τούτη την περίπτωση η μητέρα της επιβεβαίωνε το κορίτσι με το γεγονός ότι είχε ένα σώμα με μαστούς, αλλά δεν αποδεχόταν το πραγματικό σώμα που είχε. Στη διάρκεια της έφηβείας η μητέρα της είχε τη συνήθεια να κάνει σχόλια όπως το ακόλουθο: «Πώς πάνε οι ρόγες σου, χρυσή μου;» Η Τζόαν ένωθε να κατακερματίζεται το σώμα της όταν η μητέρα της της μιλούσε μ' αυτό τον τρόπο. Το να της δωρίσει μιαν έντελως άχαρη μπλούζα, πολύ μεγάλη γι' αυτήν, ήταν ενέργεια διφορούμενη και προκαλούσε σύγχυση. Η κοπέλα αυτή ήταν σωματικά παγωμένη και δεν τολμούσε να είναι έλκυστική και ζωντανή αν η μητέρα της έλεγε πώς, στην ουσία, δεν ήταν έτσι. Η μπλούζα, με το να μ'ήν είναι έλκυστική, έξυπνοοούσε κάποιο χαρακτηρισμό: «Είσαι μια νεαρή γυναίκα, καθόλου, μ'α καθόλου, έλκυστική». Ο χαρακτηρισμός αυτός έξυπνοοούσε μια προσταγή: «Ν'α μ'ήν είσαι έλκυστική». Ταυτόχρονα, ήταν αντικείμενο χλευασμού έπειδή δεν ήταν έλκυστική. Η Τζόαν κατέληξε να φοράει την μπλούζα, να νιώθει άδοθήτη, απέλπισμένη, και συγχισμένη.

Οι χαρακτηρισμοί διευκολύνουν ή ύπονομεύουν την ανάπτυξη ή κάποια έφικτή αίσθηση του έαυτου. Ας έξετάσουμε τις ακόλουθες παραλλαγές ενός βασικού θέματος της παιδικής ηλικίας.

Ἐνα μικρὸ ἀγόρι φεύγει τρέχοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο γιὰ νὰ συναντήσῃ τὴ μητέρα του.

1. Τρέχει στὴ μητέρα του καὶ τὴν ἀγκαλιάζει θερμά. Τὸ ἀγκαλιάζει κι αὐτὴ καὶ λέει, «Ἀγαπᾶς τὴ μανούλα σου;», κι αὐτὸ τὴν ξαναγκαλιάζει θερμά.

2. Φεύγει τρέχοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἡ μανούλα του ἀπλώνει τὰ χέρια της γιὰ νὰ τὸ ἀγκαλιάσει, ἀλλὰ αὐτὸ κοντοστέκεται λίγο πιὸ ἐκεῖ. Ἐκείνη τοῦ λέει, «Δὲν ἀγαπᾶς τὴ μανούλα σου;» Αὐτὸ τῆς λέει, «Ὁχι». Ἐκείνη τοῦ λέει, «Καλὰ λοιπόν, πᾶμε σπίτι».

3. Φεύγει τρέχοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἡ μητέρα του ἀπλώνει τὰ χέρια της γιὰ νὰ τὸ ἀγκαλιάσει κι αὐτὸ στέκεται μακριὰ της. Ἐκείνη τοῦ λέει, «Δὲν ἀγαπᾶς τὴ μανούλα σου;» Αὐτὸ λέει, «Ὁχι». Ἐκείνη τοῦ δίνει ἓνα χαστούκι καὶ τοῦ λέει, «Μὴν εἶσαι αὐθάδης».

4. Φεύγει τρέχοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἡ μητέρα του ἀπλώνει τὰ χέρια της γιὰ νὰ τὸ ἀγκαλιάσει κι αὐτὸ στέκεται λίγο πιὸ κεῖ. Ἐκείνη τοῦ λέει, «Δὲν ἀγαπᾶς τὴ μανούλα σου;» Αὐτὸ τῆς λέει, «Ὁχι». Ἐκείνη τοῦ λέει, «Ἡ μανούλα ὁμῶς ξέρεῖ ὅτι τὴν ἀγαπᾶς, χρυσό μου», καὶ τὸ ἀγκαλιάζει θερμά.

Στὸ (1), ὅπου δὲν ὑπάρχουν κρυφὰ διφορούμενα, ὑπάρχει ἀμοιβαία ἐπιβεβαίωση καὶ σύζευξη. Στὸ (2) ἡ πρόσκληση τῆς μητέρας πρὸς τὸ ἀγόρι ἀντιμετωπίζεται ἀρνητικά. Ἡ ἐρώτησὴ της μπορεῖ νὰ εἶναι διφορούμενη, δελεαστικὴ καὶ προκλητικὴ ὡς πρὸς τὰ συναισθήματά του. Ὑποδηλώνει ὅτι τὸ παιδί ἔχει κάποια συναισθήματα γι' αὐτὴν καὶ ξέρεῖ ποιὰ εἶναι, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὴ δὲν ξέρεῖ «ποῦ βρίσκεται» μαζί του. Τῆς λέει ὅτι δὲν τὴν ἀγαπάει. Ἐκείνη δὲν τὸ ἀρνεῖται καὶ δὲν ἀπορρίπτει τὸ παιδί. Θὰ «ἀφήσει τὸ παιδί νὰ συνεχίσει» ἢ «θ' ἀφήσει τὸ ζήτημα νὰ περάσει ἔτσι;» Ἡ θὰ ἀναζητήσει τρόπους γιὰ νὰ τὸ τιμωρήσῃ ἢ νὰ τὸ ἐκδικηθεῖ, νὰ τοῦ δείξῃ ἀδιαφορία, ἢ θὰ ἀναζητήσει τρόπους γιὰ νὰ τὸ φέρεῖ μὲ τὸ μέρος της, κ.ο.κ.; Μπορεῖ νὰ χρειαστεῖ κάμπο-

σο διάστημα πρὶν μάθει τί γίνεται μαζί της.

Στὸ (3) τὸ ἀγόρι ἀντιμετωπίζεται σὰν ξεχωριστὸ ὄν. Οἱ πράξεις του καὶ ἡ μαρτυρία του δὲν ἐπικυρώνονται, ὑπάρχουν ὁμως σαφεῖς κανόνες ποὺ καθορίζουν πότε πρέπει νὰ πεῖ τί. Διδάσκεται ὅτι μερικές φορές εἶναι καλύτερο νὰ εἶναι εὐγενικὸς ἢ ὑπάκουος παρὰ «αὐθάδης», ἀκόμα κι ἂν αὐθάδης σημαίνει νὰ εἶναι τίμιος. Μαθαίνει πολὺ γρήγορα ποῦ θρίσκεται. Ἐν τὸ χαστούκι δὲν ἀκολουθηθεῖ ἀπὸ ἄλλους πιὸ πολὺπλοκούς ἐλιγμούς, ἢ ἐκλογή ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει εἶναι σαφῶς καθορισμένη. Πρόσεξε τί λές γιατί διαφορετικὰ θὰ ἔχεις προβλήματα. Μπορεῖ νὰ ξέρει, παρόλο ποὺ ἡ μητέρα του τὸν χαστούκισε λόγω «αὐθαδεῖας», ὅτι εἶναι πληγωμένη καὶ θυμωμένη. Ξέρει ὅτι αὐτὰ ποὺ λέει ἔχουν κάποια σημασία γι' αὐτήν, καὶ ὅτι ὅταν τὴν πληγώνει δὲν τοῦ ἐπιδίδει ἓνα φορτίο ἐνοχῆς μὲ διφορούμενες ἐπικλήσεις ποὺ ἀποσκοποῦν στὴ δημιουργία τύψεων.

Στὸ (4) ἡ μητέρα παραμένει ἀνεπηρεάσθη ὥς πρὸς αὐτὰ ποὺ λέει ὅτι αἰσθάνεται τὸ παιδί, καὶ ἀνταπαντᾷ ἀποδίδοντάς του αἰσθήματα ποὺ ἀναιροῦν τὴ δική του μαρτυρία. Αὐτὴ ἡ μορφή ἀπόδοσης χαρακτηρισμοῦ κάνει ἐξωπραγματικὰ τὰ αἰσθήματα ποὺ βιώνονται ἀπὸ τὸ «θύμα» σὰν πραγματικὰ. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο καταργεῖται ἡ πραγματικὴ διάζευξη καὶ δημιουργεῖται μιὰ ψεύτικη σύζευξη.

Παραδείγματα τέτοιων χαρακτηρισμῶν εἶναι τὰ ἐξῆς:

«Λές αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο. Ξέρω πὼς δὲν τὸ ἐννοεῖς».

«Μπορεῖ νὰ πιστεύεις ὅτι νιώθεις ἔτσι, ἀλλὰ ἐγὼ ξέρω ὅτι δὲ νιώθεις ἔτσι πραγματικὰ».

Κάποιος πατέρας λέει στὸ γιό του ποὺ τὸν φοβέρισαν στὸ σχολεῖο κι αὐτὸς παρακάλεσε νὰ φύγει: «Ξέρω πὼς δὲ θέλεις πραγματικὰ νὰ φύγεις, γιατί ὁ γιός μου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δειλός».

Τὸ ἄτομο ποὺ εἶναι ἐκτεθειμένο σ' αὐτὸ τὸ εἶδος χαρακτηρισμοῦ θὰ δυσκολευτεῖ νὰ μάθει ποιές εἶναι οἱ προθέσεις καὶ τὰ συναισθήματά του, ἐκτὸς κι ἂν πατάει σὲ σίγουρο ἔδαφος. Διαφορετικὰ, μπορεῖ νὰ μὴν ξέρει πιὰ πότε νιώθει αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ πράγμα, ἢ πὼς μπορεῖ νὰ προσδιορίσει αὐτὸ ποὺ κάνει.

Ἡ μητέρα τοῦ Στέφεν συνήθιζε νὰ τὸν κατηγορεῖ ὅταν ἐκείνην τὰ ἔκανε θάλασσα. Κάποτε μπῆκε στὸ δωμάτιο ποὺ καθόταν καὶ

τὸν χτύπησε. Πρὶν ἀπὸ λίγο ἢ μητέρα του εἶχε σπάσει ἓνα πιάτο. Ἡ δικαιολογία της ἐμφανίστηκε νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς: εἶχε σπάσει τὸ πιάτο γιατί ἀνησυχοῦσε γιὰ χάρη του, ὥστε λοιπὸν τὴν ἀνησυχοῦσε καὶ τὴν εἶχε κάνει νὰ σπάσει τὸ πιάτο.

Ὅταν ἦταν ἄρρωστος, ἡ μητέρα του χρειάζοταν κάμποσο καιρὸ γιὰ νὰ τὸν συγχωρήσει, ἐπειδὴ τῆς τὸ «ἔκανε αὐτό», νὰ εἶναι ἄρρωστος, νὰ τὴν ἀναστατώσει. Τελικά, σχεδὸν καθετὶ ποῦ ἔκανε τὸ ἐρμήνευε σὰν προσπάθεια νὰ τὴν κάνει νὰ τρελαθεῖ. Στὴν ἐφηβεία του δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει ποῦ ἄρχιζαν καὶ ποῦ τελείωναν οἱ εὐθύνες του, ἢ ἐπενέργειά του, ἢ ἐπιρροή καὶ ἡ δύναμή του.

Ποιὰ ἐπίδραση μ π ο ρ ε ῖ νὰ ἔχει ἓνα ἄτομο πάνω σ' ἓνα ἄλλο; Ὁ Σωκράτης παρατήρησε ὅτι δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ βλάψει ἓναν ἀγαθὸ ἄνθρωπο. Ὁ Χίτλερ θεωρεῖται ὅτι ἔχει δηλώσει πὺς δὲν ἀποστέρησε ποτὲ κανέναν ἀπὸ τὴν ἐλευθερία του γενικά, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τὴν προσωπική του ἐλευθερία. Ὁ φυλακισμένος μέσα στὸ κελὶ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι διατηρεῖ «τὴν ἐλευθερία του γενικά», ἀλλὰ ἔχει χάσει τὴν προσωπική του ἐλευθερία. Μπορῶ νὰ ἐνεργήσω ἔτσι ὥστε νὰ προσδιορίζω τὴν κατάσταση στὴν ὁποία τὸ ἄλλο ἄτομο πρέπει νὰ ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μπορῶ νὰ κάνω τίποτα περισσότερο; Ἄν ὁ ἄλλος πεῖ, «Μοῦ ραγίζεις τὴν καρδιά», «ἐνεργῶ» πράγματι μὲ τέτοιο τρόπο; Ὁ Τζάκ ἐνεργεῖ μὲ συγκεκριμένον τρόπο, καὶ ἡ Τζιλ λέει, «Προσπαθεῖς νὰ μὲ τρελάνεις». Ἀποτελεῖ ἐμπειρία ὄλων τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπενεργοῦμε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο. Ποῦ τοποθετοῦμε τὸ ὄριο; Μὲ ποιὰ κριτήρια;

Ὁ Τζάκ εἶναι ὁ ἐραστὴς τῆς Τζιλ. Αὐτὴ κάνει παρέα καὶ μὲ τὸν Τὸμ. Ὁ Τζάκ λέει ὅτι τὸν βασανίζει. Βασανίζεται «ἀπὸ» τὴ δική της ἐνέργεια, μπορεῖ ὅμως νὰ μὴν κάνει παρέα μὲ τὸν Τὸμ ἔχοντας τὴν πρόθεση νὰ βασανίσει τὸν Τζάκ. Ἄν ὄχι, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸν βασανίζει. Ἀς ὑποθέσουμε ὅτι εἶχε τὴν πρόθεση νὰ τὸν βασανίσει. Τὸν βασανίζει πραγματικά ὅταν 1) ἔχει τὴν πρόθεση νὰ τὸν βασανίσει κι αὐτὸς δὲ βασανίζεται, 2) αὐτὸς βασανίζεται ὅταν 3) αὐτὴ δὲν ἔχει τὴν πρόθεση νὰ τὸν βασανίσει, κι αὐτὸς δὲν αὐτοδασανίζεται καὶ 4) βασανίζεται. Ὅταν ἡ Κορντέλια προσκαλεῖται ἀπὸ τὸν Λήρ νὰ τοῦ πεῖ τὰ πρά-

γματα πού ξέρει ότι θα τον κάνουν ευτυχισμένο, κι αυτή αρνείται, είναι σκληρή εφόσον ξέρει ότι θα τον πληγώσει μ' αυτά που λέει; Μὲ ποιά ἔννοια κάνω στὸν ἄλλο αὐτὰ πού ὁ ἄλλος λέει ότι τοῦ κάνω, ἂν κάνω αὐτὸ πού λέω, μὲ ἄλλη πρόθεση, ξέροντας ότι ἡ «ἐπίδραση» πού θα ἔχει ἡ ἐνέργειά μου πάνω του θα εἶναι διαφορετική ἀπὸ τὴν πρόθεσή μου; Ἐπειδὴ ἔτσι λέει αὐτός;

Ἀπὸ πολλές ἀπόψεις, ἓνα παιδί διδάσκεται αὐτὸ πού εἶναι μὲ τὸ νὰ τοῦ λένε τί «σημαίνουν» οἱ πράξεις του, μὲ τὴν «ἐπίδραση» πού ἔχουν στοὺς ἄλλους.

Ἐνα ἄγόρι ὀχτῶ χρόνων, πού ζοῦσε στὸ πατρικό του σπίτι, εἶχε ἓνα μεγαλύτερο ἀδελφό, χαϊδεμένο τῶν γονιῶν του, πού ἐπρόκειτο νὰ ἔρθει στὸ σπίτι ἀπὸ τὸ δημόσιο σχολεῖο γιὰ τίς διακοπές. Τὸ ἄγόρι εἶχε ὀνειρευτεῖ ἐπανειλημμένα ότι κάποιο αὐτοκίνητο ἢ φορτηγὸ χτύπησε τὸν ἀδελφό του καθὼς γύριζε ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Ὅταν μίλησε γι' αὐτὸ στὸν πατέρα του, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε πῶς αὐτὸ ἔδειχνε πόσο πολὺ ἀγαποῦσε τὸν ἀδελφό του γιατί τὸν ἀπασχολοῦσε ἡ ἀσφάλειά του. Ἀπέδιδε ἐπίμονα τὴν ἀγάπη τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ στὸ μικρότερο ἀδελφὸ ἀντιμετωπίζοντας αὐτὰ πού σὲ πολλοὺς θα φαίνονταν σὰν ἐνδείξεις γιὰ τὸ ἀντίθετο.

Ὁ μικρότερος ἀδελφὸς «πίστεψε» τὸν πατέρα του ὅταν τοῦ εἶπε ότι «ἀγαποῦσε» τὸ μεγαλύτερο ἀδελφὸ του.

Ἡ ἀπόδοση χαρακτηρισμοῦ λειτουργεῖ ἀμφίδρομα. Τὸ παιδί ἀποδίδει τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, τὴν ἀγάπη καὶ τὸ μῖσος, στοὺς γονεῖς του, καὶ τοὺς ἐκφράζει πῶς τοὺς βιώνει. Σὲ ποιούς χαρακτηρισμοὺς ἀνταποκρίνονται οἱ γονεῖς, ἀπὸ τί ἐπηρεάζονται, τί ἀποδέχονται ἢ ἀπορρίπτουν, τί τοὺς θυμώνει, τοὺς κολακεύει, ἢ τοὺς διασκεδάζει; Ποιοὶ ἀντιχαρακτηρισμοὶ προκαλοῦνται; Ἀυθάδης» εἶναι συχνὰ ὁ χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸ παιδί πού ἀποδίδει στοὺς γονεῖς του πράγματα πού τοὺς δυσαρεστοῦν.

Οἱ ταυτόχρονοι ἀντιφατικοὶ χαρακτηρισμοὶ μπορεῖ νὰ περιέχουν ἀποκρυμμένες προσταγές. Ὅταν ἡ Μάργκαρετ² ἦταν 14 χρόνων, ἡ μητέρα της τὴ φώναζε μὲ δύο ὀνόματα, μὲ τὸ παλιὸ «Μάγκυ» καὶ μὲ τὸ καινούργιο «Μάργκαρετ». Τὸ «Μάγκυ» σή-

2. Ὁφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὸ Δρ. Α. Ἑστερσον γιατί μοῦ παρέιχε αὐτὸ τὸ παράδειγμα.

μαινε ότι εξακολουθοῦσε νὰ εἶναι μωρὸ καὶ πάντοτε θὰ ἦταν, κι ἔπρεπε νὰ κάνει ὅ,τι τῆς ἔλεγε ἡ μαμάκα της. Τὸ «Μάργκαρετ» σήμαινε ὅτι ἦταν μεγάλη κοπέλα, πού ἔπρεπε νὰ θγαίνει μὲ ἀγόρια καὶ νὰ μὴν τρέχει πίσω ἀπὸ τὰ φουστάνια τῆς μητέρας της. Ἕνα ἀπόγευμα στὶς ἑξῆς τὸ κορίτσι στεκόταν ἀπέξω μὲ μερικoὺς συνομήλικους φίλους της, ἡ μητέρα φώναζε ἀπὸ κάποιο παράθυρο τοῦ πάνω πατώματος, «Μάργκαρετ, ἔλα ἐπάνω ἀμέσως». Πράγμα πού προκάλεσε σύγχυση στὸ κορίτσι. Ἐνιωσε ἄδεια κι ἄρχισε νὰ κλαίει. Δὲν ἤξερε τί περίμεναν ἀπ' αὐτήν. Ἡ «Μάργκαρετ» ἦταν ρόλος μεγάλης ἢ τουλάχιστον ἐφήβου. Ἐξυπονοοῦσε τὴν προσταγή νὰ συμπεριφέρεται ἀνεξάρτητα. Ἀλλὰ ἡ πρόταση πού ἀκολοῦθησε τὴν ὀρίζε σὰ μικρὸ κορίτσι, σὰ «Μάγκυ». Σὰ «Μάγκυ» ἔπρεπε νὰ κάνει ὅ,τι τῆς λέγανε χωρὶς δεύτερη σκέψη ἢ ἀντίρρηση. Ἐνιωσε ν' ἀδειάζει τελείως μιὰ καὶ δὲν εἶχε τὰ «ἐσωτερικά» ἀποθέματα γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὸ γεγονός ὅτι τῆς ἔλεγαν πῶς ἦταν ταυτόχρονα ἡ Μάργκαρετ καὶ ἡ Μάγκυ.

Ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι ἀναπήρωσης καὶ ὑπονόμευσης τῶν πράξεων τοῦ ἄλλου. Μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν κακὲς ἢ τρελὲς πράξεις, ἡ θὰ γίνουν ἀποδεκτὲς μὲ τρόπο πού δὲν περιλαμβάνεται στὴν πρόθεση τοῦ δράστη, καὶ ἀπορρίπτονται μὲ τὸν τρόπο πού πραγματικὰ περιλαμβάνεται στὶς προθέσεις τοῦ ἄλλου. Μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ἀπλὲς ἂ ν τ ἐνέργειες τοῦ ἄλλου ὡς πρὸς τὸ ἄτομο πού εἶναι τὸ «ἄληθινὸ» ἢ «πραγματικὸ» ὑποκείμενό τους, σὰν ἕνας κρίκος σὲ μιὰν ἀλυσίδα αἰτίας - ἀποτελέσματος πού ἡ καταγωγή της δὲ βρίσκεται στὸ ἄτομο. Ὁ Τζάκ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνίκανος νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ἐτερότητα τῆς Τζιλ. Μπορεῖ νὰ περιμένει πίστη ἢ εὐγνωμοσύνη ἀπὸ τὴν Τζιλ ὑποστηρίζοντας ὅτι αὕτη καθαυτὴ ἢ ἱκανότητά της νὰ ἐνεργεῖ ὀφείλεται σ' αὐτόν. Ὅσο περισσότερο ἡ Τζιλ κάνει κάτι μὲ προφανὴ ἐλευθερία, τόσο περισσότερο λειτουργεῖ μὲ τὴ γοητεία καὶ τὴν εὐνοια τοῦ Τζάκ. Ἀν αὐτὸ συμβαίνει ἀνάμεσα σὲ γονιοὺς καὶ παιδιὰ ἀνακαλύπτει κανεὶς τὸν περίεργο ἐλιγμό: Ὅσα περισσότερα πετυχαίνει ἕνα παιδί, ὅσα περισσότερα τοῦ δίνονται, τόσο περισσότερο πρέπει νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ εὐγνωμοσύνη.

Μὴν κάνεις αὐτὰ πού σοῦ λένε. Τὸ ἄτομο πού παίρνει ἐντολὴ νὰ εἶναι αὐθόρμητο βρίσκεται σὲ ψεύτικη καὶ ἀνίσχυρη θέση. Ἡ

Τζιλ προσπαθεί νά συμμορφωθεί κάνοντας αὐτὰ πού περιμένουν ἀπὸ κείνη. Τὴν κατηγοροῦν ὅμως γιὰ ἀτιμία ἐπειδὴ δὲν κάνει αὐτὰ πού θέλει πραγματικά. Ἄν πεῖ ὅτι θέλει πραγματικά, τῆς λέγε ὅτι εἶναι παραμορφωμένη ἢ στρεβλωμένη, ἢ ὅτι δὲν ξέρει τὸ ἴδιο τῆς τὸ μυαλό.

Μιά πετυχημένη ἐπαγγελματίας ζωγράφος ἦταν πολὺ ἐπιδέξια στὴν προσωπογραφία ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ ζωγραφίσει ἀφηρημένα. Θυμόταν πὼς ὅταν ἦταν μικρὴ συνήθιζε νὰ φτιάχνει ζωγραφιὲς γεμάτες μουντζούρες. Ἡ μητέρα τῆς, ζωγράφος κι αὐτή, πού ἦταν εἰδικευμένη στοὺς πίνακες μὲ τὰ γλυκανάλατα βαζάκια καὶ λουλουδάκια, ἐκτιμοῦσε τὴν «ἐλεύθερη ἔκφραση». Δὲν εἶπε ποτὲ στὴν κόρη τῆς νὰ μὴν κάνει μουντζούρες, ἀλλὰ τῆς ἔλεγε πάντοτε, «Ὅχι, αὐτὸ δὲν εἶσαι ἐ σ ύ». Ἐνιωθε φριχτὰ μέσα τῆς ὅταν τὸ ἄκουγε αὐτό. Ἐνιωθε ἄδεια, ντροπιασμένη καὶ θυμωμένη. Στὴ συνέχεια ἔμαθε νὰ ζωγραφίζει καὶ νὰ σκισάρει ὅτι τῆς ἔλεγαν πὼς ἦταν ὁ «ἐαυτός» τῆς. Ὅταν θυμῆθηκε τὴ μεγάλη δύναμη τῶν συναισθημάτων τῆς γιὰ κείνες τὶς πρῶτες ζωγραφιὲς τῆς μὲ τὶς ὁποῖες εἶχε χάσει κάθε ἐπαφὴ χωρὶς νὰ τὶς ξεχάσει ἐντελῶς, ἐπέστρεψε στὶς μουντζούρες τῆς μετὰ ἀπὸ τριάντα χρόνια. Μόνο ὅταν ἔγινε αὐτὸ μπόρεσε νὰ συνειδητοποιήσει ἀπόλυτα πόσο ἄδεια καὶ στρεβλωμένη ἦταν ἡ ζωὴ τῆς. Ἐνίωσε αὐτὸ πού ἀποκάλεσε «ἐξαγνιστικὴ ντροπὴ» γιατί πρόδωσε τὰ πιὸ ἀληθινὰ τῆς συναισθήματα. Ἀντιπαράθεσε αὐτὴ τὴν ἀγνὴ ντροπὴ, ὅσο πιὸ ἔντονα μποροῦσε, στὴ «γεμάτη ντροπὴ κενότητα» πού εἶχε νιώσει ὅταν τῆς ἔλεγαν ὅτι ἐκείνες οἱ μουντζουρωμένες ζωγραφιὲς δὲν ἦταν πραγματικά ὁ «ἐαυτός τῆς».

Ὅρισμένοι ἄνθρωποι ἔχουν ἀναμφίβολα μιὰ σημαντικὴ ἱκανότητα νὰ κρατοῦν τὸν ἄλλο δεμένο σὲ κόμπους. Ὑπάρχουν ἐκεῖνοι πού διακρίνονται στὸ νὰ δένουν κόμπους καὶ ἐκεῖνοι πού διακρίνονται στὸ νὰ δέγονται στοὺς κόμπους. Τόσο αὐτὸς πού δένει ὅσο κι αὐτὸς πού δένεται δὲν ἔχει συνείδηση γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται αὐτὸ ἢ ἀκόμα ὅτι γίνεται. Εἶναι καταπληκτικὸ τὸ πόσο δύσκολο εἶναι γιὰ τοὺς ἐνδιαφερόμενους νὰ ἀντιληφθοῦν τί συμβαίνει. Πρέπει νὰ θυμόμαστε ὅτι ἕνας βασικὸς κανόνας ἀναφορικὰ μὲ τοὺς κόμπους εἶναι νὰ μὴν ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι πρόκειται γιὰ κόμπους.

Ἡ Τζιλ παραπονιέται ἐπίμονα ὅτι ὁ ἄντρας της, ὁ Τζάκ, δὲν τὴν ἄφησε ποτὲ «νὰ λειτουργήσῃ μὲ τὸ δικό της τρόπο». Δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃ γιατί ἡ Τζιλ ξινώθη ἐξοργισμένη, μιὰ καὶ εἶχε υἱοθετήσῃ τὴν θέσιν ὅτι δὲν μπορούσε νὰ κάνει τίποτα πού νὰ μὴν τὸ ἤθελε αὐτός, μιὰ καὶ ὅτι δὴποτε ἔκανε ἐκείνη αὐτὸς τὸ ἤθελε γιατί τὴν ἀγαποῦσε.

Ἡ ἴδια διάταξη λέξεων, γρυλισμάτων δυσαρέσκειας ἢ στεναγμῶν, χαμόγελων, συνοφρυωμάτων, ἢ χειρονομιῶν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ μὲ πολλοὺς δυνατοὺς τρόπους ἀνάλογα μὲ τὸν περίγυρο. Ποιὸς θύμω «προσδιορίζει» αὐτὸ τὸν περίγυρο; Ἡ ἴδια μορφή λέξεων μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὰν ἀπλὴ δήλωση γεγονότος, σὰν κατηγορία, σὰν προσταγή, σὰν ἀπόδοση χαρακτηρισμοῦ, σὰν ἄστειο, καὶ σὰν ἀπειλή.

Ὁ Τζάκ λέει στὴν Τζιλ, «Ἡ μέρα εἶναι βροχερή». Ἡ δήλωση αὕτῃ θὰ μπορούσε νὰ κρύβει πολλὰ καὶ ποικιλότροπες προθέσεις:

1. Ἀπλῶς νὰ δηλώσῃ καὶ νὰ συμμεριστεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μέρα εἶναι βροχερή.

2. Ὁ Τζάκ ἴσως νὰ συμφώνησε διστακτικὰ τὴν προηγούμενη μέρα νὰ κάνει ἕναν περίπατο μὲ τὴν Τζιλ ἀντὶ νὰ δοῦνε κάποια ταινία. Λέγοντας τώρα πῶς ἡ μέρα εἶναι βροχερή λέει «Εὐτυχῶς δὲ θὰ ἔγουμε γιὰ περίπατο. Ἴσως δῶ τὴν ταινία πού θέλω».

3. Ὁ Τζάκ μπορεῖ νὰ ὑπονοεῖ, «Ἐπειδὴ βρέχει, δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἔγεις» ἢ, «Ἴσως δὲ θέλεις νὰ ἔγεις (ἐλπίζω) ἐφόσον βρέχει» ἢ, «Νιώθω κατὰθλιψή. Δὲ θέλω νὰ ἔγῳ ἀλλὰ ἂν ἐπιμένεις, ὑποθέτω ὅτι θὰ πρέπει».

4. Ὁ Τζάκ καὶ ἡ Τζιλ μπορεῖ νὰ τσακώθηκαν τὴν προηγούμενη μέρα γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ καιροῦ. Ἡ δήλωσή του θὰ μπορούσε λοιπὸν νὰ σημαίνει, «Ἐχéis πάλι δίκιο», ἢ, «Βλέπεις δὲν κάνω ποτὲ λάθος».

5. Μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνοιχτὸ τὸ παράθυρο. Ἡ δήλωση μπορεῖ νὰ ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Τζάκ θέλει ἀπὸ τὴν Τζιλ νὰ κλείσῃ τὸ παράθυρο, κλπ.

Αὐτὰ τὰ πολλαπλά διαφορούμενα ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῶν συνηθισμένων διαλόγων. Ἡ παραπάνω ἀπλή δήλωση γιὰ τὸν «καιρὸ» θὰ μπορούσε νὰ ἐξυπονοεῖ κάποια ἐρώτηση, κάποια μομφή, κάποια προσταγή, ἓνα χαρακτηρισμὸ γιὰ τὸν ἑαυτὸ καὶ τὸν ἄλλο, κλπ. Στὴν «εἰλικρινή» συζήτηση ἐνυπάρχουν τέτοια διαφορούμενα, ἀλλὰ κάποια ὑπονοούμενα μποροῦν νὰ γίνουν ἀντιληπτά ἀπὸ τὸν ἄλλο· αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους μπορεῖ νὰ γίνουν παραδεκτά ἢ ἂν δὲν εἶναι σκόπιμα, νὰ γίνουν ἀντικείμενο ἐντιμης ἀπάρνησης. Οἱ εἰλικρινεῖς καὶ ἔντιμες συναλλαγές ἀπὸ τὸν πέραν πάρα πολλὰ πράγματα, καὶ οἱ συμμετέχοντες ἐξακολουθοῦν «νὰ ξέρουν ποῦ βρίσκονται» στὴ μεταξύ τους σχέση. Ὡστόσο, στὸ ἄλλο ἄκρο μιᾶς θεωρητικῆς κλίμακας, οἱ συζητήσεις μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν ἀπὸ τὴν παρουσία πολυάριθμων ἀπαρνημένων, ἀνομιολόγητων, ἀντιφατικῶν καὶ παράδοξων συμπερασμάτων ἢ «ὑπονοούμενων».

(I) Μιὰ φαινομενικὴ δήλωση εἶναι στὴν πραγματικότητα μιὰ προσταγή.

Φαινομενικὴ δήλωση: «Κάνει κρύο».

Προσταγή: «Ἀναψε τὴ φωτιά».

(II) Μιὰ προσταγή στὴν πραγματικότητα εἶναι χαρακτηρισμὸς.

Προσταγή: «Ρώτησε τὸν Τζόουνς κι αὐτὸς θὰ σοῦ πεῖ».

Χαρακτηρισμὸς: «Εἶσαι λιγάκι ἡλίθια».

(III) Ἡ προσφορὰ βοήθειας εἶναι στὴν οὐσία μιὰ ἀπειλή.

Προσφορὰ βοήθειας: «Θὰ φροντίσουμε ν' ἀλλάξεις λίγο περὶβάλλον».

Ἀπειλή: «Ἄν δὲν πᾶψεις νὰ φέρεσαι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, θὰ σὲ διώξουμε».

(IV) Ἡ ἔκφραση συμπάθειας εἶναι στὴν οὐσία κατηγορία.

Δήλωση συμπάθειας (ἀπόδοση χαρακτηρισμοῦ): «Ἐχεις τενωμένα νεῦρα».

Κατηγορία: «Ἡ συμπεριφορὰ σου εἶναι ἀπαίσια».

Ἡ Τζιλ μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ ὡς ἑξῆς σὲ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς προηγούμενες δηλώσεις:

(I) «Πρόκειται π ρ ά γ μ α τ.ι για διαταγή».

(II) «Στήν ούσία μου λές ότι είμαι ήλίθια».

(III) «Τò λές πραγματικά, αν δέ φερθώ καλά, θά πείς ότι είμαι τρελή και θά με διώξεις».

(IV) «Λέγοντας ότι ξέρεις πώς δέν μπορώ νά βοηθήσω τόν έαυτό μου, θεωρείς άπαραίτητο νά αποφύγεις νά μου άποδώσεις εϋθύνες γιατί νομίζεις ότι έκανα κάτι κακό».

Άλλά ó Τζάκ θά άρνηθεϊ ότι ύπονοϋσε ότιδήςποτε, κι επιπλέον θά ύπονοεί ότι ή Τζιλ κάνει λάθος, είναι τρελή ή κακιά πού νομίζει ότι αϋτός ύπονοϋσε κάτι. Καί τò ύπονοούμενο αϋτό με τή σειρά του είναι πραγματικά ύπαρκτό και γίνεται αντικείμενο άρνησης. Τήν επόμενη φορά γίνεται μιá ξεκάθαρη δήλωση, και ή Τζιλ αντιδρά σά νά πρόκειται για ξεκάθαρη δήλωση· θά κατηγορηθεϊ ότι είναι αναίσθητη, ή ότι σκόπιμα άρνεϊται νά «ξέρει πολύ καλά» τί ύπονοείται. Τά επίπεδα συγκεκριμένης σαφήνειας μπορεί ή δέν μπορεί νά είναι ανάλογα με τά επίπεδα ύπονοούμενων, ένω σ' αϋτά τά δεύτερα επίπεδα τò ένα άτομο μπορεί νά μεταδίδει δύο ή περισσότερα παράδοξα ύπονοούμενα ταυτόχρονα.

Τρία ή τέσσερα άτομα πού συμμετέχουν σέ κάποιο κλειστό πλέγμα θά διατηρήσουν κάποιο στάτους κδò πού τούς ταιριάζει, διαμορφώνοντας μιá συμμαχία συνεργίας για τήν έξουδετέρωση όποιουδήςποτε άπειλεί τή σταθερότητά του. Σ' ένα τέτοιο οίκογενειακό πλέγμα, κάθε δήλωση ή χειρονομία λειτουργεί σάν κάτι έντελώς διαφορετικό άπ' αϋτό πού «φαίνεται» ότι είναι, και καμιά ένέργεια δέν μπορεί νά θεωρηθεϊ «άξια» νά «σημαίνει» αϋτό πού φαίνεται ότι σημαίνει. Τò άτομο πού δέ συμμετέχει, ó ξένος δέν μπορεί για άρκετό καιρό νά ανακαλύψει τί συμβαίνει «πραγματικά». Για τόν ξένο, μπορεί νά μη συμβαίνει «τίποτα». Οί συζητήσεις είναι βαρετές, επαναληπτικές και άφορουν μόνο τετριμμένα θέματα. Ή ένεργητικότητα τού πλέγματος χρησιμοποιείται για νά μη συμβεί απολύτως τίποτα. Κάνει κάποιος μιá έρώτηση σ' ένα παιδί μπροστά στήν οίκογένειά του. Μιá «συμπαθητική» θεία παρεμβαίνει, «Πές, χρυσή μου, στο γιατρό τί σέ άναστατώνει». Ή

κρυφή προσταγή είναι, «Μὴ σχολιάζεις. Σοῦ λένε νὰ μὴν κάνεις ἢ νὰ μὴν εἶσαι αὐτὸ ποὺ σοῦ λένε νὰ κάνεις ἢ νὰ εἶσαι».

«Εἶσαι μπάσταρδος» μπορεῖ νὰ σημαίνει «Δὲ μοῦ ἀρέσεις, εἶσαι ἀντιπαθητικὸς ἄνθρωπος, εἶμαι θυμωμένος μαζί σου». Συνηθίζουμε νὰ κάνομε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐμπεριέχει τέτοια ὑπονοούμενα. Ὅρισμένοι ἄνθρωποι ἔχουν δυσκολίες γιατί δὲν εἶναι ποτὲ βέβαιοι ἂν δικαιολογεῖται ἢ ὄχι νὰ κάνουν τέτοιες ὑποθέσεις. Προκαλοῦν διαφορετικὲς κλινικὲς διαγνώσεις:

Πρόκειται γιὰ τεκμηριωμένη δήλωση ποὺ ἀφορᾷ τοὺς γονεῖς μου;

Γιὰ χαρακτηρισμὸ ποὺ μὲ ἀφορᾷ;

Γιὰ δήλωση ποὺ ἀφορᾷ τὰ δικά μου συναισθήματα γιὰ σένα;

Εἶναι σοβαρὴ ἢ ἀστεία;

Πολλοὶ «μεταιχμιακοὶ» καὶ σχιζοφρενεῖς ἀσθενεῖς βρίσκονται σὲ συνεχὴ ἀμηχανία ὅσον ἀφορᾷ τὸ τί «ἐννοεῖται» μὲ ὁποῖα δὴ ποτε δήλωση, γιατί κάθε δήλωση μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ μὲ ἀναρίθμητους τρόπους. Τὸ ἔλεγε στὰ ἀστεία; Τὸ ἔλεγε γιὰ τοὺς γονεῖς μου; Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ ρίξω μιὰ ματιὰ στὸ πιστοποιητικὸ τῆς γέννησής μου. Δὲν εἶναι πιά ἐποικοδομητικὸ νὰ βλέπει κανεὶς αὐτὲς τίς σκέψεις σὰ «διαταραχὴ ἀναμνηρυκασμοῦ ἰδεῶν» καὶ νὰ ἀναζητεῖ τὴν «αἰτία» στὴν ὀργανικὴ «παθολογία». Ἡ ἱκανότητα νὰ μιᾶμε ἀγγλικά εἶναι ὀργανικὰ καθορισμένη. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἱκανότητα νὰ μιᾶμε γαλλικά, καὶ ἡ σύγχυση πολλῶν διγλωσσῶν παιδιῶν. Ὅρισμένοι ἄνθρωποι διδάσκονται πολλὲς «γλώσσες» μέσα στὴν ἴδια γλώσσα. Ἡ δυσκολία ποὺ ἔχουν ὀρισμένοι ἄνθρωποι νὰ «ξέρουν» ἢ νὰ «αἰσθάνονται» σὲ ποιά «γλώσσα» ἢ «τρόπο ἐπικοινωνίας» ἀνήκουν τέσσερις λέξεις, μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἀνατράφηκαν μέσα σ' ἓνα πλέγμα ὅπου μερικὲς φορές τὸ μαῦρο «γινόταν» νοητὸ» σὰ μαῦρο, κι ἄλλες φορές σὰν ἄσπρο, καὶ πολλὲς φορές καὶ τὰ δυὸ μαζί. Οἱ σχιζοφρενικοὶ νεολογισμοί, οἱ συντακτικὲς τροποποιήσεις, οἱ περίεργοι τονισμοί, τὸ χώρισμα τῶν λέξεων καὶ τῶν συλλαβῶν, καὶ οἱ ἰσοδύναμες λειτουργίες ποὺ λειτουργοῦν στὴν ἐξωλεκτικὴ ἔκφραση καὶ χειρονο-

μία, απαιτούν κάποια εκτίμηση σύμφωνα με το σύστημα επικοινωνίας στο οποίο λειτούργησαν αρχικά ή εξακολουθούν να λειτουργούν.

Ακολουθούν ορισμένα πρόσθετα παραδείγματα τέτοιων οικογενειακών αλληλενεργειών.

Η μητέρα, ο πατέρας και ο ασθενής (άρσενικοῦ γένους, τρόφιμος ψυχιατροῦ, παρανοϊκὸς σχιζοφρενής, 20 χρόνων) εἶχαν μιὰ διαφωνία. Ὁ ασθενής ισχυριζόταν ὅτι ἦταν «ἐγωιστής», ἐνῶ οἱ γονεῖς του ἔλεγαν πὼς δὲν ἦταν. Ὁ γιατρός ζήτησε ἀπὸ τὸν ασθενή νὰ δώσει ἓνα παράδειγμα προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει τί ἐννοοῦσε μὲ τὸ «ἐγωιστής».

ΑΣΘΕΝΗΣ: Νά, ὅταν καμιά φορὰ ἡ μητέρα μου φτιάχνει κάποιο χορταστικὸ γεῦμα, δὲν τὸ τρώω ἀν πιστεύω ὅτι δὲ θὰ μοῦ ἀρέσει.

Οἱ γονεῖς του ἔμειναν σιωπηλοί. Προφανῶς εἶχε πετύχει τὸ στόχο του.

ΠΑΤΕΡΑΣ: Ἐέρετε ὁμῶς, δὲν ἦταν πάντοτε ἔτσι. Σ' ὅλη του τῇ ζωῇ ἦταν πολὺ καλὸ παιδί.

ΜΗΤΕΡΑ: Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρρώστια του, ἔτσι δὲν εἶναι, γιατρέ; Δὲν ἦταν ποτέ του ἀγνώμων. Πάντοτε ἦταν πολὺ εὐγενικὸς καὶ καλοαναθρεμμένος. Κάναμε ὅ,τι καλύτερο μπορούσαμε γιὰ χάρη του.

ΑΣΘΕΝΗΣ: Ὁχι, πάντοτε ἤμουν ἐγωιστής καὶ ἀγνώμων. Δὲν ἔχω καθόλου αὐτοσεβασμό.

ΠΑΤΕΡΑΣ: Μὰ ἔχεις, σοῦ λέω.

ΑΣΘΕΝΗΣ: Θὰ μπορούσα ἀν μὲ σεβόσαστε. Κανένας δὲ μὲ σέβεται. Ὅλοι γελάνε μαζί μου. Εἶμαι ἀστείος γιὰ ὅλο τὸν κόσμο. Εἶμαι καὶ χωρατατζής, ἐντάξει.

ΠΑΤΕΡΑΣ: Μὰ γιέ μου, σὲ σέβομαι, γιατί σέβομαι πάντοτε ἕναν ἄνθρωπο ποὺ σέβεται τὸν ἑαυτό του.

Ἐνα ἀγόρι ἑπτὰ χρόνων κατηγορήθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα του ὅτι

τοῦ ἔκλεψε τὸ στυλό του. Διακήρυξε ἔντονα τὴν ἀθωότητά του ἀλλὰ δὲν τὸν πίστεψε κανεὶς. Ἴσως γιὰ νὰ τὸν σώσει, γιὰ νὰ μὴν τιμωρηθεῖ διπλὰ σὰν κλέφτης καὶ ψεύτης, ἡ μητέρα του εἶπε στὸν πατέρα του ὅτι τὸ παιδί τῆς ἐξομολογήθηκε ὅτι ὄντως τοῦ εἶχε κλέψει τὸ στυλό του. Ὡστόσο, τὸ ἀγόρι ἐξακολουθοῦσε νὰ μὴν παραδέχεται τὴν κλοπὴ, κι ὁ πατέρας του τοῦ τίς ἔβρεξε γιὰ καλὰ τὸς γιὰτὶ ἔκλεψε ὅσο καὶ γιὰτὶ εἶπε ψέματα. Μιὰ καὶ οἱ δυὸ γονεῖς του τοῦ φέρθηκαν λὲς καὶ ἔκανε τὴν πράξη καὶ μετὰ τὴν ὁμολόγησε, ἄρχισε νὰ πιστεύει ὅτι μποροῦσε νὰ θυμηθεῖ ὅτι τελικὰ τὸ εἶχε κάνει ὄντως, καὶ δὲν ἦταν πολὺ σίγουρος ἂν τὸ εἶχε ὁμολογήσει. Ἡ μητέρα του ἀνακάλυψε ἀργότερα πὺς στὴν πραγματικότητα δὲν εἶχε κλέψει τὸ στυλό, καὶ τὸ εἶπε στὸ παιδί, χωρὶς ὁμῶς νὰ τὸ πεῖ στὸν πατέρα του. Εἶπε στὸ ἀγόρι:

«Ἐλα νὰ φιλήσεις τὴ μανούλα σου καὶ νὰ συμφιλιωθεῖτε».

Ἐνίωσε ὅτι τὸ νὰ πάει καὶ νὰ φιλήσει τὴ μητέρα του καὶ νὰ συμφιλιωθεῖ μαζί της στὶς περιστάσεις αὐτὲς θὰ ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο ἐνέργεια διεστραμμένη. Κι ὁμῶς ἡ ἐπιθυμία του νὰ τὴν πλησιάσει, νὰ τὴν ἀγκαλιάσει, καὶ νὰ συμφιλιωθεῖ μαζί της ἦταν τόσο μεγάλη ποὺ γινόταν σχεδὸν ἀφόρητη. Παρόλο ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ ἐκφράσει μὲ σαφήνεια τὴν κατάσταση, ἔμεινε στὴ θέση του χωρὶς νὰ τὴν πλησιάσει. Ὅστερα ἐκείνη τοῦ εἶπε:

«Ἐντάξει, ἀφοῦ δὲν ἀγαπᾷς τὴ μανούλα σου, θὰ πρέπει νὰ φύγω», καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸ δωμάτιο.

Τὸ δωμάτιο ἔδειχνε νὰ γυρίζει. Ἡ ἐπιθυμία του ἦταν φοβερά μεγάλη καὶ ἀφόρητη, ἀλλὰ ξαφνικὰ ὅλα ἦταν διαφορετικὰ κι ὁμῶς τὰ ἴδια. Εἶδε τὸ δωμάτιο καὶ τὸν ἑαυτὸ του γιὰ πρώτη φορά. Ἡ ἐπιθυμία νὰ προσκολληθεῖ εἶχε ἐξαφανιστεῖ. Εἶχε κατὰ κάποιον τρόπο εἰσχωρήσει σὲ μιὰ νέα περιοχὴ. Ἦταν μόνος του. Αὐτὴ ἡ γυναίκα μποροῦσε νὰ εἶναι συνδεμένη μαζί του; Σὰν ἄντρας πίστεψε πὺς αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἦταν καθοριστικὸ γιὰ τὴ ζωὴ του: μιὰ ἀπελευθέρωση, χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ ἀπαραίτητο τίμημα.

Υπάρχουν ἀναρίθμητοι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐκπαιδεύεται τὸ ἄτομο νὰ δυσπιστεῖ γιὰ τίς ἴδιες του τίς αἰσθήσεις. Διαλέγοντας λίγες μόνο πλευρὲς γιὰ εἰδικὸ σχολιασμό, ἡ προσταγὴ «Ἐλα νὰ φι-

λήσεις τήμανούλα σου καὶ νὰ συμφιλιωθείτε» φαίνεται πὼς ὑπονοεῖ:

1. Ἔχω λάθος.

2. Σὲ διατάζω νὰ συμφιλιωθείς μαζί μου.

Ἀλλὰ εἶναι διφορούμενη, γιατί ἡ προσταγή μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνα εἶδος παράκλησης μεταμφιεσμένη σὲ ἐντολή. Ἡ μητέρα μπορεῖ νὰ ἐκλιπαροῦσε γιὰ νὰ τὴ συγχωρήσει τὸ παιδί:

1. Τὰ ἔκανα ὅλα γιὰ τὸ δικό σου καλὸ.

2. Σὲ παρακαλῶ νὰ συμφιλιωθοῦμε.

Ἀλλὰ ἡ παράκληση, ἂν εἶναι παράκληση, ὑποβοηθεῖται ἀπὸ κάποιο «ἐκθιασμό». «Ἐξακολουθῶ νὰ εἶμαι δυνατότερη. Ἄν δὲ μὲ φιλήσεις, δὲ μὲ πειράζει καὶ πολὺ, καὶ θὰ σὲ ἐγκαταλείψω». Ἡ κατάσταση εἶναι ἐλάχιστα «καθορισμένη» κι ὁμως ὑπάρχουν ἀναρίθμητα μεταλλασσόμενα «ὑπονοούμενα», πολλαπλὲς κλασματικὲς ὑπόνοιες. Τὸ ἄτομο ποὺ συμμετέχει σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση δὲν μπορεῖ νὰ κάνει μιὰ μετα - δήλωση γιὰ νὰ ἐκφράσει ὁποιοδήποτε ἀπ' αὐτὰ τὰ πολλαπλὰ «ὑπονοούμενα» χωρὶς νὰ ἐκθέσει τὸν ἑαυτὸ του στὸν κίνδυνο τῆς γελοιοποίησης. Κι ὁμως εἶναι ὅλα ὑπαρκτά, κι ἔχουν κάποιο καθοριστικὸ ἀθροιστικὸ ἀποτέλεσμα. Ἐλάχιστα ἀπὸ αὐτὰ τὰ «ὑπονοούμενα» εἶναι ἴσως τὰ ἑξῆς:

1. Ἔχω ἄδικο.

2. Θέλω νὰ συμφιλιωθοῦμε.

3. Σὲ παρακαλῶ, ἄς συμφιλιωθοῦμε.

4. Σὲ διατάζω νὰ συμφιλιωθείς μαζί μου.

5. Τελικά, τὰ ἔκανα ὅλα γιὰ τὸ δικό σου καλὸ.

6. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶσαι περισσότερο εὐγνώμων γιὰ ὅλα ὅσα ἔκανα γιὰ σένα.

7. Μὴ νομίζεις ὅτι θὰ σὲ πιστέψει ὁ πατέρας σου.

8. Ἐμεῖς οἱ δυὸ τὰ ξέρουμε ὅλα. Ὅλοι οἱ ἄλλοι δὲν ξέρουν τίποτα.

9. Τὸ ξέρεις ὅτι μὲ χρειάζεσαι. Ἐγὼ δὲ σὲ χρειάζομαι.

10. Ἄν ἐπιμένεις, ἐγὼ θὰ σὲ ἐγκαταλείψω. Αὐτὸ θὰ σοῦ γίνῃ μάθημα.

11. Ἐντάξει, ὅλα τέλειωσαν τώρα. Ἄς τὰ ξεχάσουμε ὅλα.

12. Ἡ μανούλα δὲν εἶναι θυμωμένη μαζί σου γιὰ ὅλη τὴ φασαρία πού τῆς δημιούργησες μ' αὐτὸ τὸ παλιосτυλό.
13. Φίλα με ἢ μὴ μὲ φιλᾷς. Ἄν δὲ μὲ φιλήσεις, θὰ σὲ ἐγκαταλείψω.

Οἱ ἀπαραίτητες ἐξισώσεις μπορεῖ νὰ εἶναι:

μὲ φιλᾷς = μ' ἀγαπᾷς = μὲ συγχωρεῖς = εἶσαι καλὸς

δὲ μὲ φιλᾷς = μὲ μισεῖς = δὲ μὲ συγχωρεῖς = εἶσαι κακὸς

Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ πολὺ εὐκολὰ νὰ ξαναφτιάξει ἕναν ἀνάλογο κατάλογο.

Ὁ ἀγαπημένος χαρακτηρισμὸς τῆς μητέρας τῆς Μπέττυ γιὰ τὴν κόρη της ἦταν, «Εἶναι πολὺ ἔξυπνη». Πράγμα πού σήμαινε πὼς ὅτιδήποτε ἔκανε ἡ Μπέττυ ἦταν πολὺ κουτό, γιὰτὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τῆς μητέρας της ἡ Μπέττυ δὲν ἔκανε ποτὲ κάτι ἔξυπνο. Ἡ μητέρα της ἐπέμενε νὰ πιστεύει ὅτι ἡ Μπέττυ ἤξερε πολὺ καλὰ πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργήσει «ἔξυπνα», παρόλο πού χάρη σὲ κάποια ιδιότυπη ἐκτροπὴ πού θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ σὲ μιὰ μορφὴ «ψυχασθένειας» ἔκανε πάντοτε ἀνόητα πράγματα. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγαπημένες της δηλώσεις ἦταν ἡ ἐξῆς: «Μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι τῆς ἀρέσει, βέβαια, ἀλλὰ ξέρω ὅτι ἡ Μπέττυ εἶναι πολὺ ἔξυπνη καὶ θὰ ἐνεργεῖ πάντοτε ἔξυπνα — δηλαδή, ὅταν εἶναι καλὰ».

Ἐχομε ἐξετάσει ἤδη τὸν Ρασκόλνικωφ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς σύγκρισης πού εἶχε ὡς πρὸς τὸ ὄνειρο, τὴ φαντασίωση, τὴ φαντασία καὶ τὴν ἀφυπνισμένη ἀντίληψη. Ὁ Ντοστογιέφσκυ δὲν ἀρκεῖται μόνον σ' αὐτό, ἀλλὰ συσχετίζει τὴν ἐμπειρία τοῦ Ρασκόλνικωφ μὲ τὴ θέση στὴν ὁποία ἔχει «τοποθετηθεῖ» πρὶν ἀπὸ τὸ φόνο. Παρουσιάζει τὸν Ρασκόλνικωφ «τοποθετημένο» σὲ μιὰ θέση πού θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ «ψεύτικη», «ἀναληθοφανής», «ἀνίσχυρη», «ἀνέφικτη».

Μιὰ μέρα πρὶν δολοφονήσει τὴ γριὰ τοκογλύφο, λίγες ὥρες πρὶν δεῖ τὸ «τρομακτικὸ τοῦ ὄνειρου», ὁ Ρασκόλνικωφ παίρνει ἕνα γράμμα ἀπὸ τὴ μητέρα του.

Πρόκειται για μακροσκελέστατο γράμμα, περίπου 4.500 λέξεις.

Η έκτασή του προσφέρει ορισμένες από τις βασικές του ιδιότητες. Καθώς το διαδάζει κανείς καταλήγει να τυλίγεται μέσα σε μια συναισθηματική δμίχλη όπου είναι πολύ δύσκολο να κρατήσει την ύπομονή του. Όταν διαβάστηκε το γράμμα αυτό σε μια ομάδα 8 ψυχιάτρων, όλοι δήλωσαν πως ξνίωσαν να βρίσκονται σε φοβερή συναισθηματική ένταση· δύο ανέφεραν ότι ξνίωσαν να πνίγονται· τρεις ανέφεραν ότι ξνίωσαν ν' ανακατεύονται τα σωθικά τους. Η ποιότητα του γράμματός που προκαλεί αυτή την έντονη ανταπόκριση είναι αδύνατο να αναπαραχθεί στο άκέραιο με τα αποσπάσματα που ακολουθούν, αλλά παρέχεται ή δυνατότητα να εμφανιστούν ορισμένα στοιχεία του «μηχανισμού» του.

Το γράμμα αρχίζει (σελ. 48 κι ξπειτα) :

«Άγαπημένε μου Ρόντια,... πέρασαν δυο μήνες δίχως να σου γράψω. Ύπέφερα και εγώ, γι'αυτό και πολλές νύχτες δέν μπόρεσα να κοιμηθώ καθώς το σκεφτόμουν. Φυσικά, δέ θα μού θυμώσεις πολύ, για τή μακρόχρονη κι άθέλγητη σιωπή μου; Ξέρεις πόσο σ' αγαπώ. Ήσένα μόνο ξχουμε πιά στον κόσμο, εγώ και ή Ντούνια, έσύ είσαι τό πᾶν για μάς, δλη μας ή έλπίδα για ένα καλύτερο και λαμπρότερο μέλλον...»

Στή συνέχεια εκφράζει τήν άνησυχία της για τήν καριέρα του και τις οικονομικές τους δυσκολίες.

«... Τώρα δμως, δόξα τῷ Θεῷ, νομίζω πως θα μπορέσω να σου στείλω κάτι. Γενικά διάζομαι να σου πῶ ότι μπορούμε σήμερα να ποῦμε πως ξχουμε λίγη τύχη. Καί πρώτα πρώτα, άγαπημένε μου Ρόντια, θα τό φανταζόσουνα ότι ή άδελφή σου μένει τώρα, πάνω από ένα μήνα, μαζί μου κι ότι από δῶ και πέρα δέ θα ξαναχωριστούμε πιά...»

Στήν οὐσία δέν ανακαλύπτουμε ποιά ήταν αὐτή ή καλή τους τύχη παρᾶ ὕστερα από 2.000 λέξεις, γιατί ή κυρία Ρασκόλνικωφ άσכולείται με τή λεπτομερή περιγραφή τῆς πρόσφατης ταπείνωσης τῆς

κόρης της Ντούνια στο σπίτι των Σβιντριγκάιλωφ. Δεν του το είχε πει προηγουμένως γιατί

«'Αν σου ξγραφα δλη τήν ἀλήθεια, σίγουρα θά τὰ παράτα-
γες δλα καὶ θά ἐρχόσουν ἐδῶ, ἀκόμα καὶ μὲ τὰ πόδια, γιατί
ξέρω τὸ χαρακτήρα σου καὶ τὰ αἰσθήματά σου: Δὲ θ' ἔ-
φηνες ἐσὺ νὰ ταπεινώσου ν τὴν ἀδελ-
φὴ σου».

Ὁ χαρακτήρας τῆς Ντούνια κηλιδώθηκε ἀπὸ τὴν Κα Σβιντριγκάι-
λωφ, πού τὴν κατηγόρησε σὰν ἀνήθικη γυναίκα πού ἐρωτοτροποῦ-
σε μὲ τὸν ἄντρα της. Ὡστόσο, τελικὰ ἀποδείχτηκε δημόσια ἡ ἀ-
θωότητά τῆς Ντούνια, καὶ

«... ὅλοι ξαφνικὰ ἄρχισαν νὰ φέρονται στὴ Ντούνια μὲ ἰδιαί-
τερη ἐκτίμηση. Ἔτσι αὐτὸ συντέλεσε πολὺ στὸ νὰ γίνῃ τὸ
ἀναπάντεχο πού, μποροῦμε νὰ ποῦμε, θά ἀλλάξῃ τὴ μοίρα
μας. Μάθε, ἀγαπημένε μου Ρόντια, πὼς παρουσιάστηκε ἓνας
γαμπρὸς γιὰ τὴ Ντούνια μας, κι ἐκείνη ἔδωσε τὴ συγκατάθε-
σὴ της, πράγμα πού διαίζομαι νὰ σοῦ ἀνακοινώσω. Ἄν κι ἔ-
γινε δίχως τὴ δικὴ σου συγκατάθεση, δὲ θά θυμώσεις γι' αὐ-
τὸ οὔτε μὲ μένα, οὔτε μὲ τὴ Ντούνια, δταν θά μάθεις ὅτι μᾶς
ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ ἀναδάλλουμε. Ἄλλωστε, ἀφοῦ δὲν ἤσου-
να ἐδῶ, δὲ θά μπορούσες νὰ ἐκτιμήσεις τὴν κατάσταση σω-
στά. Νὰ πὼς ἔγιναν τὰ πράγματα...»

Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ τῆς Ντούνια, τοῦ
Πιότρ Λούζιν, «αὐλικοῦ συμβούλου τώρα», πού εἶναι σαφῶς ἀρι-
στουργηματικὴ.

«... εἶναι μακρινὸς συγγενὴς τῆς Κα Σβιντριγκάιλωφ, πού
ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο σ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση... τὸν δεχτήκαμε
καθὼς πρέπει, τοῦ προσφέραμε καφέ, καὶ τὴν ἄλλη μέρα
κιόλας ἔστειλε ἓνα γράμμα ὅπου μὲ μεγάλη εὐγένεια ζητοῦ-
σε τὴ Ντούνια καὶ γύρευε ἀπάντηση κατηγορηματικὴ καὶ
γρήγορη. Εἶναι ἄνθρωπος πολυάσχολος καὶ πρέπει νὰ φύγει

σε λίγο για την Πετρούπολη, γιατί ή παραμικρή στιγμή του είναι πολύτιμη. "Όπως είναι λογικό, τὰ χάσαμε στην αρχή: μᾶς ἤρθε τόσο απότομα και δὲν τὸ περιμέναμε. Καθίσαμε δλη τὴν ἡμέρα οἱ δυό μας για νὰ τὸ σκεφτοῦμε και νὰ τὸ κουδεντιάσουμε. Εἶναι ἄνθρωπος πολὺ εὐκατάστατος, ἔχει δυὸ θέσεις ταυτόχρονα, και ἀρκετὴ δική του περιουσία κιόλας. Βέβαια, εἶναι σαρανταπεντάρης, ἔχει ὅμως παρουσιαστικὸ ἀρκετὰ καλὸ και μπορεῖ ν' ἀρέσει ἀκόμα στίς γυναῖκες. Κατὰ τὰ ἄλλα, εἶναι ἄνθρωπος σοβαρὸς και ἀξιοπρεπής, μόνο πὺ θὰ μπορούσε νὰ τὸν πάρει κανεὶς για στριμμένο και ἀκατάδεχτο. "Ισως ὅμως νὰ φαίνεται ἔτσι με τὴν πρώτη ματιά. Θέλω νὰ σὲ προειδοποιήσω ἀγαπημένε μου Ρόντια νὰ μὴν τὸν κρίνεις ἀπότομα και διαστικὰ, ὅπως τὸ συνηθίζεις, ἂν τύχει και τοῦ θρεῖς κάτι πὺ δὲ σοῦ ἀρέσει με τὴν πρώτη ματιά, όταν θὰ τὸν δεῖς στὴν Πετρούπολη — πράγμα πὺ δὲ θ' ἀργήσει νὰ γίνεῖ. Στὸ λέω αὐτό, για κάθε ἐνδεχόμενο, παρόλο πὺ εἶμαι σίγουρη πὺς θὰ σοῦ κάνει καλὴ ἐντύπωση. "Αλλωστε, για νὰ γνωρίσει κανεὶς ἕναν ὁποιοδήποτε ἄνθρωπο, πρέπει νὰ τὸν προσέξει πολὺ και νὰ εἶναι ἐπιφυλακτικὸς για νὰ μὴν πέσει ἔξω, παρασυρμένος ἀπὸ κάποια προκατάληψη πὺ δύσκολα ξεπερνιέται και ἐπανορθώνεται ὕστερα. Πολλὲς ἐνδείξεις με κάνουν νὰ πιστεύω δι ὁ Κορ Λούζιν εἶναι πολὺ ἀξιοσέβαστος ἄνθρωπος... Φυσικὰ δὲν ὑπάρχει αἰσθημα, οὔτε ἀπὸ μέρους του, οὔτε ἀπὸ μέρους τῆς Ντουνία, ἀλλὰ ἡ Ντουνία πέρα ἀπὸ τὸ δι εἶναι ἐξυπνη, ἔχει και μιὰ ψυχὴ εὐγενικιά, εἶναι ἀγγελος σωστὸς και πιστεύει πὺς ἔχει καθήκον νὰ κάνει τὸν ἄντρα της εὐτυχισμένο. "Αλλὰ κι αὐτὸς θὰ φροντίζει για τὴν εὐτυχία της, δὲν ἔχουμε κανένα λόγο νὰ τὸ ἀμφισβητοῦμε αὐτό, ἂν και πρέπει νὰ ὁμολογήσω δι ἔγιναν πολὺ διαστικὰ τὰ πράγματα. "Επειτα, εἶναι ἀρκετὰ ἐξυπνος ἄνθρωπος και ὑπολογιστής, και ἀσφαλῶς θὰ καταλαβαίνει δι ἡ συζυγικὴ του εὐτυχία θὰ εἶναι τόσο πιὸ σίγουρη, ὅσο πιὸ εὐτυχισμένη θὰ εἶναι ἡ Ντουνία. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν βέβαια δυσαρμονίες στὸ χαρακτήρα, μερικὲς παλιὲς συνήθειες, ἢ και διαφωνία στίς ἰδέες (πράγματα πὺ παρτηροῦνται και στὰ πιὸ εὐτυχισμένα ἀντρώγυνα) ἀλλὰ για

τὸ ζήτημα αὐτό, ἡ Ντούνια μοῦ εἶπε ὅτι στηρίζεται στὸν ἐ-
αυτὸ τῆς, δὲν πρέπει, λέει, ν' ἀνησυχῶμε καθόλου... Καὶ
μένα, ἄς ποῦμε, μοῦ φάνηκε κάπως ἀπότομος, στὴν ἀρχή,
μπορεῖ ὅμως νὰ μοῦ φάνηκε ἔτσι γιατί εἶναι ντόμπρος, σίγου-
ρα αὐτὸ θὰ εἶναι».

Στὴ συνέχεια τὸ γράμμα εἶναι ἀφιερωμένο ἀποκλειστικά στὴν προ-
σπάθεια τῆς μητέρας νὰ ἐξηγήσει ὅτι ὁ μοναδικὸς πιθανὸς λόγος
ποὺ παντρεύεται ἡ Ντούνια αὐτὸν τὸν ἀφόρητα αὐτάρεσκο βαρετὸ
τύραννο εἶναι ἡ ἐξασφάλιση τοῦ Ρόντια.

«... Ἡ Ντούνια κι ἐγὼ ἔχουμε τὴ γνώμη ὅτι θὰ μπορούσες
ἀπὸ τώρα κιόλας ν' ἀρχίσεις τὴν καριέρα σου καὶ νὰ θεω-
ρεῖς τὸ μέλλον σου ἀπόλυτα ἐξασφαλισμένο. Ἄχ! Νὰ γινό-
τανε τουλάχιστον αὐτό! Θὰ ἦτανε μιὰ ἐπιτυχία καὶ θὰ τὴ
δλέπαμε σὰ δῶρο Θεοῦ. Ἡ Ν τ ο ῦ ν ι α μ ό ν ο α ὐ τ ό
ἔ χ ε ι σ τ ό ν ο ὕ τ η ς».

Ἀργότερα:

«... γιὰ τὴν ὥρα, ἡ Ντούνια δὲ σκέφτεται τίποτε ἄλλο. Πρὶν
ἀπὸ μερικὲς μέρες κατὰστρωσε, μὲ πυρετώδη βιασύνη, ἓνα
σχέδιο γιὰ τὸ μέλλον σου. Λέει πὼς θὰ μπορέσεις μετὰ νὰ
γίνεις δοηθὸς καὶ συνεταίρος ἀκόμα τοῦ Κου Λούζιν, ἀφοῦ
μάλιστα σπουδάζεις καὶ σὺ νομικά».

Τελικά, τοῦ λέει ὅτι αὐτὴ καὶ ἡ Ντούνια ἔρχονται στὴν Πετρού-
πολη γιὰ τὸ γάμο, ποὺ «γιὰ ὀρισμένους προσωπικοὺς του λόγους»
ὁ Κος Λούζιν θέλει νὰ γίνει ὅσο πιὸ γρήγορα μποροῦν.

«... Ἄχ! μὲ τί χαρὰ θὰ σὲ σφίξω στὴν ἀγκαλιά μου! Ἡ
Ντούνια πετάει ἀπ' τὴ χαρὰ τῆς, ποὺ θὰ σὲ ξαναδεῖ καὶ εἶπα
μιὰ φορά, στ' ἀστεῖα, πὼς καὶ μονάχα γι' αὐτὸ θὰ παντρευό-
ταν τὸν Κο Λούζιν. Εἶναι ἄγγελος ἡ Ντούνια!»

Τὸ γράμμα τελειώνει ὡς ἐξῆς:

«... Τώρα πολυαγαπημένε μου Ρόντια, σὲ φιλῶ ὥσπου νὰ συναντηθοῦμε, καὶ σοῦ δίνω τὴ μητρικὴ μου εὐχή. Ἀγάπα τὴν ἀδελφή σου Ντούνια, Ρόντια μου, ἀγάπατη ὅσο σ' ἀγαπάει καὶ κείνη. Καὶ νὰ ξέρεις ὅτι σ' ἀγαπάει ἀπέραντα, πολὺ περισσότερο κι ἀπ' τὸν ἴδιο της τὸν ἑαυτό. Εἶναι ἄγγελος, σοῦ λέω, καὶ σύ, Ρόντια μου, εἶσαι τὸ πᾶν γιὰ μᾶς, ἡ ἐλπίδα μας καὶ ἡ παρηγοριά μας γιὰ τὸ μέλλον. Φτάνει νὰ εἶσαι εὐτυχισμένος καὶ θὰ εἴμαστε εὐτυχισμένες καὶ μεῖς. Προσεύχεσαι πάντοτε στὸν καλὸ Θεό, Ρόντια, ὅπως πρῶτα, καὶ πιστεύεις στὴ Θεία Πρόνοια; Φοβᾶμαι μήπως τρύπωσε στὴν ψυχὴ σου ἡ ἀσέβεια, ποὺ εἶναι τόσο πολὺ τῆς μόδας σήμερα. Ἄν εἶναι ἔτσι θὰ προσευχηθῶ γιὰ σένα. Θυμήσου, πολυαγαπημένο μου παιδί, πῶς ψέλλιζες τὶς προσευχές σου, καθισμένος στὰ γόνατά μου, ὅταν ἦσουν μικρός, τότε ποὺ ζοῦσε ἀκόμα ὁ πατέρας σου, θυμήσου πόσο εὐτυχισμένοι εἴμαστε τότε! Γειά σου, ἢ μᾶλλον καλὴ ἀντάμωση. Σὲ σφίγγω στὴν ἀγκαλιά μου καὶ σοῦ στέλνω χίλια φιλιά.

Δικὴ σου ὡς τὸν τάφο,

Πουλχερία Ρασκόλνικωφ».

Ἡ ἄμεση ἀνταπόκρισις τοῦ Ρασκόλνικωφ στὸ γράμμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἀπ' τὶς πρῶτες γραμμές, κι ὅλη τὴν ὥρα ποὺ διάβαζε αὐτὸ τὸ γράμμα, τὰ δάκρυα κυλοῦσαν στὰ μάγουλα τοῦ Ρασκόλνικωφ. Ὅταν ὁμως τὸ τέλειωσε, τὸ πρόσωπό του χλώμιασε καὶ συσπάστηκαν τὰ χαρακτηριστικά του ἀπὸ κάποιο τρεμούλιασμα, ἐνῶ ἓνα βαρὺ, χολερικό καὶ γεμάτο κακία χαμόγελο, ζάρωσε τὰ χεῖλη του. Ἄφησε τὸ κεφάλι του νὰ πέσει στὸ παλιό του μαξιλάρι κι ἄρχισε νὰ σκέφτεται. Χτύπαγε ἡ καρδιά του δυνατὰ καὶ οἱ σκέψεις στριφογύριζαν πυρετικὰ μέσα στὸ μυαλό του. Στὸ τέλος ἔνωσε ἓνα πνίξιμο καὶ μιὰ στενοχώρια σ' αὐτὸ τὸ κίτρινο δωμάτιο ποὺ ἔμοιαζε μὲ ντουλάπι ἢ μπαούλο. Τὸ βλέμμα του καὶ οἱ σκέψεις του ἀποζητοῦσαν ἓνα χῶρο ἀνοιχτό. Ἀρπαξε τὸ καπέλο του καὶ βγήκε χωρὶς νὰ φοβᾶται αὐτὴ τὴ φορὰ μήπως συναντήσῃ κανένα στὴ

σκάλα. Τὴν εἶχε ξεχάσει αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια. Προχώρησε κατὰ τὸ νησί Βασιλιέφσκυ, μέσα ἀπὸ τὴ λεωφόρο Βοσνε-ζέσκυ, σὰ νὰ εἶχε ἐκεῖ πέρα κάποια ἐπείγουσα δουλιὰ. Ἀλλά, ὅπως τὸ συνήθιζε, περπατοῦσε χωρὶς νὰ προσέχει πού πῆγαινε, μονολογώντας ἀπὸ μέσα του ἢ καὶ δυνατὰ καμιὰ φορά, πράγμα πὺ παραξένευε τοὺς διαβάτες. Πολλοὶ τὸν ἔπαιρναν γιὰ μεθυσμένο».

Ἄς ἐξετάσουμε τὴ θέση στὴν ὁποία τοποθετεῖται ὁ Ρασκόλνικωφ ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ γράμμα. Τοῦ λένε: «Δὲ θ' ἄφηνες ἐσὺ νὰ ταπεινώσουν τὴν ἀδελφή σου». Τοῦ λένε ἐπίσης πὺς αὐτὴ ἡ ἀδελφή του, ἀφοῦ γνῶρισε μιὰ φοδερὰ ταπεινωτικὴ ἐμπειρία, πρόκειται νὰ ὑποστῇ αὐτὸ πού, ὅπως τοῦ ἀποσαφηνίζει ἡ μητέρα του, εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη ταπείνωση. Ἐνῶ, μὲ πρώτη ματιὰ, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν κατηγορήσει, ὕστερα ἀπὸ κάποια σκέψη, μπορεῖ νὰ πιστέφει κανεὶς ὅτι κάνοντας αὐτὸ τὸ γάμο πὺ δὲν εἶναι παρὰ νομιμοποιημένη πορνεία διαφθείρει τὴν ἴδια τῆς τὴν ἀκεραιότητα. Τοῦ λένε πὺς ἡ ἀδελφή του τὸ κάνει γιὰ τὸ δικό του καλὸ. Καὶ περιμένουν νὰ καλοδεχτεῖ αὐτὴ τὴν ἐνέργειά της.

Ἡ μητέρα ὁμως τὸν ἔχει προσδιορίσει ἤδη σὰν ἄνθρωπο πὺ δὲ θ' ἄφηνε ποτὲ νὰ ταπεινωθεῖ ἡ ἀδελφή του. Θὰ εἶναι λοιπὸν ταυτόχρονα ἓνας ἄνθρωπος πὺ θὰ ἐπιτρέψει στὴν ἀδελφή του νὰ πωληθεῖ γιὰ τὸ δικό του καλὸ; Πρόκειται γιὰ σαφῶς ἀνίσχυρη θέση.

Ἡ ὅλη «συζήτηση» περιστρέφεται γι' ἄλλη μιὰ φορά γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς εὐτυχίας. «Φτάνει νὰ εἶσαι εὐτυχισμένος καὶ θὰ εἴμαστε εὐτυχισμένες καὶ μεῖς». Μὲ γνώμονα τὸ τί ἄτομο ὑποτίθεται ὅτι εἶναι, πὺς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι εὐτυχισμένος μὲ μιὰ τέτοια κατάσταση πραγμάτων;

Κι ὁμως προστίθεται ἄλλο ἓνα σχόλιο σχετικὸ μὲ τὴ θρησκεία καὶ τὸν ἀθεϊσμό. Τὸ κύριο ἐνδιαφέρον στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ γράμματος ἀναφέρεται στὴ θυσία τῆς ζωῆς κάποιου ἀτόμου, ἔτσι πὺ νὰ ἐξασφαλιστοῦν τὰ χρήματα πὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ζήσει κάποιο ἄλλο ἄτομο στὸν κόσμο. Πράγμα πὺ θεωρεῖται ἔνδοξη γιὰ τὴ «χρυσή «καρδιά» τῆς Ντούνια, ἔκφραση κατάλληλα διφορούμενη, καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι σωστὸς ἄγγελος.

Ὡστόσο, ποιά εἶναι ἡ θέση ἐνὸς χριστιανοῦ πὺ τοποθετεῖται

στη θέση του αποδέκτη αυτής της γενναιοδωρίας;

Ἡ Ντούνια καὶ ἡ μητέρα της εἶναι εὐτυχησμένες πού μποροῦν νὰ θυσιαστοῦν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν Ρόντια, «εἶσαι ἡ μοναδική μας ἐλπίδα γιὰ ἕνα καλύτερο καὶ λαμπρότερο μέλλον». Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τοῦ ζητοῦν ὅπωςδήποτε νὰ κάνει χρήματα γιὰ νὰ τὶς γλιτώσει ἀπὸ τὴ δική τους ἀπαίσια ρουτίνα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, τοῦ λένε ὅτι τὸ μόνο πού θέλουν ἀπ' αὐτὸν εἶναι ἡ «δική του εὐτυχία». Ταυτόχρονα, ἡ μητέρα του φοβᾶται μήπως τρύπωσε στὴν ψυχὴ του «ἡ ἀσέβεια, πού εἶναι τόσο πολὺ τῆς μόδας σήμερα» καὶ δίνει προτεραιότητα «στὸν κόσμον» καὶ ὄχι στὴν ἀγάπη!!

Γιὰ νὰ ξεμπλέξουμε ὅλα τὰ νήματα τῶν κόμπων πού περιέχονται σ' αὐτὸ τὸ γράμμα, ἢ ἀκόμα καὶ στὰ ἀποσπάσματα πού παραθέσαμε, τὶς ἀναπόφευκτες ἀντιφάσεις καὶ τὰ παράδοξα, γιὰ νὰ ξεδιαλύνουμε τὰ πολυ-ἐπίπεδα τῆς ὑποκρισίας, θὰ ἔπρεπε νὰ κάνομε μιὰ ἐξέταση περισσότερο μακροσκελὴ ἀπὸ αὐτὸ καθαυτὸ τὸ γράμμα.

Διαβάζοντας αὐτὸ τὸ γράμμα θὰ ἦταν χρήσιμη ἄσκηση ἂν μπορούσαμε νὰ φανταστοῦμε τί ἐπίδραση μπορεῖ νὰ εἶχε στὸ ἄτομο πρὸς τὸ ὁποῖο ἀπευθύνεται. Ὅπως τονίσαμε παραπάνω, πρέπει νὰ σκεφτοῦμε ὑπερπροσωπικά, ὄχι μόνο τὴ διαταραχὴ π ο ὕ π ε ρ ι έ χ ε τ α ι στὸ γράμμα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀντίκτυπό του π ο ὕ π ρ ο κ α λ ε ῖ διαταραχὴ στὸν ἄλλο.

Συνοφίζουμε ὁρισμένα θέματα.

Τὸ ἄτομο στὸ ὁποῖο ἀπευθύνεται τοποθετεῖται σ' ἕνα μὴ-συνγενεχόμενο σύνολο θέσεων ταυτόχρονα.

Ὑπάρχει μιὰ ἰσχυρὴ ὑπονοούμενη προσταγὴ γιὰ συνεργία σὲ καθένα ἀπὸ τὰ πολυ-ἐπίπεδα τῆς ὑποκρισίας· ἄλλοι χαρακτηρισμοὶ ὑπονοοῦν τὴν ἀδυναμία τοῦ παραλήπτη νὰ ἐνεργήσῃ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο· ἄλλοι τοῦ ἀπαγορεύουν στὴν πράξη νὰ εἶναι ὑποκριτής, ἰδιαιτέρα ἡ τελικὴ ἀναφορὰ στὴν ἀμόλευτη θρησκευτικότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅπου οἱ λέξεις γίνονται πιστευτὲς γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πού εἶναι.

Ὁφείλει νὰ εἶναι εὐτυχησμένος, γιατί τότε «θὰ εἴμαστε εὐτυχησμένες καὶ μεῖς». Ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού τοῦ λέει νὰ εἶναι ἡ μητέρα του, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ δεχτεῖ τὴ «θυσία» τῆς ἀδελφῆς του. Κι ὅμως ἂν δὲν εἶναι εὐτυχησμένος, τὶς κάνει αὐτὲς

δυστυχισμένες. Υποθέτουμε λοιπόν ότι θα είναι έγωιστής αν είναι ευτυχισμένος, και έγωιστής αν είναι δυστυχισμένος και ένοχος που είναι ευτυχισμένος, και ένοχος που είναι δυστυχισμένος.

Η Ντούνια προσδιορίζεται επανειλημμένα σαν άγγελος. «Σκέψου τί λογαριάζει να κάνει η Ντούνια για σένα». Πράγμα που εμπεριέχει μιάν υπονοούμενη άρνητική προσταγή που του απαγορεύει να τολμήσει να την προσδιορίσει με άρνητικό τρόπο, με τίμημα να θεωρηθεί άγνώμων. Θα έπρεπε να είναι ανθρωπόμορφο τέρας αν ένωθε κάτι άλλο και όχι ευγνωμοσύνη για ένα τέτοιο άγγελικό πλάσμα, που έχει χρυσή καρδιά, η αν έρμηνευε την πράξη της διαφορετικά και όχι σαν αυτοθυσία. Κι όμως αν είναι ο άνθρωπος που του λένε ότι είναι, πρέπει να τὰ εμποδίζει όλα αυτά. Εκτός κι αν κάνει κάτι τρομακτικό, θεωρείται ήδη σ χ ε δ ο ν τ ε τ ε λ ε σ μ έ ν ο γ ε γ ο ν ό ς. Ένώ του παρέχεται η δυνατότητα να νιώθει μίσος, περιφρόνηση, πίκρα, ντροπή, ένοχή, ταπείνωση, αδυναμία, ταυτόχρονα του λένε ότι πρέπει να είναι ευτυχισμένος. Τό να κινηθεί προς οποιαδήποτε κατεύθυνση απ' αυτές που καθαγιαζονται στο γράμμα, η το να διατηρήσει με συνέπεια μιὰ συγκεκριμένη θέση μεταξύ των αναρίθμητων αντιφάσεων π ο ύ π ε ρ ι έ χ ο υ τ α ι στο γράμμα, αυτό απαιτεί από το άτομό του να προσδιοριστεί μέσα στα πλαίσια του γράμματος σά μοχθηρός και κακός.

Δέν πρέπει να κρίνει τον Λούζιν με διασύνη ή με στενοκεφαλιά όταν τον γνωρίσει, «όπως το συνηθίζεις, αν τύχει και του βρείς κάτι που δέ θα σου άρέσει με την πρώτη ματιά, παρόλο που είμαι σίγουρη πως θα σου κάνει καλή έντύπωση». Στη συνέχεια το γράμμα προσπαθεί να κατορθώσει το έξής: να εξασφαλίσει ότι ο Λούζιν θα κάνει τη χειρότερη δυνατή έντύπωση στον Ρόντια.

Όφείλει να είναι χριστιανός. Άλλά αν είναι χριστιανός, θα ήταν πολύ κακός αν άποδεχόταν ένα τέτοιο άνίερο σχέδιο για την άπόκτηση χρημάτων και κοινωνικής θέσης στον κόσμο. Θα μπορούσε να άποδεχτεί αυτό το σχέδιο αν ήταν άσεβής, αλλά αν ήταν άσεβής θα ήταν κακός και άμαρτωλός.

Με τις σκέψεις του να στριφογυρίζουν πυρετικά, νιώθοντας να πνίγεται από την όποχρέωση να είναι ευγνώμων για τούτη την εκούσια θυσία, βγαίνει έξω, προσπαθώντας να βρει ένα τρόπο για

νά ἐμποδίσει τὴ Ντούνια νὰ παντρευτεῖ αὐτὸ τὸν ἀπαίσιο ἄντρα. Μὲ τίς δικές τους πράξεις, ἀποφασίζεται τὸ δικό του μέλλον, ἐκτὸς κι ἂν κάνει κάτι τρομακτικό, καὶ τοῦτο τὸ μέλλον εἶναι ἀνέφικτο.

Τὸ γράμμα ὅπως φαίνεται τὸν κάνει νὰ ἐκραγεῖ. Κατακερματίζεται, νιώθει συντριμμένος, ὅπως λένε. Ὁ Ντοστογιέφσκυ περιγράφει κάπως τὴ συνθλιβή του. Εἶναι ὁ Ναπολέοντας στὴ φαντασία του, ἓνα μικρὸ ἀγόρι στὸ ὄνειρό του, μιὰ γερασμένη φοράδα - γριὰ στὴ φαντασίωσή του, ἓνας δολοφόνος στὴν πραγματικότητα. Τελικά, μέσα ἀπὸ τὸ ἔγκλημα καὶ τὴν τιμωρία του, ξεπερνάει τίς δυσκολίες καὶ βρίσκει τὴ Σόνια, καὶ ἡ Ντούνια βρίσκει τὴν εὐτυχία μὲ τὸ φίλο του Ραζουμίχιν. Ἡ μητέρα του πεθαίνει τρελή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σύστημα συμβόλων για δυαδικές προοπτικές¹

MONO Αν δύο άνθρωποι εκτελέσουν άμοιβαία «πετυχημένες» πράξεις χαρακτηρισμού μπορεί να έγκαινιαστεί οποιαδήποτε γνήσια σχέση ανάμεσά τους.

Η διαπροσωπική ζωή λειτουργεί μέσα σ' ένα πλέγμα ατόμων, όπου το κάθε άτομομαντεύει, υποθέτει, συμπεραίνει, πιστεύει, έμπιστεύεται ή υποπτεύεται, γενικά είναι ευτυχισμένο ή βασανίζεται από τη φαντασίωσή του για την έμπειρία, τα κίνητρα και τις προθέσεις των άλλων. Και το άτομο δεν έχει φαντασιώσεις μόνο γι' αυτό που ο άλλος βιώνει κι έχει σά στόχο, αλλά και για τις δικές του φαντασιώσεις για τις ίδιες του τις έμπειρίες και προθέσεις και για τις φαντασιώσεις του για τις φαντασιώσεις του άλλου για τις δικές του φαντασιώσεις για την έμπειρία του άλλου, κλπ. Δέ θα μπορούσαμε να κάνουμε μεγαλύτερο σφάλμα από τόν να υποθέσουμε ότι τά θέματα αυτά είναι άπλές «θεωρητικές» περιπλοκές, χωρίς καμιά πρακτική σημασία. Υπάρχουν όρισμένοι άνθρωποι που βιώνουν τή ζωή τους σέ κάποια φαντασιωσική απόσταση από τήν ίδια τους τήν έμπειρία και τις ίδιες τους τις προθέσεις. Οί οικογενειακές αλληλενέργειες κυριαρχούνται συχνά από τούτα τά θέματα. Ένας αναλυτής ή ψυχοθεραπευτής χρησιμοποιεί διαρκώς τήν ικανότητά του, αυτό έλπίζουμε, για να καταλήγει σέ έγκυρα συμπεράσματα για τις φαντασιώσεις που έχει ό ασθενής γι' αυτόν. Ακολουθεί μιá σύντομη «άσκηση» αναφορικά μ' αυτό τόν θέμα, όπου χρησιμοποιούμε άπλά σύμβολα.

τό ίδιο τόν άτομο, π

ό τρόπος μέ τόν όποιο τόν ίδιο τόν άτομο αντιλαμβάνεται τόν έαυτό του, π → π

1. Για λεπτομερή ανάπτυξη αυτού του σχήματος βλέπε Λαίνγκ, Philipson και Lee (1966).

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο ἀντιλαμβάνεται τὸν ἄλλο, $\pi \rightarrow o$.

Παρόμοια,

τὸ ἄλλο ἄτομο, o

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἄλλο ἄτομο ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του, $o \rightarrow o$

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἄλλο ἄτομο ἀντιλαμβάνεται τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο, $o \rightarrow \pi$

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο, π , βλέπει τὴν ἀποψη τοῦ ἄλλου, τοῦ o , γιὰ τὸν ἑαυτό του, $\pi \rightarrow (o \rightarrow o)$

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο, π , βλέπει τὴν ἀποψη τοῦ ἄλλου, τοῦ o , γι' αὐτόν, $\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)$

Παρόμοια,

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο, π , βλέπει τὴν ἀποψη τοῦ ατόμου, τοῦ π , μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του, $o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi)$

ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἄλλος, o , βλέπει τὸν τρόπο τοῦ ἴδιου τοῦ ατόμου, τοῦ π , μὲ τὸν ὁποῖο τὸν ἀντιλαμβάνεται, $o \rightarrow (\pi \rightarrow o)$

> καλύτερο ἀπὸ

: σὲ σύγκριση μὲ

$\equiv$ ἰσοδύναμο μὲ

$\neq$ δὲν εἶναι ἰσοδύναμο μὲ

Ἀκολουθοῦν ὁρισμένα παραδείγματα ποὺ ἀποσαφηνίζουν τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ κώδικα.

Π α ρ á δ ε ι γ μ α 1

Ἡ ἰδέα τοῦ π γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ o γιὰ τὸ τί σκέφτεται αὐτός, ὁ π , γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὸν π

$\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi))$

Ένα μικρό άγόρι «τιμωρεΐται» έπειδή έκανε κάτι «κακό». Δέ νιώθει λυπημένο γι' αυτό πού έκανε, αλλά ξέρει ότι περιμένουν νά πει ότι λυπάται και νά φαίνεται λυπημένο.

Αυτό πού είναι δυσνόητο γι' αυτό τó παιδί σέ τούτο τó σημείο είναι τó εξής:

$\pi \rightarrow \pi$ Δέ λυπάμαι.

$\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)$ 'Η Μαμά είναι θυμωμένη μαζί μου. Θέλει νά τής πω ότι λυπάμαι, και θέλει νά νιώθω λυπημένος. Ξέρω πώς νά φάίνομαι λυπημένος.

Επομένως:

$$\pi \rightarrow \pi \not\equiv \pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi))$$

Δέ λυπάμαι.

Έκείνη νομίζει ότι λυπάμαι

Αρα:

«Ξέρω πώς νά τήν ξεγελάσω».

Πράγμα πού βασίζεται στην $\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi))$

ιδέα τού άγοριού ότι ή μητέρα του τόν βλέπει λυπημένο.

Δηλαδή, έχει τήν ιδέα ότι εκείνη θά σκεφτεί κάτι σαν κι αυτό: «Νά λοιπόν, πού ξανάγινε καλό παιδί, λυπάται».

Αλλά ή μητέρα του μπορεί νά μήν ξεγελαστεί.

Μπορεί ν' άντιληφθεί ότι πρόκειται για «προσποίηση» αλλά δέν τó σχολιάζει.

Σ' αυτό τó σημείο ή μητέρα του πρέπει ν' αναπτύξει τόν ακόλουθο βαθμό έπιτήδευσης:

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi)))$$

Καταλαβαίνω ότι νομίζει ότι νομίζω ότι λυπάται.

Π α ρ ά δ ε ι γ μ α 2

Η ιδέα τού π για τήν ιδέα τού o για τó πώς βλέπει ό π τόν o .

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow o))$$

Π.χ. "Ένας σύζυγος, $\delta \pi$, νομίζει ότι ή γυναίκα του, ή σ , νομίζει ότι αυτός δέν ξέρει ότι δέν τόν αγαπάει πιά.

Πράγμα που έξυπνοοεί τὸ έξῆς:

$$(\pi \rightarrow \sigma)$$

ή άποφή του γι' αυτήν.

Ἡ κατάσταση από τήν άποψη τῆς γυναίκας του, σ , ύπονοεί:

$$\sigma \rightarrow (\pi \rightarrow \sigma)$$

ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο εκείνη νομίζει ότι τήν αντιλαμβάνεται αυτός.

Αὐτή μπορεί νά σκεφτεῖ:

$$\begin{array}{lll} \sigma \rightarrow & (\pi \rightarrow & (\sigma \rightarrow \pi)) \\ \text{«Υποθέτω} & \text{ὅτι νομίζει} & \text{ὅτι τόν αγαπῶ»}. \end{array}$$

Ἀπό τήν άποψη τοῦ άντρα της:

$$\begin{array}{lll} \pi \rightarrow & (\sigma \rightarrow & (\pi \rightarrow (\sigma \rightarrow \pi))) \\ \text{Νομίζει} & \text{ὅτι ή γυναίκα του} & \text{ὅτι αυτός υποθέτει} & \text{ὅτι τόν αγαπάει.} \\ & \text{νομίζει} & & \end{array}$$

Π α ρ ά δ ε ι γ μ α 3

Ἄσχετο πεί κάποιο ψέμα καί τόν ανακάλυψαν. Ντρέπεται γιατί τόν ανακάλυψαν, ὅχι γιατί εἶπε τὸ ψέμα ($\sigma \rightarrow \sigma$).

$\delta \pi$ νομίζει ότι ὁ σ ντρέπεται ἐπειδὴ εἶπε τὸ ψέμα:

$$\pi \rightarrow (\sigma \rightarrow \sigma)$$

$\delta \sigma$ ξέρει ότι $\delta \pi$ θά «ἡρεμήσει» ἂν αυτός, $\delta \pi$, νομίζει ότι αυτός, $\delta \sigma$, ντρέπεται:

$$\sigma \rightarrow (\pi \rightarrow (\sigma \rightarrow \sigma))$$

ένεργεί λοιπόν λές καί αυτός, $\delta \sigma$, νομίζει ότι $\delta \pi$ έξακολουθεῖ νά εἶναι θυμωμένος μαζί του, μέ τόν σ .

Ἄσχετο πεί $\delta \sigma$ ένεργεί μ' αὐτὸ τόν τρόπο γιατί αυτός, $\delta \sigma$ νομίζει ότι ἐκεῖνος, $\delta \pi$, έξακολουθεῖ νά εἶναι θυμωμένος μαζί του,

μέ τον ο, γιατί αυτός, ο π, δέν μπορεί νά καταλάβει πόσο ντρέπεται ο για τον έαυτό του, δηλαδή

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)))$$

Π α ρ ά δ ε ι γ μ α 4

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi)))$$

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)))$$

Π.χ. Ένας βασιλιάς κι ένας αὐλοκόλακας.

Ο βασιλιάς, π, θέλει κάποιον πού νά είναι εϊλικρινής καί τίμιος έτσι πού νά μπορεί π ρ α γ μ α τ ι κ ά νά ξέρει τί σκέφτεται ο άλλος γι' αυτόν, δηλαδή

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi) \equiv o \rightarrow \pi$$

Ο άλλος λέει, «Δέν μπορώ νά σέ κολακεύω», ελπίζοντας ότι ο π θά νομίζει ότι αυτός, ο ο, τὸ έννοεϊ,

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi))$$

Αλλά ο π σκέφτεται, «Νομίζει ότι μπορεί νά μέ ξεγελάσει μ' αυτό τὸ συνηθισμένο κόλπο», δηλαδή

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow o)))$$

Π α ρ ά δ ε ι γ μ α 5

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow o)))$$

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow (\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi \rightarrow o)))$$

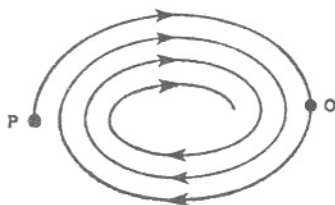
Ένας «παρανοϊκός» άντρας, π

Η γυναίκα του, ο

Αὐτός είναι πεπεισμένος ότι τὸν άπατάει για νά τὸν κάνει νά ζηλέψει· αλλά δέ δείχνει ότι τὸ ξέρει. Έτσι λοιπὸν προσποιείται ότι ζηλεύει (μολονότι δέ ζηλεύει) για ν' ανακαλύψει αν είναι ά-

λήθεια. Ἀλλὰ δὲν εἶναι σίγουρος ὅτι δὲν τὸ κάνει αὐτό.

Δηλαδή, αὐτὸς νομίζει ὅτι αὐτὴ νομίζει ὅτι κατάφερε νὰ τὸν ξεγελάσει καὶ νὰ τὸν κάνει νὰ ζηλέψει, ἀλλὰ αὐτὴ (I) μπορεῖ νὰ μὴν τὸν ἀπατᾷ, μπορεῖ ἀπλῶς νὰ προσποιεῖται ὅτι τὸν ἀπατᾷ, ἔτσι πού (II) αὐτὸς θὰ προσποιεῖται ἀπλῶς ὅτι ζηλεύει, ἀλλὰ (III) αὐτὴ μπορεῖ νὰ ξέρει ὅτι αὐτὸς ξέρει ὅτι ἐκείνη δὲν εἶναι σίγουρη ἂν αὐτὸς ζηλεύει πραγματικά. Ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὴν ἄμεση ἀνάδραση μπορεῖ νὰ γίνῃ καλύτερα ἀντιληπτὴ ἂν χρησιμοποιηθεῖ τὸ ἀκόλουθο διάγραμμα.

Σ' αὐτὴ τὴν «παρανοϊκὴ» θέσῃ φαίνεται πὼς ὑπάρχει κάποια ἀποτυχία ὡς πρὸς τὴν ἀρνητικὴ ἀνάδραση, καὶ κάποια «φυγὴ» σὲ μιὰ σχεδὸν ἀπεριόριστη παλινδρόμηση (ιδεοληπτικὴ - μηρυκαστικὴ σκέψη, κλπ.).

Θὰ τελειώσουμε προσκαλώντας τὸν ἀναγνώστη νὰ ποντάρει ὡς πρὸς τὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ καθένα νὰ ἀποδίδει χαρακτηρισμοὺς σ' αὐτὸ τὸ λεκτικὸ ἀγῶνα διαξιφισμῶν ἀνάμεσα σ' ἕναν ἄντρα καὶ τὴ γυναῖκα του.

ΕΚΕΙΝΗ: Σ' ἀγαπάω, γλυκέ μου, τὸ ξέρεις ὅτι σ' ἀγαπάω

$$\pi \rightarrow o \qquad o \rightarrow (\pi \rightarrow o)$$

ΕΚΕΙΝΟΣ: ... καὶ γὼ σ' ἀγαπάω, χρυσή μου

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow o) \equiv \pi \rightarrow o \equiv o \rightarrow (\pi \rightarrow o)$$

ΕΚΕΙΝΗ: Σ' ἀγαπάω, ἀλλὰ νομίζεις ὅτι εἶμαι ἀνόητη

$$\pi \rightarrow o \not\equiv \pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)$$

EKEINOS: Κάνεις προβολή

$\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi) \not\equiv o \rightarrow \pi$ αλλά: $\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi) \equiv \pi \rightarrow o$
ή: $\pi \rightarrow \pi \equiv \pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)$

EKEINH: Ἀνοησίες. Νομίζεις π ρ ά γ μ α τ ι: ὅτι εἶμαι ἀνόητη.

$o \rightarrow (o \rightarrow \pi) \not\equiv o \rightarrow \pi$ $\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi) \equiv o \rightarrow \pi$

EKEINOS: Ποτέ δὲν εἶπα κάτι τέτοιο.
κλπ.

EKEINH: Μόλις τώρα τὸ εἶπες.

EKEINOS: Εἶπα πὼς κάνεις προβολή.

EKEINH: Αὐτὸ λέω κι ἐγώ· δὲ μὲ σέβεσαι.

EKEINOS: Δὲν εἶν' ἀλήθεια, χρυσή μου, τ ὀ ξ έ ρ ε ι ς ὅτι σὲ σέβομαι.

EKEINH: Μὴ μοῦ λές ἐ μ έ ν α ὅτι τὸ ξέρω πὼς μὲ σέβεσαι. Ξέρω ὅτι δὲ μὲ σέβεσαι. Πιστεύεις πάντοτε ὅτι ξέρεις καλύτερα ἀπὸ μένα τί σκέφτομαι.

EKEINOS: Μὰ δὲν ξέρεις τί σκέφτεσαι. Γιαυτὸ πηγαίνεις στὸ γιατρό, γιαυτὸ ἀκριβῶς εἶσαι ἄρρωστη. Προσπαθῶ νὰ σὲ βοηθήσω· δὲν μπορείς νὰ τὸ καταλάβεις;

EKEINH: Δὲ μὲ βοηθᾷς καθόλου. Προσπαθεῖς νὰ μὲ καταστρέψεις. Ποτέ δὲν μπορούσες νὰ ἀνεχτεῖς τὸ γεγονὸς ὅτι σκεφτόμουνα ἀπὸ μόνη μου.

EKEINOS: Μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς θέλω νὰ κάνεις. Δὲν εἶμαι ἀπὸ κείνους τοὺς ἄντρες ποὺ δὲ θέλουν νὰ ἔχουν ἔξυπνες γυναῖκες. Πιστεύω πὼς εἶσαι πολὺ ἔξυπνη γυναίκα.

EKEINH: Τότε λοιπὸν γιατί δὲ μοῦ φέρεσαι σὰ νὰ ἤμουνα. Φαίνεται πὼς αὐτὸ νομίζεις πὼς ἔκανες ὅταν μ' ἔβριζες χτὲς τὸ βράδυ καὶ μ' ἔλεγες παλιοδρώμα.

EKEINOS: Λυπᾶμαι· μ' ἔκανες νὰ χάσω τὴν ψυχραιμία μου.

Μερικὲς φορές φέρεσαι ἀπαίσια· αὐτὸ ἤθελες νὰ σοῦ πῶ χτὲς τὸ βράδυ. Τὸ ξέχασα πὼς εἶσαι πραγματικὰ ἄρρωστη.
ΕΚΕΙΝΗ: Ἐννοοῦσα κάθε λέξη πὺ εἶπα.

Τελικὰ δ κανγὰς ἔχει τὴν ἀκόλουθη δομή:

ἡ π (ἡ γυναῖκα) λέει:

$$\pi \rightarrow (o \rightarrow \pi) > o \rightarrow (o \rightarrow \pi)$$

$$\pi \rightarrow (\pi \rightarrow \pi) > o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi)$$

$$\pi \rightarrow (\pi \rightarrow o) > o \rightarrow (\pi \rightarrow o)$$

δ ο (δ ἄντρας τῆς) λέει:

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow \pi) > \pi \rightarrow (\pi \rightarrow \pi)$$

$$o \rightarrow (o \rightarrow \pi) > \pi \rightarrow (o \rightarrow \pi)$$

$$o \rightarrow (\pi \rightarrow o) > \pi \rightarrow (\pi \rightarrow o)$$

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Selected Bibliography

A number of works of immediate relevance to this study, to which no direct reference is made in the text, are included below.

- ARENDT, H. (1958) *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- BATESON, G., JACKSON, D. D., HALEY, J., and WEAKLAND, J. (1956) 'Toward a Theory of Schizophrenia'. *Behavioral Science* 251.
- BATESON, G. (1958) 'Cultural Problems Posed by a Study of Schizophrenic Process'. In Auerbach (ed.), *Schizophrenia. An Integrated Approach*. New York: Ronald Press.
- BION, W. R. (1955) 'Group Dynamics: A Re-view'. In Klein, M., Heimann, P., and Money-Kyrle, R. E. (eds), *New Directions in Psycho-Analysis*. Also in W. R. Bion, *Experiences in Groups and Other Papers* (1961). London: Tavistock Publications; New York: Basic Books.
- BION, W. R. (1965) *Transformations*. London: Heinemann Medical Books.
- BINSWANGER, L. (1958) 'The Case of Ellen West'. Trans. Mendel, W. M., and Lyons, J. In May, R. *et al.* (eds), *Existence - A New Dimension in Psychiatry and Psychology*. New York: Basic Books.
- BOWLBY, J. (1958) 'The Nature of the Child's Tie to His Mother'. *Int. J. Psycho-Anal.* 39, 350.
- BOWLBY, J. (1960) 'Separation Anxiety'. *Int. J. Psycho-Anal.* 41, 89.
- BRODEY, W. M. (1959) 'Some Family Operations and Schizophrenia'. *A.M.A. Arch. Gen. Psychiat.* 1, 379.
- BRONFENBRENNER, U. (1958) 'The Study of Identification through Interpersonal Perception'. In Tagiuri, R., and Petrullo, L. (eds), *Person Perception and Interpersonal Behavior*. California: Stanford University Press.

- BRUNER, J. S., SHAPIRO, D., and TAGIURI, R. (1958) 'Facial Features and Inference Processes in Interpersonal Perception'. In Tagiuri, R., and Petrullo, L. (eds), *Person Perception and Interpersonal Behavior*. California: Stanford University Press.
- BRUNER, J. S., and TAGIURI, R. (1954) 'The Perception of People'. In Lindzey, G. (ed.), *Handbook of Social Psychology*, vol. 2. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley.
- BUBER, M. (1957a) 'Distance and Relation'. *Psychiatry* 20.
- BUBER, M. (1957b) 'Elements of the Inter-Human Contact'. *Psychiatry* 20.
- BURTT, E. A. (1955) *The Teachings of the Compassionate Buddha*. New York: Menor Books.
- DOŠTOYEVSKY, F. (1951) *Crime and Punishment*. Harmondsworth: Penguin Books.
- DOSTOYEVSKY, F. (1958), *The Double. A Poem of St Petersburg*. London: The Harvill Press; Indiana: Indiana University Press.
- FERENCZI, S. (1938) *Thalassa. A Theory of Genitality*. New York: The Psychoanalytic Quarterly, Inc.
- FREUD, A. (1954) *The Ego and the Mechanisms of Defence*. London: Hogarth Press.
- GENDLIN, T. E. (1962) *Experiencing and the Creation of Meaning*. New York: Free Press of Glencoe.
- GENET, J. (1957a) *Our Lady of the Flowers*. Paris: The Olympia Press.
- GENET, J. (1957b) *The Balcony*. London: Faber & Faber.
- GIOVACCHINI, P. L. (1958) 'Mutual Adaptation in Various Object Relationships'. *Int. J. Psycho-Anal.* 39.
- GLOVER, E. (1945) 'Examination of the Klein System of Child Psychology'. In *The Psychoanalytic Study of the Child*, vol. I. London: Imago.
- GOLDSTEIN, K. (1957) 'The Smiling of the Infant and the Problem of Understanding the Other'. *J. Psychol.* 44, 175.
- HALEY, J. (1958a) 'The Art of Psychoanalysis'. *ETC.*
- HALEY, J. (1958b) 'An Interactional Explanation of Hypnosis'. *Amer. J. Clin. Hypnosis* 1, 41.
- HALEY, J. (1959) 'An Interactional Description of Schizophrenia'. *Psychiatry* 22, 321.

- HALEY, J. (1960) 'Observation of the Family of the Schizophrenic'. *Amer. J. Orthopsychiat.* **30**, 460.
- HEGEL, G. W. F. (1949) *The Phenomenology of Mind* (revised second edn). London: Allen & Unwin.
- HEIDEGGER, M. (1949) 'On the Essence of Truth'. In *Existence and Being*. London: Vision Press.
- HEIDER, F. (1944) 'Social Perception and Phenomenal Causality'. *Psychol. Rev.* **51**, 358.
- HEIDER, F. (1946) 'Attitudes and Cognitive Organization'. *J. Psychol.* **21**, 107.
- HEIDER, F. (1958) *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley; London: Chapman & Hall.
- HOPKINS, G. M. (1953) Gardner, W. H. (ed.), *Poems and Prose of Gerard Manley Hopkins*. Harmondsworth: Penguin Books.
- ISAACS, S. (1952) 'The Nature and Function of Phantasy'. In Rivière, J. (ed.), *Developments in Psycho-Analysis*. London: Hogarth Press.
- JACKSON, D. D. (1957) 'A note on the Importance of Trauma in the Genesis of Schizophrenia'. *Psychiatry* **20**, 181.
- JACKSON, D. D. (1959) 'Family Interaction, Family Homeostasis and Some Implications for Conjoint Family Therapy'. In Masserman, J. (ed.), *Individual and Familial Dynamics*. New York: Grune & Stratton.
- JACKSON, D. D. (1959) 'Schizophrenic Symptoms and Family Interaction'. *A.M.A. Arch. Gen. Psychiat.* **1**, 618.
- JAKES, E. (1955) 'Social Systems as Defence against Persecutory and Depressive Anxiety'. In Klein, M., Heimann, P., and Money-Kyrle, R. (eds), *New Directions in Psycho-Analysis*. London: Tavistock Publications.
- JOURARD, S. M. (1968) *Disclosing Man to Himself*. New York: Van Nostrand.
- LAING, R. D. (1960) *The Divided Self*. London: Tavistock Publications; (Penguins Books, 1965) New York: Pantheon.
- LAING, R. D. (1965) 'Mystification, Confusion and Conflict'. In Boszormenyi-Nagy, I., and Framo, J. L. (eds), *Intensive Family Therapy*. New York: Harper & Row.
- LAING, R. D. (1967) *The Politics of Experience and The Bird of*

- Paradise*. Harmondsworth: Penguin Books; New York: Pantheon.
- LAING, R. D. (1967) 'Family and Individual Structure'. In Lomas, P., *The Predicament of the Family*. London: Hogarth Press.
- LAING, R. D. (1969) *The Politics of the Family*. Toronto: CBC Publications.
- LAING, R. D. and ESTERSON, A. (1958) 'The Collusive Function of Pairing in Analytic Groups'. *Brit. J. med. Psychol.* **31**, 117.
- LAING, R. D. and ESTERSON, A. (1964) *Sanity, Madness, and the Family*. Vol. I. *Families of Schizophrenics*. London: Tavistock Publications; New York: Basic Books (1965).
- LAING, R. D., PHILLIPSON, H., and LEE, A. R. (1966) *Interpersonal Perception - A Theory and a Method of Research*. London: Tavistock Publications; (Penguin Books, 1970) New York: Springer.
- LAPLANCHE, J. and PONTALIS, J.-B. (1964) 'Fantasme originaire, fantasme des origines, origine du fantasme'. *Les Temps Modernes* **19**, 215. English translation: 'Fantasy and the Origins of Sexuality'. *Int. J. Psycho-Anal.* (1968), **49**, 1-18.
- LEMERT, E. M. (1967) 'Paranoia and the Dynamics of Exclusion'. In Scheff, T. J. (ed.), *Mental Illness and Social Process*. New York: Harper & Row.
- MINKOWSKI, E. (1933) *Le Temps Vécu*. Paris: Artrey, Coll. de l'évolution psychiatrique.
- MOUNIER, E. (1952) *Personalism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- NEWCOMB, T. M. (1953) 'An Approach to the Study of Communicative Acts'. *Psychol. Rev.* **60**, 393.
- NORMAN, R. D. (1953) 'The Interrelationship among Acceptance-Rejection, Self-Other Identity, Insight into Self and Realistic Perception of Others'. *J. Soc. Psychol.* **37**, 205.
- PITTENGER, R. E., HOCKETT, C. F., and DANEHY, J. J. (1960) *The First Five Minutes*. New York: Paul Martineau.
- RUESCH, J. (1958) 'The Tangential Response'. In Hoch and Zubin (eds.), *Psychopathology of Communication*. New York: Grune & Stratton.
- SARTRE, JEAN-PAUL (1946) *The Flies (Les mouches)* and *In Camera (Huis clos)*. London: Hamish Hamilton; *No Exit (Huis clos)* and *The Flies (Les mouches)*. New York: Knopf (1947).

- SARTRE, JEAN-PAUL (1952) *Saint Genet. Comédien et martyr*. Paris: Gallimard.
- SARTRE, JEAN-PAUL (1957) *Being and Nothingness*. Trans. H. E. Barnes. London: Methuen.
- SCHEFF, T. (1967) *Being Mentally Ill*. Chicago, Ill.: Aldine Books.
- SEARLES, H. F. (1959) 'The Effort to Drive the Other Person Crazy - an Element in the Etiology and Psychotherapy of Schizophrenia'. *Brit. J. med. Psychol.* 32, 1.
- STRACHEY, A. (1941) 'A Note on the Use of the Word "Internal"'. *Int. J. Psycho-Anal.* 22, 37.
- TILLICH, P. (1952) *The Courage To Be*. London: Nisbet.
- WATZLAWICK, P., BEAVIN, J. H., and JACKSON, D. D. (1967) *Pragmatics of Human Communication*. New York: Norton; London: Faber (1969).
- WHITEHORN, J. C. (1958) 'Problems of Communication between Physicians and Schizophrenic Patients'. In Hoch and Zubin (eds), *Psychopathology of Communication*. New York: Grune & Stratton.
- WINNICOTT, D. W. (1958) 'Transitional Objects and Transitional Phenomena'. In *Collected Papers*. London: Tavistock Publications.
- WYNNE, L. C., RYCKOFF, I. M., DAY, J., and HIRSCH, S. (1958) 'Pseudo-mutuality in the Family Relations of Schizophrenics'. *Psychiatry* 21, 205.

«Ο άνθρωπος θεωρεί πολλά πράγματα σάν δεδομένα: λόγου χάρη, ότι διαθέτει ένα σῶμα πού ἔχει ἐσωτερικό καί ἐξωτερικό· ότι ξεκίνησε μέ τή γέννησή του καί ότι τελειώνει βιολογικά μέ τό θάνατό του· ότι κατέχει μιά θέση στό χρόνο· ότι υφίσταται σάν συνεχές ὄν ἀπό τόν ἕνα ὡς τόν ἄλλο τόπο κι ἀπό τή μιά ὡς τήν ἄλλη στιγμή. Τό συνηθισμένο ἄτομο δέ διαλογίζεται γι' αὐτά τά βασικά στοιχεῖα τοῦ εἶναι του· θεωρεῖ τόν τρόπο του νά βιώνει τόν ἑαυτό του καί τοὺς ἄλλους σάν «ἀληθινό». Ὡστόσο, ὁρισμένοι ἄνθρωποι δέν τόν θεωροῦν. Ὀνομάζονται συχνά σχιζοειδεῖς. Ἀκόμα περισσότερο, ὁ σχιζοφρενής δέν θεωρεῖ δεδομένο το ἄτομό του (καί τά ἄλλα ἄτομα) σάν νά εἶναι ἐπαρκῶς ἐνσαρκωμένο, ζωντανό, πραγματικό, οὐσιαστικό καί συνεχές ὄν, πού βρίσκεται σ' ἕνα χῶρο μιά συγκεκριμένη χρονική στιγμή καί σ' ἕνα διαφορετικό χῶρο μιά διαφορετική χρονική στιγμή, παραμένοντας συνέχεια τό «ἴδιο». Μέ τήν ἀπουσία αὐτῆς τῆς «βάσης» στερεῖται τή συνηθισμένη αἴσθηση προσωπικῆς ἐνότητος, τήν αἴσθηση ότι ὁ ἑαυτός του εἶναι τό ἐνεργητικό ὑποκείμενο τῶν ἰδίων τῶν πράξεών του καί ὄχι ρομπότ, μηχανή, *πράγμα*, στερεῖται ἐπίσης τήν αἴσθηση ότι εἶναι ὁ δημιουργός τῶν ἀντιλήψεών του κι αἰσθάνεται ότι κάποιος ἄλλος χρησιμοποιεῖ τά μάτια του, τά αὐτιά του κ.λπ».